εκδοσεις
"καλβος"
ιστορικα
κειμενα

ανωνυμου του ελληνος

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑ

ΗΤΟΙ ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

ἙΛΛΗΝΙΚῊ

ΝΟΜΑΡΧΊΑ

Ἤτοι Λόγος Περὶ

ἘΛΕΥΘΕΡΊΑΣ.

Δι᾽ οὗ ἀποδεικνύεται, πόσον εἶναι καλητέρα ἡ Νομαρχικὴ Διοίκησις ἀπὸ τὰς λοιπάς· ὅτι εἰς αὐτὴν μόνον φυλάττεται ἡ Ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, τί ἐστι Ἐλευθερία· ὁπόσων μεγάλων κατορθωμάτων εἶναι πρόξενος· ὅτι τάχιστα ἡ Ἑλλὰς πρέπει νὰ συντρίψῃ τὰς ἁλύσσους της, ποῖαι ἐστάθησαν αἱ αἰτίαι ὁποῦ μέχρι τῆς σήμερον τὴν ἐφύλαξαν δούλην, καὶ ὁποῖαι εἶναι ἐκεῖναι ὁποῦ μέλλει νὰ τὴν ἐλευθερώσωσι.

Συντεθεὶς τε καὶ Τύποις ἐκδωθεὶς ἰδίοις ἀναλώμασι πρὸς ὠφέλειαν τῶν Ἑλλήνων

ΠΑΡᾺ

ΑΝΟΝΊΜΟΥ ΤΟΥ͂ ἝΛΛΗΝΟΣ

Ἐν Ἰταλίᾳ. 1806.

ΑΝΩΝΥΜΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑ

ΗΤΟΙ

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

ΑΘΗΝΑ

1968

ΕΙ'Σ ΤΟΝ ΤΥ'ΜΒΟΝ

Τῦ Μεγάλυ καὶ Ἀειμνήτυ Ἕλληνος

ΡΙ'ΓΑ

Τῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς Ἑλλάδος ἐσφαγιασθέντος: χάριν εὐγνωμοσύνης ὁ συγγραφεὺς τὸ Πονημάτιον τὸ δὲ ὡς δῶρον ἀνατίθησι.

(a) *Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor.*
Virg.

Εἰς ποῖον ἄλλον ἔπρεπε νὰ ἀναθέσω ἐγὼ τὸ παρὸν μυ πονημάτιον ὦ ἀξιάγαστε Ἥρως, παρὰ εἰς ἐσὲ ὁπῦ ἐστάθης ὁ Πρόδρομος μιᾶς ταχέας ἐλευθερώσεως τῆς κοινῆς Πατρίδος μας Ἑλλάδος, καὶ ἐθυσίασες τὴν ζωήν συ δι' ἀγάπην της; δέξαι τὸ λοιπὸν μὲ τὸ συνηθισμένον συ ἑλληνικὸν ἱλαρὸν καὶ καταδε-

(a) Ἀναφανῆναί τις ἐκ τῶν ὀστέων ἡμῶν ἐκδικος.
Βιργ.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ἡ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία», ἔργο ποὺ πρωτοδημοσιεύθηκε στὴν ἀρχὴ τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰώνα καὶ κυκλοφόρησε κρυφὰ στὴν Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα, ἔχει πάρει, χάρη στὶς προσπάθειες τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, φιλολόγων καὶ κριτικῶν, τὴ ζηλευτὴ θέση ποὺ τῆς ἀξίζει μέσα στὴ νέα Ἑλληνικὴ φιλολογία. Τὸ βιβλίο αὐτὸ εἶναι ἱστορικὸ μνημεῖο τοῦ νεοελληνικοῦ λόγου καὶ ἀψεγάδιαστο δεῖγμα ἐλεύθερου καὶ ἀνθρωπιστικοῦ στοχασμοῦ. Ὁ θερμὸς — μέχρι πάθους - πατριωτισμός του, οἱ γιγάντιες θεωρητικὲς συλλήψεις του καὶ ἡ εὐθύτητά του, προσδίδουν σ' αὐτὸ μοναδικὴ ἀξία ὁδηγοῦ καὶ παιδαγωγοῦ. Ὀρθὰ ὑποδείχτηκε πὼς τὸ βιβλίο αὐτὸ εἶναι τὸ βιβλίο τοῦ μέλλοντος.

Ἡ ἔρευνα δὲν ἐπέτυχε ἀκόμη νὰ λύσει ὁριστικὰ τὸ πρόβλημα τῆς πατρότητος τοῦ βιβλίου. Δὲν εἶναι γνωστὸ τὸ πραγματικὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα τῆς Νομαρχίας. Ἔχουν γίνει διάφορες προσεγγίσεις στὸ θέμα, χωρὶς καμμιὰ νὰ ἀποδεικνύει ἀναμφισβήτητα καὶ ἀντικειμενικὰ τὰ συμπεράσματά της. Ἀνεξάρτητα, ὅμως, ἀπὸ τὴν ταυτότητα τοῦ συγγραφέα, ἔγινε ὁμόφωνα σχεδὸν δεκτό, πὼς καταγόταν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Ἠπείρου καὶ ἔζησε ἐκεῖ σημαντικὴ περίοδο τῆς ζωῆς του. Ἐπίσης εἶναι βέβαιο πὼς ταξίδεψε καὶ ἔμεινε σὲ διάφορα εὐρωπαϊκὰ κέντρα, ἀσχολήθηκε βιοποριστικὰ μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ μιλοῦσε ξένες γλῶσσες.

Ὁ πατριωτικὸς οἶστρος καὶ ὁ ριζοσπαστισμὸς τοῦ κειμένου δείχνουν, πὼς ὁ συγγραφέας του εἶχε στενὲς σχέσεις μὲ τὶς ὀργανωμένες προσπάθειες γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ γένους ἀπὸ τὸν ζυγὸ τῶν Ὀθωμανῶν κατακτητῶν καὶ πὼς εἶχε ἀφομοιώσει τὸ πνεῦμα τοῦ ἐνεργητικοῦ ἀνθρωπισμοῦ

καὶ τοῦ αὐστηροῦ ὀρθολογισμοῦ τῆς ἐποχῆς του. Ἔτσι, ἡ Νομαρχία, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ προσωπικὸ ὕφος τοῦ Ἀνωνύμου, ἔχει τὴν σημασία μανιφέστου τῶν π ὸ φωτισμένων Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς της, εἶναι καρπὸς ἀπ' τὴν σπορὰ τοῦ Ρήγα.

Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου: «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» ἐννοιολογικὰ ἀποσαφηνίζεται ἀπὸ τὸν ὑπότιτλο (ἤτοι. «Λόγος περὶ Ἐλευθερίας»). Ὡστόσο στὴν κυριολεξία «Νομαρχία» σημαίνει τὴν πολιτεία, ὅπου θὰ ἄρχουν οἱ νόμοι τῆς ἐλευθερίας, τὴν ἐλεύθερη πολιτεία, ὅπως δραματιζόταν τὴν Ἑλλάδα, ὁ Ἀνώνυμος στοχαστὴς καὶ ἀγωνιστής.

Ἡ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» δημοσιεύθηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1806 στὴν Ἰταλία, σὲ δέκατο ἕκτο σχῆμα (13,7 Χ 9,9 ἑκατ.), ὅσο μιὰ ξύλινη ταμπακέρα τῆς ἐποχῆς. Στοὺς συγχρόνους ἔγινε γνωστὴ ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις τοῦ καθηγητοῦ Ν.Β. Τωμαδάκη (1948) καὶ τοῦ γνωστοῦ κριτικοῦ Γ. Βαλέτα (1949), ποὺ συνόδεψε τὸ κείμενο μὲ σχόλια καὶ διαφωτιστικὲς ἀναλύσεις.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑ

Ἤτοι Λόγος Περὶ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Δι' οὗ ἀποδεικνύεται, πόσον εἶναι καλλιωτέρα ἡ Νομαρχικὴ Διοίκησις ἀπὸ τὰς λοιπάς, ὅτι εἰς αὐτὴν μόνον φυλάττεται ἡ Ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, τί ἐστὶ Ἐλευθερία, ὁπόσων μεγάλων κατορθωμάτων εἶναι πρόξενος, ὅτι τάχιστα ἡ Ἑλλὰς πρέπει νὰ συντρίψῃ τὰς ἁλύσους της, ποῖαι ἐστάθησαν αἱ αἰτίαι ὁποὺ μέχρι τῆς σήμερον τὴν ἐφύλαξαν δούλην, καὶ ὁποῖαι εἶναι ἐκεῖναι ὁποὺ μέλλει νὰ τὴν ἐλευθερώσωσι.

Συντεθεὶς τε καὶ τύποις ἐκδοθεὶς ἰδίοις ἀναλώμασι πρὸς ὠφέλειαν τῶν Ἑλλήνων

ΠΑΡΑ

ΑΝΩΝΥΜΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΣ

Ἐν Ἰταλίᾳ. 1806

ΣΤΟΧΑΣΟΥ, ΚΑΙ ΑΡΚΕΙ

'Ω 'Αναγνῶστα!

'Επειδὴ ὁ λόγος μου δὲν εἶναι ἄλλο, παρὰ μία διεξοδικὴ 'Επιστολὴ πρὸς τοὺς ῞Ελληνας· ἐπειδὴ τὰς ἀντιρρήσεις ἐκείνων ὁποῦ κατὰ συνήθειαν, καὶ χωρὶς αἰτίαν κάμνουσι, ὡς οὐδὲν κρίνω· ἐπειδὴ οἱ λεξολάτραι, καὶ ὅσοι μὲ τὸ συντακτικὸν τοῦ Γαζῆ εἰς τὸ χέρι ἤθελαν κατακρίνει τοῦτο τὸ ἐγχειρίδιον, εἰς οὐδὲν μὲ βλάπτουσι· ἐπειδὴ νομίζω ἄχρηστον νὰ ἀποκριθῶ εἰς ὅσους ἤθελαν ἐρωτήσει, διατὶ κράζομαι ἀνώνυμος· καὶ ἐπειδὴ τέλος πάντων προσμένω μὲ πόθον νὰ λάβω καμμίαν ὀρθὴν ἑρμηνείαν, καὶ διόρθωσιν εἰς κανένα σφάλμα μου ἀκούσιον: διὰ τοῦτο, εἰς ἄλλο τι δὲν χρησιμεύει ἡ παροῦσα μου ξεχωριστὴ 'Επιστολή, εἰμὴ μόνον διὰ νὰ σὲ εἰδοποιήσω, ὅτι, ἀνίσως ὁμοιάζεις ἐκείνους ὁποῦ προφέρουσι τὸ ὄνομα τῆς 'Ελλάδος χωρὶς νὰ ἀναστενάζωσι, νὰ μὴν χάσῃς τὸν καιρόν σου ματαίως εἰς τὸ νὰ ἀναγνώσῃς τὸ πονημάτιόν μου τοῦτο.

῎Ερρωσο.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΥΜΒΟΝ

τοῦ μεγάλου καὶ ἀειμνήστου Ἕλληνος

Ρ Η Γ Α

Τοῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς Ἑλλάδος ἐσφαγιασθέντος, χάριν εὐγνωμοσύνης ὁ συγγραφεὺς τὸ πονημάτιον τόδε ὡς δῶρον ἀνατίθησι

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor*
Virg.

Εἰς ποῖον ἄλλον ἔπρεπε νὰ ἀναθέσω ἐγὼ τὸ παρόν μου πονημάτιον, ὢ ἀξιάγαστε Ἥρως, παρὰ εἰς ἐσὲ ὁποὺ ἐστάθης ὁ πρόδρομος μιᾶς ταχέας ἐλευθερώσεως τῆς κοινῆς πατρίδος μας Ἑλλάδος, καὶ ἐθυσίασες τὴν ζωήν σου δι' ἀγάπην της; Δέξαι το λοιπὸν μὲ τὸ συνηθισμένον σου ἑλληνικόν, ἱλαρὸν καὶ καταδεκτικὸν βλέμμα, καὶ δέξαι το πρὸς τούτοις ὡς ἀρραβῶνα ἐκδικήσεως τοῦ λαμπροῦ αἵματός σου κατὰ τῶν τυράννων τῆς Ἑλλάδος. Ἡ δὲ Ἑλάςλ ἅπασα θέλει δοξάσει διὰ παντὸς τὸ ἀθάνατον ὄνομά σου, συναρριθμοῦσα αὐτὸ εἰς τὸν κατάλογον τῶν Ἐπαμεινώντων, Λεωνίδων, Θεμιστοκλέων καὶ Θρασυβούλων.

---

*Ἀναφανῆναι τις ἐκ τῶν ὀστέων ἡμῶν ἔκδικος.
Βιργ.

Ε Λ Λ Η Ν Ι Κ Η Ν Ο Μ Α Ρ Χ Ι Α

Ἤτοι Λόγος περὶ

Ε Λ Ε Υ Θ Ε Ρ Ι Α Σ

Ἐσεῖς, ὢ ἀθάνατοι ψυχαὶ τῶν ἐλευθέρων προγόνων μου! ἐνδυναμώσατε τώρα τὸν ζῆλον μου μὲ τὰ ἡρωϊκά σας ἐντάλματα, διὰ νὰ ἐκφράσω καθὼς πρέπει τὰ τῆς ἐλευθερίας κάλλη εἰς τοὺς ἀπογόνους σας. Καὶ σύ, ἱερὰ Πατρίς, ἐγκαρδίωσον καὶ στερέωσον τὴν πρὸς σὲ ἀγάπην μου, μὲ τὴν ἐνθύμησιν τῶν παλαιῶν τερατουργημάτων σου, διὰ νὰ παραστήσω μὲ σαφήνειαν εἰς τὰ τέκνα σου τὰς φοβερὰς χρείας σου, καὶ νὰ ἐνθουσιάσω τὰς ἑλληνικὰς των καρδίας μὲ τὸν θεῖον σου ἔρωτα.

Ναί, φιλτάτοι μου Ἕλληνες, τὸ ἐπιχείρημα εἶναι δύσκολον δι' ἐμέ, ἀλλ' ἡ Πατρὶς τὸ ζητεῖ, τὸ χρέος μου μὲ βιάζει, καὶ μόνον ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων μου μοῦ προμηνύει καλὴν ἔκβασιν. Ἀντὶ ρητορικῶν φράσεων, θέλει καλλωπίσει τὸν λόγον μου ἡ διήγησις τῶν θαυμαστῶν ἔργων τῶν πάλαι Ἡρώων, ἡ μεγαλειότης δὲ τοῦ θέματος καὶ τὸ κοινὸν ὄφελος μοῦ τάζουσι τὴν παρ' ἐμοῦ ποθουμένην ἀνταμοιβήν, λέγω τὴν κατάπεισιν τῶν ὁμογενῶν μου Ἑλλήνων.

Ἄμποτες, λοιπόν, νὰ ἀξιωθῶ νὰ ἀποδείξω ἐμπράκτως τὰ ὅσα, κατὰ τὸ παρόν, διὰ λόγου ἀπεφάσισα νὰ σᾶς κοινοποιήσω, τὸ ὁποῖον ἐπεύχομαι εἰς ὅλους τοὺς ἀγαπητούς μοι Ἕλληνας καὶ ὅλους τοὺς ἀληθεῖς φιλοπάτριδας.

***

Ἀναγκαῖον πρᾶγμα εἶναι εἰς ὅποιον ἀποφασίσει νὰ

ἐξετάσῃ τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων, συχνάκις νὰ δυσπιστῇ εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτόν του, καὶ χωρὶς νὰ εἶναι εὐκολόπιστος εἰς τοὺς ἄλλους, νὰ καταπείθεται μόνον εἰς τὴν ἀναμφιβολίαν. Ὡσὰν ὁποὺ πολλάκις ἀμελῶντας τινὰς μίαν παραμικρὰν ἔρευναν, καὶ δίδοντας πίστιν εἰς ὅσα ἀκροάζεται ἀπὸ ἄλλους, εὐκόλως ἠμπορεῖ νὰ ἀπατηθῇ, καὶ τότε λαμβάνει μίαν περίληψιν ἀκατάστατον εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὁποὺ ζητεῖ, καὶ ἐξακολούθως οὔτε αὐτὸς ἠμπορεῖ νὰ εὕρῃ τὴν ἀλήθειαν, οὔτε ἄλλοι παρ' αὐτοῦ νὰ τὴν ἐννοήσωσι.

Ὅταν ὅμως ἐξετάζῃ τὴν ὑπόθεσιν μὲ προσοχήν, συγκρίνει ἀδιαφόρως τοὺς περὶ αὐτῆς ὁμιλήσαντας, ἐρευνῶντας πρὸς τούτοις τὰς αἰτίας ὁποὺ τὸν καθένα ἐπαρακίνησαν νὰ ὁμιλήσῃ· ὅταν, λέγω, ἐκλέγει τὸ πιθανὸν ἀπὸ τὸ ἀδύνατον καὶ τὸ δύσκολον ἀπὸ τὸ ἀμφίβολον, τότε προχωρεῖ βαθμηδόν, καὶ φθάνει τέλος πάντων εἰς τὴν ἀλήθειαν, καὶ εὑρίσκει τὴν ἀνταμοιβὴν εἰς τοὺς κόπους του μὲ τὴν ἀκριβὴν της ἀπόκτησιν. Τότε, λέγω, πρέπει καθεὶς νὰ καταπείθεται, καὶ ἀνοητότατος ἤθελεν εἶναι ὁ ἀκατάπειστος.

***

Πολλοί, μέχρι τῆς σήμερον, ἐστάθησαν οἱ πολυπράγμονες τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας, πολλοὶ ὀλίγοι, ὅμως, διετήρησαν τοὺς προλεχθέντας κανόνας, καὶ ὀλιγότατοι ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ των· καὶ διὰ τοῦτο ἄλλος μὲν ἤλπισε νὰ τὴν εὕρῃ εἰς τὰ πλούτη, ἄλλος εἰς τὴν μάθησιν, ἄλλος εἰς τὴν πτωχείαν, ἄλλος εἰς τὴν φιλαυτίαν· μερικοὶ πάλιν, ἐξετάζοντες τὰ ἀνθρώπινα περιστατικά, καὶ ἀπαντοῦντες πανταχόθεν ἐμπόδια καὶ δυσκολίας, εἶπον ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι εὐτυχὴς κατ' οὐδένα τρόπον· ἄλλοι δέ, ὁποὺ δὲν ἔλαβον ἐπ μέλειαν νὰ ἐρευνήσωσι ὅσον ἐχρειάζετο τὴν ὑπόθεσιν, ἀπεφάσισαν εὐθὺς εὐθύς, ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι εὐτυχεῖς.

Ἀνάμεσα, λοιπόν, εἰς τοιοῦτον λαβύρινθον τοσούτων στοχασμῶν, ἄλλο, βέβαια, δὲν ἠμπορεῖ τινὰς νὰ καταλάβῃ,

εἰμὴ μόνον ὅτι ἡ εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου στέκεται εἰς τὸ νὰ εἶναι εὐχαριστημένος, καὶ ἐξακολούθως, μὴν ἠμπορῶντας νὰ εἶναι κατὰ πάντα εὐχαριστημένος, οὔτε κατὰ πάντα εὐτυχὴς ἠμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ.

Ὅθεν, διὰ νὰ εὐτυχήσῃ ὁ ἄνθρωπος ὅσον περισσότερον εἶναι δυνατόν, πρέπει πρότερον νὰ ἐξαλείψῃ ὅσας αἰτίας τῆς δυσαρεσκείας του ἠμπορέσῃ, δηλαδὴ νὰ ὑπακούῃ εἰς τὴν θέλησίν του. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουσιν ὅλοι τὰς αὐτὰς θελήσεις, εἶναι ἀναγκαῖον οἱ ὀλιγότεροι νὰ ὑπακούουν εἰς τὴν θέλησιν τῶν περισσοτέρων, καὶ μὴν ὄντας δυνατὸν νὰ εἶναι ὅλοι εὐτυχεῖς, κἂν νὰ εἶναι οἱ περισσότεροι.

Ἡ εὐτυχία μας, λοιπόν, κρέμαται ἀπὸ τὴν διοίκησιν, ἡ ὁποία ἠμπορεῖ νὰ μᾶς καταστήσῃ εὐτυχεῖς μόνον τότε, ὅταν ἀρέσκῃ τῶν περισσοτέρων. Διὰ τοῦτο ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἐξετάσητε μαζί μου, ἀνάμεσα εἰς τὰς τόσας διοικήσεις, ὁποὺ τὴν σήμερον ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι, ποία εἶναι ἡ καλλιοτέρα, τὸ ὁποῖον δὲν θέλει σᾶς φανῇ δύσκολον, ἐπειδὴ ἠξεύρετε τὸν τρόπον ὁποὺ σᾶς προεῖπον τῆς δοκιμῆς της. Ἀφοῦ δὲ εὕρομεν τὴν καλλιοτέραν διοίκησιν, τότε θέλομεν καταλάβει καὶ τί ἐστὶ ἐλευθερία, περὶ ἧς ὁ λόγος, καὶ πόσων ἀξίων κατορθωμάτων καὶ ἀρετῶν εἶναι πρόξενος, καὶ τέλος πάντων εἰς τί συνίσταται ἡ ὁμοιότης καὶ ἡ ὁμόνοια· ὁποὺ βεβαιωθέντες εἰς αὐτά, νὰ προσπαθήσωμεν νὰ τὰ ξαναποκτήσωμεν, καὶ νὰ ἀναλαμπρύνωμεν τὸ Γένος μας, τὸ ὁποῖον ἡ τυραννία τόσον ἠμαύρωσεν.

***

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι πεπροικισμένος ἀπὸ τὴν φύσιν μὲ τὸ λογικόν, διὰ μέσου τοῦ ὁποίου συγκρίνει τὰ πράγματα ἀναμεταξύ των, καὶ προκρίνει ἀπὸ αὐτὰ ὁποιον τὸν ὠφελεῖ περισσότερον, ἔχει δὲ μίαν κλίσιν πρὸς τὸ βελτίον, ὁποὺ πάντοτε τὸν παρακινεῖ, εἰς ὁποιανδήποτε κατάστασιν ἤθελεν εἶναι, νὰ ζητῇ μίαν καλλιοτέραν· ὁ πρῶτος του λοιπὸν

καὶ ἀναγκαιότερος στοχασμὸς εἶναι τὸ νὰ διαφυλάξῃ τὴν ζωήν του καὶ νὰ τὴν διαυθεντεύσῃ ὅσον ἠμπορεῖ ἀπὸ κάθε ἐναντίον.

Ἕως ὁποὺ ὁ ἄνθρωπος ἠμπόρεσε νὰ τραφῇ καὶ νὰ διαυθεντευθῇ μόνος του, ἕως τότε ἐσώθη ἡ φυσικὴ ζωή, καὶ βέβαια ἡ εὐτυχεστέρα διὰ ἡμᾶς τοὺς θνητούς. Ἀφοῦ, ὅμως, ὁ ἕνας ἔκραξεν πρὸς βοήθειάν του τὸν ἄλλον, τὸ φυσικὸν σύστημα ἐτελείωσεν, καὶ εὐθὺς ἤρχισε, διὰ νὰ εἰπῶ ἔτζι, τὸ ἐλεεινὸν θέατρον τῶν ἀνθρωπίνων περιστάσεων.

Ἴσως τινὰς ἤθελεν ἐρωτήσει, πόθεν προῆλθεν ἡ ἀνάγκη, ὁποὺ ἐβίασεν τὸν ἄνθρωπον νὰ ζητήσῃ βοήθειαν παρ' ἄλλου· ἀλλὰ ἤθελεν εἶναι τὸ ἴδιον νὰ ἐρωτοῦσε τινάς, διὰ ποῖον τέλος καὶ διὰ τί τὸ ὑπέρτατον Ὂν ἔκτισε τὴν οἰκουμένην. Ἡ μεγαλειτέρα ἀμάθεια εἶναι, ἀδελφοί μου, τὸ νὰ θέλῃ τινὰς νὰ μάθῃ ἐκεῖνα ὁποὺ δὲν ἠμπορεῖ νὰ καταλάβῃ. Ὅθεν, ὅποιος γνωρίζει τὰ ὅσα δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ καὶ τὰ παραιτεῖ, εἶναι ὁ σοφώτερος τῶν ἀνθρώπων.

Ἀφοῦ, λοιπόν, ἔπαυσεν, ὡς εἶπον, τὸ πρῶτον σύστημα τῶν ἀνθρώπων, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ φύσις ἦτον ἀντὶ τῶν νόμων, ἡ γῆ ὅλη ἀντὶ τῶν πολιτειῶν καὶ ἡ θέλησις καθενὸς ἀντὶ τῶν ἠθῶν, ἀφοῦ, λέγω, ὁ ἄνθρωπος δὲν ἠθέλησεν νὰ εὐχαριστηθῇ μὲ τὴν σημερινὴν τροφήν, ἀλλ' ἐζήτησε νὰ προητοιμάσῃ καὶ διὰ τὴν αὔριον, καὶ ἀφοῦ τέλος πάντων ἀπεφάσισε νὰ ζήσῃ μαζὶ μὲ ἄλλους, ἔχασε τὴν ἀληθῆ εὐτυχίαν καὶ ἔγινε δοῦλος ὄχι μόνον τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ ἄλλων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἰδίων ἀψύχων πραγμάτων.

Πρώτη, λοιπόν, ἐστάθη ἡ ἀναρχία, νὰ φανερωθῇ ἀνάμεσα εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Εὐθὺς ὁ δυνατότερος ἄρχισε νὰ δώσῃ νόμον τοῦ ἀδυνάτου καὶ οἱ περισσότεροι νὰ ἁρπάζωσι τὸ δίκαιον ἀπὸ τοὺς ὀλιγοτέρους: ἐκεῖ φόνοι, ἐκεῖ ἀδικίαι, ἐκεῖ τέλος πάντων μύρια ἀναγκαῖα πλημμελήματα ἕως τότε ἀγνώριστα. Εἶδεν ἡ ἀνθρωπότης τὸ καλὸν ὁποὺ ἔχασεν, ἀλλὰ δὲν τῆς ἦτον πλέον δυνατὸν νὰ τὸ ξαναποκτήσῃ, καί,

ἀναγκαίως, ἐχρειάσθη νὰ βασανισθῇ ὄχι ὀλίγον καιρόν, ἕως ὁποὺ ἡ σκιὰ τοῦ θρόνου ἤρχισε νὰ ἀπομωράνῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἰδοὺ ἡ μοναρχία ἐμφανίσθη, ἡ ὁποία ὡς πρόξενος καὶ γεννήτρια τῆς πολιτικῆς ἀνομοιότητος τῶν ἀνθρώπων, μετ' οὐ πολλοῦ μεταβληθεῖσα εἰς τυραννίαν, ἔφερεν εἰς τὴν γῆν ὅλα τὰ κακὰ ὁποὺ ἠμποροῦσεν νὰ δοκιμάσῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος.

Ἰδού, ὁ τύραννος, ὡς ἡμίθεος, νὰ δίδῃ τὸ θάνατον εἰς τοὺς ἄλλους, καὶ νὰ χαρίζῃ τὴν ζωὴν ὅσων δὲν θανατώνει. Ἰδοὺ τὰ ἐλαττώματα, ὄχι πλέον μισητά, ἀλλὰ ἐπαινετά, καὶ ἐπιθυμητά. Ἰδοὺ ἡ ἀδικία μὲ τὸ ξίφος εἰς τὴν δεξιάν, νὰ καταπατῇ τὴν ἀρετήν, καὶ νὰ διώκῃ τὴν δικαιοσύνην. Ἰδού........

Ἀλλά, τέλος πάντων, αὐτὰ τὰ ἴδια κακά, καὶ ἀνυπόφοροι δυστυχίαι ἐδίδαξαν τὴν ἀνθρωπότητα νὰ εὕρῃ μίαν διοίκησιν, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀνάπαυσίν της καὶ τὴν εὐτυχίαν της· αὐτὴ εἶναι λοιπὸν ἐκείνη ἡ διοίκησις, ὁποὺ ἐγὼ θέλω νὰ τὴν ὀνομάσω Ν ο μ α ρ χ ί α ν, ἡ ὁποία ὅσον περισσότερον οἱ ἄνθρωποι ἀγαπῶσι τὴν εὐτυχίαν των, τόσον αὐτὴ στερεοῦται καὶ φυλάττεται ἀμετάτρεπτος, οὖσα ἡ ὑστερινὴ μεταμόρφωσις, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, τῶν διαφόρων διοικήσεων, καὶ ἡ μόνη πρόξενος τῆς ἀρετῆς, τῆς ὁμοιότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Πολλάκις βλέπομεν, νὰ μὴν ἀκολουθοῦν τὸν εἰρημένον κανόνα εἰς τὰς μεταβολάς των αἱ διοικήσεις, αὐτὸ ὅμως προέρχεται ἀπὸ διαφόρους αἰτίας, ὁποὺ τὸ παρὸν θέμα δὲν συγχωρεῖ τὴν ἐκτεταμένην των διήγησιν. Φθάνει μόνον νὰ ἠξεύρῃ καθείς, ὅτι ὁποιαδήποτε διοίκησις πρέπει νὰ εἶναι μία ἀπὸ τὰς εἰρημένας τέσσαρας, τὰς ὁποίας ὡς γενικὰς κρίνω, καὶ ὅτι ἡ ὑστερινὴ εἶναι ἡ καλλιοτέρα καὶ ἁρμοδιωτέρα πρὸς τὸ ἡμέτερον εὖ ζῆν.

Αὐτήν, λοιπόν, ἂς ἐξετάσωμεν ὅσον δυνηθῶμεν ἀκριβέστερα· καὶ βέβαια εἰς αὐτὴν θέλομεν εὕρει τὴν ἐλευθε-

ρίαν διασωσμένην, καὶ ἐξακολούθως, τὴν εἴσοδον εἰς ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν. Ἡ Νομαρχία, ἀδελφοί μου, εὑρίσκεται τόσον εἰς τὴν δημοκρατίαν, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν, αἱ ὁποῖαι εἰς ἄλλο δὲν διαφέρουσι, εἰμὴ μόνον, ὅτι ἡ μὲν δημοκρατία κλίνει εἰς τὴν ἀναρχίαν, ἡ δὲ ἀριστοκρατία εἰς τὴν ὀλιγαρχίαν, ἡ ὁποία πολλάκις εἶναι χειροτέρα καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν τυραννίαν. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ εἰς τὰς δύο αὐτὰς διοικήσεις σώζεται ἡ Ἐλευθερία, ἀδιάφορος εἶναι ἡ ἐκλογή. Ὅθεν, κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, καὶ κατὰ τὸ κλῖμα, ποτὲ μὲν προτιμᾶται ἡ μία, ποτὲ δὲ ἡ ἄλλη.

Ἀλλά, τί ἐστιν ἐλευθερία; Εἰς τὴν ἀναρχίαν, ὦ Ἕλληνες, ἐλεύθεροι εἶναι μόνον οἱ ἰσχυρότεροι, εἰς μὲν εἰς τὴν μοναρχίαν, οὐδεὶς δὲ εἰς τὴν τυραννίαν, καὶ ὅλοι εἰς τὴν νομαρχίαν. Ὅθεν, κατὰ μὲν τοὺς πρώτους ἡ ἐλευθερία ἄλλο δὲν εἶναι, εἰμὴ ἡ ἐκτέλεσις τῆς θελήσεως τοῦ καθενός, ἐπειδή, εὑρισκόμενοι χωρὶς νόμους, καὶ χωρὶς κριτάς, ὁ μὲν ἅρπαξ ὀνομάζει τὰς ἁρπαγάς του ἀποτέλεσμα τῆς ἐλευθερίας του, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἄσωτος τὰς ἀσωτίας του, καὶ ὁ κακὸς τὰς κακίας του.

Κατὰ δὲ τοὺς δευτέρους, ὡσὰν ὁποὺ ἐπώλησαν τὴν ἐλευθερίαν τους τοῦ ἑνός, ἄλλο δὲν ἐννοοῦσι μὲ αὐτὴν τὴν λέξιν, εἰμὴ τὰς προσταγὰς τοῦ κυρίου των, καὶ εἶναι μόνον ἐλεύθεροι διὰ νὰ τὸν ὑπακούωσι. Ὁ τύραννος δὲ καὶ οἱ δοῦλοι του ἀγνοοῦσι παντάπασιν τοιαύτην λέξιν, ἐπειδὴ ποτὲ δὲν τὴν ἐδοκίμασαν, διὰ νὰ ἔχουν ἰδέαν περὶ αὐτῆς.

Ὑπὸ τῆς νομαρχίας, τέλος πάντων, ἡ ἐλευθερία εὑρίσκεται εἰς ὅλους, ὡσὰν ὁποὺ ὅλοι κοινῶς τὴν ἀφιέρωσαν εἰς τοὺς νόμους, τοὺς ὁποίους διέταξαν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, καὶ ὑπακούοντάς τους καθεὶς ὑπακούει εἰς τὴν θέλησίν του, καὶ εἶναι ἐλεύθερος. Ἰδού, λοιπόν, ὁποὺ κατ' αὐτοὺς ἡ ἐλευθερία εἶναι ἡ ὑπακοὴ εἰς τοὺς νόμους, καὶ ἐν ἑνὶ λόγῳ, ἄλλο δὲν εἶναι ἡ ἐλευθερία παρὰ ἡ αὐτὴ νομαρχία. Αὐτὴ εἶναι, ἀγαπητοί μου, ἐκείνη ἡ ἐλευθερία, ὁποὺ ἄλλοι μὲν ἀστοχά-

στως ἐνόμιζον τὴν ἀπώλειαν, ἄλλοι δὲ παραφρόνως τὴν ἀπείθειαν, καὶ ἄλλοι ἄλλως, ὡς ἡ ἀπαιδευσία ἐδίδασκε τὸν καθένα, ἄφευκτα ἀποτελέσματα τῆς δουλείας, ἡ ὁποία ἐβαρβάρωσεν τοὺς ἀνθρώπους, κατέφθειρεν τὰ ἤθη, καὶ ἐξ αἰτίας της ἡμεῖς διαφέρομεν τόσον ἀπὸ τοὺς προγόνους μας, ὁποὺ εἰς μερικοὺς φαινόμεθα ἀλλοτρίου γένους.

Φεῦ! ποῦ εἶσαι, ἐλευθερία ἱερά! ποῦ νόμοι! ποῦ νομοδόται! Ὅσον γνωρίζομεν τὴν ἀληθῆ σημασίαν σου, τόσον αὐξάνει ὁ πόθος μας εἰς τὸ νὰ σὲ ἀπολαύσωμεν. Ἐσὺ εἶσαι ἡ μήτηρ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, σὺ ὁ στῦλος τῆς δικαιοσύνης, σὺ ἡ πηγὴ τῆς εὐτυχίας. Ἔ, πόσον καλὸν λείπει ἐκείνων, ὁποὺ σὲ ὑστεροῦνται! Πόσον θέλουν κλαύσει ὅσοι μέχρι τοῦδε δὲν σὲ ἐγνώριζον!

Ἡμεῖς δέ, ναὶ ἱερὰ Ἐλευθερία, μὲ τοὺς ὀδόντας μας θέλομεν συντρίψει τὰς ἁλύσους μας, διὰ νὰ τρέξωμεν πρὸς ἀπάντησίν του. Εἶναι ἀδύνατον αἱ ἑλληνικαὶ ψυχαὶ νὰ κοιμηθοῦν πλέον εἰς τὴν ληθαργίαν τῆς τυραννίας! Ὁ λαμπρὸς ἦχος τῶν ἁρμάτων των πάλιν θέλει ἀκουσθῆ πρὸς κατατρόπωσιν τῶν τυράννων των, καὶ ταχέως.

Ἀλλά, πρὶν εἰσέλθω εἰς τὴν ἐπαρίθμησιν τῶν καλῶν τῆς αὐτῆς νομαρχίας κρίνω ἀναγκαῖον νὰ σᾶς φανερώσω τι προλαβόντως περὶ τῆς ὁμοιότητος τῶν ἀνθρώπων, καὶ τοῦτο διὰ νὰ μὴν ἀπατηθῶσιν ὅσοι ἤθελαν νομίσει νὰ εὕρωσιν εἰς αὐτὴν τὴν διοίκησιν μίαν ἀπόλυτον ὁμοιότητα.

***

Τρεῖς εἶναι λοιπὸν αἱ αἰτίαι τῆς ἀνομοιότητος τῶν ἀνθρώπων, ἀδελφοί μου, ἀγκαλὰ καὶ αὐτοὶ νὰ διαφέρωσι κατὰ πολλοὺς τρόπους. Ἡ πρώτη ἀπὸ αὐτὰς εἶναι ἡ ἰδία φύσις, ἡ ὁποία ἄλλους μὲν ἔκαμεν δυνατῆς κράσεως, καὶ ἄλλους ἀδυνάτου, ἐχάρισε μερικῶν περισσότερον πνεῦμα καὶ ἄλλων τινῶν ὀλιγότερον, καὶ οὕτως οἱ ἄνθρωποι διαφέρουσι ἐν πρώτοις ἀναμεταξύ των κατὰ φυσικὸν τρόπον.

Ἡ δὲ δευτέρα εἶναι ἡ ἀνατροφή, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾶ τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν σοφίαν, ἤτοι τὰ καλὰ ἤθη. Ὅθεν, οἱ ἄνθρωποι διαφέρουσιν ἀκόμη καὶ κατὰ τὰ ἤθη.

Ἡ τρίτη, τέλος πάντων, εἶναι ἡ τύχη, καὶ οὕτως ὁ πτωχὸς διαφέρει ἀπὸ τὸν πλούσιον.

Ἡ ἀναρχία, λοιπόν, κατέστησε κατ' ἀρχὰς τὴν ἁπλῆν φυσικὴν ἀνομοιότητα ἀνυπόφορον, καὶ ἐξακολούθως ἡ μοναρχία, καὶ μετ' αὐτῆς ἡ τυραννία, ἠθέλησαν νὰ μετριάσουν ὁπωσοῦν τὴν φυσικὴν ἀνομοιότητα, καὶ αἰφνιδίως ἐπροξένησαν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὴν ἀκατάστατον καὶ φοβερὰν ἀνομοιότητα τῶν ἠθῶν τε καὶ τῆς τύχης, ὁποὺ θεωρῶντας τὴν σήμερον τινὰς τοὺς ἀνθρώπους, πρέπει νὰ ἀνατριχιάζῃ ἀπὸ τοιοῦτον ἐλεεινὸν θέαμα, εὑρίσκοντας πολλὰ μεγαλειτέραν διαφορὰν ἀπὸ ἕνα ἄνθρωπον εἰς ἄλλον, παρὰ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον εἰς ἕνα ζῷον.*

Ἄλλο μέσον δὲν ἦτον, λοιπόν, νὰ παρηγορήσῃ τὴν ἀνθρωπότητα, εἰς τόσον κακὴν κατάστασιν εὑρισκομένην, παρὰ μία καλὴ διοίκησις, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ν ο μ α ρ γ ί α, χωρὶς νὰ θελήσῃ ματαίως νὰ κάμῃ ὅλους δυνατούς, ὅλους πεπαιδευμένους, ὅλους πλουσίους, ἡ τοὐναντίον, ἐμετρίασε μόνον μὲ τοὺς νόμους τὴν φυσικὴν ἀνομοιότητα, καὶ τόσον καλῶς ἐξίσωσε τὰς λοιπάς, ὥστε ὁποὺ ἔκαμε νὰ χαίρωνται οἱ ἄνθρωποι μίαν ἐντελῆ ὁμοιότητα, ἀγκαλὰ καὶ κατὰ φύσιν ἀνόμοιοι. Αὐτὴ ἔδωσεν εὐθὺς τόπον τῶν δυνατῶν, νὰ διαυθεντεύσουν τὴν πατρίδα των, ἐπαρηγόρησεν τοὺς ἀδυνάτους, μὲ τὸ σκῆπτρον τῆς δικαιοσύνης, ἐδίδαξε τοὺς ἀτάκτους νὰ εὕρωσι τὴν εὐτυχίαν των εἰς τὴν χρηστοήθειαν, ἐβράβευσεν τοὺς καλοηθεῖς, καὶ τέλος πάντων, χωρὶς νὰ ἐμποδίσῃ τὸ

* Ἂς θεωρήσῃ, διὰ μίαν στιγμήν, ὁ ἀναγνώστης ἕνα τεχνίτην μὲ ἓξ τέκνα, καὶ τὸν τύραννον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἔπειτα ἂς μὴν καταπεισθῇ, ἂν ἠμπορέσῃ.

ἀκατάστατον τοῦ συμβεβηκότος, ἐτίμησε μόνον τὴν ἀξιότητα τοῦ ὑποκειμένου, καὶ οὕτως μὴ καταφρονοῦσα τὸν πτωχόν, ἀπεδίωξε ἀπὸ τὸν πλούσιον τὴν λύσσαν τῶν χρημάτων.

Καὶ ἰδού, πάραυθα, ὁ στρατιώτης νὰ γίνηται ἥρως, ὁ πολίτης νὰ κερδίζῃ τὴν ζωοτροφίαν του, χωρὶς νὰ ζημιώσῃ τὸν ἀδελφόν του, ὁ πτωχὸς νὰ μὴν βλέπῃ τὴν πτωχείαν του ὡς ἀτιμίαν, καὶ ὁ πλούσιος νὰ μὴν στοχάζεται πλέον τὰ πλούτη του ὡς ἀρετοδοχεῖον, ἀλλ' ἁπαξάπαντες νὰ εὑρίσκωσι τὴν εὐχαρίστησίν των χωρὶς τὸν παραμικρὸν κόπον, καὶ νὰ εὐτυχῶσι.

Διότι, εἶναι φανερόν, ὁποὺ ὅταν ὁ ἀδύνατος δὲν βλάπτεται ἀπὸ τὸν δυνατόν, δὲν τὸν θλίβει ἡ ἀδυναμία του, ὁ πτωχὸς δέ, βλέποντας τὴν ἀδιαφορίαν τῶν λοιπῶν εἰς τὰ τυχηρὰ ἀποκτήματα, δὲν τὸν λυπεῖ ἡ ὑστέρησίς των, καὶ οὕτως ὅλοι εὑρίσκονται εὐχαριστημένοι, συνζῶσι ὅμοιοι, καὶ ἐλεύθεροι, ὡς ἀδελφοί τινες εἰς τὸν πατρικόν των οἶκον, καὶ καθὼς τοῦτοι διαυθεντεύουσι τοὺς γονεῖς των καὶ τοὺς ἀγαπῶσι, οὕτως καὶ ἐκεῖνοι χύουσι τὸ αἷμά των διὰ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος των καὶ διὰ τὴν φύλαξιν τῶν νόμων των.

Οἱ νόμοι, διὰ μέσου τῶν ὁποίων εἰς τὴν ν ο μ α ρ χ ί α ν χαίρονται οἱ ἄνθρωποι μίαν ἀπόλυτον πολιτικὴν ὁμοιότητα, ἀγαπητοί μου, εἶναι εἰς τὴν διοίκησιν, ὡς ἡ ψυχὴ εἰς τὸ σῶμα· αὐτοὶ δίδουσιν τὴν κίνησιν εἰς τὰ πολιτικὰ σώματα, καὶ ὁ καλὸς νομοθέτης εἶναι ὁ ἀξιώτερος καὶ τιμιώτερος τῶν ἀνθρώπων.

Διὰ τῶν καλῶν νόμων ἀποκαταστῶνται χρηστὰ τὰ ἤθη τῶν πολίτων, καὶ ὅσον περισσότερον εἶναι καλοηθὴς ὁ λαός, τόσον εὐκολοτέρως ὑπακούονται οἱ νόμοι. Αὐτοὶ ἑνώνουσι μὲ θαυμασίαν τέχνην, τὴν μερικὴν μὲ τὴν κοινὴν ὠφέλειαν, καὶ προετοιμάζουσι τοὺς πολίτας εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ εἰς τὴν δόξαν, ἀπὸ τὴν πλέον τρυφερὰν ἡλικίαν των, διὰ μέσου μιᾶς ἀνατροφῆς, ἀληθοῦς καὶ γλυκείας.

Ἡ ἀνατροφὴ τῶν νέων εἶναι ὁ κυριώτερος στοχασμὸς

τῶν νομοθέτων. Ὁ θαυμασιώτερος καὶ νουνεχέστερος νομοθότης, ὁποὺ μέχρι τῆς σήμερον ἐφάνη εἰς τὸν κόσμον κατὰ πάντα τρόπον, ἐστάθη βέβαια ὁ μέγας Λυκοῦργος, ὁ ὁποῖος δὲν ἠπατήθη νὰ στοχασθῇ τοὺς ἀνθρώπους, καθὼς ἔπρεπε νὰ ἦτον, ἀλλὰ γνωρίζοντάς τους ὁποίας λογῆς εἶναι, τοὺς ἀπεκατέστησε, ὅσον ἦτον τὸ δυνατόν, καλλιοτέρους.

Ἡ ἀνατροφή, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, εἶναι μία δευτέρα φύσις εἰς τὸν ἄνθρωπον, καί, διὰ τοῦτο, πρέπει νὰ ἀρχίσῃ μαζὶ μὲ τὴν ζωήν του. Ἡ Ἑλλὰς μᾶς παρασταίνει μύρια παραδείγματα τῆς καλῆς ἀνατροφῆς τῶν προγόνων μας. Τὰ γυμναστήρια ἦτον ἀνοικτὰ εἰς ὅλους, κοινῶς καὶ ἀδιαφόρως, πρὸς φωτισμὸν τῶν ὅλων.

Ἀλλὰ πῶς, ἴσως τινὰς ἤθελεν ἐρωτήσει, ἠμπορεῖ ἕνας πτωχὸς πατὴρ νὰ δώσῃ τῶν τέκνων του μίαν τοιαύτην ἀνατροφήν; Ἔ! τοιαύτη ἐρώτησις ἠξεύρω ἀπὸ ποίους θέλει ἀρχίσει. Βέβαια, οἱ τοιοῦτοι εἶναι ὑπὸ τυραννίας.

Ἄς μάθουν, λοιπόν, ὅλοι οἱ πτωχοὶ πατέρες, ὅτι ὑπὸ τῆς νομαρχίας καθεὶς ἠμπορεῖ νὰ ζήσῃ καλά, καὶ χωρὶς νὰ εἶναι πλούσιος. Οἱ νόμοι προβλέπουν εἰς τοὺς μὴ ἔχοντας. Τὰ τέκνα ὅλων εἶναι τῆς πατρίδος τέκνα, καὶ αὐτὴ τὰ ἀνατρέφει, τὰ γυμνάζει, καὶ τὰ προκόπτει, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὰ τὴν ἀγαπῶσι διὰ εὐγνωμοσύνην, καὶ διὰ τοῦτο, τέλος πάντων, προτιμᾶται αὐτὴ ἡ διοίκησις, ἡ ὁποία ὄχι μόνον δὲν ἔχει τὰ κακά, ὁποὺ φυλάττουσιν αἱ ἄλλαι, ἀλλὰ καὶ πλημμερεῖ ἀπὸ καλά, καλὰ ἐπιθυμητά, ὠφέλιμα, καὶ ἀναγκαῖα.

Ποῖος δὲν καταλαμβάνει τώρα, ἀδελφοί μου, ὅτι εἰς τὴν νομαρχίαν μόνον εὑρίσκεται ἡ εὐτυχία μας, καὶ ὅτι ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ὁμοιότης εἶναι τὰ πρῶτα καὶ κύρια μέσα τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας; Βέβαια, οὐδείς. Πολλοὶ ὅμως, ἂν καὶ καταλαμβάνουσι, ὅτι καλὸν πρᾶγμα εἶναι ἡ ἐλευθερία, δὲν ἠμποροῦσι νὰ καταλάβωσι, μὲ τὴν ἰδίαν

εὐκολίαν, πόσον ἀναγκαία εἶναι εἰς τὸν ἄνθρωπον. Καὶ διὰ τοῦτο, σᾶς παρακαλῶ νὰ μὲ ἀκροασθῆτε.

* * *

Ὁ Ζεύς, λέγει ὁ φιλόσοφος ποιητὴς Ὅμηρος, ὑστερεῖ τὸ ἥμισυ τοῦ λογικοῦ ἀπὸ ἕνα λαὸν ὑποδουλωμένον, εἰς τρόπον ὁποὺ φαίνεται φανερῶς, ὅτι ἐνόμιζεν τοὺς δούλους νὰ εἶναι μιᾶς διαφορετικῆς φύσεως, καὶ πολλὰ κατωτέρας ἱκανότητος ἀπὸ τοὺς ἐλευθέρους. Τόσο δὲ ἀναγκαίαν τὴν ἐλευθερίαν ἔκρινε εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὁποὺ χωρὶς αὐτὴν δὲν ἠμποροῦσε νὰ ὀνομασθῇ ἄνθρωπος.

Ἡ ἐλευθερία, λοιπόν, ὦ Ἕλληνες, εἰς ἡμᾶς εἶναι, ὡς ἡ ὅρασις εἰς τοὺς ὀφθαλμούς. Ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἐλεύθερος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίσῃ τὴν διαφοράν του ἀπὸ τὸν δοῦλον, καὶ ἐξακολούθως εἶναι ἀναγκαῖον πρᾶγμα εἰς τὸν δοῦλον νὰ γνωρίσῃ τὴν ἐλευθερίαν, διὰ νὰ μισήσῃ τὴν δουλείαν, καὶ νὰ τὴν ἀποστραφῇ.

Ἂς μὴν σᾶς φανῇ, λοιπόν, παράξενον, ἂν ὁ σκλάβος δὲν γνωρίζει παραχρῆμα τὴν ἡδύτητα τῆς ἐλευθέρας ζωῆς. Αὐτός, ἠμπορεῖ νὰ παρομοιασθῇ εἰς ἕνα ἄρρωστον, ὁ ὁποῖος ἀποστρέφεται κάθε νόστιμον φαγητόν, ὡσὰν νὰ μὴν ἦτο πλέον συνθεμένον ἀπὸ τὰ ἴδια πράγματα, ὁποὺ πρότερον τοῦ ἤρεσκον. Ἀναγκαία, λοιπόν, τοῦ εἶναι ἡ ὑγιεία.

Ἡ ἐλευθερία εἶναι περισσότερον ἀναγκαία εἰς τὸν δοῦλον, ὁποὺ ἀσθενεῖ κατὰ τὴν ψυχήν, καὶ μὴν γνωρίζοντας εἰς τί συνίσταται αὐτὴ ἡ πρόσκαιρος ζωή, ζῇ διὰ νὰ τρώγῃ, καὶ εἶναι ὡσὰν νὰ μὴν εἶναι.

Στοχασθῆτε, ἀγαπητοί μου, ὅτι, ὁποίας καταστάσεως καὶ ἂν εἶναι ὁ δοῦλος, πρέπει ἐξ ἀνάγκης νὰ εἶναι δυστυχής. Εἰ μὲν πλούσιος, φοβεῖται νὰ μὴν πτωχύνῃ, εἰ δὲ πτωχός, λυπεῖται, ὅτι νὰ μὴν εἶναι πλούσιος.

Ὁ ἐνάρετος ὑπὸ τῆς δουλείας χλευάζεται, ὁ φιλαλήθης δὲν εἰσακούεται, ἐκεῖ ἡ τιμὴ συνοδεύει μὲ τὴν πτω-

χείαν, ἡ ἀρετὴ μὲ τὴν ἀδιαφορίαν· ἡ δυσπιστία, ὁ φθόνος καὶ τὸ μῖσος εἶναι ἄφευκτα γεννήματα τῆς δουλείας, καὶ ἀποκαταστῶσι εἰς τὸν νοῦν τῶν δούλων τὴν ἐμπιστοσύνην, τὴν φιλίαν, καὶ αὐτὴν τὴν φιλανθρωπότητα, πάντως ἀνωφελῆ, καὶ πολλάκις ἐπιζήμια.

Πῶς, λοιπόν, εἶναι δυνατὸν ὁ ταλαίπωρος δοῦλος, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἐγεννήθη μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του, ἄλλο δὲν ἔμαθε, παρὰ νὰ ὑποτάσσηται εἰς ἕναν ἄλλον, πῶς, λέγω, ἠμπορεῖ νὰ καταλάβη, ὅτι ἡ φύσις μᾶς ἔκαμεν ὅλους ὁμοίους, καὶ ὅτι οἱ νόμοι πρέπει νὰ βλέπωσιν ἀδιαφόρως ὅλους τοὺς πολίτας; Πῶς εἶναι δυνατὸν ἐκεῖνος ὁ σκληροτράχηλος τύραννος νὰ στοχασθῇ ποτέ, καὶ νὰ καταπεισθῇ, ὅτι ὅποιος νομίζει νὰ ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, διὰ νὰ γίνη μεγαλείτερος τῶν ἄλλων, ἀποκαθίσταται ὑποδεέστερος;

Πῶς, τέλος πάντων, εἶναι δυνατόν, ἀγαπητοί μου, — ἔ! ταλαίπωρος ἀνθρωπότης! — πῶς εἶναι δυνατόν, λέγω, ἐκεῖνος ὁ σκλάβος, ὁποὺ πάντοτε τύπτεται, καὶ γυμνός, πεινασμένος, καὶ ἀδικημένος, ὑπακούει, ὡς οἱ βόες τῷ γεωργῷ, κατὰ χρέος καὶ κατὰ συνήθειαν, συχνάκις δὲ ὁ κύριος εἶναι ποταπότερος τοῦ δούλου, πῶς, λέγω, εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίσῃ αὐτός, ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος πρέπει νὰ εἶναι ἓν μέρος τοῦ ὅλου, καὶ ὅτι ἡ ζωή του χρησιμεύει εἰς ὅλους, καὶ ὅτι ὁ θάνατός του;... πῶς, ἐν ἑνὶ λόγῳ, νὰ ἀγαπήσῃ τὴν ἐλευθερίαν, ὄντας δοῦλος, καὶ νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀποκτήσεώς της;

Φεῦ! αὐτὸς βέβαια, νομίζει, καὶ ἀφεύκτως νομίζει, ὅτι ἐγεννήθη σκλάβος, καὶ οὔτε τολμεῖ κἂν νὰ κακοτυχήσῃ τὴν γένναν του. Ὦ, πῶς ἤθελε μείνει ἐκστατικὸς ὁ τοιοῦτος, ἂν ἕνας ἐλεύθερος ἤθελε τοῦ εἰπεῖ: τυφλὲ καὶ ἀνόητε ἄνθρωπε, μάθε ὅτι ἡ φύσις εἶναι μία, καὶ ὅτι δὲν διαφέρει εἰς οὐδὲν ὁ τύραννός σου ἀπὸ ἐσένα. Τὰ περιστατικὰ καὶ ἡ κακὴ διοίκησις μόνον σὲ κατέστησαν τόσον διαφορετικόν, ὁποὺ σχεδόν, ὅσον διαφέρει ὁ χαλκὸς ἀπὸ τὸν ἄργυρον, τόσον καὶ

σὺ διαφέρεις ἀπὸ τὸν κύριόν σου· ἄνοιξον τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ νοός σου, δύστυχε θνητέ, ἴδε ὅτι ὁ οὐρανὸς βρέχει διὰ ὅλους, ἡ γῆ βλαστάνει διὰ ὅλους, τὰ φυσικὰ χαρίσματα εἶναι κοινά, καὶ σύ, ταλαίπωρε, νὰ νομίζῃς ἕναν ἄλλον ὅμοιόν σου ὡς ἕνα θεόν, νὰ τρέμῃς ἔμπροσθέν του, καὶ νὰ τοῦ πωλήσῃς τὸ ἀξιώτερον δῶρον τῆς φύσεως, τὴν ἐλευθερίαν σου. Πῶς ἠμπορεῖς..... καὶ ἄλλα τοιαῦτα.

Τί, στοχάζεσθε, νὰ ἤθελε τοῦ ἀποκριθῆ ὁ σκλάβος, ὦ ἀγαπητοί; Βέβαια, ἢ ἤθελε τὸν νομίσει τρελλόν, ἢ δὲν ἤθελε καταλάβει τίποτες· καὶ πῶς ἠμποροῦσεν, ἂν διὰ μίαν στιγμὴν ἤθελε γνωρίσει τὴν ἀλήθειαν, νὰ ὑποφέρῃ τὰς ἁλύσους του; Πῶς ἦτον δυνατὸν νὰ ἴδῃ ὁ φυλακωμένος ἀνοικτὴν τὴν θύραν τῆς φυλακῆς του, καὶ νὰ μὴν φύγῃ; Ἀδύνατον, βέβαια, ἤθελεν εἶναι ἕνα παρόμοιον.

Ἰδού, λοιπόν, πόσον ἀναγκαία εἶναι ἡ ἐλευθερία εἰς τὸν ἄνθρωπον, διὰ νὰ γνωρίσῃ τὸ εἶναι του. Ὁ δοῦλος, ἀδελφοί μου, δὲν γίνεται ποτὲ ἐλεύθερος, ἂν δὲν γνωρίσῃ τί ἐστι ἐλευθερία, καὶ ὅστις ἀγνοεῖ τὴν ἐλευθερίαν, ἀγνοεῖ τὸ εἶναι του. Ὁ δοῦλος, πιστεύσατέ μοι το ἀδελφοί, ποτὲ δὲν στοχάζεται, ὅτι εἶναι ὅμοιος μὲ τὸν κύριόν του, ἀλλὰ εἶναι σχεδὸν βέβαιος ὅτι αὐτὸς πρέπει νὰ εἶναι δοῦλος, καὶ ἐκεῖνος κύριος. Βαβαί!

Πῶς φλογίζεται, ὅμως, ἡ καρδία ἐκείνων, ὁποὺ γνωρίζουσι τὴν ἐλευθερίαν, καὶ δὲν τὴν ἔχουσι. Ἐκεῖνοι ἀληθῶς τυραννοῦνται, καὶ ἐξακολούθως ἐκεῖνοι μόνον γνωρίζουσιν ἐντελῶς τὴν ἀνάγκην τοιούτου καλοῦ. Εἰς αὐτοὺς πρέπει νὰ ἐλπίζωσιν οἱ ὑπόδουλοι λαοί, ἐπειδὴ αὐτοὶ τρόπον τινὰ μετριάζουν τὴν ἀσχημότητά των, ὡς μερικὰ κτίρια μίαν καταδαφισμένην πόλιν στολίζουσι.

Αὐτοί, λοιπόν, ἂς διδάξουσι τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἂς καταπείσωσι μίαν φορὰν τοὺς ἀγαπητούς μου Ἕλληνας νὰ γνωρίσωσιν, ὅτι μόνη ἡ δουλεία εἶναι πρόξενος τῶν ὅσων κακῶν αὐτοὶ πάσχουσι, καὶ ἂς καταλάβουν πόσον τοὺς εἰ-

ναι ἀναγκαία ἡ ἐλευθερία, διὰ νὰ ζήσωσι ὅσον τὸ δυνατὸν εὐτυχεῖς, ἐπειδὴ χωρὶς αὐτὴν δὲν ἠμποροῦν νὰ ἔχωσι οὔτε δικαιοσύνην, οὔτε ὁμοιότητα, οὔτε ἀγάπην, καὶ ἐν ἑνὶ λόγῳ οὐδεμίαν ἀρετήν. Τοὐναντίον δέ, εἰς τὴν ἐλευθέραν ζωὴν ἡ ἀξιότης τιμᾶται, ἕκαστος συμπολίτης εὑρίσκει τὸ καλόν του εἰς τὸ καλὸν τῶν ἄλλων. Ἐκεῖ, καθεὶς εἶναι μέρος τοῦ ὅλου, ἐκεῖ ἡ ἀρετὴ δοξασμένη, ἐκεῖ ἡ ἀνδρεία γνωρισμένη, ἐκεῖ ἡ ἀγαθότης ἐνεργημένη, ἐκεῖ ἡ φιλία φυλαττομένη, ἐκεῖ ἡ τιμὴ ἀξιοτίμητος, ὁ κριτὴς ἀπροσωπόληπτος, ὁ κρινόμενος μόνος, νόμοι οἱ διαυθενευταί, νόμοι οἱ δικασταί, ἡ ἀθωότης ἀπτόητος, ἡ τιμωρία δικαία, ἡ ἀντίμειψις κοινή, καὶ μύρια ἄλλα χρηστὰ κατορθώματα, ὁποὺ χάριν συντομίας δὲν ἀναφέρω.

Καὶ ποῖος δὲν βλέπει πόσον εἶναι ἀναγκαία ἡ ἐλευθερία; Ὁ ἐνάρετος θέλει γνωρίσει τὴν ἀνάγκην καὶ θέλει προκρίνει τὴν ἐλευθέραν ζωήν, ὅπου βλέπει νὰ εἶναι ἡ ἀρετὴ τιμημένη καὶ δοξασμένοι οἱ ἐνάρετοι. Ὁ γενναῖος τῇ ψυχῇ, καὶ αὐτὸς δὲν θέλει εὕρει δισταγμόν, βλέποντας τοὺς ἐλευθέρους λαοὺς νὰ αἰωνιάζωσι τὰ ὀνόματα τῶν γενναίων ἀνδρῶν, καὶ τῶν ἡρώων.

Ποῖος, ὁποίασδήποτε καταστάσεως, τέλος πάντων, δὲν θέλει γνωρίσει τὸ μέγα ὄφελος τῆς ἐλευθέρας ζωῆς; Εἰς αὐτὴν ὁ πραγματευτὴς εὑρίσκει ἀσφάλειαν εἰς τὸ ἔχειν του· ὁ τεχνίτης ἔπαινον εἰς τὰ ἔργα του καὶ ποιήματά του· ὁ ὑπανδρευμένος βεβαιότητα εἰς τὴν τιμήν του· ὁ νέος εὐρύχωρον ὁδὸν εἰς τὸ νὰ διευθύνῃ τὴν φυσικὴν κλίσιν του, καὶ νὰ δείξῃ τὴν ἀγχίνοιάν του· ὁ στρατιώτης ἔχει ἀναμφίβολον τὴν εὐεργεσίαν εἰς τὰς ἡρωϊκὰς πράξεις του· ὁ πτωχὸς δὲν φοβεῖται ἀτιμίαν, ἀλλ' εὑρίσκει συμπάθειαν καὶ βοήθειαν εἰς τὰς δυστυχίας του, καὶ οὐχὶ ὕβρεις καὶ ἀνυποληψίαν· τέλος πάντων, κάθε καλὸς ἄνθρωπος βλέπει φανερὰ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐλευθέρας ζωῆς, καὶ μόνον ὁ κακὸς θέλει προκρίνει τὴν ὑπόδουλον· αὐτὸ εἶναι φανερόν, ἀδελφοί μου, καὶ ἐσεῖς πολλὰ καλὰ πρέπει νὰ τὸ καταλάβητε.

Ὄντας φανερόν, λοιπόν, ὅτι μόνον ἡ ἐλευθερία ἀποκαταστεῖ τοὺς ἀνθρώπους ἐναρέτους, καὶ ἐμφυτεύει εἰς τὰς καρδίας ὅλων τῶν πολίτων τὴν ἅμιλλαν πρὸς τὸ εὖ πράττειν, διὰ τοῦτο εἰς μόνον τὰς ἐλευθέρας πολιτείας γεννῶνται τὰ μεγάλα ὑποκείμενα, καὶ ἰδοὺ τὸ πῶς ἡ ἐλευθερία εἶναι πρόξενος τῶν μεγάλων κατορθωμάτων.

Καὶ καθὼς ἓν ἄνθος εὐῶδες, ὅταν γεννᾶται ἀνάμεσα εἰς τὰ δάση, ὅπου κανεὶς δὲν τὸ βλέπει, ἢ καταβιβρώσκεται ἀπὸ τὰ θηρία, ἢ κατασήπεται ἀπὸ τὸν καιρόν, τοιούτης λογῆς ἀκολουθεῖ καὶ εἰς τὰς ὑποδουλωμένας πόλεις, εἰς τὰς ὁποίας, ὅταν εὑρίσκεται κανένα ἄξιον ὑποκείμενον, μὴν ἔχοντας τὸν τρόπον νὰ ἐμφανισθῇ, ἀποθνήσκει, χωρὶς τινὰς νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀξιότητά του.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἱστορία παντελῶς σχεδόν, ἢ πολλὰ σπανίως μᾶς ἀναμνήει ὑποκείμενα ἄξια, ὑπὸ τῆς δουλείας, τοὐναντίον δὲ πλουσιοπαρόχως ἐξιστορεῖ μύρια ὀνόματα μεγάλων ἀνδρῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν, ὡσὰν ὁποὺ μία ἐλευθέρα πολιτεία εἶναι πρὸς τὰ ἄξ α ὑποκείμενά της, ὡς ἓν καλλιεργημένον περιβόλεον πρὸς τὰ ἄνθη του, τὰ ὁποῖα καὶ γνωρίζονται, καὶ χρησιμεύουσι, καὶ ἐπαινῶνται.

Ἀλλά, πόσας φορὰς πρέπει νὰ ἐκφωνήσω, ὅτι ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀναγκαιοτέρα καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν ὕπαρξιν εἰς τὸν ἄνθρωπον! Αὐτὴ γὰρ ἀποκαταστεῖ γλυκεῖαν τὴν ζωήν, αὐτὴ γεννᾷ διαυθεντευτὰς τῆς πατρίδος, αὐτὴ νομοδότας, αὐτὴ ἐναρέτους, αὐτὴ σοφούς, αὐτὴ τεχνίτας, καὶ αὐτὴ μόνον, τέλος πάντων, τιμᾷ τὴν ἀνθρωπότητα.

Πόσοι, ἄραγε, ἄνδρες ἄξιοι γεννῶνται εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καθὼς γεννῶνται, οὕτως καὶ ἀποθνήσκουν, μὴν ἔχοντες τὰ ἀναγκαῖα μέσα εἰς τὸ νὰ κατορθώσουν μεγάλα πράγματα.*

* Ἂν ἕνας νέος μεγάλου πνεύματος παρ. χάριν, γεννᾶται ὑπὸ δουλείας υἱὸς ἑνὸς χαλκέως, τί ἄλλο ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ, παρὰ

*Ὦ Ἕλληνες! οἱ ἐλεύθεροι λαοὶ τιμοῦσι τοὺς ἀξίους ἀνθρώπους, καὶ ζῶντας καὶ μετὰ θάνατον, ζῶντας μέν, μὲ τὸ κοινὸν σέβας, μὲ τοὺς ἀληθεῖς ἐπαίνους, μὲ γενναῖα βραβεῖα, μὲ ἐνδόξους στεφάνους, ὁποὺ προσφέρουσιν εἰς αὐτούς, θανόντας δέ, μὲ τὴν αἰώνιον μνήμην.

Εἰς τοὺς ναούς, εἰς πυραμίδας, εἰς στύλους, εὑρίσκεται ἐγκεχαραγμένον τὸ ὄνομά των, καὶ καθεὶς βλέπει πάντοτε τὸν θανόντα ἥρωα, ἢ ζωγραφισμένον, ἢ εἰς ἄγαλμα, καὶ βλέποντάς τον, εὐκόλως παρακινεῖται εἰς τὸ νὰ δουλεύσῃ πιστῶς τὴν πατρίδα του, καὶ μετὰ πάσης χαρᾶς νὰ θυσιάσῃ τὴν ζωήν του διὰ τὴν σωτηρίαν της. Κάθε συμπολίτης θεωρῶντας τὴν μορφὴν τοῦ θανόντος ἥρωος, λέγει εἰς τὸν ἑαυτόν του: ἔ! ἄμποτες νὰ ἀποκατασταθῶ καὶ ἐγὼ ἄξ.ος τοιαύτης δόξης, καὶ νὰ ἀθανατίσω τὸ ὄνομά μου.

Ἀλλ' εἰς τὴν ν ο μ α ρ χ ί α ν φθάνει μόνον ὁ πόθος πρὸς τὸ εὖ πράττειν, καὶ μύρια εἶναι τὰ μέσα τῆς ἐπιδόσεως, καὶ ἀναμφίβολα. Ποῦ νὰ εὕρῃ τινὰς τοιαύτην ἅμιλλαν ὑπὸ δουλείας; Πῶς νὰ ἀποκτήσῃ δόξαν ὁ ἐνάρετος, ἐκεῖ ὁποὺ ἡ ἀρετὴ καταφρονεῖται καὶ ἀτιμάζεται; Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τούτων καὶ πρὸς κατάπεισιν, παρακαλῶ τοὺς ἀναγνώστας νὰ λάβωσιν μόνον εἰς τὰς χεῖρας των τὴν ἱστορίαν τῶν προγόνων μας. Αὐτὴ εἶνα. ἕνας καθρέπτης ἀψευδὴς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Δι' αὐτῆς φωτίζεται ὁ ἀμαθής, καὶ ὁ στοχαστικὸς δι' αὐτῆς προβλέπει σχεδὸν τὰ μέλλοντα, ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι ὅταν εὑρίσκωνται εἰς τὰς ἰδίας περιστάσεις, πάντοτε ὅλοι κάμνουσι τὰ ἴδια πράγματα.

Ἂς λάβῃ ἐπὶ χεῖρας, λοιπόν, ὁ δύσπιστος τὸν ἀξιάγαστον Πλούταρχον, καὶ Ξενοφῶντα τὸν ἡδύτατον, διὰ νὰ μά-

---

ἕνας χαλκεύς; Ἂν ὅμως ὁ αὐτὸς εὑρίσκετο εἰς ἐλευθέραν πολιτείαν τότε εἰς τὰ κοινὰ φροντιστήρια ἤθελε φανῇ μεγαλείτερος ἀπὸ τὸ εἶναι του, καὶ ἐξακολούθως ἤθελεν ἀποκατασταθῇ ὅσον ἠμποροῦσε ἀξιώτερος, καὶ ἡ πατρὶς δὲν ἤθελε χάσει εἰς αὐτὸν ἕνα διαυθεντευτήν, καὶ αὐτὸς ἤθελεν ἀπεθάνει μεγάλος ἄνθρωπος.

θῃ πόσα ὁ ἀνθρώπ νος νοῦς ἠμπορεῖ νὰ πράξῃ εἰς ἐλευθέραν πολιτείαν, καὶ νὰ ἴδῃ ἐν ταὐτῷ, ὅτι ὅσα φαίνονται ἀδύνατα εἰς τοὺς δούλους, μόλις εἶναι δύσκολα εἰς τοὺς ἐλευθέρους καὶ μεγαλοψύχους ἄνδρας.

Ἡ ἱστορία, ἀδελφοί μου, πάλιν σᾶς τὸ ξαναλέγω, εἶναι τὸ εὐκολώτερον μέσον εἰς τὸ νὰ καταλάβητε πόσων μεγάλων κατορθωμάτων εἶναι πρόξενος ἡ ἐλευθερία. Αὐτή, τέλος πάντων, ἡ ἱστορία εἶναι ὁ πλέον σοφὸς διδάσκαλος εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὁποὺ ἀγαπῶσι νὰ μάθωσι τὴν ἀλήθειαν, καὶ μάλιστα οἱ νῦν Ἕλληνες, ὁποὺ τοσαύτην ἔχουσι χρείαν.

* * *

Ἀνάμεσα εἰς πολλὰ ἄλλα ἀποτελέσματα τῆς ἐλευθερίας, ὁποὺ θέλουσι σᾶς προξενήσει θαυμασμόν, ὦ ἀδελφοί μου, ὅταν ἀναγνώσετε τὰς νίκας τῶν προγόνων μας, καὶ συγκρίνετε τὴν ποσότητά των μὲ τὴν ποσότητα τῶν ἐχθρῶν των, βέβα.α θέλετε μείνει ἔκθαμβοι, καὶ ἴσως ἴσως τινὲς θέλει ἀμφιβάλλουσι. Ἀφήνοντας, λοιπόν, κατὰ μέρος τὰ ὅσα ἄλλα, ὁποὺ θέλει σᾶς φανοῦσι παράξενα, ἀγαπῶ μόνον νὰ σᾶς εἰπῶ τι προλαβόντως περὶ τοῦ πολέμου, ἀγκαλὰ καὶ νὰ μὴν εἶναι ὁ τόπος τοιαύτης ὁμιλίας εἰς τὸν παρόντα λόγον, οὔτε ἐγὼ ἱκανὸς ὅσον χρειάζεται εἰς τὸ νὰ τὴν ἐκφράσω, μ' ὅλον τοῦτο ἐλπίζω νὰ μὴ σᾶς δυσαρέσῃ.

Ὁ πόλεμος ποτὲ μὲν εἶναι δίκαιος, ποτὲ δὲ ἄδικος, καὶ αὐτὸ κρίνεται ἀπὸ τὰς αἰτίας, ὁποὺ τὸν προξενοῦν. Εἶναι δίκα.ος, παραδείγματος χάριν, ὅταν κινῆται πρὸς διαυθέντευσιν τῆς ἰδίας ζωῆς καὶ ἐλευθερίας, ἄδικος δέ, ὅταν ἕνας φθονερὸς καὶ ἅρπαξ, συναθροίζοντας μαζί του, ἢ διὰ χρημάτων, ἢ διά τινων ἄλλων οὐτιδανῶν μέσων, τινὰς κακοτρόπους καὶ κακοήθεις ἄνδρας, ὁρμεῖ ἐναντίον τῶν ἰδίων του συμπατριώτων, κλέπτει, ἁρπάζει, λεηλατεύει καὶ ἀσπλάγχνως καταφθείρει τὸ πᾶν, διὰ νὰ χορτάσῃ τὴν λύσσαν τῆς φιλαργυρίας του, ἢ τῆς κενοδοξίας του.

Ἂν θελήσωμεν νὰ ἀνέβωμεν εἰς τὴν παλαιότητα τῶν

ἀπελθόντων αἰώνων, καὶ νὰ ἐξετάσωμεν μὲ ἀκρίβειαν τὰ συμβεβηκότα τῶν ἀνθρώπων, θέλομεν εὕρει βέβαια τὸν πόλεμον τόσον παλαιόν, ὅσον τὴν αὐτὴν ἀνθρωπότητα, καὶ θέλομεν ἰδεῖ, ὅτι διὰ πολλοὺς αἰῶνας ἐχρησίμευσεν διὰ νόμος, ἐπειδὴ ὁ καθεὶς ἐκδικεῖτο μόνος του, καὶ οὕτως, ἀπὸ τὸν πόλεμον ἄδικον, τοῦ ὁρμήσαντος, ἐγεννήθη ὁ πόλεμος δίκαιος, τῆς διαυθεντεύσεως.

Εἶναι ὅμως ἀναντίρρητον, ὅτι, ὑποθέτοντας τρεῖς ἄνδρας τῆς αὐτῆς δυνάμεως, καὶ εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, οἱ δύο ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ νικήσουν τὸν ἕνα. Αὐτὴ ἡ ἀνάγκη, λοιπόν, ἐδίδαξεν εἰς τοὺς ὀλιγοτέρους μυρίους τρόπους καὶ τέχνας πρὸς διαυθέντευσίν των ἐναντίον τῶν περισσοτέρων.

Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ζωὴ τῶν τεχνῶν, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, εἶναι μεγάλη καταπολλά, διὰ τοῦτο καὶ ἡ νηπιότης αὐτῶν εἶναι μακρά· ὅθεν ἐχρειάσθησαν πολλοὶ αἰῶνες, ἕως τὸν καιρὸν τῶν Αἰγυπτίων, Περσῶν, καὶ τέλος πάντων τῶν ἀξίων προγόνων μας Ἑλλήνων, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ τέχνη τῆς διαυθεντεύσεως σμικρύνουσα τὸν φόβον εἰς τοὺς ὀλιγοτέρους καὶ αὐξάνουσα τὰς δυσκολίας εἰς τοὺς περισσοτέρους, ἐσύστησεν τρόπον τινὰ ἀφ' ἑαυτοῦ της, τὴν θαυμασίαν ἐπιστήμην ἢ τέχνην τῆς τακτικῆς. Διὰ μέσον δὲ τῶν κανόνων αὐτῆς καὶ ἐνασχολήσεως μερικῶν ἀξιολόγων ὑποκειμένων ἀπεκατεστάθη τόσον ἐντελὴς εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὁποὺ διὰ πολλοὺς αἰῶνας ἐνίκησαν ἐχθροὺς δεκαπλασίως μεγαλυτέρας ποσότητος κατὰ τὸν ἀριθμόν, καὶ ἐξακολούθως ἐτρόμασαν σχεδὸν ὅλην τὴν οἰκουμένην.

Αἱ νίκαι τῶν ὀλιγοτέρων ἐναντίον τῶν περισσοτέρων, ἠμποροῦν νὰ παρομοιασθῶσι εἰς τὰ πειράματα τῆς μηχανικῆς, εἰς τὰ ὁποῖα ἐκεῖνος ὁ θεατής, ὁποὺ ἀγνοεῖ τὰς αἰτίας, μένει ἔκθαμβος. Ποῖος ἀπὸ αὐτοὺς θέλει πιστεύσει τὸν μηχανικόν, ὁποὺ λέγει ὅτι μὲ ἓν βάρος ἕως δέκα, σηκώνει ἓν

ἄλλο ὡς δέκα χιλιάδες;* Ἀναγκαῖον, λοιπόν, εἶναι νὰ τοὺς καταπείσῃ μὲ παραδείγματα καὶ ἀποδείξεις· οὕτως καὶ εἰς τὴν τακτικήν, λέγοντας ἕνας ἀρχιστράτηγος, ὅτι οἱ δέκα πολλάκις νικοῦσι τοὺς ἑκατόν, δυσκόλως θέλουν πιστεύσει οἱ ἀγνοοῦντες τὴν αὐτὴν τέχνην· πλὴν φέροντας αὐτῶν χίλια παραδείγματα τόσον τῶν παλαιῶν, καθὼς καὶ τῶν νέων, ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ καταπεισθῶσι.**

Ἐγὼ ὅμως παραιτῶ τὰ περισσότερα χάριν συντομίας, μάλιστα ὁποὺ παρεμπρὸς θέλει παρησιασθῶσι διάφοροι αἰτίαι εἰς τὸ νὰ ἀποδείξω τὴν διαφορὰν τῶν ἐλευθέρων στρατευμάτων ἀπὸ τῶν ὑποδουλωμένων, καὶ μόνον τὸ παράδειγμα τοῦ Λεωνίδα θέλω ἀναφέρει, τὸ ὁποῖον ἀρκετῶς ἀποδεικνύει τὴν γενναιότητα καὶ μεγαλοψυχίαν, ὁποὺ ἡ ἐλευθέρα ζωὴ ἐμφυτεύει εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, οὖσαι αὗται αἱ δύο ἀρεταὶ ἡ πρώτη καὶ ἀναγκαιοτέρα βάσις τῆς πολεμικῆς ἐπιστήμης.

Αὐτός, λοιπόν, ὁ μέγας Λεωνίδας, εὑρισκόμενος μὲ δύο χιλιάδας εἰς τὸ στενὸν τῶν Θερμοπύλων, καὶ βλέποντας τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν του Περσῶν νὰ πλησιάσῃ, εὐθὺς ἀπεφάσισε νὰ θυσιασθῇ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς Ἑλλάδος πατρίδος του, καὶ οὕτως ἐκλέξας μόνον τριακοσίους Σπαρτιάτας, ἀνέπεμψεν τοὺς λοιποὺς εἰς τὰ ὀπίσω, ἔπειτα ἔστρεψεν πρὸς τοὺς τριακοσίους καὶ τοὺς εἶπεν:

Δεῦτε, ἀδελφοί μου! ἡ ἐλευθερία τῆς πατρίδος μας κρέμαται σήμερον ἀπὸ τὴν ἀνδρείαν μας. Ἂς μὴν δειλιάσῃ τινὰς ἔμπροσθεν τόσων ἐχθρῶν· αὐτοί, ἂν εἶναι πολλοί, εἶναι ὅμως ἄνανδροι καὶ θηλυμανεῖς. Οἱ βάρβαροι θέλουν τρομάξει, ἀφοῦ ἴδοῦν τοὺς Ἕλληνας νὰ ὁρμήσουν ἐναντίον

---

* Τὸ παράδειγμα τοῦ ζυγίου εἶναι ἀρκετὸν νὰ καταπείσῃ καθένα.

** Ὁ πόλεμος τῆς Σαλαμίνης, τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Πλατείας εἶναι ἀρκεταὶ ἀποδείξεις, διὰ νὰ καταπείσουν κάθε νοῦν ἔχοντα ἄνθρωπον.

των. Ἂς ὑπάγωμεν λοιπόν. Ἡ δόξα τοιαύτης ἐπιχειρήσεως δὲν εἶναι καθημερινή, ἀλλὰ σπανίως συμβαίνει· ἂς μὴν χάσωμεν τοιαύτην τιμήν, ἂς αἰωνιάσωμεν τὰ ὀνόματά μας, καὶ ἂς εὐφημήσωμεν τὴν πατρίδα μας. Ἐγὼ ἔχω χρέος νὰ θυσιασθῶ δι᾽ αὐτήν, καὶ ἐσεῖς εἶσθε συμπατριῶται μου, οὔτε ἀλλέως ἠμπορεῖτε νὰ στοχασθῆτε, οὔτε διαφορετικῶς ἀπὸ ἐμένα. Ἡ ζωὴ τοῦ ἀληθοῦς πολίτου πρέπει νὰ τελειώνῃ ἢ διὰ τὴν ἐλευθερίαν του, ἢ μὲ τὴν ἐλευθερίαν του. Ἀλλὰ πῶς νὰ ἐκφράσω τὸν ἐνθουσιασμὸν ἐκείνου τοῦ ἥρωος, καὶ τὸν ἔνθερμον ζῆλον τῶν ἐπακολούθων αὐτοῦ; Τὰ τοιαῦτα, ὦ Ἕλληνες, δὲν γράφονται, οὔτε διηγοῦνται, ἀλλὰ μόνον αἰσθάνονται.

Ὅθεν, μόλις οἱ λοιποὶ τὸν ἄφησαν νὰ τελειώσῃ τὸν λόγον του, καὶ λαμβάνοντας καθεὶς τὰ ἴδια ἅρματα, ὁμοθυμαδὸν καὶ μὲ ἀνήκουστον ἀνδρείαν, ὥρμησαν κατὰ τῶν ἐχθρῶν των. Οὔτε ἄλλο ἔβλεπον, παρὰ τὴν δόξαν τῆς νίκης, τὴν χαρὰν τῶν συμπατριώτων των, τὴν ἀνανδρείαν τῶν ἐχθρῶν των, καὶ τὴν ἀθανασίαν τοῦ ὀνόματός των. Καὶ ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ ἀπέκτεινον πλῆθος βαρβάρων, καὶ φονευθέντες μὲ τὰ ἅρματα εἰς τὰς χεῖρας ἕως εἰς τὸν ὕστερον, ἡτοίμασαν εἰς τοὺς συμπατριώτας των τὴν ἐντελῆ νίκην κατὰ τῶν ἐχθρῶν των, οἵτινες φοβηθέντες ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τόσων ὀλίγων Ἑλλήνων, μόλις ἐτόλμησαν νὰ δοκιμάσουν τὴν ἀνδρείαν τῶν λοιπῶν.

Οὕτως δὲ ἡ γενναία ἀπόφασις τοῦ ἀειμνήστου Λεωνίδα ἔγινεν πρόξενος τῆς καθολικῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀνυποφόρου ἐντροπῆς τῶν βαρβάρων. Ὦ τῆς μεγαλοψυχίας σου, θαυμάσιε Λεωνίδα, ὦ τῆς λαμπρᾶς σου τύχης, πανολβία Ἑλλάς! Ἰδοὺ ὁ καρπὸς τῶν καθημερινῶν ἀγώνων τῶν τέκνων σου. Ἰδοὺ τὰ θαυμαστὰ ἀποτελέσματα τῶν φοβερῶν νόμων τοῦ μεγάλου Λυκούργου. Ἰδού, τέλος πάντων, ὁ σκοπὸς τῶν γυμνάσεων, διὰ μέσου τῶν ὁποίων οἱ πολῖται διὰ παντὸς εὑρίσκοντο εἰς ἕνα πόλεμον, ὁ ὁποῖος, ἀγκαλὰ καὶ πλαστός, ἐδίδασκε ὅμως μὲ μεγάλην εὐκολίαν τὰ

ἀναγκαιότερα μαθήματα τῆς στρατιωτικῆς τέχνης, ἡ ὁποία ἑνωμένη μὲ τὴν μεγαλοψυχίαν ἔφερεν εἰς τέλος καὶ ἐπίτευξιν τὰ πλέον δύσκολα ἐπιχειρήματα.

Ἡ τακτικὴ εἰς τὸ στράτευμα, ὦ ἀδελφοί μου, εἶναι ὡς ἡ ψυχὴ εἰς τὸ σῶμα, καὶ εἶναι βεβαιωμένον ἀπ᾽ ὅλους τοὺς μεγάλους πολεμάρχους, ὅτι δέκα χιλιάδες στρατιῶται καλῶς γυμνασμένοι καὶ ὁδηγούμενοι ἀπὸ ἀρχιστράτηγον ἄξιον, ἠμποροῦν νὰ νικήσουν εἴκοσι χιλιάδας ἐχθρούς, καὶ περισσοτέρους τῆς ἰδίας ἀνδρείας, πλὴν ἀμοίρους τῆς τακτικῆς.

Ἡ ἐπιστήμη τῶν ἁρμάτων δὲν εἶναι, βέβαια, τόσον εὔκολος, ὅσον τινὲς ἴσως νομίζουσι, ἀλλὰ μάλιστα μία ἀπὸ τὰς πλέον δυσκολωτέρας. Ὦ, πόσον οἱ προπάτορές μας ἠγωνίζοντο, ἐκ νεαρᾶς των ἡλικίας, διὰ νὰ μάθωσιν τὴν πολεμικὴν τέχνην! Διὰ μέσου, λοιπόν, αὐτῆς οἱ ὀλιγότεροι νικῶσι τοὺς περισσοτέρους, ἡ σπανιότης ὅμως τῶν μεγάλων ἀρχιστρατήγων ἀρκετῶς ἀποδεικνύει τὴν δυσκολίαν εἰς τὸ νὰ ἀποκτήσῃ τινὰς ἀξίως τοιοῦτον ὄνομα, καὶ ἀκούσατε τὴν αἰτίαν.

***

Ὁ ἀληθὴς ἀρχιστράτηγος πρέπει νὰ ἑνώσῃ εἰς πολλὰ φυσικὰ χαρίσματα πολλὰς ἀρετὰς καὶ μαθήσεις. Πρέπει, λέγω, ἐν πρώτοις, νὰ ἔχῃ τὴν καρδίαν σταθερὰν καὶ ἄφοβον, διὰ νὰ μὴ δειλιάσῃ εἰς ὁποιονδήποτε κίνδυνον ἤθελεν εὑρεθῇ, καὶ νὰ μὴν ἀφήσῃ εἰς τὴν τύχην, ὅσα ἠμπορεῖ νὰ ἐκτελέσῃ ὁ ἴδιος· νὰ εἶναι ἀγχίνους, διὰ νὰ προβλέπῃ ἐν καιρῷ τῷ δέοντι τὰ ἐπιτηδεύματα καὶ βουλὰς τοῦ ἐχθροῦ· νὰ εἶναι ἄοκνος, διὰ νὰ προλαμβάνῃ κάθε εὐκαιρίαν, καὶ ἕως τὴν παραμικράν, αἱ ὁποῖαι εἰς τὸν πόλεμον συχνάκις συμβαίνουν, καὶ αἱ παραμικραὶ ἀμέλειαι, πολλάκις, προξενοῦν μεγάλας καταστροφάς.

Νὰ εἶναι δίκαιος καὶ φιλαλήθης, διὰ νὰ ἀπολαύσῃ τὸ θάρρος καὶ ἀγάπην τῶν στρατιώτων του. Πρέπει νὰ τιμᾷ καὶ νὰ βραβεύῃ τὴν ἀξιότητα, εἰς ὅποιον ὑποκείμενον ἤθε-

λεν τὴν ἐπιτύχει, διὰ νὰ παρακινήσῃ τοιουτοτρόπως εἰς τὴν ὁδὸν τῆς δόξης καὶ τοὺς παραμικροτέρους.

Νὰ παιδεύῃ κατὰ τοὺς νόμους, καὶ ἄνευ προσωποληψίας τινὸς τὸν πταίστην, ὁποιος καὶ ἂν εἶναι, διὰ νὰ ἀποδιώξῃ τὸν πρὸς τὸ κακὸν στοχασμὸν ἀπὸ αὐτούς. Νὰ ἀκροάζεται τὰς γνώμας ὅλων, καὶ νὰ διορθώνῃ τὰ ἴδιά σφάλματα, διὰ νὰ λατρεύεται, νὰ εἰπῶ οὕτως, ἀπὸ τοὺς πιστούς του στρατιώτας.* καὶ τέλος πάντων νὰ γνωρίζῃ τὸν τόπον τοῦ πολεμικοῦ θεάτρου, ὡς τὸ ἴδιόν του σπίτιον, διὰ νὰ ἀποφεύγῃ κάθε ἐνέδραν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ νὰ ἀπατᾷ τοὺς στοχασμούς του.

Ὁ ἐντελὴς ἀρχιστράτηγος πρέπει ἀκόμη νὰ γνωρίζῃ τὴν γλῶσσαν τῶν ἐχθρῶν του, καὶ τὰς φυσικὰς κλίσεις των, νὰ γνωρίζῃ κατὰ μέρος τὸν ἀρχιστράτηγον αὐτῶν, καὶ τὴν ἀξιότητά του. ἐν ἑνὶ λόγῳ ὅλας τὰς στρατιωτικὰς γυμνάσεις, τῆς τε ἱππικῆς καὶ τοῦ πεζοῦ στρατεύματος, καὶ τοῦτο διὰ νὰ προστάζῃ ὀρθῶς, καὶ νὰ ὑπακούεται εὐθύς. Ὡσὰν ὁποὺ ὁποιος ἀρχιστράτηγος ἢ ὁποιουδήποτε ἄλλου μεγάλου ἐπαγγέλματος ἄνθρωπος, δὲν ὑπακούεται, τὰς περισσοτέρας φορὰς τὸ σφάλμα εἶναι ἐδικόν του, ἐπειδὴ ὅποιος ἠξεύρει νὰ προστάζῃ, ἀναμφιβόλως καὶ ὑπακούεται.**

---

* Ἀναγκαῖον εἶναι πρὸς τούτοις, νὰ εἶναι γεωμέτρης καὶ γεωγράφος, νὰ γνωρίζῃ τὴν μηχανικήν, τὴν φυσικὴν καὶ τὴν ρητορικήν, διὰ τῆς ὁποίας πολλάκις ἁρπάζει τινὰς τὴν νίκην σχεδὸν ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ.

* Οἱ προπάτορές μας ἀνάμεσα εἰς τὰ τόσα ἄλλα μαθήματα, ὁποὺ ἠναγκάζοντο νὰ ἀποκτήσωσι, ἡ μουσική, καὶ ὁ χορός, συναριθμοῦντο ἐκ τῶν ἀναγκαιοτέρων· ὡσὰν ὅπου ὁ ἀρχιστράτηγος διὰ μὲν τῆς μουσικῆς, ἡ ὁποία ἔχει τοιαύτην συνέχειαν μὲ τὰ ψυχικὰ πάθη, ὁποὺ ποτὲ μὲν συγχύζει, ποτὲ δὲ καταπραΰνει, θέλει ἐρεθίζει κατὰ τὴν χρείαν καὶ ἐξυπνᾷ τὸ θάρρος καὶ ἐνθουσιασμὸν τῶν στρατιώτων, διὰ δὲ τοῦ χοροῦ, διὰ τοῦ ὁποίου μανθάνει ὁ ἄνθρωπος νὰ προσαρμόζῃ τὰ βήματα, ἐν καιρῷ, μὲ τὸ μουσικὸν λάλημα, ἢ διὰ νὰ εἰπῶ καλλίτερα, νὰ μετρᾷ μὲ τοὺς πόδας τὸν καιρὸν τοῦ λαλήματος, εἰς τρόπον ὁποὺ τόσον δέκα, ὅσον καὶ χί-

Τοιαῦται γυμνάσεις καὶ μαθήσεις, μὲ πολλὰς ἄλλας, ὁποὺ χάριν συντομίας δὲν ἀναφέρω, ἐνεργοῦντο μὲ πᾶσαν προσοχὴν καὶ τελειότητα παρὰ τῶν προγόνων μας, καὶ αὗται ἐσύνθετον τὴν τέχνην τοῦ πολέμου, ἤτοι τὴν τακτικήν.

Περὶ δὲ τῶν σ τ ρ α τ ι ω τ ῶ ν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ γνωρίζουν, διὰ τῆς πράξεως, ἐντελῶς, τὴν γύμνασιν τῶν ἁρμάτων, καὶ νὰ βαδίζουν τακτικῶς, νὰ ὑπακούουν εὐθὺς εἰς τὰς προσταγὰς τῶν ἀρχηγῶν, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατὸν βραχύλογοι.

Τέλος πάντων, πρέπει νὰ εἶναι συνηθισμένοι εἰς τὸ νὰ ὑποφέρουν κάθε κόπον, ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα διὰ μέσον τῆς καλῆς διοικήσεως μόνον ἀποκτῶνται, καὶ μόνη ἡ ἐλευθερία εἶναι πρόξενος καὶ πρώτη αἰτία τῶν μεγάλων κατορθωμάτων.

Ἡ τακτική, ὅμως, δὲν συνίσταται μόνον εἰς τὸ νὰ ἠξεύρῃ τινὰς πῶς νὰ πολεμήσῃ εἰς ἀνοικτὴν πεδιάδα, ἐπειδὴ ἤθελεν ἀποκατασταθῆ καθ' ὅλου ἀνωφελής, ὅταν ὁ ἐχθρὸς ἤθελεν εὑρεθῆ περισφαλισμένος εἰς ἕνα κάστρον, ἢ περιφυλαγμένος μέσα εἰς δύσβατα ὄρη καὶ δάση. Ὅθεν, ἡ τακτικὴ περιέχει τὰ τοῦ πολέμου ἅπαντα, καὶ μᾶλλον τὰ περὶ τῆς διαυθεντεύσεως, εἰς τὴν ὁποίαν χρεία εἶναι ἡ τέχνη μόνη νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν ἔλλειψιν τῆς δυνάμεως, ἢ καὶ νὰ τὴν ὑπερέβῃ.

Ἡ διαυθέντευσις εἶναι, λοιπόν, τὸ δυσκολώτερον μάθημα τῆς τακτικῆς, καὶ διὰ μέσου τῆς καλῆς διαυθεντεύσεως, συχνάκις οἱ ἑκατὸν δὲν νικῶνται ἀπὸ τοὺς χιλίους. Ἡ νίκη συνίσταται, ὡς καθεὶς τὸ ἐννοεῖ, εἰς τὸ νὰ θέσῃ τινὰς ἀπέναντι τοῦ δυνατοῦ τὸ δυνατότερον, ἀλλ' ἡ τέχνη μόνη διδάσκει τὸν ἀρχιστράτηγον νὰ τὰ γνωρίσῃ.

λιοι, κινοῦνται καὶ περιπατοῦσιν ὅλοι μαζί, καὶ εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν ὁ πρῶτος καθὼς καὶ ὁ ὕστερος, διὰ μέσον του, λέγω, θέλει βιάζει ἢ βραδύνει τὸ περιπάτημα τῶν στρατιώτων του.

Δι' ὃ τῶν ἁρμάτων ἡ ἐπιστήμη εἶναι διεξοδικωτάτη, καὶ χρειάζεται ἓν πόνημα ὄχι μικρὸν περὶ αὐτῆς, διὰ τὸ ὁποῖον οἱ νῦν Ἕλληνες μεγάλην χρείαν ἔχουσι καὶ ἄμποτες κανένας φιλογενὴς νὰ τὸ κατορθώσῃ, διὰ νὰ μάθωσιν ὅλοι, πόσον ἡ τέχνη τοῦ πολέμου εἶναι μεγάλη, καὶ νὰ κλαύσουν πικρῶς, βλέποντες τοὺς ἑτεροφύλους, οἵτινες ἐδανείσθησαν τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας ἀπὸ τοὺς προγόνους μας, νὰ μᾶς καταφρονῶσι τόσον καὶ ἀψηφίζωσι. Ἀλλὰ δι' ὀλίγον θέλουσι χαρῇ εἰς τὴν ἀγνωμοσύνην των, ἐλπίζω.

Ἡ διαυθέντευσις τῶν Σουλιώτων κατὰ τοῦ τῆς Ἠπείρου τυράννου, ἀρκετῶς θέλει τοὺς ἀποδείξει, ὅτι ἡ Ἑλλὰς γεννᾷ ἀκόμη Λεωνίδας καὶ Θεμιστοκλεῖς. Ὢ, πόσον θέλουν μείνει ἔκθαμβοι, ὅταν ἀναγνώσουν τὰ θαυμαστὰ κατορθώματα τοῦ μεγάλου Φώτου, ἐκείνου, λέγω, τοῦ ἥρωος τοῦ Σουλίου καὶ ὅλων τῶν Σουλιώτων, τῶν ὁποίων ἡ ἀνδρεία, ἡ μεγαλοψυχία, καὶ ὁ ζῆλος περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος των, ἀθάνατ σαν τὸ ὄνομά των, καὶ ἔφερον εἰς ἀπελπισμὸν χίλιας φορὰς τὸν ἐχθρόν τους τύραννον, τὸν ἀχρειέστατον, λέγω, Ἀλῆ!

Ἡ Ἑλλάς, οὐχί! οὐχί! δὲν εἶναι πάντως ὑστερημένη ἀπὸ μεγάλους ἀνθρώπους· ἡ διαυθέντευσίς των διὰ δεκαπέντε χρόνους, περιέχει τοσαύτας καὶ τοιαύτας ἡρωϊκὰς πράξεις, ὥστε παράδοξον ἤθελε φανῇ καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους, ἂν δὲν εἴμεθα μάρτυρες αὐτόπται τῶν κατορθωμάτων των. Αὐτοὶ ἦτον μόνον χίλιοι καὶ διὰ τόσους χρόνους καθημερινῶς σχεδὸν συνεκρότουν πολέμους μετὰ τοῦ τυράννου ἐχθροῦ των, ὁ ὁποῖος, διὰ πολλὰς φορὰς ἐκινήθη ἐναντίον των μὲ ἕως δεκαπέντε χιλιάδας στρατεύματα, καὶ πάντοτε ἐνικήθη.

Ἔπρεπε, βέβαια, νὰ ἔζῃ ὁ Θουκυδίδης ἢ ὁ Ξενοφῶν, διὰ νὰ γράψῃ τὴν ἱστορίαν αὐτῶν τῶν πολέμων καὶ τὰς κακίας αὐτοῦ τοῦ αἱμοβόρου τέρατος, ὁποῦ, ἕως ἀπὸ τοὺς 1787 μέχρι τῆς σήμερον, δὲν ἔπαυσεν ἀπὸ τοῦ νὰ τυραννῇ τοὺς ταλαιπώρους Ἠπειρώτας καὶ Θετταλούς, σκληρῶς καὶ

ἀσπλάγχνως. Αὐτός, ἀφοῦ ἥρπασε μὲ διάφορα πονηρὰ μέσα τὸ ἀνεξάρτητον κράτος τῆς Ἠπείρου καὶ Θετταλίας, καὶ γνωρίζοντας κατὰ πρᾶξιν τὰ πρὸς τὴν τυραννίαν δέοντα, ἐσκεπάσθη κατ' ἀρχὰς μὲ τὸ ἔνδυμα τῆς ὑποκρίσεως, καὶ οὕτως, πλανῶντας μὲ ψευδεῖς ἐπαίνους καὶ πλουσιοπάροχα ταξίματα τοὺς ἄρχοντας καὶ προεστούς, ἠπάτησεν σχεδὸν ὅλους, καὶ καθεὶς ἐνόμισε διὰ ὀλίγον καιρόν, νὰ εὑρῆκεν εἰς αὐτὸν ἡ εὔκαρπος γῆ τῆς Ἠπείρου καὶ Θετταλίας καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῶν ἕνα διαυθεντευτὴν καὶ ἕνα πατέρα.

Ἀλλ' ἀφοῦ ὁ ἄσπλαγχνος καὶ σκληρὸς τύραννος ἐστερέωσε τὴν δυναστείαν του, ἔρριψεν εὐθὺς τὴν σκέπην τῆς τροποποιήσεως, καὶ παραγρῆμα ἐξατμίσθη ὅλη ἡ δυσωδία τῆς τυραννίας του. Τότε οἱ Ἠπειρῶται ἄνοιξαν τοὺς ὀφθαλμούς των, ἀλλὰ φεῦ! δὲν εἶδον ἄλλο, εἰμὴ τὸν φοβερὸν θρόνον τοῦ τυράννου ἐπάνω εἰς τὰς κεφαλάς των. Κεραυνωμένοι οὖν ἀπὸ τὴν τυραννικὴν μέθην, δὲν ἀπεφάσισαν ἐν καιρῷ νὰ συντρίψουν τοσοῦτον ζυγόν· ὅθεν καὶ ηὔξησεν βαθμηδὸν καὶ ἐστερεώθη τόσον, ὥστε ὁποὺ ὁ ἴδιος τύραννος θαυμάζει διὰ τὴν ἀναισθησίαν τῶν δούλων του.* Οὔτε εἰς τὴν γενικὴν ἱστορίαν εὑρίσκεται παρόμοιός του. Ὢ, τῆς ταλαιπωρίας σου ἀνθρωπότης! ὢ ἀνυπόφορος ἐντροπή! ὤ, θέαμα ἐλεεινόν.

Ἀνάμεσα, ὅμως, εἰς τὰς τυραννικάς του ψευδεῖς δόξας, ἴσως ἐνόμιζεν ὁ ὠμότατος τύραννος νὰ εἶναι ἀνίκητος, οὔτε νὰ ἐσώζετο πλέον εἰς τὴν γῆν τῆς δυναστείας του τινάς, ὁποὺ νὰ ἤθελεν τοῦ ἐναντιωθῇ. Ἀλλ' ἰδού, τῆς ἐλευθερίας τὸ ξίφος, εἰς τὴν ἰδίαν αὐτὴν γῆν, τοῦ ἀποδεικνύει

---

* Αὐτὸς ἔχει ὅλα τὰ ἐλαττώματα ὅλων τῶν τυράννων: χωρὶς θρησκείαν, χωρὶς συνείδησιν, ἅρπαξ, φονεύς, θηλυμανής, ἀρσενοκοίτης, ἄσπλαχνος, σκληρὸς τῇ καρδίᾳ, κλέπτης φοβερός, αἱμοβόρος, ἄδικος τέλος πάντων, καὶ ἀναιδέστατος ὡς οὐδεὶς ἄλλος. Ἡ πονηρία του δὲ καὶ ἀδιαντροπία του παρακινοῦσι τοὺς ἀπανθρωποτάτους κόλακάς του, νὰ τὸν νομίζωσι πνευματώδη καὶ ἄξιον.

τὴν φυσικὴν μικρότητα τῆς τυραννίας, καὶ τὸν ἀποκαταστατεῖ ποταπότερον τοῦ ἰδίου του τυραννικοῦ ὀνόματος. Δὲν τοῦ χρησιμεύουν πλέον, αἱ συνηθισμένα του ἀπάται, οὔτε χρήματα, οὔτε δόλοι, διὰ μέσου τῶν ὁποίων διὰ παντὸς ἐνίκησεν καὶ κατέφθειρε τοὺς ἀνάνδρους καὶ ἀνοήτους ἐχθρούς του.

Ἓν μικρὸν χωρίον, τὸ προειρημένον, λέγω, θαυμαστὸν Σοῦλι, ἔφερεν εἰς φῶς τὴν ἀλήθε αν, ὁποῦ οἱ ὑπὸ τῆς δουλείας ἀγνοοῦσι, ἤτοι τὴν μεγαλειότητα τῶν κατορθωμάτων τῆς ἐλευθερίας. Οἱ Σουλιῶτες, ἄνδρες συνηθισμένοι εἰς τὸν θεληματικὸν κόπον μιᾶς ἡσύχου ζωῆς, ἀνυπόδουλοι, ἐξ ἀρχῆς τῆς κατοικήσεώς των εἰς ἐκεῖνα τὰ ὑψηλὰ βουνά, ἔζουν εὐτυχεῖς μακρὰ ἀπὸ τὴν πολυτέλειαν καὶ κακοήθειαν τῶν διεφθαρμένων πολιτειῶν, ἀνδρεῖοι ὡς ἐλεύθεροι, φιλόξενοι ὡς Ἕλληνες, καὶ στρατιῶται ὡς διαυθενταὶ τῆς πατρίδος των. Αὐτοί, λέγω, οἱ ἥρωες, ἡ τιμὴ τῆς ὑποδουλωμένης Ἑλλάδος, καὶ βεβαία ἀρχή τε καὶ πρόξενος τῆς πλησίον ἐλευθερώσεώς της, παρακινούμενοι ἀπὸ τὸν θεῖον ἔρωτα τῆς ἐλευθερίας καὶ πατρίδος των, ἐταπείνωσαν τὴν αὐθάδειαν τοῦ τυράννου, πολεμοῦντες τον ἀδιακόπως καὶ νικοῦντές τον, καὶ οὕτως ἐδιαυθέντευσαν διὰ δεκαπέντε χρόνους τὴν πατρίδα των, μὲ ἀνήκουστον θάρρος καὶ μεγαλοψυχίαν.

Τίς ἄλλη, παρακαλῶ, ἠμποροῦσε νὰ ἦτον ἡ αἰτία, εἰμὴ ὁ ἔρως τῆς ἐλευθέρας ζωῆς; Μήπως δὲν ἦτον καὶ ἄλλα χωρία εἰς τὴν Ἤπειρον, ἄξια νὰ ἐναντιωθῶσι τοῦ τυράννου; Διατί τάχατες ὅλα κλίνουν τὸν αὐχένα; Δὲν ἦτον, ἴσως καὶ μεγαλείτερα, καὶ εἰς ἰδίαν καλὴν τοποθεσίαν, καθὼς τὸ Σοῦλι; Ἔ! φανερὰ εἶναι, ἀδελφοί μου, ἡ αἰτία: ὅσα ὑποδουλώθησαν παρ᾽ αὐτοῦ, ἦτον καὶ πρότερον ὑποδουλωμένα, καὶ μόνον ἄλλαξαν τύραννον. Τὸ Σοῦλι, ὅμως, μόνον τὰ Σοῦλι, δὲν ὑποτάσσεται, ἀλλ᾽ ἀψηφεῖ τὸν τύραννον· ὅσον ἀγαπᾷ τὴν ἐλευθερίαν του, τὸν πολεμεῖ, τὸν νικᾷ, καὶ τὸν καταπατεῖ μὲ τοὺς πόδας του.

Εἰς αὐτό, λοιπόν, ἂς στρέψουν τοὺς ὀφθαλμούς των οἱ δοῦλοι, διὰ νὰ καταπεισθοῦν εἰς τὰ τερατουργήματα τῆς ἐλευθερίας. Εἰς αὐτὸ θέλουν ἴδει ἐνθουσιασμένους ἀπὸ τὸν θεῖον ἔρωτα τῆς πατρίδος, οὐ μόνον τοὺς ἄνδρας καὶ νέους, ἀλλὰ καὶ τοὺς γέροντας, καὶ τα παιδία καὶ αὐτὰς τὰς ἰδίας γυναίκας. Θέλουν ἀκούσει τὴν φοβερὰν φωνὴν τῆς θαυμαστῆς Μόσχως, ἡ ὁποία, ἀνάμεσα εἰς τὸν πολεμικὸν θόρυβον, πολεμοῦσα καὶ τρέχουσα, βλέπει ἔμπροσθέν της φονευμένον τὸν υἱόν της, καὶ ἐγκαλιάζουσα μὲ ἔνθερμον ἀγάπην τὸ νεκρὸν σῶμα του: «καλότυχε, λέγει, σύ, ὦ υἱέ μου, ὁποῦ τόσον τιμίως ἀπέθανες. Τὸ ὄνομά σου ἐγράφη εἰς τὸν κατάλογον τῆς ἀθανασίας». Ἀσπάζουσα δὲ τὸ αἱματωμένον ἡρωϊκόν του πρόσωπον, χαίρεται διὰ τοιοῦτον διαυθεντευτὴν τῆς πατρίδος, ὁποῦ ἐγέννησε, καὶ λαβοῦσα τὸ ἴδιον του σπαθί, ὁρμεῖ κατὰ τῶν δειλῶν καὶ μισθωτῶν δούλων τοῦ τυράννου, καὶ ἐκδικεῖ τὸν θάνατόν του μόνη της.

Ἂς ἴδοῦν τὸν ἄλλον ἥρωα, ὁποῦ διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος του παραδίδεται ἑκουσίως εἰς τὸν τύραννον διὰ ἐνέχυρον τῶν συνθήκων των μετ᾽ αὐτοῦ, καὶ ὕστερον ἀπ᾽ ὀλίγον καιρόν; θέλοντας ὁ ἄπιστος τύραννος νὰ τὸν ξαρματώσῃ, αὐτὸς φονεύεται μόνος του.

Καί, τέλος πάντων, βλέποντες ἓν τόσον μικρὸν χωρίον, ἀπὸ μόνον χιλίους διαυθεντευτάς, χωρίς τινα μάθησιν, οὔτε προητοιμασίαν, νὰ φυλάττεται σῶον διὰ τόσους χρόνους, ἐναντίον ἑνὸς τυράννου τόσον μεγάλου, ἂς συλλογισθοῦν προσεκτικῶς, ὁποίων μεγάλων κατορθωμάτων εἶναι πρόξενος ἡ ἐλευθερία, καὶ ἂς βεβαιωθῶσι πλέον, ὅτι μόνον τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας φθάνει, διὰ νὰ δειλιάσῃ τὰς ἀνάνδρους καρδίας ὅλων τῶν μιαρῶν τυράννων τῆς γῆς.

***

Ἔ! πόσον ἤθελε τὸ ἀποδείξει ἐμπράκτως, ὁ ἀείμνηστος Ἕλλην, ὁ Ἥρως, ὁ μέγας, λέγω, καὶ θαυμαστὸς Ρή-

γας, ἂν μία ἀνέλπιστος προδοσία δὲν ἤθελε τὸν θανατώσει! Αὐτὸς ὁ ἀξιάγαστος ἀνὴρ ἦτον ἐστολισμένος ἀπὸ τὴν φύσιν μὲ ὅλας τὰς χάριτας τῶν μεγάλων ὑποκειμένων, εὐφυής, ἀγχίνους, καὶ ἄοκνος, ὡραῖος τῷ σώματι, καὶ ὡραιότερος τῷ πνεύματι, δίκαιος καὶ ἐξακολούθως ἀληθὴς φιλέλλην καὶ φιλόπατρις. Ἐξ ἀρχῆς οὖν ἐπιχειρίσθη τὸ ἐμπορικὸν ἐπάγγελμα εἰς ἀλλοτρίαν γῆν, ἀλλ' ὁ θεῖος ἔρως τῆς πατρίδος του Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν ἔβλεπε ὑπὸ δουλείας, τοσοῦτον ἀδίκως βασανιζομένην, μὴ συγχωρῶντας εἰς τοιοῦτον ἄνδρα τοιαύτας μικρὰς ἀσχολίας, ἀνεβίβαζε τὰς ἐλπίδας του εἰς ἄκρον, καὶ ἕως ἀπὸ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν του προεμελέτει κατορθώματα ἡρωϊκά, καὶ μόνον ἀνέμενε τὴν ποθουμένην εὐκαιρίαν, διὰ νὰ τὰ βάλῃ εἰς ἔργον.

Ὅθεν, γνωρίζοντας τὴν χρείαν τῆς μαθήσεως, δὲν ἔπαυσεν ἀπὸ τὸ νὰ ἀγωνισθῇ, ὡς οὐδεὶς ἄλλος, εἰς τὰς ἐπιστήμας, καὶ εἰς ὀλίγον καιρὸν ἔμαθεν ἐντελῶς τὰς χρησιμωτέρας. Τότε λοιπόν, ἤρχισε νὰ βάλλῃ θεμέλιον εἰς τὸ μεγάλον κτίριον, ὁποὺ ἡτοίμαζε. Καὶ κατ' ἀρχὰς ἐσύνθεσε εἰς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον, μὲ ἀκροτάτην σαφήνειαν, τοὺς δώδεκα Γεωγραφικοὺς Πίνακας τῆς Ἑλλάδος, καὶ διάφορα ἄλλα ἐπωφελῆ πονήματα ἔδωσεν εἰς φῶς, ἰδίοις ἀναλώμασι, πρὸς φωτισμὸν τῶν συναδέλφων του Ἑλλήνων. Ἔπειτα δέ, συλλέγοντας τὸ ἔχειν του ὅλον, καὶ συνδρομητὰς ἐπιτυχῶν καὶ συνεργούς, ἡτοίμασε, κηδεμόνως καὶ μετὰ πάσης τῆς καλῆς τάξεως, ὅλα τὰ ἀναγκαῖα, καὶ εἰς ἀκμὴν ἔφερεν βεβαίας ἐπιδόσεως.

Ἀλλά, φεῦ, τῆς βασκάνου καὶ φθονερᾶς τύχης τῶν Ἑλλήνων! Ὅτε ὁ τῆς Ἑλλάδος ἐλευθερωτὴς ἦτον ἕτοιμος διὰ νὰ μισεύσῃ πρὸς κατατρόπωσιν τῶν τυράννων αὐτῆς, καὶ νὰ συνθλάσῃ τὰς ἁλύσους, ὁποὺ τὴν φυλάττουσιν ὑπὸ τῆς δουλείας, μὲ μίαν γενικὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐπανόρθωσιν τῶν ταλαιπώρων συμπατριώτων του, ὅταν λέγω ὁ ἄξιος Ῥήγας βλέποντας τὰ πάντα ἕτοιμα, ὡς ἐβούλετο, ἐκαλοτύχιζε τὸν ἑαυτόν του, διὰ μίαν τόσον τιμίαν καὶ μεγάλην ἐπιχείρησιν, καὶ ἐπρόσμενε νὰ ἴδῃ ὀγλήγορα ἐλευθέραν τὴν Ἑλλάδα ἅπασαν, ἐξαλειμμένον δὲ τὸ ὀθωμανικὸν κράτος' ὅταν, τέλος πάντων, σχεδὸν βέβαιος διὰ τὸ καλὸν τέλος τοῦ ἔργου του, ἐστοχάζετο εἰς τὴν μέλλουσαν εὐτυχίαν τῆς πατρίδος του, καὶ εὐφραίνετο, τότε ἕνας προδότης, ὁ οὐτιδανώτερος τῶν ἀνθρώπων, ὁ πλέον μιαρὸς σκλάβος τῆς γῆς, ἀναιτίως καὶ παραλόγως, τὸν παραδίδει εἰς χεῖρας τῶν τυράννων καὶ ἡ Ἑλλὰς χάνει εἰς αὐτὸν ἕνα ἀντιλήπτορα καὶ σωτῆρα της.

Ἀλλ' ἂν ἡ φθονερὰ τύχη ἔκλεψεν τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴν ζωὴν τοιούτου Ἥρωος, δὲν ἠμπόρεσεν, ὅμως, νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ἀναγκαῖον καὶ φοβερὸν κρότον, ὁποὺ ἡ φήμη τοιαύτης ἐπιχειρήσεως ἀνέπεμψεν εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν Ἑλλήνων, ουτε ἠμπόρεσε, λέγω, να εκλειψῃ εις τὴν ὅρασίν των την λαμπρότητα τοιούτου έργου. Τὸ ἀθῶον αἷμα τοῦ Ῥήγα προετοίμασε τὴν ταχεῖαν ἐξάλειψιν τῶν βαρβάρων τυράννων, καὶ ὀγλήγορα θέλουσιν ἐμφανισθῇ, βέβαια, οἱ ὀπαδοί του. Τότε δέ, θέλομεν ἀποδείξει ἐμπράκτως τὴν πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνην μας, ὑψώνοντες εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος στεφάνους δόξης καὶ θριάμβους εἰς μνημόσυνον αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ὡς ἀρχηγοῦ καὶ πρωτου συνεργοῦ εἰς τὴν τῆς Ἑλλάδος ἐλευθέρωσιν.

Ἴσως, τινὲς τῶν Ἑλλήνων, μὴν στοχαζόμενοι εἰς βάθος τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, νομίζουσιν, εἰς τὸν ἑαυτόν των, ὡς μάταιον τὸν σκοπὸν αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἀνδρός. Ἀφήνοντας λοιπὸν κατὰ μέρος ὅλους τοὺς δισχυρογνώμονας, οἵτινες δὲν καταπείθονται, εἰμὴ εἰς τοὺς ἰδίους των στοχασμούς, καί, ἐξακολούθως, μὴν ἐξετάζοντας τὰς ἑτέρων γνώμας, μένουν πάντοτε σταθεροὶ εἰς τὴν ἀμάθειάν των, παρακαλῶ, ὅσους τὴν ἀλήθειαν ἀγαπῶσι νὰ μάθωσι, καὶ νὰ κρίνωσι δικαίως, νὰ συλλογισθοῦν ὅτι ἡ τύχη εἰς τοιαύτας ἐπιχειρήσεις ἔχει ἄκραν δύναμιν, ὡσὰν ὁποὺ τὸ παραμικρὸν συμβὰν εἰς τὰς μεγάλας ὑποθέσεις δύναται πολλάκις νὰ ἀνατρέψῃ τὸ πᾶν, καὶ κανένα ἄλλο παράδειγμα δὲν μᾶς τὸ

βεβαιοῖ περισσότερον, ὅσον τὸ θλιβερὸν συμβεβηκὸς τοῦ Ρήγα.

Αὐτὸς ὁ ἀξιάγαστος ἀνήρ, γνωρίζοντας ἀρκετῶς τὴν ποταπότητα καὶ δειλίαν τοῦ μιαροῦ συντρόφου του, τοῦ ἀχρειεστάτου, λέγω, προδότου Οἰκονόμου, μὲ τοσαύτην ἐπιμέλειαν ἔκρυψεν εἰς αὐτὸν τὰ προμελετήματά του, ὁποὺ καθόλου ὁ χυδαιότατος δὲν ὑπωψίαζεν.

Ἀλλά, φεῦ, τῆς ἀτυχίας! Ὀλίγας ἡμέρας ὕστερον ἀπὸ τὸν μισευμὸν τοῦ Ρήγα, ἔφθασεν μία γραφή του, καὶ ἔπεσεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ τοῦ προδότου του, ὁ ὁποῖος, ἀνοίγοντάς την, ανέγνωσεν εἰς αὐτὴν σχεδὸν τὰ πάντα, καὶ παραχρῆμα τρέχει καὶ τὸν προδίδει.

Ἰδού, λοιπόν, ὁποὺ ἡ τύχη, ἤγουν μερικὰ ἀναγκαῖα συμβεβηκότα, ὁποὺ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δὲν δυναται νὰ προϊδῇ, ἀνέτρεψε καὶ ἠφάνισε ὅλα τὰ προμελετήματα καὶ κατορθώματα τοῦ μεγάλου Ρήγα, καὶ ἐξακολούθως εἶναι βέβαιον, ὅτι ὅσον ἄξιος καὶ ἂν εἶναι ὁ ἄνθρωπος, δὲν ἠμπορεῖ ποτὲ νὰ προϊδῇ τὰ πάντα, μάλιστα δὲ εἰς τοιαύτας ἐπιχειρήσεις ἡ τύχη ἔχει μεγάλον μέρος, ὡς προεῖπον, καθὼς ὁ ἐσφαγιασμὸς τοῦ μεγάλου Ρήγα μᾶς τὸ βεβαιοῖ.

Ἐπειδή, ἀγκαλὰ καὶ ἡ φρόνησίς του νὰ ἐστάθη μεγάλη, ἡ καταδρομὴ τῆς τύχης μόνον ἔφθασε, νὰ ἀφανίσῃ τὸν σκοπόν του, καὶ νὰ ἀφήσῃ τὴν Ἑλλάδα μέχρι τῆς σήμερον ὑπὸ τῆς δουλείας. Ταχέως, ὅμως, ἡ σάλπιγξ τῆς ἐλευθερίας θέλει ἀντιβοήσει εἰς τὴν ἑλληνικὴν γῆν, καὶ ἀφεύκτως, καθὼς κατωτέρω δειχθήσεται.

* * *

Ἰδού, λοιπόν, ὁποὺ ἀπεδείχθη, ἀγκαλὰ καὶ συντόμως, πλὴν μὲ σαφήνειαν καὶ ἀλήθειαν, τί ἐστὶ ἐλευθερία, ὁπόσον εἶναι ἀναγκαία εἰς τὸν ἀνθρώπινον εὐδαιμονίαν καὶ ὁπόσων μεγάλων κατορθωμάτων πρόξενος. Τώρα δὲ φανερὸν ἀποκαθίσταται τὸ ἀμέτρητον χρέος, ὁποὺ ἔχουσιν οἱ ἐλεύθεροι λαοί, εἰς τὸ νὰ τὴν διαυθεντεύσωσι μὲ τὸ ἴδιον αἷμά των, καὶ τοιοῦτον χρέος, ὡς προερχόμενον ἀπὸ εὐγνωμοσύνην, διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἐκπληροῦσι παντοτινὰ καὶ μὲ ἄκραν εὐχαρίστησιν.

Ἡ εὐγνωμοσύνη, ὦ Ἕλληνες, εἶναι τόσον γλυκεῖα ἀρετή, ὁποὺ μισητότερον πρᾶγμα ἀπὸ τὸν ἀγνώμονα δὲν εἶναι εἰς τὸν κόσμον, καὶ τόσον εἶναι φυσικὴ αὐτὴ ἡ ἀρετή, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, ὁποὺ τὰ ἴδια ζῶα τὴν διατηρῶσι μὲ ἄκραν ἀκρίβειαν. Εἶναι δὲ ἓν χρέος τοῦ εὐεργετηθέντος ἡ εὐγνωμοσύνη, καὶ οὕτως εὐκόλως γεννᾶται εἰς τὰς καρδίας ὅλων τῶν ἐλευθέρων ἀνδρῶν, ὡσὰν ὁποὺ μύριαι εἶναι αἱ χάριτες, ὁποὺ παρὰ τῆς πατρίδος τοῖς χορηγοῦνται. Ἀλλά, διὰ νὰ καταλάβητε, ὦ Ἕλληνες, εὐκολώτερα, τὴν μεγαλειότητα τοιούτου χρέους, καὶ τὴν ζέσιν μὲ τὴν ὁποίαν οἱ ἐλεύθεροι λαοὶ τὸ ἐκπληροῦσι, ἀναγκαῖον εἶναι νὰ μάθητε πρότερον τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῆς λέξεως «Πατρίς», καὶ τότε θέλετε καταλάβει, πόσον ἀναγκαία ἐξακολούθησις εἶναι ὁ πρὸς αὐτὴν ἔρως, καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ παραγόμενα θαυμάσια ἔργα.

Πατρὶς εἶναι μία λέξις, διὰ τῆς ὁποίας ὅλοι κοινῶς ἐννοοῦσι τὴν γῆν, εἰς ἣν ἐγεννήθησαν, οἱ μόνον ἐλεύθεροι, ὅμως, δύνανται νὰ καταλάβωσι τὴν μεγάλην αὐτῆς σημασίαν, καὶ διὰ τοῦτο οἱ δοῦλοι ἀδιαφόρως προσφέρουσι τοιοῦτον ὄνομα. Ὦ! πόσον διαφέρομεν ἀπὸ τοὺς προγόνους μας οἱ ταλαίπωροι! Ἐκεῖνοι, ὅταν ὤμνυον εἰς τὴν πατρίδα των, ἔτρεμον, καὶ ἐφύλαττον τοιοῦτον ὅρκον μέχρι θανάτου, ἡμεῖς δὲ οὔτε κἂν διὰ ὅρκον νομίζομεν τοιαύτην λέξιν, καὶ αὐτό, ἀδελφοί μου, προέρχεται ἀπὸ τὴν δουλείαν, ἡ ὁποία οὖσα ἀντικειμένη καθ' ὅλα εἰς τὴν ἐλευθερίαν, ὅσα ἔργα εἰς τὴν μίαν δοξάζονται, εἰς τὴν ἄλλην καταφρονῶνται, καὶ ὅσα εἰς ἐκείνην πολλὰ εὐλαβοῦνται, εἰς ἐτούτην ὡς οὐδὲν λογίζονται.

Τὰ ὀνόματα, ἀγαπητοί μου, λαμβάνουν τὴν σημασίαν ἀπὸ τὴν ἰδιότητα τῶν πραγμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρον-

ται. Ὅθεν, ἂν τινὰς δὲν γνωρίζει τὸ πρᾶγμα, εἰς οὐδὲν τοῦ χρησιμεύει ἡ ὀνομασία του. Καὶ καθὼς ὁ ἐκ γενετῆς ἀόμματος, προφέροντας τὰ ὀνόματα ὅλων τῶν χρωμάτων, οὐδὲν ἐννοεῖ, ἐπειδὴ δὲν εἶδε ποτὲ τὰ χρώματα, οὕτως καὶ οἱ νῦν Ἕλληνες μὲ τὸ «Πατρὶς» ἄλλο δὲν ἐννοοῦσι, εἰμὴ τὴν γῆν εἰς τὴν ὁποίαν ἐγεννήθησαν, ἐπειδὴ τοὺς λείπει ἡ ἐλευθερία.

Ἡ λέξις «Πατρὶς» ἐρέθιζε εἰς τὴν ἐνθύμησιν τῶν προγόνων μας ὅλας τὰς ἰδέας τῶν καλῶν τῆς ἐλευθερίας, καὶ ὅλην τὴν εὐδαιμονίαν τῆς ζωῆς των.* Καὶ διὰ τοῦτο, ὅλοι ὁμοῦ, εἰς τὴν πατρίδα των μόνον εὕρισκον τὴν εὐτυχίαν των, καὶ δι᾽ αὐτὴν μόνον ἐφύλαττον τὴν ζωήν των, τὴν ὁποίαν ἐθυσίαζον εἰς κάθε της χρείαν. Θαυμάζουν οἱ δοῦλοι, βλέποντες τοὺς ἐλευθέρους στρατιώτας νὰ ἀψηφῶσι τοσοῦτον τὸν θάνατον, καὶ νὰ ὁρμῶσι μὲ ἀνέκφραστον θάρρος εἰς ἀπάντησίν του.

* Τὰ παιδία, ἐπὶ παραδείγματι, ἐνθυμοῦντο τὰ κοινὰ φροντιστήρια, εἰς τὰ ὁποῖα ὅλα μαζὶ ἐδιδάσκοντο τὰς ἀρετάς, μὲ κοινὴν εὐχαρίστησιν, ἐνθυμοῦντο τὰς γλυκείας καὶ ὀρθὰς συμβουλὰς τῶν καθηγητῶν των, ἐνθυμοῦντο τὰ βραβεῖα, ὁποὺ ἐλάμβανον εἰς τὰ χρηστὰ ἔργα των, καὶ τοὺς στεφάνους εἰς τὴν προκοπήν των, τὴν ἀγάπην καὶ εὔνοιαν τῶν μεγαλειτέρων, τὰς περιδιαβάσεις των, καὶ τέλος πάντων, μὲ τὴν λέξιν τῆς Πατρίδος ἐνεθυμοῦντο τὴν ἀληθῆ εὐδαιμονίαν των. Οἱ νέοι ἐπρόσθετον εἰς τὰ ρηθέντα τοὺς πολεμικοὺς ἀγῶνας, τὴν δόξαν τῶν ἁρμάτων, τὴν ἀνωτάτην χαρὰν τῆς κοινῆς ὑπολήψεως, τὴν ἐλπίδα τῆς ταχέας συναριθμήσεώς των εἰς τὸν κατάλογον τῶν συμπολίτων καὶ τῶν διαυθεντευτῶν τῆς πατρίδος, καὶ τὴν ἀνέκφραστον χαρὰν τῆς φιλίας. Οἱ ἄνδρες, παρομοίως, ἐκτὸς τῶν ρηθέντων, ἐνθυμοῦντο τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ὡραίων συμβίων των, τοὺς γλυκυτάτους καρποὺς τοῦ γάμου των, καὶ τὰ τοιαῦτα. Οἱ γέροντες, τέλος πάντων, ἐνθυμοῦντο τὴν δικαιοσύνην, τὴν εὐλάβειαν πρὸς τοὺς νόμους καὶ τὸ σέβας εἰς αὐτούς. Ὅλα τὰ ἀγαθὰ τῆς ζωῆς των, διὰ μιᾶς λέξεως, ἐπαρησιάζοντο εἰς τὰς ἰδέας των, καὶ ἡ βεβαία ἀθανασία τοῦ ὀνόματός των εὔφραινε τὰς καρδίας των.

Δὲν μοῦ φαίνεται, λοιπόν, ἄχρηστον, νὰ σᾶς φανερώσω ἐν συντόμῳ τὰς αἰτίας, μάλιστα, νομίζω, νὰ εἶναι ἀναγκαιότατον, διὰ νὰ μάθωσιν ὅσοι τὸ ἀγνοοῦσιν, ὅτι ὁ ἐλεύθερος ἀγαπᾶ τὴν ζωήν του, ὡς καὶ ὁ δοῦλος, καὶ περισσότερον. Ἂν δέ, εἰς διαυθέντευσιν τῆς πατρίδος του, μὲ τόσην ἀδιαφορίαν τὴν θυσιάζει καὶ μὲ εὐχαρίστησιν, αὐτὸ ἀκολουθεῖ μὲ τὸ νὰ ἀγαπᾶ περισσότερον τὴν πατρίδα του ἀπὸ τὴν ζωήν του, ἢ διὰ νὰ εἰπῶ καλλίτερα, μὲ τὸ νὰ μὴν ξεχωρίζῃ τὴν πατρίδα του ἀπὸ τὴν ζωήν του, τὸ ὁποῖον εἰς τοὺς δούλους δὲν εὑρίσκεται.

Ἡ ὕπαρξις, βέβαια, εἶναι κατὰ πολλὰ γλυκεῖα, καὶ ἡ ζωὴ εἶναι τὸ τιμιώτερον πρᾶγμα εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἀνόητος, λοιπόν, ἤθελεν εἶναι ὁποῖος δὲν τὴν νομίζει τοιαύτην. Ἀλλά, πῶς τοσοῦτοι, διὰ μικρόν τι, κινδυνεύουν αὐτὴν τὴν ζωήν των, καὶ οὐκ ὀλίγοι αὐτόκτονοι ἀποκαθίστανται; Ὅθεν, εἶναι φανερόν, ὅτι ἂν καὶ ἡ ζωή, εἶναι τὸ τιμιώτερον πρᾶγμα τοῦ ἀνθρώπου, ἡ εὐτυχία, ὅμως, καὶ τὸ καλῶς ἔχειν του εἶναι πολλὰ περισσοτέρας τιμῆς ἄξια, καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἰδίαν του ζωήν.

Ἡ ὕπαρξις εὐφραίνει, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ζῇ εὐχαριστημένος, καὶ ὅταν χωρὶς θλίψεις καὶ βάσανα, ἀπερνᾷ τὸν καιρὸν τῆς ὑπάρξεώς του ἐλευθέρως, μὲ ἡσυχίαν, χωρὶς κυρίους οὔτε τῶν ἔργων του, οὔτε τῶν λόγων του, τέλος πάντων, ὅταν ζῇ εὐτυχής. Ἀλλ᾽ ὁποίαν ἡδύτητα ἠμπορεῖ νὰ εὕρῃ ὁ ταλαίπωρος δοῦλος εἰς αὐτὴν τὴν ζωήν του, ὅταν οὔτε νὰ ὁμιλήσῃ, οὔτε κἂν νὰ στοχασθῇ ἠμπορεῖ, ὡς βούλεται;

Διὰ νὰ φυλαχθῇ, ὅμως, τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς τοσαύτας δυστυχίας, καὶ διὰ νὰ μὴν αὐτοφονευθοῦν οἱ περισσότεροι, ὄντες ὑπὸ τῆς δουλείας, τὸ ὑπέρτατον Ὂν ἐμφύτευσεν εἰς τὰς καρδίας ὅλων τῶν ἀνθρώπων μίαν κλίσιν πρὸς τὸ βέλτιον, δηλαδὴ τὴν ἐλπίδα, ἐπειδὴ μοῦ φαίνεται ἀδύνατον, ὦ Ἕλληνες, νὰ ἠμποροῦσε νὰ ζήσῃ ὁ δυστυχής, καὶ μᾶλλον ὁ δοῦλος οὔτε μίαν ἡμέραν, ἂν αὐτὸ τὸ φυσικὸν

δῶρον, αὐτή, λέγω, ἡ ἐλπίς, δὲν ἤθελε τὸν παρηγορῆ διηνεκῶς, καὶ δὲν ἤθελε τοῦ ὅαστᾷ, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, τὴν θανατηφόρον μάχαιραν, τόσας φοράς, ὁσάκις ἡ δυστυχία του τὸν διάζει, νὰ τὴν νικήσῃ ἐναντίον του.

Ὅταν, ὅμως, ἡ δυστυχία ὑπερβαίνῃ τὰς δυνάμεις τοῦ πάσχοντος, τότε ἡ ἐλπὶς παύει, καὶ ὁ πάσχων θανατοῦται. Μία ἀσθένεια, παραδείγματος χάριν, ἀνίατος καὶ πολυχρόνιος καὶ ἀνυπόφορος, ἀποκαταστεῖ αὐτόκτονα τὸν ἄρρωστον, καθὼς φονεύει ἕνα γεννήτορα μία βεβαία καὶ μεγάλη ἔνδεια, ἡ ὁποία ὑστερεῖ τὴν ζωοτροφίαν τῶν τέκνων του καὶ τῆς συζύγου του. Τὰ πάθη, πρὸς τούτοις, τῆς ψυχῆς, μὲ τὰ ὁποῖα εἶναι πεπροικισμένος ὁ ἄνθρωπος, ἔχουν τὴν ἰδίαν δύναμιν, καὶ συχνάκις πολλὰ μεγαλειτέραν, ἀπὸ τὰς καθ' αὐτὸ χρείας τοῦ ἀνθρώπου, καὶ διὰ τοῦτο βλέπομεν πολλάκις ἕνα ἐραστὴν νὰ φονεύεται διὰ τὴν ἀπιστίαν τῆς φίλης του, καθὼς καὶ ἕνας φιλάργυρος θανατοῦται, ὅταν τοῦ κλεφθῇ ὁ θησαυρός του, καὶ οὕτως καθεξῆς.

Φανερὸν εἶναι, λοιπόν, ὅτι τὰ πάθη καὶ αἱ δυστυχίαι, ὅταν αὐξάνουσι περισσότερον ἀπὸ τὰς δυνάμεις τοῦ πάσχοντος, τότε ἡ ἐλπὶς ἀφανίζεται, καὶ ἐξακολούθως ὁ πάσχων φονεύεται. Ἀλλά, τὰ πάθη καὶ αἱ φυσικαὶ κλίσεις καὶ διαθέσεις τῶν ἀνθρώπων εἶναι διάφοροι καὶ πολυποίκιλοι, διὰ τοῦτο, ἄλλος μὲν τρέχει μὲ θάρρος καὶ χωρὶς φόβον ἐναντίον δέκα ἐχθρῶν, εὑρισκόμενος δὲ αὐτὸς ὁ ἴδιος εἰς ταξίδιον διὰ θαλάσσης, τρέμει εἰς κάθε παραμικρὸν αὔξημα τοῦ ἀνέμου, καὶ ὁ ναύκληρος, ἐξ ἐναντίας, ὁποὺ τόσον μεγαλοψύχως πολεμεῖ μὲ τὰς τρικυμίας, φοβεῖται νὰ ἀπαντήσῃ ἕνα ἐχθρὸν καὶ νὰ πολεμήσῃ.

Ποῖος, μὲ ἄκραν ἡσυχίαν καὶ ἀδιαφορίαν, μονομάχεται συχνά, καὶ θεωρεῖ μὲ ὄμμα ἀπτόητον τὸν θάνατόν του εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ἀντικειμένου ἅρματος, ἀλλὰ φεύγει ἀπὸ τὸ στρατιωτικὸν σῶμα ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ οὕτως, καθεὶς διαφέρει τοῦ ἄλλου.

Ἀνάμεσα, ὅμως, εἰς τὰ ἀνθρώπινα πάθη, τὸ μόνον ὁποὺ νὰ παρακινῇ ὅλους ὁμοίως, καὶ τὸ ἀνώτερον, εἶναι ἡ φιλοδοξία. Διὰ μέσον τῆς ἀληθοῦς φιλοδοξίας, ἀποκαθίστανται ἥρωες οἱ ἐλεύθεροι, τῶν ὁποίων ὅλη ἡ δόξα συνίσταται εἰς τὴν διαυθέντευσιν τῆς πατρίδος των καὶ τῆς ἐλευθερίας των.

Τῇ ἀληθείᾳ, προξενεῖ θαυμασμόν, εἰς ὁποιον στοχάζεται τὰ ὅσα βλέπει νὰ ἀκολουθοῦν, καὶ τὰ ὅσα οἱ ἱστορικοὶ διηγοῦνται νὰ ἠκολούθησαν, νὰ βλέπῃ, λέγω, νὰ πολεμοῦν δοῦλοι μὲ δούλους, ἐλεύθεροι μὲ ἐλευθέρους, καὶ δοῦλοι μ' ἐλευθέρους, νὰ φονεύωνται ἀλλήλων των τόσον ἀσπλάγχνως, καί, τὰς περισσοτέρας φοράς, χωρὶς μεγάλας αἰτίας. Τί, ἄραγε, νὰ τοὺς παρακινῇ εἰς αὐτὸν τὸν ἀμοιβαῖον ἀφανισμόν, ὦ Ἕλληνες;

Διὰ μὲν τοὺς ἐλευθέρους, λοιπόν, θέλει παύσει ὁ θαυμασμός σας, ἀφοῦ ἐνθυμηθῆτε τὰ ἄνω ρηθέντα περὶ αὐτῶν, ἀφοῦ, λέγω, στοχασθῆτε, ὅτι ὁ ἐλεύθερος εἶναι παρακινημένος ἀπὸ τὴν δόξαν. Αὐτὸς φονεύεται διὰ νὰ διαυθεντεύσῃ τὴν πατρίδα του, θυσιάζεται διὰ νὰ διαφυλάξῃ τοὺς νόμους του, καὶ πολεμεῖ διὰ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐλευθερίαν του. Ὁ ἐλεύθερος, ὦ Ἕλληνες, δὲν ἠξεύρει νὰ ζήσῃ ἀλλετρόπως εἰμὴ ἐλευθέρως· λοιπόν, ἀγοράζει τὴν ζωήν του, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, μὲ τὸν θάνατόν του, οὔτε κἂν ἀμφιβάλλει, ὅτι ἄνευ ἐλευθερίας εἶναι ζωὴ δι' αὐτόν.

Ὁ ἐλεύθερος λαός, ὦ ἀγαπητοί μου, ἠμπορεῖ νὰ παρομοιασθῇ εἰς μίαν φαμιλίαν. Οἱ νόμοι εἰς τοὺς πολίτας εἶναι ὡς γεννήτορες εἰς τὰ ἴδιά των τέκνα, καὶ καθὼς αὐτὰ ἔλαβον ἀπὸ τὴν ἰδίαν φύσιν τὸ ἀπαραίτητον χρέος εἰς τὸ νὰ διαυθεντεύσουν τοὺς γονεῖς των, οὕτως καὶ οἱ συμπολῖται διὰ μέσον τῆς ἐλευθερίας χρέος ἔχουσι νὰ διαυθεντεύσωσι τοὺς νόμους τῆς πατρίδος των. Ἀλλὰ ποῖος δὲν διαυθεντεύει τὴν μητέρα του; Ἐγὼ νομίζω, νὰ μὴν ἀτιμάζῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ νὰ εὑρίσκεται ἓν τόσον μισητὸν τέρας ἐπάνω εἰς τὴν γῆν. Οὕτως, λοιπόν, ἂν ὁ ἐλεύθερος δι-

αυθεντεύη τὴν πατρίδα του, μὲ τὸ ἴδιόν του αἷμα, κάμνει τὸ χρέος του.

Καί, καθὼς ἄν, νυκτός, εἰσέλθουν κλέπται εἰς οἶκον τινά, τὰ δὲ τέκνα διαυθεντεύοντας τοὺς γεννήτοράς των καὶ τὴν περιουσίαν των, ἤθελαν φονευθῆ ὅλα, καθεὶς χωρὶς ποσῶς νὰ θαυμάση, ἤθελεν ἐπαινέσει μόνον τὴν ἀξιότητα καὶ εὐγνωμοσύνην τῶν τέκνων, πολλὰ περισσότερον δὲν πρέπει νὰ θαυμάση τινάς, ὅταν θεωρῆ τοὺς ἐλευθέρους νὰ ὁρμῶσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν των, διότι αὐτοὶ διαυθεντεύουσι τὴν πατρίδα των, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πάντοτε ἀγαπήθηκαν, εἰς αὐτὴν ἀνετράφησαν, ἀπὸ τοὺς νόμους της ἐδικαιώθησαν, καὶ εἰς αὐτὴν μόνον χαίρονται τὴν ἀληθῆ ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν.

Πῶς ἠμπορεῖ ὁ ἐλεύθερος, ὦ Ἕλληνες, νὰ ἀκούση τὸν πολεμικὸν ἦχον τῆς σάλπιγγος καὶ νὰ μείνη ἀκίνητος; Πῶς, λέγω, νὰ μὴν ὁρμήση ὁ υἱὸς ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, ὁποὺ μέλλει νὰ φονεύση τὴν μητέρα του; Ποῦ μένει τόπος τῆς φιλοζωΐας, ὅπου εἰσέργεται ὁ θεῖος καὶ ἡρωϊκὸς ἐνθουσιασμὸς τῆς ἐλευθερίας; Ποῦ στοχάζεται τὸν θάνατον ὁ ἐλεύθερος, ὅταν βλέπη νὰ πλησιάζουν εἰς τὴν πατρίδα του αἱ φοβεραὶ ἁλύσοι τῆς δουλείας; Ἔ! ἀδύνατον εἶναι, ὁμογενεῖς μου ἀγαπητοί, ἀδύνατον βέβαια εἶναι νὰ περιγραφοῦν ὅσον αἰσθάνονται, ἐκείνη ἡ μεγαλοψυχία, τὸ θάρρος, ἡ ἀνδρεία, καὶ ἡ χαρά, ὁποὺ μόνον εἰς τοὺς ἐλευθέρους φαίνονται, ὅταν ὁ ἀρχιστράτηγος κράζη: ἄγωμεν, συμπολῖται, κατὰ τῶν ἐχθρῶν! ἂς ὑπάγωμεν νὰ διαυθεντεύσωμεν τὴν γλυκυτάτην μας πατρίδα, ἂς δειχθῶμεν εὐγνώμονες εἰς τὰς καθημερινὰς χάριτας, ὁποὺ μὲ τὴν ἐλευθερίαν μᾶς δίδει, καὶ ἂς ἐκτελέσωμεν τὸ χρέος μας.

Ὁ πατὴρ χαίρεται, βλέποντας τὴν προθυμίαν τοῦ υἱοῦ του, εἰς τὸ νὰ λάβη τὰ ἅρματά του, καὶ νὰ τρέξη κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ὁ νέος αἰσθάνεται εἰς τὴν καρδίαν του βαθμηδὸν νὰ αὐξάνη ὁ πατρ ωτικὸς καὶ τῆς δόξης ἔρως, θεωρῶντας τὸν

πατέρα του νὰ ἡτοιμάζεται, αἱ μητέρες καὶ ἀδελφαί, μὲ ἀμίμητον ἡδονήν, βλέπουσι τὸν ἔνθερμον ζῆλον τῶν υἱῶν των καὶ ἀδελφῶν των εἰς τὸ νὰ διαυθεντεύσουν τὴν κοινὴν μητέρα των. Τὰ παιδία καὶ οἱ γέροντες, μὲ εὐχὰς καὶ φωνὰς ἀγαλλιάσεως, δεικνύουσι τὴν εὐχαρίστησίν των.

Ὦ! θέατρον εὐφροσύνης, ὦ καλότυχοι, ὁποὺ εἶναι οἱ ἐλεύθεροι! Ἐκεῖνοι οἱ θαυμαστοὶ Σπαρτιᾶτες, ὦ Ἕλληνες, εἶχον ἅμιλλαν ἀναμεταξύ των, εἰς τὸ νὰ προπορευθῶσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ καθεὶς ἐποθοῦσε νὰ πρωτοχύση τὸ αἷμά του διὰ τὴν πατρίδα, ἐκεῖνοι, λέγω, οἱ ὀλίγοι, ἀλλ' ἐλεύθεροι Σπαρτιᾶτες, ἔκαμαν νὰ τρομάξουν ὅλοι οἱ ἐχθροί των, καὶ ὅλα τὰ πλήθη τῶν βαρβάρων, καὶ οὕτως ἐφύλαξαν τὴν ἐλευθερίαν τους διὰ πολλοὺς αἰῶνας.

Ἐκεῖνοι οἱ ἥρωες, ὅταν ἐκπορεύοντο πρὸς ἀπάντησιν τῶν ἐχθρῶν των, αἱ ἴδιαι μητέρες ἔδιδαν αὐτῶν τὰς περικεφαλαίας, καὶ τῶν ἔλεγον, «ἢ ἐπιστρέψτε μὲ αὐτὰς εἰς τὴν κεφαλήν, ἢ ἐπάνω εἰς αὐτάς», ἐπειδὴ ἐσυνήθιζον τοὺς ἐν πολέμῳ θανόντας, νὰ φέρωσιν ἐπάνω εἰς τὰς ἰδίας των περικεφαλαίας, καὶ κανεὶς ἔτι ζῶν δὲν ἐδύνατο νὰ παραιτήση τὰ ἅρματά του, δ ἀ τὴν ἄκραν ἀτιμίαν, ὁποὺ μία τοιαύτη δειλία ἐπροξενοῦσεν εἰς ὅποιον ἤθελε τὴν κάμει.

Τὸ κοινὸν χρέος ὑποχρεοῖ τοὺς ἐλευθέρους ἄνδρας, ἢ νὰ νικήσουν, ἢ νὰ ἀπεθάνουν. Ἀλλοίμονον, ὦ Ἕλληνες, εἰς τοὺς λιποτάκτας καὶ αὐτομόλους! Αὐτοὶ εἰς τοὺς προγόνους μας δὲν ἠμποροῦσαν πλέον νὰ χαροῦν οὐδένα ἀπὸ τὰ νόμιμα δίκαια τῶν συμπολίτων, αὐτοὶ ἐμισοῦντο, ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς λοιποὺς συμπατριώτας των, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδίους των γεννήτορας. Οἱ συγγενεῖς των ἐντρέποντο, ὅταν ἤκουον τὰ ὀνόματά των, εἰ μὲν ἦτον ἄγαμοι, κανεὶς δὲν τοὺς ἔδιδε τὴν θυγατέρα του διὰ γυναῖκα, καὶ ἂν ἦτον ὑπανδρευμένοι, ἐβδελύττοντο ἀπὸ τὰς ἰδίας των συζύγους καὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἴδια τέκνα των.

Πῶς, λοιπόν, νὰ μὴν προκρίνη ὁ ἐλεύθερος χιλίας φο-

ρᾶς καλλιότερα τὸν θάνατον, ἀπὸ μίαν τοιαύτην ἄτιμον ζωήν, καὶ νὰ φύγῃ; Μήπως τοῦ ἔμνησκεν ἴσως ἐλπίδα νὰ σμικρύνῃ τὴν ἀτιμίαν του, διὰ μέσου τῶν προγόνων του; Ἔ! τὰ τοιαῦτα οὐτιδανὰ μέσα, ὁποὺ ὑπὸ τῆς δουλείας ἀνθίζουν, ὡς οὐδὲν λογίζονται εἰς τὰς ἐλευθέρας πολιτείας, καὶ ὄχι μόνον ὁ δειλὸς ἐκατάσταινε τὸν ἑαυτόν του τόσον ἄτιμον, ἀλλὰ διεδίδετο τοιαύτη ἀτιμία καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους του, εἰς τρόπον, ὁποὺ τὰ τέκνα του τὸν ἀνεθεμάτιζον καὶ ἐντρέποντο νὰ κράζωνται υἱοί του, ἕως ὁποὺ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ των, μὲ κανένα ἄξιον ἔργον, ἤθελαν ἠμπορέσει νὰ ξαναλάβουν τὴν χαμένην των δόξαν καὶ κοινὴν ὑπόληψιν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ὁ ἐλεύθερος, παρακινημένος ἀπὸ τὸ ἓν μέρος ἀπὸ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος του καὶ ἀπὸ τὴν πρὸς αὐτὴν εὐγνωμοσύνην του, ἀπὸ τὸ ἄλλο δὲ πεφοβισμένος ἀπὸ τὴν ἄφευκτον ἀτιμίαν καὶ κοινὴν καταφρόνησιν, δὲν αἰσθάνετο ποσῶς τὰ ἀνάξια κεντήματα τῆς δειλίας, οὔτε ἐστοχάζετο κἂν εἰς τὴν ζωήν του, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν δόξαν τῆς νίκης καὶ εἰς τὸ χρέος τὸ πατριωτικόν.

Ἰδού, ὁποὺ παύει ὁ θαυμασμός, ὦ Ἕλληνες, ὡς πρὸς τοὺς ἐλευθέρους, ἂν μὲ τὴν τόσην ἀφθονίαν ἐκχύνουσι τὸ αἷμά των. Πόσον ὅμως πρέπει νὰ θαυμάζῃ τινάς, ὅταν βλέπῃ, καὶ καθημερινῶς τὸ βλέπει, τοὺς δούλους νὰ φονεύωνται εἰς τοὺς πολέμους, χωρὶς νὰ ἠξεύρουν τὸ διατί, ἐκείνους, λέγω, τοὺς ταλαιπώρους στρατιώτας, οἱ ὁποῖοι μὲ βίαν καὶ δυναστείαν ἁρπάζονται διὰ προσταγῆς τῶν σκληρῶν τυράννων των ἀπὸ τὰς πτωχικάς των οἰκίας, καὶ ἀκουσίως βαδίζουν εἰς ἄφευκτον ἐσφαγιασμόν, ἐκείνους τοὺς ἀθλίους, λέγω, καὶ μισθωτοὺς αἰχμαλώτους καὶ ἐπὶ ζωῆς των ἀνελευθέρους, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὴν νεότητά των μέχρι τοῦ ἐσχάτου γήρατός των τυραννοῦνται καὶ βασανίζονται, κακῶς ἐνδυμένοι, καὶ συχνῶς ραβδισμένοι, ὄντα ἡ τροφή των πολλὰ χειροτέρα ἀπὸ ἐκείνην τῶν ἰδίων ἀλόγων ζώων, χωρὶς ποτὲ νὰ ἐλπίζουν, βεβαίως, βραβεῖα εἰς τὰ ἄξια κατορθώματά των, χωρὶς νὰ εἶναι κύριοι τοῦ ἑαυτοῦ των, ὄχι εἰς τὸ νὰ πράξουν κατὰ τὴν θέλησίν των, ἀλλ᾽ οὔτε κἂν νὰ ὁμιλήσουν.

πάντοτε ὑβρισμένοι καὶ καταφρονημένοι, ὑποφέροντες μίαν ἄδικον καὶ βιαστικὴν παρθενίαν, καὶ γηράζοντες, χωρὶς νὰ ἠμποροῦν νὰ εἰποῦν ὅτι ἔζησαν.

Τόσον πλῆθος, λέγω, ταλαιπώρων θνητῶν, ὁποὺ τὰ ἄφευκτα ἐλαττώματα μιᾶς ζωῆς, παντάπασιν ὀκνηρᾶς, φθείρουν τὰ ἤθη τόσων πολιτῶν, οἱ ὁποῖοι εἰς ἐλευθέραν πολιτείαν ἤθελον ἦτον οἱ τιμιώτεροι καὶ ἐνδοξότεροι πάντων, τέλος πάντων, τόσους δούλους, οἱ ὁποῖοι δὲν γνωρίζουν, οὔτε ἔχουν πατρίδα. Πότε, παραδείγματος χάριν, ὁ ἀθῶος ἐφυλάχθη ἀπὸ τοὺς νόμους; Πότε ἐτόλμησεν κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς νὰ φωνάξῃ μὲ θάρρος ἔμπροσθεν ὅλων τῶν ἐχθρῶν του: «Οὐχί! δὲν σᾶς φοβοῦμαι, ἐγὼ εἶμαι διαυθεντευμένος ἀπὸ τοὺς νόμους, οἱ ὁποῖοι θέλει σᾶς τιμωρήσουν διὰ τὴν συκοφαντίαν σας»;

Οὐδέποτε, ἀγαπητοί μου. Αὐτοὶ δὲν εἶδον κἂν τὸ πρόσωπον τοῦ κυρίου των, καὶ τρέμουσι εἰς κάθε προσταγήν του, χωρὶς νὰ γνωρίσωσι τὴν αἰτίαν. Αὐτοί, λοιπόν, οἱ τόσον βδελυκτοὶ ἄνθρωποι, καὶ ἐνταυτῷ τόσον ἄξιοι συμπονέσεως, φονεύονται καὶ αὐτοί, καὶ ὁρμοῦσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Βέβαια, μεγάλη εἶναι ἡ ἀναισθησία αὐτῶν τῶν δούλων, καὶ ὠφέλιμον εἶναι νὰ ἐρευνήσωμεν τὰς αἰτίας, διὰ νὰ μὴν θαυμάζωμεν πλέον οὔτε δι᾽ αὐτούς.

Ἀπεδείχθη ἀνωτέρω, ὅτι ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος φονεύεται εἰς τὸν πόλεμον ἑκουσίως διὰ δύο ἀφορμάς, διὰ εὐγνωμοσύνην δηλαδὴ πρὸς τὴν πατρίδα του, καὶ διὰ τιμὴν καὶ δόξαν τοῦ γένους του, ἤτοι τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἀλλὰ εἰς τοὺς δούλους ἀμφότερα δὲν ἔχουν τὸν τόπον τους, ἐπειδὴ οὔτε πατρίδα, οὔτε τιμὴν ἔχουσιν οἱ ταλαίπωροι. Τὴν πατρίδα των τὴν ἐπώλησαν τῆς ἰδίας ἀτιμίας, ὁποὺ εἰς τὸν θρόνον εὑρίσκεται, καὶ ἐξακολούθως αὐτοί, ὦ Ἕλληνες, δὲν ἠμποροῦσι νὰ ἔχωσι τὴν ἀληθῆ τιμήν, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν κύρωσιν τῶν νόμων καὶ τῶν λοιπῶν συμπολίτων εἰς τὰς κατὰ μέρος πράξεις τοῦ καθενός· εἰς αὐτοὺς φθάνει ἡ

κύρωσις μόνον τοῦ τυράννου, διὰ νὰ καταστήσῃ χρηστὰ τὰ πλέον βδελυκτὰ ἔργα.

Ἄλλη, λοιπόν, δὲν εἶναι ἡ αἰτία, ὁποὺ τοὺς παρακινεῖ νὰ θυσιάζωνται τόσον ἀνοήτως, εἰμὴ ὁ φόβος. Ἡ φύσις ἀδελφοί μου, ὁποὺ ἐμφύτευσεν εἰς τὰς καρδίας μας τὴν κλίσιν πρὸς τὸ βελτίον, ἤτοι τὴν ἐλπίδα, διὰ νὰ μᾶς φυλάξῃ ἀπὸ ἕνα ἄφευκτον καὶ γενικὸν ἀφανισμόν, ὡς ἄνωθεν εἶπον, μετὰ τῆς ἐλπίδος, ἡ ἰδία φύσις, διὰ νὰ μὴν μᾶς ἀποκαταστήσῃ παντάπασιν ἀναισθήτους, μᾶς ἔδωσεν τὴν ὑποψίαν πρὸς τὸ χεῖρον, ἤτοι τὸν φόβον.

Ὁ μὲν ἐλεύθερος, λοιπόν, οὔτε ἐλπίζει, οὔτε φοβεῖται εἰς τὸ ὅ,τι μέλλει νὰ πράξῃ, διότι εἶναι βέβαιος, καὶ πολλὰ βέβαιος, ὅτι, ἂν πράττῃ καλῶς, ἤτοι κατὰ τὰς νομικὰς διαταγάς, βραβεύεται, καὶ ἂν πράττῃ ἐναντίον αὐτῶν, παιδεύεται. Ἀλλ' ὁ δοῦλος ἐξ ἐναντίας, ἀπὸ μίαν ὥραν εἰς ἄλλην, ἀπερνᾶ ἀπὸ μεγάλας ἐλπίδας εἰς ἄκρον φόβον, ὄντας βέβαιος καὶ αὐτός, καὶ πολλὰ βέβαιος, ὅτι ἢ καλῶς ἢ κακῶς πράξῃ, ποτὲ μὲν βραβεύεται, ποτὲ δὲ θανατοῦται, ὡσὰν ὁποὺ εἶναι ἀδύνατον νὰ προϊδῇ τοῦ τυράννου τὴν θέλησιν, ἡ ὁποία μεταβάλλεται κάθε στιγμήν.

Καθὼς οὖν ἡ ἐλευθερία ἀποκαταστεῖ τὸν ἄνθρωπον γενναῖον, ἐνάρετον καὶ φιλοπάτριδα, οὕτως καὶ ἡ τυραννία τὸν ἀποκαταστεῖ οὐτιδανώτερον τῶν ἰδίων ἀλόγων ζώων, καθὼς κατωτέρω δειχθήσεται, καὶ τοσοῦτον οἱ δοῦλοι χάνουν τὸ ἀνθρώπινον λογικόν, ὁποὺ πάντοτε φοβοῦνται τὸ ὅ,τι δὲν ἠμπορεῖ νὰ τοὺς φοβίσῃ. Πλήν, ἡ ἀναισθησία των τοὺς κρύπτει τὴν ἀλήθειαν.

Ὁ τύραννος τρέμει, ἐπειδὴ αὐτὸς μόνον γνωρίζει τὴν καθαυτὸ ἀδυναμίαν μιᾶς ἀπολελυμένης ἀρχῆς, καὶ κάθε φορὰν ὁποὺ βλέπει τοὺς τυφλοὺς δούλους του, βλέπει ἐνταυτῷ τὴν βρωμερὰν ζωήν του νὰ κρέμαται ἀπὸ ἓν πτενὸν ράμα, καὶ πάντοτε λέγει εἰς τὸν ἑαυτόν του: «Ἔ! ἂν αὐτοὶ προφέρουν μίαν φορὰν τὸ ὄχι, ἡ δύναμίς μου τελειοῦται». Πλήν,

ματαίως καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτὰ τὰ τωρινὰ τέρατα φοβοῦνται, ὡσὰν ὁποὺ οἱ δοῦλοι τους εἶναι τόσον κεχαυνωμένοι καὶ πεφοβισμένοι, ὁποὺ οὔτε κἂν γνωρίζουν πῶς ὑπόκεινται.

Αὐτός, λοιπόν, ὁ φόβος, ὁ στερεώτερος στῦλος τῆς τυραννίας, αὐτός, ὦ Ἕλληνες, ὁδηγεῖ τοὺς δούλους εἰς τὸν πόλεμον. Καί, ἐπειδὴ ὅλοι οἱ δοῦλοι εἰς αὐτὸν παρομοίως ὑπόκεινται, οὕτως ὁ δεύτερος ἀκολουθεῖ τὰ βήματα τοῦ πρώτου, καὶ ὁ τρίτος τοῦ δευτέρου μέχρι τοῦ ἐσχάτου. Ὑπάγουν, πολεμοῦσι, κοπιάζουν, φονεύονται, τέλος πάντων, χωρὶς νὰ ἠξεύρουν οὔτε διατὶ ἐπῆγαν, οὔτε διατὶ δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάγουν.

Ἂν ὅμως ἡ ἀναισθησία των καὶ ὁ φόβος τοὺς φέρῃ εἰς τὸν πόλεμον, ἡ δειλία, ὡς ἀναγκαία ἐξακολούθησις τῆς δουλείας, εὐθὺς ξεσκεπάζει τὸν χαρακτῆρα των, καὶ οὕτως πάντοτε βλέπομεν πολυάριθμα στρατεύματα δούλων, ὅταν εὑρίσκωσιν ἀνθίστασιν, εἰ καὶ παραμικράν, εὐθὺς νὰ φεύγουν. Οἱ δοῦλοι δὲν κάμνουσιν ἄλλην φοράν, βέβαια, τὸ χρέος των καλλιότερα, παρὰ ὅταν φεύγουν. Καὶ διατὶ νὰ μὴν φύγουν οἱ ταλαίπωροι; Ἴσως διὰ τοὺς τρεῖς, ἢ τέσσαρες ὀβολούς, ὁποὺ ὁ τύραννός των τοὺς δίδει διὰ μισθόν; ἢ διὰ τὸν φόβον τῆς ἀτιμίας; Αὐτοί, καὶ νικηταὶ καὶ νικημένοι, μισθὸν τοὺς θέλουν τὸν ἔχει, καὶ νικηταὶ καὶ νικημένοι ἀτιμίαν δὲν φοβοῦνται, οὔτε τιμὴν ἔχουν. Ἢ μήπως ἔχουν, τέλος πάντων, συγγενεῖς, φίλους καὶ πατρίδα, ὁποὺ νὰ τοὺς παρακινήσουν; Αὐτοὶ οἱ δυστυχεῖς εἶναι ἀγορασμένοι ἀπὸ τὸν τύραννόν τους, ὡσὰν τόσα βόδια ἢ ἄλογα.

Φεῦ! ὦ ἀνυπόφορος ἐντροπὴ τῆς ἀνθρωπότητος! Ἕως πότε ἡ φωνὴ τῆς φιλοσοφίας θέλει λαλεῖ τὴν ἀλήθειαν ματαίως! Ἕως πότε οἱ ἄνθρωποι νὰ ἀτιμάζουν τὴν ἀνθρωπότητα! Οἱ δοῦλοι, ὦ Ἕλληνες, φυλάττουσιν εἰς τὴν φυσιογνωμίαν των τὰ χαρακτηριστικὰ σημεῖα τῆς δουλείας των, καὶ κάθε ἐλεύθερος μὲ μεγάλην εὐκολίαν γνωρίζει τὸν δοῦ-

λον. Ἡ δειλία εἶναι τὸ πρῶτον καὶ ἄφευκτον σημεῖον εἰς αὐτούς, ἡ ὁποία αὐξάνει εἰς τὰς ἰδέας των κάθε παραμικρὸν κίνδυνον, καὶ κάθε δύσκολον ἐπιχείρημα δι' αὐτοὺς εἶναι ἀδύνατον.

Διὰ τοῦτο, καὶ ὁ θαυμαστὸς τῶν Ἀθηνῶν ἀρχιστράτηγος, γνωρίζοντας νὰ εὑρίσκοντο μερικοὶ ξένοι δοῦλοι, καὶ δειλοί, ἀνάμεσα εἰς τοὺς ἐλευθέρους στρατιώτας του, καὶ μέλλοντας νὰ συγκροτήσῃ τὴν μάχην μετὰ τῶν ἐχθρῶν, ἠθέλησεν νὰ ἐβγάλῃ αὐτὰ τὰ ἐμπόδια ἀπὸ τὸ στράτευμά του καὶ ἐπιχειρίσθη τὸν ἀκόλουθον τρόπον: «Ὅποιος ἀπὸ ἐσᾶς», τοὺς λέγει, «ὦ στρατιῶται, κατὰ τύχην ἀλησμόνησε κανένα πρᾶγμα του εἰς τὴν πόλιν, ἂς ὑπάγῃ νὰ τὸ πάρῃ, καὶ ἔπειτα ἂς ξαναγυρίσῃ», εἰς τρόπον ὁποὺ ὅλοι οἱ δειλοὶ μὲ αὐτὴν τὴν πρόφασιν ἀνεχώρησαν. Καὶ τότε αὐτὸς ἐφώναξεν: «Ἰδού, συμπολῖται μου, ὁποὺ εἴμεθα ἐλεύθεροι ἀπὸ αὐτὰ τὰ βάρη. Οἱ ἄνανδροι ἔφυγον, καὶ ἡ νίκη εἶναι βεβαία διὰ ἡμᾶς». Καθὼς καὶ ἠκολούθησεν.

Ἂν κανένας ἀρχιστράτηγος δούλων ἤθελε κάμει τοιαύτην δοκιμὴν εἰς τοὺς στρατιώτας του, βέβαια δὲν ἤθελεν ἐκχυθῆ αἷμα μὲ τελειότητα, ὡσὰν ὁποὺ ὅλοι ἤθελαν ἐπιστρέψει εἰς τὴν πολιτείαν. Ὁ ἐλεύθερος, ὅμως, ὦ Ἕλληνες, λέγει: «Ἂν ἐγὼ δὲν διαυθεντεύσω τὴν πατρίδα μου, ποῖος θέλει διαυθεντεύσει ἐμένα; Ἐγὼ εἰς αὐτὴν ἐλπίζω τὴν εὐτυχίαν μου. Ἐγώ, εἰς τὸν ναόν της ὡρκίσθην, ἐνώπιον ὅλων μου τῶν ἀδελφῶν, νὰ ἀπεθάνω δι' αὐτήν, πῶς νὰ γίνω ἐπίορκος; Ἐγὼ εἰς τὴν γῆν της ἔχυσα τοὺς ἱδρῶτας μου, πῶς νὰ ἀφήσω τοὺς καρποὺς της εἰς χεῖρας ἀλλοτρίων; Ἐγώ, τέλος πάντων, εἶμαι ἓν μέρος τοῦ ὅλου, πῶς νὰ τὸ ἀσχημίσω μὲ τὴν ἔλλειψίν μου; Τὸ χρέος μου εἶναι ἄπειρον πρὸς αὐτήν, οἱ φίλοι μου μὲ κράζουν, οἱ συγγενεῖς μου μὲ βιάζουν, τὰ τέκνα μου μὲ παρακαλοῦν, ἡ ἐλευθερία μ' ἐγκαρδιώνει. Καὶ ἐγώ, νὰ μείνω ἀμέτοχος τῶν βραβείων, ὁποὺ τυχαίνουν εἰς τοὺς νικητάς; Νὰ χάσω ἐγὼ τὸν στέφανον τῆς δόξης διὰ δειλίαν καὶ ἄτιμον φιλοζωΐαν; Τί εἶναι

τέλος πάντων, αὐτὸς ὁ θάνατος, εἰμὴ ἡ ὑστέρησις τῆς ζωῆς; Ἀλλά, πῶς ἠμπορῶ ἐγὼ νὰ ζήσω, χωρὶς πατρίδα; Ἴσως εἶναι ἡ λύπη δι' αὐτὴν τὴν ὑστέρησιν; Ἀλλ' ἤθελεν εἶναι ἀνοησία, νὰ λυπῆται τινὰς διὰ ἕνα κακόν, ὁποὺ ἀκόμη δὲν ἤθελε τοῦ συνέβῃ, καὶ ὅταν τοῦ συμβαίνῃ ὁ θάνατος, τότε δὲν εἶναι πλέον εἰς καιρὸν νὰ λυπηθῇ. Ὅθεν, ἑκατὸν φορὰς προκρίνω νὰ ἐκχύσω τὸ αἷμά μου εἰς τὴν ὁδὸν τῆς δόξης καὶ εἰς διαυθέντευσιν τῆς πατρίδος μου, παρὰ νὰ τελειώσω τὴν ζωήν μου εἰς τὸ κρεββάτι, ὅπου ἀποθνήσκει τινάς, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, πρὶν χάσῃ τὴν ζωήν του. Ἔ! αὐτὴ ἡ ζωή μου εἶναι ἓν δῶρον της. Ἐγὼ ἔζησα ὑποκάτω εἰς τοὺς νόμους της, ἔπια τὰ ὕδατά της, ἔφαγα τοὺς καρπούς της. Πρέπει, λοιπόν, νὰ τὴν διαυθεντεύσω, καὶ ὡς θνητός, πλὴν ἀληθὴς συμπολίτης, νὰ ἀποκαταστήσω ἐπωφελῆ καὶ τὸ ἴδιον τέλος τῆς ζωῆς μου. Ἡ νίκη, ἢ ὁ θάνατος ἂς μὲ στέψωσιν, καὶ ἂς φύγῃ μακρόθεν ἀπὸ ἐμὲ κάθε δειλὸς στοχασμός. Ναί, πατρίς μου ἱερά, ἐγὼ τρέχω πρὸς διαυθέντευσίν σου, ἄμποτες νὰ ἀποδειχθῶ εὐγνώμων εἰς τὰς χάριτάς σου καὶ νὰ συναριθμηθῶ εἰς τὸν κατάλογον τῶν διαυθεντευτῶν σου».

* * *

Τοιουτοτρόπως, ἀδελφοί μου, ὁμιλεῖ ὁ ἐλεύθερος, ὅταν εὑρίσκεται ἁρματωμένος πρὸς διαυθέντευσιν τῆς πατρίδος του, καὶ τοιουτοτρόπως ἐκπληροῦσιν οἱ ἐλεύθεροι τὸ χρέος των πρὸς τοὺς συμπολίτας των, πρὸς τὴν πατρίδα των, πρὸς τοὺς συγγενεῖς των, καὶ πρὸς τοὺς φίλους των. Λέγω, πρὸς τοὺς φίλους των, ἐπειδὴ ἡ φιλία, ὑπὸ τῆς νομαρχίας, εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ κυριώτερα μέσα τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας.

Ἡ τυραννία, ὦ Ἕλληνες, ἀνάμεσα εἰς τὰ τόσα κακά, ὁποὺ ὑστερεῖ τῆς ἀνθρωπότητος, κατασταίνει πρὸς τούτοις καὶ τὴν φιλίαν ἓν κτῆμα ἐπικίνδυνον. Ἡ φιλία, ἀδελφοί μου, γεννᾶται ἀπὸ τὴν ὁμοιότητα τῶν ἠθῶν τε καὶ ἰδεῶν

δύο ὑποκειμένων, καὶ αὐτὸ ἀκολουθεῖ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, εἰς τρόπον ὁποὺ θέλοντας ὁ ἕνας ὅ,τι θέλει καὶ ὁ ἄλλος, ἀγαπῶνται ἀμοιβαίως, καὶ τοιαύτην ἀγάπην οὐδὲν μέσον εἶναι ἱκανὸν νὰ τὴν διαλύσῃ, οὔτε ἡ ἰδία τυραννία δύναται νὰ σμικρύνῃ τὴν δύναμίν της, ἀλλ' ἐξεναντίας, καὶ ὁ καιρὸς καὶ ἡ ἀπουσία περισσότερον τὴν στερεοῦσι, καὶ ἀσφαλεστέραν τὴν ἀποκαθιστῶσι.

Αἱ δυστυχίαι τοῦ ἑνὸς φίλου λογιάζονται ὡς ἴδιαι παρὰ τοῦ ἄλλου, καὶ ἀμφότεροι χαίρονται εἰς τὰς ξεχωριστὰς των εὐτυχίας. Ὁ ἕνας κινδυνεύει τὴν ζωήν του, διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ ἐκείνην τοῦ φίλου του, ὁ ἄλλος ἐξοδεύει ὅλην τὴν περιουσίαν του, διὰ νὰ φυλάξῃ τὸν φίλον του, καὶ ἐν ἑνὶ λόγῳ, εἰς δύο ἀληθεῖς φίλους τὰ πάντα εἶναι κοινά, κατὰ τὸ ρητὸν τοῦ μεγάλου Πυθαγόρα.

Ὢ, πόσα παραδείγματα μᾶς παρασταίνει ἡ ἱστορία πρὸς τιμὴν τῆς φιλίας, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν ἠμπορῶ νὰ σιωπήσω τὸ ἀκόλουθον. Βασιλεύοντος Διονυσίου τοῦ Τυράννου εἰς Συρακούζην, ἐσυκοφαντήθη πρὸς αὐτὸν παρά τινος προδότου ἕνας ἐνάρετος ἄνθρωπος, ἑνωμένος μὲ τοὺς ἡδυτάτους δεσμοὺς μιᾶς εἰλικρινεστάτης φιλίας. Ὁ τύραννος οὖν, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν ἐπὶ θρόνου καθημένων, καταδικάζει τὸν ἀθῷον εἰς θάνατον, καὶ δὲν καταδέχεται οὔτε κἂν νὰ τὸν ἰδῇ, ὄχι δὲ νὰ τὸν ἀκούσῃ. Μανθάνει ὁ ἀθῷος τὴν ἀπόφασιν, χωρὶς ἔκπληξιν, ὡσὰν ὁποὺ ἐγνώριζε, ὅτι οἱ δοῦλοι ὑπόκεινται εἰς τὸ νὰ χάσουν τὴν ζωήν των εἰς κάθε στιγμήν, καὶ κατὰ τὴν ὄρεξιν τοῦ τυράννου. Δὲν λυπεῖται δι' ἄλλο τι, εἰμὴ μόνον, ὅτι ἄφηνε τὰς ὑποθέσεις του εἰς ἄκραν ἀταξίαν. Διὸ τρέχει πρὸς τὸν τύραννον, καὶ μετὰ δακρύων τὸν παρακαλεῖ, νὰ ἀναβάλῃ τὸν καιρὸν τοῦ θανάτου του διὰ ὀλίγας ἡμέρας, καὶ νὰ τοῦ δώσῃ τὴν ἄδειαν νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν πατρίδα του, διὰ νὰ διορθώσῃ τὰς ὑποθέσεις τοῦ ὁσπιτίου του, καὶ ἔπειτα μὲ ὅρκον τοῦ τάζει νὰ ξαναγυρίσῃ, διὰ νὰ λάβῃ τὸν θάνατον. Ὁ τύραννος, λοιπόν, τοῦ ἀπεκρίθη, ὅτι ἤθελε τοῦ κάμει τοιαύτην χάριν, πλὴν ὑπωψίαζε, μήπως δὲν ἤθελεν ἐπιστρέψει, καὶ διὰ τοῦτο ἂν ἤθελε τοῦ προσφέρει ἕνα ἐγγυητὴν — τὸν ὁποῖον νὰ ἤθελε θυσιάσει, ἂν αὐτὸς ἤθελε τὸν ἠπατήσει — τότε ἤθελε τοῦ δώσει τὴν ἄδειαν. Ἀκούσας δὲ ὁ φίλος του αὐτά, εὐθὺς τρέχει πρὸς τὸν τύραννον, καὶ μετὰ χαρᾶς τοῦ λέγει, δεικνύοντας τὸν ἑαυτόν του: «Ἰδοὺ ὁ ἐγγυητής του. Ἐγὼ μένω εἰς φυλακήν, ἕως εἰς τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ φίλου μου, καὶ εἶμαι ἕτοιμος νὰ θυσιασθῶ εἰς ἔλλειψίν του».

Τότε, ὁ τύραννος ἐπροσδιώρισεν τὴν ἡμέραν, ἕως εἰς τὴν ὁποίαν ἤθελε τὸν προσμείνει, καὶ παραχρῆμα ὁ μὲν πρῶτος ἀνεχώρησεν, ὁ δ' ἄλλος ἐβάλθη εἰς φυλακήν. Καθεὶς ἠμπορεῖ νὰ ἰδεασθῇ τὴν χαρὰν τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ τῆς εὐπραξίας, ὁποὺ ἀμφότεροι αἰσθάνθησαν. Ὕπηγεν, λοιπόν, εἰς τὸ ὁσπίτιόν του καὶ μετὰ πάσης σπουδῆς ἐδιώρθωσε τὰς ὑποθέσεις του, δίδοντας δὲ τὸν ὑστερινὸν ἀσπασμὸν εἰς τὴν σύζυγόν του καὶ τέκνα του, ταχέως ἐπέστρεψεν πρὸς τὸν τύραννον, καὶ ἔφθασεν πρὶν τοῦ τέλους τῆς προσδιωρισμένης ἡμέρας. Ἀλλ' ὁ τύραννος, βλέποντας τοσαύτην ἐμπιστοσύνην, τρόπον τινὰ ἐκινήθη εἰς σπλάγχνος καὶ τοὺς ἠλευθέρωσεν ἀμφοτέρους.

Ἰδού, ὦ ἀγαπητοί μου, πόσον δύναται νὰ πράξῃ ἡ φιλία, ὅταν εὑρίσκεται ὄντως ριζωμένη εἰς τὰς καρδίας δύο ὑποκειμένων. Στοχάζεσθε, ἴσως νὰ εἶχον αὐτοὶ οἱ δύο φίλοι καρδίας δούλων; Οὐχί, ὦ Ἕλληνες! Αὐτοὶ ἐφρονοῦσαν ἐλευθέρως, καὶ μόνον ὑπόκειντο εἰς τὸν τύραννον, καθὼς τὴν σήμερον ἀκολουθεῖ εἰς τοὺς περισσοτέρους τοῦ γένους μας. Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνθίσῃ τοιαύτη φιλία εἰς σκλαβωμένας καὶ δούλας ψυχάς; Οἱ δοῦλοι, ὦ Ἕλληνες, ἂν καὶ κατὰ συμβεβηκὸς συμφωνήσουν εἰς μερικὰς ἰδέας των, δὲν ἠμποροῦν ποτὲ νὰ συμφωνήσουν εἰς τὸν κυριώτερον σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς εὐτυχίας των, ὡσὰν ὁποὺ καθεὶς ἀπὸ αὐτούς, εὑρισκόμενος εἰς μίαν παντοτινὴν ἀβεβαιότητα, φυλάττει καθεὶς ξεχωριστὸν τρόπον εἰς τὸ νὰ ζῇ, καὶ ἐξακολούθως προσπαθεῖ διηνεκῶς

νὰ διαφθείρῃ τὴν διαγωγήν του, καὶ νὰ τὴν παρομοιάζῃ μὲ τὴν θέλησιν τοῦ τυράννου, ἐπειδὴ τὸ πᾶν κρέμαται ἀπὸ αὐτὸ τὸ δρωμερὸν τέρας.

Ὅθεν, ὅποιος εὐτυχεῖ, ἀγνοεῖ τὸ αἴτιον, καθὼς καὶ ὅποιος δυστυχεῖ. Οὐχὶ δὲ ὑπὸ τῆς νομαρχίας ἀκολουθεῖ οὕτως. Ἀλλ' ἀπαξάπαντες ποθοῦσι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, ἤγουν τὴν ἀκριβῆ διατήρησιν τῶν νόμων, ἐξ ὧν πηγάζει ἡ εὐτυχία πάντων, καὶ διὰ τοῦτο, ἂν διαφέρουσι εἰς ἄλλας των ἰδέας, εἰς τὸν ἀναγκαιότερον ὅμως σκοπὸν ὁμογνωμοῦσιν ἅπαντες. Ἂς ἐπανέλθωμεν λοιπὸν εἰς τὸ προκείμενον.

Ἔχοντες ὅλοι οἱ ἐλεύθεροι ἄνθρωποι τὴν ἰδίαν ζέσιν καὶ ἀγάπην εἰς τὴν διοίκησίν τους, ὅταν ἡ χρεία τὸ καλῇ, ὅλοι ὁμοθυμαδὸν τρέχουσι εἰς διαυθέντευσιν τῆς πατρίδος των, ἤτοι τῶν νόμων των καὶ τῆς εὐτυχίας των. Οἱ δοῦλοι δὲ εὑρισκόμενοι πάντοτε ἀσύμφωνοι, κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ διαυθεντεύσῃ τὴν πατρίδα του, ἑκουσίως καὶ μὲ πόθον, νομίζοντές την ἓν ἀλλότριον κτῆμα, καὶ διὰ τοῦτο πάντοτε νικῶνται. Εἰς αὐτούς, ἀγαπητοί μου, λείπει τὸ κυριώτερον μέσον διὰ τὴν νίκην, τοὺς λείπει, λέγω, ἡ ὁμόνοια, ἐπειδή, ὡς προεῖπον, δὲν ἔχουν ὅλοι τὸν ἴδιον σκοπόν, καὶ ἐν καιρῷ βίας, ὁ δοῦλος δὲν στοχάζεται δι' ἄλλο, εἰμὴ μόνον καὶ μόνον διὰ τὸν ἑαυτόν του, καὶ εἰς τὸν ἑαυτόν του μόνον εὑρίσκει καὶ πατρίδα, καὶ συγγενεῖς, καὶ φίλους, καὶ τέλος πάντων τὴν εὐτυχίαν του. Καὶ μὴν ἠμπορῶντας νὰ ἐλπίζῃ εἰς ἄλλο τι, οὔτε δι' ἄλλο τι τὸν μέλει, παρὰ διὰ τὸν ἑαυτόν του, καὶ οὕτως ἀκολουθεῖ: ὅπου δοῦλοι, ἐκεῖ καὶ ἀσυμφωνία, ὅπου δὲ ἀσυμφωνία, ἐκεῖ καὶ ὄλεθρος.

Οἱ τύραννοι, ὦ Ἕλληνες, μὲ τὸ νὰ γνωρίζουν τὴν ἀφ' ἑαυτῶν των ἀδυναμίαν, πάντοτε ἐπροσπάθησαν διὰ μέσου τῆς ἀσυμφωνίας, νὰ κυριεύουν καὶ τυραννοῦν τὴν ταλαίπωρον ἀνθρωπότητα, καὶ πάντοτε διὰ μέσου αὐτῆς ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ των. Ἡ ἀσυμφωνία, βέβαια, εἶναι ἕνα ἀλάνθαστον προγνωστικὸν σημεῖον δουλείας. Πολλὰ εὐκόλως, ὦ Ἕλληνες, νικεῖται ἕνας ἀσύμφωνος ἐχθρός. Ὅσον δυνατὸς

καὶ νὰ εἶναι, ἐπειδὴ αὐτὴ τὸν διαμοιράζει, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, εἰς τόσους μικροὺς ἐχθρούς, καὶ ἡ δύναμίς του ἐξακολούθως ἐλαττοῦται. Καθὼς ἐπὶ παραδείγματι οἱ δάκτυλοι τῆς χειρός, οἱ ὁποῖοι κινούμενοι ὅλοι μαζί, ἔχουσιν ἀσυγκρίτως μεγαλειτέραν δύναμιν, παρὰ ἀπ' ὅ,τι ἤθελεν ἔχει ὁ καθεὶς κατὰ μέρος.

Ἡ ὁμόνοια, λοιπόν, εἶναι καὶ αὐτὴ μία ἐξακολούθησις τῆς ἐλευθερίας, καθὼς καὶ ὁ ἔρως τῆς πατρίδος, καὶ πάντα τὰ θαυμάσια καὶ χρηστὰ ἔργα. Πρὸς τούτοις, εἰς τὰς ἐλευθέρας πολιτείας, μόνον, φυλάττεται σώα ἡ ἀληθὴς καὶ γλυκεῖα εἰκὼν τοῦ γάμου, ἡ ὁποία εἰς τὴν φυσικὴν ζωὴν ἔλειπε, καὶ εἰς τὴν δουλείαν κατεστάθη τὸ ἀχρειέστερον πρᾶγμα τοῦ κόσμου. Οἱ πατέρες ἀμφιβάλλουν διὰ τὰ ἴδιά των τέκνα, καὶ αὐτὰ ἀγνοοῦσι τοὺς ἀληθεῖς γεννήτοράς των. Ποῦ ἀναισχύντως αἱ γυναῖκες προστάζουσι τοὺς ἄνδρας, καὶ ποῦ ἀσπλάχνως οἱ ἄνδρες τυραννοῦσι τὰς συζύγους των, ποῦ ὁ γάμος ἐκτελεῖται ὁ ὕστερος, καὶ ποῦ συζεύγονται δύο, ὁποὺ ποτὲ δὲν ὡμίλησαν μαζί.

Ἀλλά, ποτὲ δὲν ἤθελα τελειώσει, ἂν ἤθελα περιγράψει καταλεπτῶς τῶν διαφόρων ὑποδουλωμένων λαῶν τὰς ἀσελγείας καὶ κακὰς πράξεις, αἱ ὁποῖαι διαφέρουσι ἀλλήλων, ὡς καὶ αἱ τυραννίαι διάφοροι ἀποκαθίστανται: ἀπὸ τὰς περιστάσεις, δηλαδὴ ἀπὸ τὰ πρῶτα ἤθη τοῦ ὑποδουλωθέντος λαοῦ, ἀπὸ τὸ κλῖμα, ἀπὸ τὴν ποσότητα τῶν κατοίκων, ἀπὸ τὴν μεγαλειότητα τῆς ἐπικρατείας, καὶ ἀπὸ μύρια ἄλλα αἴτια, ὁποὺ δὲν ἀναφέρω, χάριν συντομίας. Οἱ δοῦλοι, ὡστόσον, ἢ ἀπὸ μίαν ἄκραν ἀδιαφορίαν, ἢ ἀπὸ ἄτιμον σκοπόν, ἢ ἀπὸ βίαν, ἢ ἀπὸ φιλαργυρίαν, ἢ ἀπὸ μόνην φιλαυτίαν, παρακινοῦνται: καὶ ὑπανδρεύονται, καὶ βέβαια, κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς δὲν λαμβάνει γυναῖκα, μὲ τὸ ἴδιον τέλος, ὁποὺ οἱ προπάτορές μας τὸ ἔκαμνον.

Οἱ ἐλεύθεροι γονεῖς ἐπρόσμεναν μὲ χαρὰν νὰ ἀποκαταστήσουν ἐντελῆ τὴν εὐτυχίαν τῶν τέκνων των, καὶ οἱ νέοι ἐλάμβανον τὰς νέας διὰ συζύγους των, εἰς τὴν ἡλικίαν,

ὁποῦ ἡ ἰδία φύσις προσδιορίζει. Ἀλλά, φεῦ! ὁ δοῦλος, ὁ ἑξηκοντούτης. λέγω δοῦλος, λαμβάνει διὰ γυναῖκα μίαν δεκαπενταετῆ κόρην, ἢ μία γραία ὑπανδρεύεται ἕνα νέον, καὶ οὕτως ἀρχινᾷ ἡ δυστυχία των καὶ τὰ βάσανά των, ἀπὸ τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου, μέχρι τέλους τῆς ζωῆς των. Οἱ Ἕλληνες, εἰς τοὺς ἀπερασμένους αἰῶνας, ἐπροσπαθοῦσαν νὰ ἐπιτύχουν, εἰς τοὺς νυμφίους, συμφώνους τοὺς στοχασμούς των, τὰς ἰδέας των, τὰ ἰδιώματά των, καὶ τὴν ἡλικίαν των, οἱ Ἕλληνες δὲ τῶν παρόντων αἰώνων, εἰς τὰ χρήματα μόνον ἀτενίζουσιν ἢ μόνον εἰς τὰ κάλλη, καὶ πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς εἰς ἀλλοτρίαν γῆν, καὶ ἀλλογενεῖς λαμβάνουν διὰ γυναῖκας — περὶ ὧν κατωτέρω ῥηθήσεται. Τότε, τὰ τέκνα ἦτον γλυκεῖα ἐλπὶς τῶν γεννητόρων, νῦν δὲ πρόξενος βασάνων καὶ ἀδημονιῶν.* Μάλιστα δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου οἱ νέοι μόλις φθάνουν εἰς τὴν ποθουμένην ἡλικίαν τῆς νεότητος, εἰς τὴν ὁποίαν ἠμποροῦν νὰ ὠφελήσουν τοὺς γονεῖς των, καὶ νὰ τοὺς ἀνταμείψωσι διὰ τὰς χάριτας, ὁποὺ παρ' αὐτῶν ἔλαβον, ἡ ἀνάγκη εὐθὺς τοὺς ξεχωρίζει, καὶ πολλάκις διὰ παντός, ἀπὸ τοὺς γεννήτοράς των, τοὺς συγγενεῖς των καὶ τοὺς φίλους των, διὰ νὰ τοὺς ἐκθέσῃ εἰς τὰς καταδρομὰς τῆς τύχης, εἰς τοὺς ἐλέγχους τῶν βαρβάρων, καὶ τέλος πάντων, εἰς ἀνυπόφορον κακὸν γῆρας εἰς ἀλλοτρίαν γῆν.

* Ἡ ἐλευθέρα μήτηρ ἐθήλαζε τὰ ἴδια τέκνα της μόνη της καὶ μὲ ἄκραν χαράν, ἀλλ' ἡ διεφθαρμένη δούλη τῆς Γαλλίας, ἢ καὶ τῆς Ἰταλίας, καὶ μερικαὶ ψευδαρχόντισσες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μόλις καταδέχονται νὰ τῶν ὁμιλήσουν, καὶ σιχαίνονται νὰ τὰ ἀσπασθῶσι. Πολλαὶ ἀπὸ αὐτὰς οὔτε κἂν γνωρίζουσι τὰ τέκνα των, ἐπειδή, εὐθὺς ὁποὺ τὰ γεννῶσι, τ' ἁρπάζει μία ξένη δούλη, καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὰ μεταφέρουν εἰς τὰ φροντιστήρια, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν κολαστήρια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν ἐβγαίνουν, εἰμὴ μετὰ δεκαπέντε χρόνους. Πῶς λοιπόν, νὰ μὴν παύσῃ εἰς τοὺς νέους ἡ πρὸς τοὺς γονεῖς των ἀγάπη, ἡ ὁποία γεννᾶται μόνον ἀπὸ τὴν καλοποιΐαν; Αἱ τοιαῦται μητέρες, ὅταν ἐνθυμῶνται μόνον τὰ ὀνόματα καὶ τὸ γένος τῶν τέκνων των, εἶναι ἀρκετόν, μάλιστα περισσόν.

Ἰδού, ἰδοὺ λοιπόν, ὦ Ἕλληνες, εἰς τί μᾶς ἔφερεν ἡ δουλεία, καὶ εἰς ὁποίαν ἀθλίαν κατάστασιν ἐκαταντήσαμεν. Εὐκόλως ἠμπορεῖτε νὰ καταλάβητε τώρα, ὦ Ἕλληνες, πόσον εἶναι τὸ χρέος τῶν ἐλευθέρων λαῶν εἰς τὸ νὰ διαυθεντεύσωσι τὴν πατρίδα των, καὶ ἐξακολούθως πόσον εὐχαρίστως τὸ ἐκπληροῦσι. Ἀφοῦ ὅμως, συντρίψετε τὰς ἁλύσους σας, τότε θέλετε αἰσθανθῆ, ἀγαπητοί μου, καὶ εὐκολώτερα καὶ καλλιότερα, τὴν δύναμιν, ὁποὺ ἔχει ἡ ἐλευθερία εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων. Ἐγὼ δέ, σιωπῶντας κάθε ἀποδεικτικὴν διήγησιν, τελειώνω μὲ τὸ ἀκόλουθον παράδειγμα.

Εὑρισκόμενος ἕνας στρατιώτης, λέγε. ὁ ἀξιάγαστος Πλούταρχος, εἰς τὴν μάχην, καὶ ἀφοῦ ἐνίκησαν τὸν ἐχθρόν, ἔτρεξεν νὰ ἐμποδίσῃ τὸ πλοιάριον εἰς ἕνα ποταμόν, ὅπου ἤθελε νὰ διέλθῃ ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν ἀντικειμένων, καὶ φθάνοντάς το τὸ ἥρπασε μὲ τὴν δεξιάν του χεῖρα, διὰ νὰ τὸ βαστάξῃ, ἕως νὰ ἔλθουν οἱ συμπολῖταί του, ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ ἀπὸ τὸ πλοῖον τοῦ τὴν ἐσύντριψαν, αὐτὸς δὲ παραχρῆμα ἐκτείνει τὴν ἀριστερὰν καὶ ἔπαθε τὸ ἴδιον. Τότε, ὡς λέων, ὥρμησε μὲ τοὺς ὀδόντας νὰ τὸ ἁρπάσῃ, καὶ εὐθὺς τὸν ἀποκεφάλισαν. Ὢ! πόσον, πόσον ζῆλον ἡ πατρὶς εἶχεν ἐμφυτεύσει εἰς τὴν καρδίαν ἐκείνου τοῦ ἥρωος! Καὶ πόσον ἀπέδειξεν ἐμπράκτως τὴν εὐγνωμοσύνην του πρὸς αὐτήν!

ΒΙΒΛΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΥΡΑΝΝΟΙ ΚΑΙ ΔΟΥΛΟΙ

Ἀναγκαῖον μοὶ φαίνεται, ἀγαπητοί μου, τώρα, ποὺ ἐκαταλάβητε τὸ πόσον χρέος ἔχει ὁ ἐλεύθερος νὰ διαυθεντεύῃ τὴν πατρίδα του, καὶ πόσον εὐχαρίστως τὸ ἐκτελεῖ, νὰ σᾶς φανερώσω ἐν συντόμῳ, τίνι τρόπῳ καὶ οἱ ἐλεύθεροι λαοὶ ὑποδουλώνονται, καὶ πόσον δύσκολος εἶναι ἡ ἐπανόρθωσις τινῶν, πόσον δὲ εὔκολος ἄλλων. Ἀλλά, διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ὑπόθεσιν καλλιότερα, ἂς ἐρευνήσωμεν πρότερον τὰς αἰτίας τοιαύτης μεταβολῆς, καὶ βέβαια, θέλει μᾶς εὐκολυνθῆ ἡ κατάληψίς της.

Βέβαια, φαίνεται νὰ εἶναι μία ἀναγκαία ἐξακολούθησις τῆς ὑπάρξεως τοῦ παντὸς αὐτὴ ἡ παντοτινὴ μεταβολὴ καὶ ἀκαταστασία ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων, ἡ ὁποία μᾶς ἀποδεικνύει τὴν ἀτελειότητά μας, καὶ εἶναι φανερὰ ἡ αἰτία! Πῶς δύναται νὰ ἔβγῃ ἐκ τοῦ ἀτελοῦς τὸ ἐντελές; Πῶς ἠμπορεῖ ὁ ἀδύνατος καὶ περιωρισμένος μας νοῦς, νὰ ἐφεύρῃ καὶ νὰ κατορθώσῃ πράγματα σταθερὰ καὶ ἐντελῆ; Ἄφευκτος, λοιπόν, εἶναι ἡ ἀτελειότης καὶ ἀκαταστασία εἰς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, διὰ τοῦτο, ὡς πρὸς ἡμᾶς, ὅσα ὀλιγοτέραν ἀτελειότητα φυλάττουσι, ὡς ἐντελῆ νομίζονται, καὶ ἐξ ἐναντίας, μὴν ὄντας ἐντελὲς οὐδέν, δὲν εὑρίσκεται ἐξακολούθως πρᾶγμα, ὅσον καλὸν καὶ ἂν εἶναι, ὁποὺ νὰ μὴν ὑποθέτεται ἓν καλλιότερον ἀπὸ αὐτό, καὶ ὅσον ἐντελὲς νὰ φαίνεται, νὰ μὴν εὑρίσκῃ τινὰς εἰς αὐτὸ διαφόρους ἀτελειότητας.

Ἡ ν ο μ α ρ χ ί α, λοιπόν, ἀγκαλὰ καὶ νὰ εἶναι, ὡς ἀπεδείχθη, ἡ καλλιοτέρα διοίκησις, καὶ μόνη πρόξενος τῆς εὐτυχίας μας, μ' ὅλον τοῦτο, καὶ αὐτὴ ἔχει τὰ ἐλαττώματά της, ὡς ἔργον ἀτελοῦς ποιήματος, δηλαδὴ ὡς ἀνθρώπινον ἔργον, καὶ οὕτως, ἀφοῦ διέλθῃ τὴν νηπιότητα, τὴν νεότητα, τὴν ἀνδρότητα, τέλος πάντων γηράζει καὶ ἀπεθαίνει. Αὐτὴ ἡ διοίκησις ἠμπορεῖ νὰ παρομοιασθῇ εἰς ἕνα πύργον ὑψηλὸν καὶ περίφημον, ὁ ὁποῖος, ὅταν κτισθῇ ἀπὸ ἀρχιτέκτονα ἄξιον βέβαια, βαστᾶται καὶ μένει σῶος διὰ πολλοὺς αἰῶνας, ἀλλὰ πρέπει καὶ αὐτὸς νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν ἄφευκτον νόμον τοῦ καιροῦ, καὶ πρέπει ἀφ' ἑαυτοῦ του νὰ γκρεμνισθῇ. Ἀλλά, πολλάκις, τὸ συμβεβηκὸς προλαμβάνει. Ἕνας σεισμός, παραδείγματος χάριν, ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ καταδαφίζει αἰφνιδίως τὸ πλέον στερεὸν κτίριον! ἢ τὸ πέσιμον ἄλλου τινὸς πύργου, γκρεμνίζει καὶ αὐτόν, ἢ τέλος πάντων ἡ πυρκαϊά. Οὕτως, ἀδελφοί μου, καὶ ἡ ν ο μ α ρ χ ί α ὑποδουλώνεται ἀπὸ τοὺς γείτονάς της, ὅταν αὐτοὶ πρῶτον ὑποδουλωθῶσι, ἢ ἀπὸ κανένα τύραννον, ὁποὺ νὰ ἔλθῃ μὲ μεγάλας δυνάμεις νὰ τὴν κυριεύσῃ. Τότε, ἀγαπητοί μου, καθὼς ὁ πύργος γίνεται ἕνας σωρὸς ἀπὸ καταχαλάσματα, οὕτως καὶ ἡ ν ο μ α ρ χ ί α μεταβάλλεται εἰς μοναρχίαν, ἤτοι τυραννίαν.*

Τώρα, λοιπόν, ὁποὺ ἐβεβαιώθημεν διὰ τὴν ἄφευκτον μεταβολὴν τῶν διοικήσεων, ἀκούσατε πρῶτον, παρακαλῶ, πότε εἶναι δύσκολος ἡ ἐπανόρθωσις μιᾶς ὑποδουλωμένης ν ο-

---

* Ἀπὸ τοῦτο τὸ παράδειγμα ἠμποροῦν, κατὰ τὸ παρόν, νὰ θαυμάζουν ὀλιγότερον τινές, ὁποὺ ἐρωτῶσι, διατὶ αἱ μοναρχίαι βαστοῦν περισσότερον καιρόν, ἀπὸ τὰς πολιτοκρατίας; Διότι, ἡ μὲν ν ο μ α ρ χ ί α εἶναι ὡς πύργος, ὁ ὁποῖος ἢ κατὰ συμβεβηκός, ἢ ἀπὸ πολυχρονιότητα πρέπει νὰ πέσῃ, ἀλλ' ἡ μοναρχία, οὖσα ὡς ὁ σωρὸς τῶν γκρεμνισμάτων, βέβαια ἤθελε μείνει πάντοτε ἡ αὐτή, ἂν τινες δὲν τὴν ξαναορθώσουν, καθώς, ἂν δὲν ξανακτίσουν τὸν πύργον, μένει πάντοτε ὁ σωρός.

μ α ρ χ ί α ς, καὶ ἔπειτα θέλω σᾶς φανερώσει τὸ πότε εἶναι εὔκολος.

Τὸ πρῶτον θανατηφόρον σύμπτωμα, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, μιᾶς ἐλευθέρας πολιτείας, ὁποὺ πλησιάζει εἰς τὸ τέλος της, ἤτοι εἰς τὴν δουλείαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν δυσκόλως ἠμπορεῖ νὰ ξανέβγῃ, εἶναι ἡ διαφθορὰ τῶν ἠθῶν, ἀφοῦ, λέγω, ὁ καιρὸς καὶ ἡ πολυτέλεια ἀδυνατίσουν τὴν ἐνέργειαν τῶν νόμων, τότε ἀρχίζει τὸ μέγα κτίριον νὰ τρέμῃ, καὶ ἡ πολιτεία βαδίζει πρὸς θάνατον.

Παύει, παραχρῆμα, ἐκείνη ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη, ὁποὺ πρότερον ἕνωνε εἰς ἓν ὅλους τοὺς συμπολίτας, καὶ εἰσέρχεται εἰς τὸν τόπον της ἡ διχόνοια, μία ἀλλεπάλληλος δυσπιστία, ὁ φόβος τέλος πάντων. Εὐθὺς γεννᾶται εἰς τὰς ψυχὰς τῶν συμπολίτων μία γενικὴ ἐπιθυμία ἀρχῆς. Οὔτε πλέον στοχάζονται πατρίδα, οὔτε δόξαν, οὔτε τιμήν, ἀλλὰ καθεὶς φοβούμενος νὰ μὴν εἶναι δυναστευμένος, θέλει νὰ δυναστεύσῃ, καὶ τότε οἱ ἀρχηγοί, ἁρπάζοντες τοὺς νόμους εἰς τὰς χεῖράς των, ἴσως χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουν, παραχρῆμα ὁ λαὸς γίνεται δοῦλος, καὶ αὐτοὶ τύραννοι. Καὶ ἰδοὺ ἡ ὀλιγαρχία. Ἀλλ' ἀνάμεσα εἰς αὐτοὺς τοὺς ἄρχοντας εὐθὺς εὑρίσκεται ἕνας, ὁ πονηρότερος, ὁ ὁποῖος, δυναστεύοντας τοὺς λοιπούς, ὑψώνεται εἰς τὸν θρόνον καὶ γίνεται μονάρχης, ἤτοι τύραννος, καὶ ἰδοὺ ἡ μοναρχία, ἤτοι τυραννία.

Ἡ τυραννία, ἀγαπητοί μου, ἄλλο δὲν εἶναι, παρὰ μία ἀνεξάρτητος καὶ ἀπολελυμένη ἀρχὴ ἑνὸς πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ διὰ τοῦτο εἰς οὐδὲν διαφέρει ἡ μοναρχία ἀπὸ τὴν τυραννίαν. Ἀλλά, τὴν σήμερον, ὁποὺ τὰ ἐννέα δέκατα τῆς οἰκουμένης εἶναι δοῦλα, καὶ ὑπὸ τυραννίας βασανίζονται, δὲν κρίνω τόσον ἀναγκαῖον νὰ περιγράψω καταλεπτῶς τὴν ἰδιότητά της, μάλιστα εἰς ἐσᾶς, ὦ Ἕλληνες, ὁποὺ ἐντὸς ὀλίγου περὶ τῶν ὀθωμανῶν θέλω ὁμιλήσει. Ὅθεν, μόνον ἐν συντόμῳ, θέλω ἀναφέρει τι δι' αὐτούς, ὁποὺ τὴν σήμερον ὀνομάζουν βασιλέας ἐναρέτους καὶ πεπολιτισμένους,

Αὐτοί, ὦ Ἕλληνες, διὰ θέσου τῆς θρησκείας καὶ τῶν νόμων, ἐκτελοῦσι τὰ ὅσα ἡ κακία τοὺς διδάσκει, καὶ εἰς ἄλλο δὲν διαφέρουσιν ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴν τυραννίαν, εἰμὴ μόνον ὅτι προσποιοῦνται. Αὐτοί, ἀδελφοί μου, ἀδικοῦσι, κλέπτουσι, ἁρπάζουσι, καὶ θανατώνουσι, πλὴν τὰ πάντα ἀναφέρουσιν εἰς τοὺς νόμους, τοὺς ὁποίους αὐτοὶ μόνοι τους συνθέτουσιν, αὐτοὶ ἐνεργοῦσι καὶ αὐτοὶ δὲν ὑπακούουσι. Ὤ, πόσον εἶναι βέβαιον, ὅτι ἡ ἀνεξάρτητος ἐξουσία ἀφανίζει καὶ τὸν πλέον ἐνάρετον ἄνδρα!*

Ἄν, κατὰ συμβεβηκός, ἀγαπητοί μου, εὑρεθῇ κανένας ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς βασιλεῖς, δὲν λέγω δίκαιος καὶ ἐνάρετος, ἐπειδὴ ἤθελεν κατέβη παρευθὺς ἀπὸ τὸν θρόνον, ἀλλ' ὁπωσοῦν καλῆς διαθέσεως, ἀφοῦ δι' ὀλίγον καιρὸν δὲν ἀπαντήσῃ ἀνθίστασιν εἰς τὰ προστάγματά του, ἀποκαθίσταται καὶ αὐτὸς ὅμοιος τοῖς λοιποῖς. Ὁ θρόνος, ἀδελφοί μου, ἀλλάζει τὴν φύσιν, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, τοῦ ἐπ' αὐτὸν καθημένου, καὶ ἐνθυμηθῆτε το, ὅτι ὅποιος δὲν ἀκούει ποτὲ τὸ ὄχι, σπανίως τοῦ τυχαίνει τὸ ναί. Καὶ κάθε τύραννος νομίζει διὰ χρέος ἀπαραίτητον τῶν δούλων του τὸ νὰ ὑπακούεται.

Ἡ ἱστορία, καλλιότερα ἀπὸ κάθε ἄλλον, μᾶς παρασταίνει τὸ τί εἶναι οἱ τύραννοι. Ὁ Διονύσιος, τύραννος τῆς Συρακούζης, ἐφόνευσεν ἕνα πολίτην, διὰ νὰ εἶδεν εἰς τὸ ὄνειρόν του, ὅτι εἶχε σκοπὸν νὰ φονεύσῃ τὸν τύραννον, οἱ νῦν δὲ τύραννοι, οἱ λεγόμενοι βασιλεῖς, θανατώνουσιν ἐκείνους, τῶν ὁποίων ἡ φυσιογνωμία δὲν ἤθελε τοὺς ἀρέσει! Ἂς μὴν θαυμάσουν εἰς αὐτὸ μερικοί, ὁποὺ ἀγαποῦσι νὰ τοὺς διαυθεντεύωσι, ἀλλ' ἂς εἰδοποιηθῶσι πρότερον, διὰ τὰ ὅσα κάθε στιγμὴν ἀκολουθοῦν εἰς τὰς βασιλικὰς αὐλάς, καὶ

* Οἱ λαοὶ τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐσυνήθισαν τόσον νὰ εἶναι δοῦλοι, ὁποὺ χωρὶς νὰ τρομάζουν εἰς τὸ νὰ ἐξεύρουν, ὅτι ὁ μονάρχης ἠμπορεῖ νὰ κάμῃ ὅ,τι θέλει, εὐχαριστοῦνται μόνον νὰ ἐπαινῶσι ἐκείνους, ὁποὺ δὲν πράττουσι ὅσα κακὰ ἠμποροῦσι.

ἔπειτα, ἂς ἀμφιβάλλουν, ἂν ἠμποροῦν, εἰς τὰ πλημμελήματα καὶ ἀδικίας αὐτῶν τῶν τεράτων.

Αὐτοί, διὰ παραμικρὰς αἰτίας, καὶ συχνάκις διὰ μίαν βάρβαρον ὄρεξίν τους, ἀποφασίζουν τὸν θάνατον τόσων χιλιάδων ὑπηκόων, κηρύττοντες τὸν πόλεμον ἀναμεταξύ των. Αὐτοὶ δὲν ψηφοῦσι οὔτε φιλίαν, οὔτε συγγένειαν, καὶ σπανίως ἕνας βασιλεὺς ἀνεβαίνει εἰς τὸν θρόνον, χωρὶς νὰ πατήσῃ πρότερον τὰ λείψανα τῶν συγγενῶν του ἢ τῶν προγόνων του.*

Ὦ, πόσον ἤθελε τρομάξει κάθε ἀσθαντικὸς ἄνθρωπος ὁποῦ βλέπει τὰ βασιλικὰ παλάτια, τὰ ὁποῖα ἀπὸ τὸ ἔξω μέρος φαίνονται τόσον λαμπρὰ καὶ ζωγραφισμένα, ἂν ἤθελεν ἰδεῖ μὲ τὴν ἰδίαν εὐκολίαν ἐκείνους, ὁποῦ τὰ κατοικοῦσι, εἰς τὴν ἀληθῆ στάσιν τῆς καρδίας των καὶ τῆς διαθέσεώς των. Ὦ, πόσον ἤθελεν κλαύσει διὰ τὴν δυστυχίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, βλέποντας τόσα πλήθη ἀνθρώπων, νὰ προσμένωσι τὴν εὐτυχίαν των ἀπὸ μερικὰ τέρατα, ὁποῦ εἰς ἄλλο δὲν ἐπιμελοῦνται, εἰμὴ μόνον εἰς τὸ νὰ εὐχαριστήσουν τὰς σαρκικάς των ἐπιθυμίας καὶ ἀλόγους ὀρέξεις των! Πόσον ἤθελαν μετανοήσει, ὅσοι νομίζουσιν, ὅτι ο βαίσιλεῖς ἐπιμελοῦνται διὰ τὸ καλῶς ἔχειν τῶν λαῶν των, θεωρῶντες τους δεδοσμένους εἰς παντοτινὰς τρυφάς!

Διατὶ δὲν στοχάζονται οἱ μοναρχολάτραι, ὅτι καὶ κατὰ φυσικὸν τρόπον δὲν εἶναι δυνατὸν ἕνας βασιλεὺς νὰ ἠμπορέσῃ κατὰ χρέος νὰ ὁδηγήσῃ τὰ πάντα; Πῶς, ἀγαπητοί μου, ἕνας ἀμαθὴς καὶ ὀκνηρὸς νὰ ἐκτελέσῃ ὅλα ἐκεῖνα, ὁποὺ εἰς τὰς ἐλευθέρας πολιτείας τόσοι ἐνάρετοι καὶ ἄξιοι πολῖται, προσπαθοῦντες ὅλοι μαζὶ διὰ τὸ κοινὸν ὄφελος, καὶ διὰ τὴν ἀκριβῆ διατήρησιν τῶν νόμων, ὄχι ὀλίγας φορὰς

* Ποῖος φονεύει τὸν ἀδελφόν του, διὰ νὰ τοῦ ἁρπάσῃ τὸ σκῆπτρον. Ποῖος φονεύεται παρὰ τῆς συζύγου του, ἡ ὁποία θέλει νὰ βασιλεύσῃ μόνη της. Ἄλλος φαρμακεύει τὸν πατέρα του, καὶ ἄλλη τὰ ἴδια τέκνα της θανατώνει.

σφάλουσι; Πῶς νὰ ὑπακούσῃ εἰς τοὺς νόμους ἐκεῖνος, ὁποὺ ὁρίζει, πρὶν γεννηθῇ; Καὶ πῶς νὰ διοικήσῃ ὀρθῶς ὁ παραβάτης τῶν νόμων; Πῶς νὰ γνωρίσῃ τὸ χρέος του ἐκεῖνος, ὁποὺ ἀνετράφη εἰς τὸν κόλπον τῆς ὀκνηρίας καὶ τῆς κολακείας; Ποῦ περισσεύει καιρὸς τοῦ μονάρχου, νὰ στοχασθῇ διὰ τὴν εὐτυχίαν τοῦ λαοῦ του;*

Πῶς, λοιπόν, πῶς τάχατες νὰ διοικῇ αὐτός, ὁποὺ ποτὲ δὲν στοχάζεται εἰς τὴν διοίκησιν; Ἔ, πολλὰ εὐκόλως, ἀδελφοί μου. Αὐτὸς ἐκλέγει, ἢ εὑρίσκει ἐκλεγμένον ἕναν ἄλλον παράσιτον καὶ κόλακα, τοῦ ὁποίου δίδει ὅλην τὴν ἐξουσίαν. Ἀλλὰ καὶ αὐτός, ἔχοντας διπλᾶ τὰ ἐλαττώματα, ὡς δοῦλος δηλαδὴ καὶ ὡς κύριος, δὲν ἠμπορεῖ οὔτε αὐτὸς νὰ διοικῇ μόνος του. Ὅθεν, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ κυρίου του, ἐκλέγει καὶ αὐτὸς ἐδικούς του ὑποδιακόνους, καὶ οὕτως ἡ ἀρχὴ διαμοιράζεται εἰς τόσους δούλους μισθωτούς, οἱ ὁποῖοι, διὰ νὰ κερδίσουν τὰ ἄτακτα καὶ ἀναρίθμητα ἐξο-

* Αὐτὸς ἐξυπνᾶ τὸ μεσημέρι, σηκώνεται εἰς τὴν μίαν ὥραν, ἐξοδεύει ἄλλην μίαν διὰ νὰ προγευθῇ, ἄλλη μία χρειάζεται διὰ νὰ τὸν ἐνδύσουν, εἰς τὰς τρεῖς τὸν φέρουν εἰς τὴν περιδιάβασιν, εἰς τὰς πέντε ἐπιστρέφει εἰς τὸ γεῦμα, καὶ μένει ἕως εἰς τὰς ἑπτά. Ἄλλην μίαν ὥραν, βέβαια, τὴν ἐξοδεύει διὰ νὰ πάρῃ τὸν καφφέ, καὶ νὰ εἰπῇ μερικὰ ξυλολογήματα, εἰς τὰς ὀκτὼ ξαναεβγαίνει εἰς περιδιάβασιν, εἰς τὰς ἐννέα ὑπάγει εἰς τὸ θέατρον, εἰς τὰς δώδεκα ἐπιστρέφει εἰς τὸ παλάτιον, καὶ δειπνεῖ ἕως εἰς τὰς δύο, ἔπειτα κοιμᾶται ἕως τὸ μεσημέρι. Ἴσως τινὰς μοῦ ἀποκριθῇ, ὅτι καθημερινῶς αὐτὰ δὲν ἀκολουθοῦν, ἀλλ' ἂς στοχασθῇ πρότερον, ὅτι ἐγὼ δὲν ἀνέφερα τὰ ἐλαττώματά των ἀκόμη: Ποῦ τὰ παιγνίδια; Ποῦ ὁ ἔρως; Ποῦ τὸ κυνήγι; Ποῦ οἱ χοροί; Ποῦ αἱ ἀκαδημίαι τῆς μουσικῆς; Ποῦ αἱ ἀδιάκοποι συναναστροφαί; Ποῦ τόσα καὶ τόσα ἄλλα ἐφευρέματα τῆς ὀκνηρίας καὶ βαρβαρότητος; Ποῦ τὰ συχνὰ συμπόσια; Καὶ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ παραιτήσῃ αὐτὸς τόσα καὶ τόσα ἀγαθά, διὰ τὸν ἐνοχλητικὸν καὶ βαρύτατον στοχασμὸν τῆς διοικήσεως; Ἀφήνω πρὸς τούτοις κάθε στοχασμόν, ὁποὺ ὡς ἀνὴρ πρέπει νὰ ἔχῃ διὰ τὴν σύζυγόν του καὶ ὡς πατὴρ διὰ τὰ τέκνα του, ἐπειδὴ τοιαῦται ὑποθέσεις δι' αὐτὸν εἶναι πολλὰ μικροπρεπεῖς, καὶ ἡ μεγαλειότης του τὸν διορίζει νὰ ἐκλέξῃ ἕνα μοιχὸν δι' αὐτήν, καὶ ἕνα νόθον πατέρα δι' αὐτά.

δα, ὁποὺ τοὺς χρειάζονται, πωλῶσι τὴν δικαιοσύνην, καὶ τυραννοῦσι τὸν ταλαίπωρον λαόν, ὅσον περισσότερον δύνανται.

Εἶναι ἀδύνατον, λοιπόν, ἕνας λαὸς νὰ ἀγαπήσῃ ποτὲ τὸν τύραννόν του, ἀλλ᾽ ὁ τύραννος, ἀδελφοί μου, ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ μισῇ τοὺς δούλους του, ἐπειδὴ γνωρίζει ἀρκετῶς, ὅτι οἱ δοῦλοι δὲν ἠμποροῦν νὰ ἀγαπήσουν τὸν κλέπτην, τὸν φανερὸν ἅρπαγα τῆς ἐλευθερίας των. Ἀλλά, διατί, καὶ πῶς ἕνας μόνον ἄνθρωπος, πολλάκις ἀμαθέστατος καὶ ἀναξιώτατος, πάντοτε δὲ θηριώδης, ἄσπλαγχνος, καὶ σκληρός, καθὼς εἶναι ὁ τύραννος, νὰ βαστᾷ ὑπὸ τῆς θελήσεώς του, τόσας χιλιάδας ἀνθρώπων, χωρὶς ἄλλην δύναμιν, οὔτε ἅρματα ἄλλα, εἰμὴ μόνον ἐκεῖνα τῆς τυραννίας, τόσον πλῆθος ὑπηκόων, ὁποὺ τὸν μισεῖ, ἐπιθυμεῖ τὸν θάνατόν του, καὶ εἶναι τέλος πάντων ἐχθρός του, νὰ ὑπόκειται, νὰ ὑπακούῃ, καὶ ἀναισθήτως νὰ ἀγωνίζεται, διὰ νὰ αὐξήσῃ τὴν σκλαβίαν του, χωρὶς νὰ τολμῇ κανείς, νὰ φονεύσῃ ἓν τέρας, ἕνα μωρόν, ἄνανδρον καὶ οὐτιδανώτατον ἄνθρωπον, καθώς, ἐξ ἀνάγκης, πρέπει νὰ εἶναι ὁ τύραννος; Διατί, τέλος πάντων, δὲν σείουν τὸν βαρύτατον ζυγὸν τῆς δουλείας των;

Ἔ, Ἕλληνες! ἡ ἰδία βαρύτης εἶναι τὸ αἴτιον τῆς ἀδυναμίας των, καὶ ἀλλοίμονον εἰς ἐκεῖνον τὸν λαόν, ὁποὺ ἤθελεν εὑρεθῇ ὑπὸ τοιαύτης τυραννίας. Αὐτὸς κεχαυνώνεται τόσον, ὁποὺ χάνει τὴν δύναμιν τοῦ στοχασμοῦ. Ὅθεν, καὶ δυσκόλως ἐλευθερώνεται, ἐπειδὴ δὲν γνωρίζει τὴν δυστυχίαν του, καὶ μόνον ὁ καιρὸς ἠμπορεῖ νὰ τοὺς ἑτοιμάσῃ τὴν ἐλευθερίαν τους.

Τοιοῦτοι λαοί, ἀδελφοί μου, ἂν κατὰ τύχην ἐκβάλλουν ἕνα, εἰς ἄλλον τύραννον ὑπόκεινται, καὶ πάντοτε μένουν δοῦλοι. Αὐταὶ αἱ τυραννίαι, ὦ Ἕλληνες, εἶναι συνθεμέναι ἀπὸ θεοκρατίαν καὶ ὀλιγαρχίαν. Ὁ τύραννος εἶναι ἕνα ἄγαλμα ἄπνουν καὶ ἀργόν, ὁ δὲ λαὸς δὲν τὸν ἐνθυμεῖται, παρὰ ὅταν ζητῇ τοὺς ἀξιωτέρους καὶ δικαιοτέρους συμπολί-

τας του, καὶ δὲν τοὺς εὑρίσκῃ. Ἡ ὀλιγαρχία μὲν συνίσταται εἰς τὸν ἀντιτύραννον καὶ ὀπαδούς του, μαζὶ μὲ μίαν κλάσιν μερικῶν ἀναιδεστάτων καὶ ἀμαθεστάτων ὑποκειμένων, ὁποὺ διὰ τὴν ὀκνηρίαν καὶ ἀργίαν, εἰς τὰς ὁποίας ζῶσι, καὶ μὲ τὸ νὰ τρέφωνται ἀπὸ ξένους ἱδρῶτας καὶ ἀναστεναγμούς, ἠθέλησαν νὰ ὀνομασθοῦν εὐγενεῖς. Ἡ δὲ θεοκρατία εἶναι ὁ κλῆρος.*

Οἱ ἱερεῖς, ἀγαπητοί μου, φυλάττοντες ἕνα σκοπὸν καθόλου διάφορον, ἀπὸ τοὺς λοιποὺς συμπολίτας, πάντοτε ἐπροσπάθησαν, μὲ τὸ μέσον τῆς θεότητος, νὰ καταδυναστεύσουν τοὺς συμπολίτας των, καθὼς μέχρι τῆς σήμερον, μὲ τὴν ἀμάθειαν καὶ κακομάθησιν ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ των. Αὐτοί, καλύπτοντες μὲ τίτλον ἁγιότητος τὰ πλέον φανερὰ ψεύματα, ἐγέμισαν τοὺς ἀδυνάτους νόας τοῦ λαοῦ ἀπὸ μίαν τοσαύτην δεισιδαιμονίαν, ὥστε ὁπού, ἀντὶ νὰ ὀνομάσουν ψεῦμα τὸ ἀδύνατον, τὸ ὀνομάζουν ἅγιον, καὶ οὕτως ἀδιστάκτως πιστεύουσιν εἰς κάθε τους λόγον, οὔτε τολμοῦσι νὰ ἐξετάσωσι τὸ παραμικρόν, μάλιστα δὲ τοὺς εἶναι ἐμποδισμένον.

Ὅσα ἔπρεπεν ὅμως νὰ εἰπῇ τινὰς δι᾽ αὐτὴν τὴν κλάσιν, ἡ συντομία τοῦ παρόντος μου λόγου μοῦ τὰ ἐμποδίζει. Καὶ μόνον ἀφήνω νὰ στοχασθῇ καθείς, ὅτι τόσον πλῆθος ἀργῶν καὶ ἀμαθῶν ἀνθρώπων, ὁποὺ ζῶσι, τρυφοῦσι, καὶ

* Ἡ θρησκεία, ὦ Ἕλληνες, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὸ νὰ δοξάζῃ ὁ ἄνθρωπος τὸν πλάστην τοῦ παντός, βέβαια εἶναι ἓν ἀπὸ τὰ παλαιότερα συστήματα τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ἐξακολούθως οἱ πρῶτοι βασιλεῖς ἐστάθησαν ἱερεῖς. Αὐξάνοντας ὅμως αἱ ἰδέαι τῶν ἀνθρώπων, ἀπεφάσισαν νὰ τιμήσουν τὸν κτίστην τοῦ παντός, ὄχι πλέον μὲ τὴν ἁπλότητα καὶ εἰλικρίνειαν, ἀλλὰ μὲ πομπὴν καὶ πολυτελῆ δῶρα. Εὐθύς, λοιπόν, ἔκτισαν ναούς, καὶ ὑπηρέτας τοῦ ἀφιέρωσαν οὐκ ὀλίγους. Ἀλλ᾽ αὐτοὶ οἱ ὑπηρέται, ἀπ᾽ ὀλίγον κατ᾽ ὀλίγον, ηὐξήθησαν τόσον, καὶ τόσον ἀγνωμόνως ἀντήμειψαν τὸν ἀμαθῆ καὶ εὐκολοκατάπειστον λαόν, ὥστε ὁποὺ εἶναι ἀνεκδιήγητα τὰ κακά, ὁποὺ ἐπροξένησαν εἰς τὸν κόσμον, καὶ βέβαια ὁ πλέον σκληρόκαρδος πρέπει νὰ κλαύσῃ, ὅταν ἀναγνώσῃ τὴν ἱστορίαν των.

πλουτίζουσι ἀπὸ τοὺς κόπους τῶν λοιπῶν, πόσον μεγαλείτερον εἶναι, ἀπ' ὅλα τὰ βάρη μιᾶς ὑποδουλωμένης πολιτείας, καὶ πόσον βοηθεῖ τὴν τυραννίαν τοιαύτη κλάσις. οὖσαι καὶ αἱ δύο δυνάμεις ἰδεαστικαὶ καὶ ἀνύπαρκτοι.

Ἀλλά, τί νὰ σᾶς εἰπῶ διὰ τὴν ἄλλην κλάσιν, τῶν ὀλιγάρχων, λέγω, τῶν λεγομένων εὐγενῶν; Αὐτοὶ νομίζουσι τὸν ἑαυτόν τους τόσον διαφορετικὸν ἀπὸ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους, ὁποὺ μόλις καταδέχονται νὰ τοὺς ἀκούουν, χωρὶς νὰ τοὺς ἀποκρίνωνται, οὔτε ποτὲ νὰ τοὺς συναναστρέφωνται. Αὐτοί, ὦ Ἕλληνες, κατέχουσιν εἰς τὰς χεῖράς των ὅλα τὰ καθολικὰ καὶ ἀληθῆ πλούτη τῆς ἐπικρατείας, ἤτοι τὰ χωράφια, ἀμπέλια, καὶ ὁλόκληρα χωρία, τὰ ὁποῖα ἐνοικιάζουσι πρὸς τὸν λαόν, εἰς τρόπον, ὁποὺ ὁ λαὸς εἶναι σχεδὸν δοῦλος μισθωτὸς ἀπὸ αὐτούς, καὶ δουλεύει διὰ τὸ κέρδος αὐτῶν.

Ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὸ πλῆθος τῶν ἐλαττωμάτων, ὁποὺ χαρακτηρίζει αὐτὴν τὴν μιαρὰν κλάσιν, ἡ σκληρότης, βέβαια, εἰς αὐτοὺς εἶναι γενική, τὴν ὁποίαν κληρονομοῦσιν κατὰ γενεαλογίαν, διὰ νὰ εἰπῶ ἔτζι, καθὼς τοὺς τίτλους των. Εἶναι [illegible] εἰς τὸ ἄκρον, καὶ τοὺς δούλους των ψηφοῦσι πολλὰ ὀλιγότερον ἀπὸ τὰ ἴδια ζῶα των.*

Ἀλλὰ εἰς τί συνίσταται αὐτὴ ἡ εὐγένεια, στοχάζεσθε, ὦ Ἕλληνες; Ἴσως εἰς τὰ χρηστὰ ἤθη; Εἰς τὰ μεγάλα κατορθώματα, εἰς τὴν ἀξιότητα. Ἴσως εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ εἰς τὴν δικαιοσύνην, καθὼς οἱ πρόγονοί μας ἐστοχάζοντο; Ἔ, οὐχί, οὐχί! Οἱ νῦν δοῦλοι κράζουν εὐγενεῖς τοὺς υἱοὺς τῶν πλουσίων, καὶ τόσον ἐβαρβαρώθησαν ἀπὸ τὴν σκλαβίαν, ὁποὺ εἰς πολλὰ μέρη πωλεῖται ὁ τίτλος τῆς εὐγενείας, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀγοράζεται ἀπὸ τοὺς πλέον ἀναισθήτους

* Ἂν τινὰς ἐπρόβανε κανενὸς πλουσίου εὐγενοῦς, νὰ τοῦ φονεύσῃ ἢ ἕνα ἄλογον, ἢ δύο δούλους, βεβαιότατα, ὦ Ἕλληνες ἤθελε προκρίνει νὰ χάσῃ τοὺς δούλους, ἐπειδὴ εὕρισκεν καὶ ἄλλους οὐχὶ δὲ τὸ ἄλογον, ὁποὺ δυσκόλως ἤθελεν ἐπιτύχει ἄλλο παρόμοιον.

τῶν πολιτῶν. Εἶναι ἀπερίγραπτος, ἀγαπητοί μου, ἡ ἀναισθησία καὶ ἡ ἀμάθεια αὐτῶν τῶν ψευδοευγενῶν, καὶ ὅταν εὑρεθῇ ἀνάμεσα εἰς χιλίους ἕνας ὀλίγον μέτοχος ἀνθρωπότητος, εἶναι, βέβαια, ἄξιον θαυμασμοῦ.

Πῶς ἠμποροῦν αὐτοὶ νὰ μελετήσουν καὶ νὰ μάθουν τὰ χρέη τοῦ ἀληθοῦς πολίτου; Πῶς νὰ τιμήσουν τὴν ἀρετήν; Οἱ γονεῖς των ἄλλην ἔννοιαν δὲν ἔλαβον, παρὰ νὰ τοὺς διδάξουν τὸν τρόπον εἰς τὸ νὰ κολακεύωνται ἀναμεταξύ των καὶ τὸ πῶς νὰ ὑβρίζωνται μ' εὔμορφας λέξεις. Ἡ προσποίησις εἰς αὐτοὺς εἶναι τὸ πρῶτον καὶ ἀναγκαιότερον μάθημα.* Ὢ! τῆς μωρίας των! Ὢ! ἐντροπὴ τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ, καὶ ἀφανισμὸς τοῦ κόσμου.

Τὰ καμώματα, ὦ Ἕλληνες, αὐτῆς τῆς κλάσεως εἶναι τόσον παιδαριώδη καὶ σιχαμερά, ὁπού, βέβαια, δὲν πρέπει νὰ ἔχουν τόπον εἰς τὸ παρὸν θέμα, καὶ οὔτε ἐγὼ πλέον θέλω τὰ ἀναφέρει, ἀλλὰ τελειώνω μὲ τὸ ῥητὸν τοῦ Πλουτάρχου, ὅστις λέγει· «κρεῖσσον γίνεσθαι λαμπρόν, ἢ γεννᾶσθαι», καὶ πάλιν «εὐγένεια καλὸν μέν, προγόνων δὲ ἀγαθόν».

Ὅταν, λοιπόν, ὦ Ἕλληνες, μία ἐλευθέρα πολιτεία, καταντήσῃ εἰς δουλείαν ἀφ' ἑαυτοῦ της, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν διαφθορὰν τῶν ἠθῶν, καὶ κατὰ τὸν τρόπον ὁποὺ ἐδιηγήθην,

* Ὢ! πόσον ἄξιοι γέλωτος εἶναι, τῇ ἀληθείᾳ, ὅταν τοὺς βλέπῃ τινὰς εἰς τὰς συναναστροφάς των! Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰσφέρουσι καὶ τὰ εἴδωλα τῆς ἀτιμίας των. Ἡ εὐγένειά των δὲ κρίνει πρᾶγμα οὐτιδανόν, τὸ νὰ συντροφεύσῃ ἢ νὰ συνομιλήσῃ ὁ ἄνδρας μὲ τὴν γυναῖκα του, ἀλλὰ κάμνουν ἀλλαγὴν ἀνάμεσόν τους. Ἡ συνομιλία των δὲ συνίσταται, εἰς τὸ νὰ διηγῆται ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου, μὲ μίαν ἀνέκφραστον ὑπομονήν, τὴν ἀξιότητα τοῦ ἐνδυτοῦ του, ἢ τὴν ἀμάθειαν τοῦ παπουτζῆ του, ἢ τὴν ὡραιότητα τῶν ἀλόγων του, καὶ πλέον δὲν σιωπῶσι, παρὰ ὅταν καμμία ἀπὸ τὰς εὐγενεῖς, ἀφοῦ κλωθογυρισθῇ, καὶ μὲ μεταφυσικὴν προητοιμασίαν καταδεχθῇ νὰ εἰπῇ κανένα παραλογισμόν, καὶ τότε, καθεὶς ἀπὸ αὐτούς, βιάζεται νὰ πρωτοειπῇ τὸ ναί, διότι, αὐτοὶ στοχάζονται διὰ χυδαῖον πρᾶγμα, νὰ ἐναντιωθῇ τινὰς εἰς τοὺς ὁρισμοὺς τῶν γυναικῶν, ὁποὺ αὐτοὶ κράζουσι κυρίας των.

τότε, ἀγαπητοί μου, εἶναι πολλὰ δύσκολον νὰ ξαναλάβῃ μόνη της τὴν ἐλευθερίαν της, καθὼς φανερὰ μᾶς τὸ παρασταίνει ἡ ποτὲ θαυμαστὴ Ρώμη, ἡ ὁποία διὰ τόσους αἰῶνας εὑρίσκεται σιδηροδέσμιος ὑποκάτω εἰς ἀνήκουστον τυραννικὴν θεοκρατίαν, καί, βέβαια, διὰ πολλοὺς ἄλλους αἰῶνας ἀκόμη θέλει μείνει. Ὅταν, ὅμως, μία ἐλευθέρα πόλις χάσῃ τὴν ἐλευθερίαν της ἀπὸ τὴν κυρίευσιν κανενὸς τυράννου, τότε, ὄχι μόνον δὲν εἶναι δύσκολον νὰ τὴν ξαναλάβῃ, ἀλλὰ πολλὰ εὔκολον, καὶ μάλιστα ἀναγκαῖον. Αὐτὸ δὲ ἀκολουθεῖ, ἐπειδὴ τὰ ἤθη μένουν τὰ αὐτά, καὶ ἡ πολιτεία ὑπόκειται μόνον εἰς τὴν δύναμιν, καὶ ἐξακολούθως ἡ ἐλευθερία εὑρίσκεται πάντοτε εἰς μάχην μὲ τὴν τυραννίαν.

Ὁ τοιοῦτος λαὸς ἠμπορεῖ νὰ παρομοιασθῇ εἰς ἕνα ἀετόν, ὅταν εὑρίσκεται δεδεμένος, ὁ ὁποῖος, εὐθὺς ὁποὺ συνθλάσῃ τοὺς δεσμούς του, ὄντας ἀφ' ἑαυτοῦ του σῶος, παραχρῆμα ἀπετῶντας φεύγει, καὶ μένει ὡς καὶ πρότερον. Οὕτως, ἀδελφοί μου, εὑρίσκεται καὶ ἡ Ἑλλὰς τὴν σήμερον, ἡ ὁποία ἂν ἀκόμη δὲν ἐσύντριψε τὰς ἁλύσους της, πολλὰ εἶναι τὰ αἴτια, καθὼς κατωτέρω δειχθήσεται. Αὐτὸ μᾶς τὸ βεβαιοῖ ἡ ἱστορία μὲ τὴν διήγησιν πολλῶν ὁμοίων συμβάντων. Διάφοροι μικραὶ πόλεις ἐλευθέραι ἐχρειάσθη νὰ ὑποκύψουν εἰς ἀνωτέρας τυραννικὰς δυνάμεις, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐσύντριψαν τοὺς δεσμοὺς τῆς δουλείας, καὶ ἔμειναν ἐλεύθεραι, ὡς καὶ πρότερον.

Ἡ Ἀθήνα, λέγει ὁ ἱστορικὸς Ἕλλην, ἀφοῦ ἐνικήθη ἀπὸ τοὺς Λάκωνας, τὴν ὑποχρέωσαν νὰ δεχθῇ διὰ κυβερνήτας της τριάκοντα πολίτας, ὁποὺ αὐτοὶ ἤθελαν ἐκλέξει. Καὶ οὕτως ἠκολούθησεν. Ἀλλ' αὐτοὶ οἱ τριάκοντα κυβερνηταί, εἰς μικρὸν διάστημα καιροῦ, ἐκαταστήθησαν τριάκοντα τύραννοι, ἀπὸ τοὺς πλέον σκληροὺς καὶ αἱμοβόρους, ὥστε ὁποὺ εἰς ὀκτὼ μῆνας μόνον, ὁποὺ ἐδυνάστευσαν, ἐφόνευσαν ἕως χιλίους πεντακοσίους πολίτας, τοὺς πλέον δικαίους καὶ ἐναρέτους. Ἀλλ' εἰς ὀκτὼ μῆνας, βέβαια, μία ἐλευθέρα πολιτεία δὲν γίνεται δούλη. **Καὶ ἂν αὐτοὶ οἱ Τριάκοντα Τύραννοι** ἐνόμιζον νὰ ἐξολοθρεύσουν ὅλους τοὺς ἐναρέτους καὶ ἐλευθέρους, δὲν ἔπρεπε νὰ ἀφήσουν ζωντανὸν οὐδένα. Τέλος πάντων, ὁ ἀναγκαῖος ἀφανισμὸς των προητοίμαζεν τὴν δόξαν τοῦ μεγάλου Θρασυβούλου.

Αὐτὸς ὁ ἥρως, βλέποντας τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τῆς πατρίδος του, καὶ προβλέποντας τὸν μέλλοντα αὐτῆς ἀφανισμόν, ἀπεφάσισεν νὰ θυσιασθῇ διὰ τὴν σωτηρίαν της, καὶ οὕτως φεύγει ἀπὸ τὴν πατρίδα του, περιφέρεται δι' ὀλίγον καιρὸν ἔνθεν κακεῖθεν, ζητεῖ συμβοηθοὺς καὶ συνδρομητάς, καὶ ἐν ἑνὶ λόγῳ, εἰς ὀλίγον καιρὸν προητοιμάζει τὰ πάντα: Εἰσέρχεται, νυκτός, εἰς τὴν ἀγαπητήν του πατρίδα μὲ τὰ ἅρματα τῆς νίκης καὶ τῆς ἐκδικήσεως, ἐξυπνᾷ τοὺς συμπατριώτας του ἀπὸ τὴν ληθαργίαν τῆς τυραννίας, φωνάζει εἰς τοὺς κεκωφωμένους ἤδη ἀπὸ τὴν δουλείαν: «Δεῦτε, συμπολῖται, δεῦτε, ἀδελφοί μου, νὰ διαυθεντεύσωμεν τὴν προτέραν μας εὐτυχίαν. Ὅλοι οἱ θεοὶ εἶναι πρὸς βοήθειάν μας! Ἂς ἐκβάλωμεν τὴν θανατηφόρον νόσον τῆς κυριότητος, ἂς γίνωμεν ἄξιοι τοῦ ὀνόματός μας, ἂς δειχθῶμεν ἀληθεῖς ἄνθρωποι, καὶ ἂς ἀποβάλωμεν τοὺς τυράννους».

Τότε, ὅλοι σχεδόν, ἐπανερχόμενοι εἰς τὸν ἑαυτόν των, ὡς ἀπὸ μεγάλην μέθην, εἶδον τὴν ἀθλίαν τους κατάστασιν, ἐγνώρισαν τὸ χρέος των, καὶ λαβόντες τὰ ἅρματα τῆς δικαιοσύνης, ὥρμησαν ὡς λέοντες κατὰ τῶν ἐχθρῶν των, τοὺς ὁποίους ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ κατετρόπωσαν, καὶ οὕτως ἠλευθέρωσαν τὴν πατρίδα τους ἀπὸ τὴν δυναστείαν τῶν τριάκοντα ἐκείνων τυράννων, οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ ἤκουσαν τὸ ἱερὸν ὄνομα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πατρίδος, τρέμοντες ἔρριπτον τὰ ἀνάξια ἅρματά των ἔμπροσθεν τῶν ἡρώων, καὶ μὲ τὴν συνηθισμένην των δειλίαν καὶ οὐτιδανότητα γονυκλιτῶς ἐζητοῦσαν ἔλεος. Ὦ, τῆς ἀναισθησίας σας, βάρβαροι καὶ μωροὶ ἄνθρωποι! Αὐτοί, ἀδελφοί μου, εἶναι τοιοῦτοι, ὁποὺ θέλουν νὰ εἶναι ἐξ ἀποφάσεως, ἢ τύραννοι, ἢ δοῦλοι.

Ἰδού, λοιπόν, ὦ Ἕλληνες, πόσον εὐκόλως ξαναλαμβάνει τὴν ἐλευθερίαν της μία πολιτεία, ὅταν τὴν χάσῃ ἀπὸ

ἁρπαγὴν κανενὸς τυράννου, καὶ ὅταν φυλάττῃ σῶα τὰ ἤθη της. Πῶς λοιπὸν ἡ Ἑλλὰς εὑρίσκεται μέχρι τῆς σήμερον εἰς δουλείαν; Δὲν ἔχασε καὶ αὐτὴ ἴσως τὴν ἐλευθερίαν της ἀπὸ τὴν ἁρπαγὴν τῶν Ρωμαίων; Δὲν ἐφύλαξεν αὐτὴ ἴσως τὰ ἤθη σῶα; Δὲν τὰ φυλάττει καὶ ἕως τὴν σήμερον; Διατί λοιπὸν εὑρίσκεται πάντοτε δούλη; Καὶ διατί δὲν ἐσύνθλασεν ἕως τώρα τὰς ἁλύσους, ὁποὺ τὴν κρατοῦσι ὑπὸ δουλείας τόσον ἀδίκως; Αὐτὴ ἡ ἐξέτασις, ὦ Ἕλληνες, εἶναι πολλὰ ἀναγκαία διὰ ἡμᾶς, πρῶτον μέν, διὰ νὰ ἐξαλείψωμεν τὰ ἐμπόδια, ἀφοῦ τὰ γνωρίσωμεν ὁποῖα εἶναι, καὶ δεύτερον, διὰ νὰ ἠμπορῇ καθεὶς ἀπὸ ἡμᾶς, νὰ ἀποδεικνύῃ εὐκόλως τῶν βαρβάρων καὶ ἀχαρίστων ἀλλογενῶν, ὁποὺ τόσον ὀλίγον μᾶς ψηφῶσι, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν γένος δὲν ἐγεννήθη διὰ τὴν δουλείαν. Αὐτὰς λοιπὸν τὰς αἰτίας θέλω προσπαθήσει νὰ παραστήσω, ὅσον συντομώτερα μοῦ σταθῇ δυνατόν, καὶ ἔπειτα νὰ εἰσέλθω εἰς τὸ ἀναγκαιότερον μέρος τοῦ λόγου μου, διὰ νὰ ἀποδείξω, πόσον εὔκολον εἶναι νὰ ἐλευθερωθῇ τώρα, καὶ πῶς τάχιστα θέλει ἀκολουθήσει.

Ἡ Ἑλλάς, ὦ ἀγαπητοί μου, ὀκτακόσια χρόνια πρὸ Χριστοῦ ἤκμαζε, καί ἦτον εἰς τὸν ἄκρον βαθμὸν τῆς εὐτυχίας της. Ἀφοῦ ὅμως εἰς τοὺς 375 πρό Χριστοῦ, Φίλιππος, ὁ πατὴρ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἔλαβε τὸ μακεδονικὸν σκῆπτρον, διὰ πρώτην φοράν, ἤρχισε φεῦ! νὰ μιάνῃ τὴν ἐλευθέραν γῆν τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴν ἀνεξάρτητον ἀρχήν του. Αὐτὸς ὄντας πολλὰ φιλόδοξος, καὶ ἐν ταὐτῷ φιλομαθὴς καὶ δίκαιος, ὅταν δὲν ἦτον πρὸς ζημίαν του, ἢ διὰ νὰ εἴπω καλλίτερα ὅταν ἦτον πρὸς ὄφελός του, εἵλκυσε κατ' ὀλίγον ὀλίγον εἰς τὴν φιλίαν του τοὺς περισσοτέρους ἀρχηγοὺς τῶν τότε ἑλληνικῶν πόλεων, καὶ οὕτως προετοίμασεν εἰς μὲν τὸν υἱόν του μεγάλας νίκας, εἰς δὲ τὴν πατρίδα του καὶ ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἕνα ἐπικείμενον καὶ ἄφευκτον ἀφανισμόν. Ἐξ αἰτίας του, εὐθύς, ἤρχισεν ὁ πόλεμος ἀναμεταξύ των, αἱ διχόνοιαι ηὔξησαν, καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐφθείρετο, ἕως

εἰς τοὺς 146 πρὸ Χριστοῦ, ὁποὺ παντελῶς ἠφανίσθη ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς μεγαλειότητος.

Οἱ Ρωμαῖοι, κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρόν, ἤκμαζον. Αὐτοί, ἐξ ἀρχῆς, ἦτον ὀλίγοι φυγάδες, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, διδαχθέντες παρὰ τῶν Ἑλλήνων κάθε λογῆς ἐπιστήμας, καὶ νόμους παρ' αὐτῶν λαβόντες, κατέστηθησαν οἱ ἀξιώτεροι στρατιῶται καὶ συμπολῖται τοῦ κόσμου. Ἡ Ἑλλὰς δὲ ἐλλιπής, κατ' ἐκείνας τὰς ἐποχάς, ἀπὸ ἀξίους στρατιώτας, ὁπού, ὡς προεῖπον, εἶχαν θυσιάσει ἡ ματαιότης Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου καὶ οἱ ἀναμιταξύ των πολέμοι, ὡσαύτως καὶ ἀπὸ ἄξια ὑποκείμενα, ὁποὺ ὁ φθόνος καὶ ἡ πολυτέλεια εἶχαν φθείρει, ἐπαρώξυνεν σφόδρα τὴν ἀχορτασίαν τῶν Ρωμαίων, οἱ ὁποῖοι προσποιούμενοι νὰ βοηθήσουν τινὰς τῶν ἑλληνικῶν δυνάστων, ὥρμησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔφερον μαζί των τὸν καθ' αὐτὸ ἀφανισμόν της ἀφοῦ ἐλεηλάτευσαν, ἀφοῦ κατέκαυσαν πόλεις, ἀφοῦ τέλος πάντων, τὸ ὅλον ἠφάνισαν, ἐκήρυξαν τὴν Ἑλλάδα ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν.

Ἀπὸ τότε, λοιπόν, ἕως εἰς τοὺς 364 μετὰ Χριστόν, ὁποὺ διεμοιράσθη τὸ ρωμαϊκὸν βασίλειον εἰς ἀνατολικὸν καὶ δυτικόν, οἱ Ἕλληνες ὑπόκειντο εἰς φοβερὰν τυραννίαν, καὶ ἔπαθον ἀνήκουστα βάσανα καὶ ταλαιπωρίας ἀπὸ τοὺς διαφόρους σκληροτάτους ἰμπεράτορας, ὁποὺ ἡ Ρώμη τοὺς ἔπεμπεν. Δὲν ἐδύναντο νὰ ἐλευθερωθῶσι ἀπὸ τοιοῦτον ζυγὸν - ἀγκαλὰ καὶ τὰ ἤθη των νὰ μὴν ἦτον παντάπασιν διεφθαρμένα καὶ νὰ ὑπόκειντο εἰς ξένην ἀρχὴν - ἐπειδὴ ἡ ἐπικράτεια ἦτον μεγαλωτάτη, καὶ δὲν ὑπέφερον ὅλοι ἐξίσου τὰς δυστυχίας, καὶ ἐξακολούθως, δὲν ἠμποροῦσαν νὰ ἑνωθοῦν ὅλοι μαζί, διὰ νὰ ἐξολοθρεύσουν τοὺς τυράννους των.*

* Εἰς μίαν πολιτείαν, παραδείγματος χάριν, ἐτύχαινεν ἕνας κυβερνητὴς καλοηθὴς καὶ δίκαιος, καὶ ἐκεῖνος ὁ λαὸς εὐχαριστεῖτο, εἰς ἄλλην δὲ ὁποὺ ὁ λαὸς ἐτυραννεῖτο, δὲν ἐτολμοῦσαν οἱ κάτοικοι νὰ ὁρμήσουν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν των, ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης διαφορᾶς εἰς τὴν ποσότητα ἀναμεταξὺ τῆς πολιτείας των καὶ τῶν ἄλλων πολιτειῶν.

Ἀπὸ τότε λοιπὸν ὁποὺ ἐστερεώθη ὁ χριστιανισμός, ἕως εἰς τοὺς 1453, ἀντὶς νὰ αὐξήσουν τὰ μέσα τῆς ἐλευθερώσεώς των, φεῦ! ἐσμικρύνοντο. Ἡ δεισιδαιμονία καὶ ὁ ψευδής τε καὶ μάταιος ζῆλος τῶν ἱερέων καὶ πατριαρχῶν, κατεκυρίευσεν τὰς ψυχὰς τῶν βασιλέων, οἱ ὁποῖοι, ἀντὶς νὰ ἐπ μελοῦντο εἰς τὸ νὰ διοικῶσι τὸν λαόν, καθὼς ἔπρεπε, ἄλλο δὲν ἐστοχάζοντο, παρὰ νὰ φιλονεικῶσι καὶ νὰ κτίζωσιν ἐκκλησίας. Τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐφάνησαν τρεῖς κυριότητες· ἡ τυραννία, τὸ ἱερατεῖον, καὶ ἡ εὐγένεια, αἱ ὁποῖαι διὰ ἕνδεκα αἰῶνας σχεδόν, κατέφθειραν τοὺς Ἕλληνας καὶ κατερήμωσαν τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ματαιότης τῶν πατριαρχῶν, καὶ πάππων ἐπροξένησαν τὸ σχίσμα ἀναμέσον ἡμῶν καὶ τῶν Λατίνων, καὶ ἡ δεισιδαιμονία ἥνωσαν εἰς αὐτὸ ἓν μῖσος φοβερὸν μέχρι τῆς σήμερον.

Ἀφοῦ, λέγω, τὸ ἱερατεῖον ἠθέλησε νὰ ἑνώσῃ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐντάλματα μὲ τοὺς πολιτικοὺς νόμους, διὰ νὰ τιμᾶται ἐν ταὐτῷ καὶ νὰ ὁρίζῃ χωρὶς δυσκολίαν, ἐκατάλαβεν, ὅτι ἀναγκαῖον ἦτον πρότερον νὰ τυφλώσῃ τὸν λαὸν μὲ τὴν ἀμάθειαν, διὰ νὰ στερεώσῃ καλλιότερα τὸν σκοπόν του, καὶ οὕτως ἐπροσπάθησεν νὰ ἐσβήσῃ κάθε σπουδὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὑπερασπίσθη τὴν ἀμάθειαν.

Αἱ ἐπιστῆμαι, ὁποὺ πρότερον ἤνθιζον, ἄρχισαν νὰ μαρανθῶσι, τὰ σχολεῖα ἐσφαλίσθησαν, οἱ διδάσκαλοι ἐμωράνθησαν, καὶ ἡ ἀλήθεια μὲ τὴν φιλοσοφίαν ἐξωρίσθησαν. Ἄλλο βιβλίον δὲν εὑρίσκετο, εἰμὴ τὰ πονήματα τῶν ἱερέων. Κάθε φιλόλογος ἄλλο δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἀναγνώσῃ εἰμὴ τὰ θαύματα καὶ τοὺς βίους τῶν ἁγίων, καὶ οἱ ταλαίπωροι Ἕλληνες, ἀγκαλὰ καὶ φιλελεύθεροι, ὑστερημένοι ὅμως ἀπὸ τὸ φῶς τῆς φιλοσοφίας, ἔγιναν σχεδὸν δοῦλοι κατὰ συνήθειαν, μεμεθυσμένοι δὲ ἀπὸ τὴν ἀμάθειαν καὶ δεισιδαιμονίαν, ὑπήκουον καὶ ἐφοβοῦντο τοὺς τυράννους των, χωρὶς νὰ ἠξεύρουν τὸ διατί. Ἕνας ἀφορισμὸς τοῦ ἀρχιερέως ἐτρόμαζεν τόσα μιλλιούνια ἀνθρώπων. Ὦ δεισιδαιμονία, πόσον φοβερὰ εἶσαι ἀνάμεσα εἰς τὰ ἀνθρώπινα πάθη, καὶ πόσον οὐτιδανώνεις τὴν ἀνθρωπότητα, ὅταν κυριεύσῃς τὰς ψυχὰς τῶν ἁπλῶν καὶ ἀμαθῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι τόσον ἀπομωρώνονται, ὁποὺ τρέμουσιν εἰς τὴν ψευδῆ λαλιάν σου, καθὼς τὰ βρέφη φοβοῦνται ἕνα ὄφ.ν ξύλινον, ἢ ἕνα χαλκοῦν λέοντα!

***

Εἰς τοιαύτην κατάσττασιν, ἀδελφοί μου, εὑρίσκετο ἡ Ἑλλάς, ὅταν πρὸ 453 χρόνων ἀπὸ τὴν σήμερον, ἡ αὐτὴ δεισιδαιμονία καὶ ἡ ἀμάθεια εἶχεν ἀναβιβάσει εἰς ὑψηλὸν θρόνον ἕνα ἀχρεῖον Αἰθίοπα, ὁ ὁποῖος ὥρμησε μὲ τὰ ἅρματα τοῦ ψεύδους καὶ τῆς πλάνης, καὶ ἐκυρίευσεν σχεδὸν τὸ τέταρτον μέρος τῆς γῆς. Ἡ Ἑλλὰς δὲν ἠμπόρεσεν βέβαια νὰ ἀποφύγῃ τὸν ζυγόν του, οὕτως προητοιμασμένη. Ὅθεν, καὶ εἰς βραχύτατον διάστημα ἔκλινε τὸν αὐχέναν εἰς τὴν τυραννικὴν ράβδον τοῦ Μωάμεθ. Ἡ εὔκαρπος γῆ τῆς Ἑλλάδος ἐγέμισεν ἀπὸ βαρβάρους ἀλλοτρίου ὁρίζοντος, καὶ τοιούτης λογῆς, ὁ οὐτιδανὸς καὶ ἀχρεῖος θρόνος τῶν ὀθωμανῶν ὑψώθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ εὑρίσκεται μέχρι τῆς σήμερον, ἀγκαλὰ καὶ νὰ εἶναι εἰς τὸ τέλος του πλησιέστατος.

Ὦ! πόσον ἔκλαυσαν οἱ Ἕλληνες μετέπειτα! Ἀλλὰ ματαίως. Ὁ ἐχθρός των ἦτον μεγάλος. Αὐτοί, δὲν εἶχον στρατεύματα γυμνασμένα, οὔτ επόλεμον ἐδιδάσκοντο ἀπὸ τοὺς κυρίους των πλέον. Αὐτοὶ ἐκυβερνοῦντο ἀπὸ σκιὰς καὶ φαντάσματα, καὶ ἀφοῦ ἀπέρασαν τὴν τυραννίαν τῶν Ρωμαίων καὶ ἔπειτα τῶν Ἱερέων, ἐκατήντησαν, τέλος πάντων, νὰ ὑποκύψουν εἰς τὴν πλέον σιχαμερὰν καὶ βάρβαρον κυριότητα, λέγω, εἰς τὴν τυραννίαν τῶν ὀθωμανῶν. Τὰ ἤθη των, ἀγκαλὰ καὶ νὰ μὴν ἦτον παντάπασιν διεφθαρμένα, δὲν ἠμπόρεσαν ὅμως νὰ τοὺς ἐλευθερώσωσι ἀπὸ τὴν δυναστείαν τῶν Ρωμαίων, ἐπειδὴ οἱ ἐχθροί των ἦτον δυνατοὶ καὶ πολλοί, ἡ δεισιδαιμονία δὲ καὶ ἡ ἀμάθεια προητοίμασε διὰ πολλοὺς αἰῶνας τὴν δόξαν τοῦ ἀχρείου Μωάμεθ, καὶ οὕτως ἡ τυραννία τῶν ὀθωμανῶν, εἰς διάστημα τεσσάρων αἰώνων, ἔφερε τὴν Ἑλλάδα εἰς τόσον ἀθλίαν κατάστασιν, ὁποὺ

κανείς, βέβαια, κανείς δὲν ἤθελε τὸ πιστεύσει, ἂν ὅλοι ἡμεῖς, ὦ Ἕλληνες, δὲν τὸ ἐγνωρίζαμεν, καθὼς τὸ γνωρίζομεν καὶ τὸ πάσχομεν καθημερινῶς.

Δύο αἴτια μὲ ἠμπόδισαν, ὦ ἀγαπητοί μου Ἕλληνες, ὁποὺ δὲν ἐδιηγήθην καταλεπτῶς τὰς αἰτίας, ὁποὺ ἔφερον τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν δουλείαν τῶν Ρωμαίων. Πρῶτον μέν, ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἐχρειάζετο μίαν διεξοδικωτάτην περιγραφήν, διὰ νὰ μὴν μείνῃ ἀτελές, καὶ δεύτερον, ἔχοντας σκοπὸν νὰ ὁμιλήσω πλατύτερα διὰ τὰς αἰτίας, ὁποὺ ἕως τὴν σήμερον τὴν φυλάττουσι δούλην ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν, ἐνόμισα, ὅτι αἱ αὐταὶ αἰτίαι, ἂν καὶ εἰς τὸ ὅλον δὲν ὁμοιάζουσι μὲ ἐκείνας, βέβαια, εἰς μέρος αὐτῶν, ἠμποροῦσι νὰ ἀναφέρωνται μετὰ πάσης τῆς ἰσότητος, καὶ ὁ ἀναγνώστης εὐκόλως ἠμπορεῖ νὰ προϊδῇ ἀπὸ τὰς παρούσας τὰς παρελθούσας.

ΒΙΒΛΙΟ ΤΡΙΤΟ
Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΑ ΔΕΣΜΑ ΤΗΣ

Πρὶν ὅμως νὰ εἰσέλθω εἰς τοιαύτην ἔρευναν, ὦ ἀγαπητοί, κρίνω ἀναγκαῖον νὰ ἐξιστορήσω, ἐν συντόμῳ, τοῦ παρόντος αἰῶνος τὴν ἑλληνικὴν ἀθλίαν κατάστασιν, τὴν ὁποίαν, ἀναγινώσκοντες οἱ μεταγενέστεροι ὁμογενεῖς μου, νὰ ἀναστενάξουν καὶ νὰ κλαύσουν, οἱ δὲ νῦν νὰ ἐξυπνήσουν μίαν φορὰν ἀπὸ τὴν δουλικὴν ληθαργίαν, διὰ νὰ ἠμπορέσουν οἱ μέλλοντες νὰ τοὺς δοξάζωσι καὶ εὐχαριστῶσι μὲ τὰ δάκρυα τῆς χαρᾶς καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης.

Ἡ ὀθωμανικὴ διοίκησις εἶναι τυραννική. Οἱ νόμοι των εἶναι ἀτελεῖς, σκληροὶ καὶ ὀλίγοι. Ἡ πρώτη διαταγὴ τῶν νόμων των εἶναι, νὰ νομίζουν τοὺς λόγους τοῦ τυράννου ὡς νόμους ἀπαραβάτου. Ἡ θρησκεία των συνίσταται εἰς τὸ νὰ δοξάζουν ἕνα θεόν, καὶ ὀλίγους προφήτας, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος εἶναι ὁ Μωάμεθ. Εἶναι ὅμως πλήρεις δεισιδαιμονιῶν καὶ πιστεύουσι πολλὰ γελοιώδη πράγματα*. Τὰ ἤθη των εἶναι βάρβαρα. Ὁ χαρακτὴρ των σοβαρὸς καὶ ὑπερήφανος. Ἡ ἀμάθειά των ἄκρα καὶ γενική**.

* Τοὺς σεληνιαζομένους νομίζουσιν ὡς ἁγίους.

** Οἱ νόμοι των τοὺς ἐμποδίζουσι νὰ σπουδάσωσιν ἐπιστήμας, καὶ ἄλλο δὲν ἠξεύρουσιν οἱ φιλόσοφοί των, εἰμὴ νὰ ἀναγνώσωσι μ' εὐκολίαν τὰ ἐντάλματα τοῦ Μωάμεθ.

Ὁ τύραννος εἶναι πάντη ἐλεύθερος ἀπὸ κάθε στοχασμὸν περὶ τῆς διοικήσεως, καὶ εἶναι ὡσὰν νὰ μὴν εἶναι· οἱ νόμοι των δέ, ἐπειδὴ τὸν ἀποθεώνουσι, διὰ τοῦτο δὲν τοῦ συγχωροῦσι νὰ λάβῃ γυναῖκα ὡς σύζυγον, ὡς πρᾶγμα οὐτιδανὸν πρὸς τὴν μεγαλειότητά του*. Ἐβγαίνει μίαν φορὰν τὴν ἑβδομάδα ἀπὸ τὸ παλάτιόν του καὶ ὑπάγει νὰ προσκυνήσῃ τὸν κτίστην τοῦ παντὸς εἰς τὸν ναόν του.

Αὐτός, δὲν εἶναι εἰς χρέος νὰ ἠξεύρῃ ἄλλο, εἰμὴ νὰ τρώγῃ, νὰ κοιμᾶται καὶ νὰ στέκεται εἰς τὸ ἄλογον. Ὅσον μὲν διὰ τὰς ἐπιστήμας ἢ ξένας γλώσσας τοῦ εἶναι ἐμποδισμένη ἡ σπουδὴ των ἀπὸ τοὺς νόμους των, ἂν δὲ καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν του τὴν γλῶσσαν δὲν ἤθελεν ἠξεύρει νὰ προφέρῃ εἰμὴ δέκα λέξεις, βέβαια ἤθελε τοῦ ἦτον ἀρκεταί, ὡσὰν ὁποὺ ποτὲ δὲν ἔχει χρείαν νὰ ὁμιλήσῃ, καὶ ὅταν ὁμιλῇ, μόνον προστάζει νὰ φονεύουν τὸν ἕνα καὶ τὸν ἄλλον. Ὁ λόγος του εἶναι νόμος ἀπαράβατος, καὶ οἱ σκλάβοι του νομίζουσι μεγαλείτερον ἁμάρτημα τὴν παρακοὴν πρὸς τὰ ἐντάλματά του, παρὰ ἐνεργοῦντες τα νὰ ἤθελαν ἐκτελέσει τὰς πλέον φοβερὰς ἀδικίας**. Ὅθεν, δὲν εὑρίσκεται οὔτε ἕνας, ὁποὺ νὰ ζῇ βέβαιος ὑπὸ τῆς δυναστείας του, δὲν λέγω διὰ μίαν ἡμέραν, ἀλλ' οὔτε διὰ μίαν ὥραν*.

Αὐτὸς προσέτι νομίζεται παρὰ τῶν ὀθωμανῶν ὡς καρδιογνώστης. Ὅθεν, εὐθὺς ὁποὺ τινὸς ἡ φυσιογνωμία δὲν ἤθελεν τοῦ ἀρέσει, μὲ ἕνα νεῦμα τοῦ ρίπτει τὴν κεφαλὴν χαμαί. Ἐν ἑνὶ λόγῳ, αὐτὸς καταδικάζει εἰς θάνατον ὁποιον θελήσῃ, καὶ κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ τοῦ ἀποκριθῇ. Τὸ «διατί;» εἶναι ἁμάρτημα τοιοῦτον ὡς πρὸς αὐτόν, ὁποὺ ἂν ἤθελεν ἔχει ἐκεῖνος ὁποὺ ἤθελε τὸ προφέρει δέκα ζωάς, βέβαια ἤθελε τοῦ δοθῶσι δέκα θάνατοι**. Δὲν εὑρίσκεται πρᾶγμα, ὁποὺ οἱ νόμοι νὰ ἐμποδίζουσι τοῦ τυράννου, ἐκτὸς τοῦ οἴνου. Ἀλλ' αὐτός, ὁποὺ εἶναι συνηθισμένος νὰ μὴν ὑπακούῃ, ὅταν ἐνθυμῆται αὐτὸν τὸν ὁρισμὸν τοῦ Μωάμεθ, ἀδημονεῖ, καὶ ἀλλέως δὲν ξυθυμώνει, παρὰ χύνοντας τὸ αἷμα τινῶν ὑπηκόων. Τοιοῦτος, λοιπόν, ὑπάρχει, ὦ ἀγαπητοί μου, ὁ τῶν Ἑλλήνων τύραννος, καὶ βέβαια πολλὰ χειρότερος ἀπ' ὅ,τι σᾶς τὸν ἐπερίγραψα, καθὼς ὅλοι σας τὸν γνωρίζετε.

Αὐτό, λοιπόν, τὸ ἄγαλμα τῆς μωρίας ἐκλέγει ἕναν ἀπὸ τοὺς προειρημένους δούλους τῆς ἀσωτείας του, καὶ βέβαια τὸν χειρότερον, καὶ τὸν κηρύττει ἐπίτροπόν του, ἤτοι ἀντιβασιλέα, καὶ δίδοντάς του τὴν σφραγῖδα τῆς κυριότητος, ὅσα κάμῃ, εἶναι καλὰ καμωμένα. Ἰδοὺ ἄλλος τύραν-

* Εἰς ἀναπλήρωσιν τοιαύτην ἐλλείψεως, φυλάττει περισφαλισμένας τετρακοσίας ἢ πεντακοσίας παλλακίδας εἰς τὸ εὐρύχωρόν του παλάτιον, ὁποὺ ἁρπάζει ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Ἀσίας καὶ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Πρὸς τούτοις, ἡ μιαρά του ψυχὴ καὶ οἱ βάρβαροι νόμοι του τοῦ συγχωροῦσι νὰ ἀτιμάζῃ τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ οὕτως φυλάττει εἰς ἄλλον παλάτιον ἕως διακοσίους νέους ὡραιοτάτους, εἰς τοιαύτην χρῆσιν προσδιωρισμένους.

** Ὅταν διορίζῃ καμμίαν συνέλευσιν εἰς τὸ παλάτιόν του, τότε αὐτὸς δὲν φανερώνεται, ἐπειδὴ φοβεῖται νὰ μὴν τυφλώσῃ τοὺς παρεστηκότας μὲ τὴν λάμψιν τῆς βασιλείας του. Ὅθεν, κρεμᾷ ἀπὸ τὸ παράθυρον τὸ μανίκι τοῦ φορέματός του, καὶ αὐτὸς μένει μέσα νὰ πελεκᾷ ξυλαράκια διὰ νὰ παστρεύῃ τὰ ὠτία του. Ὅταν, πάλιν, ἐβγαίνει εἰς περιδιάβασιν, διὰ νὰ μὴν μιανθῇ ἀπὸ τὴν οὐτιδανότητα τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, ὁποὺ αὐτὸς νομίζει κατωτέρας φύσεως καὶ ὅτι νὰ ἐγεννήθησαν ἐξεπίτηδες διὰ νὰ ὑπακούουν εἰς αὐτόν, ἀλλάζει μορφήν, καὶ ἐνδύεται κοινὰ φορέματα, τὸ ὁποῖον τοῦ ὁρίζεται ἀπὸ τοὺς νόμους. Ὅσας φορὰς δὲ περιδιαβάζει εἰς τὴν πολιτείαν, ἢ δύο ἢ τρεῖς, πάντοτε, προστάζει νὰ φονευθοῦν, πρὶν ἐπιστρέψῃ, καὶ παραχρῆμα ὁ δήμιος, ὁποὺ τὸν ἀκολουθεῖ, τοὺς ἀποκεφαλίζει ἐπ' ὁδοῦ.

* Ἂν τινας ἤθελε συγγράψει τὰ ὀνόματα μόνον τῶν ὅσων ὁ νῦν ὀθωμανὸς τύραννος ἐφόνευσεν ἀδίκως, ἤθελεν ὑπερέβη τοιαύτη καταγραφὴ τὸν παρόντα μου λόγον εἰς τὴν ποσότητα τῶν σελίδων.

** Κάθε φαμελίτης, ὅταν ἐβγαίνῃ ἀπὸ τὸ ὁσπίτιόν του, διὰ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν ἀγοράν, νὰ θεωρήσῃ τὰς ὑποθέσεις του, νομίζει τὸ ἴδιον ὡσὰν νὰ ἐπήγαινε εἰς τὸν πόλεμον, μὲ τὸ νὰ μὴν εἶναι βέβαιος, ἂν πλέον ἐπιστρέψῃ· ὅταν δὲ ἐπιστρέφῃ, δὲν ἠμπορεῖ οὔτε τότε νὰ αἰσθανθῇ τὴν γλυκύτητα τῆς συναναστροφῆς τῶν τέκνων του καὶ συγγενῶν του, φοβούμενος εἰς κάθε στιγμὴν νὰ ἰδῇ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του.

νος χείρων τοῦ πρώτου. Αὐτός, λοιπόν, εἶναι ἐκεῖνος, ὁποῦ βαστᾷ εἰς τὰς μιαρὰς χεῖρας του τοὺς βαρυτάτους χαλινοὺς τῆς διοικήσεως καὶ τῆς δικαιοσύνης, καὶ τόσα μιλλιούνια ὑπόκεινται εἰς τὴν θέλησιν ἑνὸς ἀμαθοῦς τέρατος, ὁποῦ γεννηθεὶς καὶ ἀνατραφεὶς εἰς τὸν κόλπον τῆς δουλείας καὶ τῆς ἀσωτείας, ὄχι μόνον δὲν εἶναι ἄξιος νὰ διοικήσῃ, ἀλλ' οὔτε ἄξιος ἤθελεν ἦτον νὰ εἶναι ὁ ὑποδεέστερος τῶν ὑπηκόων. Ὦ! ἀλλοίμονον εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὁποῦ τὸν ὑπακούουσι!

Ἀκούσετε τώρα τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον αὐτὸς διοικεῖ. Ὁ πρῶτος, καὶ κυρ ώτερος, καὶ ἀπαράβατος νόμος εἶναι ἡ θέλησίς του. Ὅθεν, ἂν ἐξαιρέσωμεν μερικὰς ἐντολὰς τῆς θρησκείας των, κάθε ἄλλον νόμον ἀφανίζει τὸ κῦρος του. Ἡ ἀμάθειά του τὸν βιάζει νὰ ἐκλέξῃ ἕνα κριτήν, τοῦ ὁποίου δίδει τὸν τίτλον τοῦ Σοφωτάτου, ὁ ὁποῖος ἄλλο δὲν ἠξεύρει, εἰμὴ νὰ γράφῃ καὶ νὰ ἀναγινώσκῃ τὴν γλῶσσαν του, μαζὶ μὲ μερικὰ κεφαλαιώδη προστάγματα τοῦ Μωάμεθ, ὁποῦ νὰ τὰ ἀκούσῃ τινάς, τοῦ ἐρεθίζουν γέλωτα. Τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἐντάλματα ἀναφέρονται εἰς τὴν διατήρησιν τῆς θρησκείας καὶ μάλιστα εἰς τὴν διαφύλαξιν τῆς ἀμαθείας.

Ἡ ἀπόφασις αὐτοῦ τοῦ κριτοῦ εἶναι ἀναντίρρητος. Ὁ κῶδιξ τῶν τιμωριῶν του εἶναι βραχύτατος, καὶ δὲν περιέχει, εἰμὴ τρεῖς μόνον τιμωρίας - τὴν φυλακὴν λέγω, τὸ ῥάβδισμα, καὶ τὸν θάνατον, αἱ ὁποῖαι εἶναι πάντοτε ἑνωμέναι μὲ τὴν χρηματικὴν παιδείαν. Ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον κρίνει καὶ ἀποφασίζει αὐτὸς ὁ μωροκριτής, εἶναι τόσον παιδαριώδης καὶ ἀνόητος, ὁποῦ δύο ψευδομάρτυρες καὶ ἕνας κακοῦργος, εἶναι ἱκανοὶ νὰ ἀφανίσουν τὸν πλέον ἐνάρετον πολίτην*. Ὁ δὲ κριτὴς καθημερινῶς πολιτεύεται,

---

* Ἂν κανεὶς κακοποιὸς φθονῇ κανένα πλούσιον, τρέχει εὐθὺς πρὸς τὸν κριτὴν καὶ λέγει ὅτι ἐκεῖνος νὰ τοῦ χρεωστῇ τόσην ποσότητα. Ὁ κριτής, ἀφοῦ δοξάσῃ πρῶτον τὴν τύχην διὰ τὸ ἄφευκτον μέλλον κέρδος του, κράζει τὸν ἐναγόμενον καὶ τὸν ἐρωτᾷ, ἂν

καὶ ἀποφασίζει τοιουτοτρόπως, οὔτε ποτὲ τὸν τύπτει τὸ συνειδὸς διὰ τοιαύτας ἀνομίας.*

Διὰ τὴν φύλαξιν καὶ εὐταξίαν τῆς πόλεως, ὁ ἀντιβασιλεὺς δίδει ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἑνὸς δούλου του, νὰ κάμνῃ ὅ,τι τοῦ φανῇ εὔλογον. Αὐτός, μὴν ἠξεύροντας πῶς νὰ μεταχειρισθῇ τὸν κα ρόν του, εἰς ἄλλο δὲν καταγίνεται, εἰμὴ εἰς τὸ νὰ γνωρίζῃ ὅλους τοὺς προδότας καὶ κακούργους τῆς πόλεως, καὶ νὰ ἐφευρίσκῃ τρόπους εἰς τὸ νὰ ἀδικῇ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον.* Ὅταν τινὰς ἤθελεν ἀποκριθῇ εἰς αὐτοὺς τὸν παραμικρὸν λόγον, εἶναι τὸ ἴδιον, ὡσὰν νὰ ἤθελεν

ἀληθῶς χρεωστῇ τοῦ ἐνάγοντος ἐκείνην τὴν ποσότητα ὁποῦ τοῦ ζητεῖται, ἀποκρινόμενος δὲ αὐτὸς τὸ ὄχι, τότε ἐρωτᾷ τὸν ἐνάγοντα ἂν ἔχῃ μάρτυρας, ὁ ὁποῖος λέγει τὸ ναί, καὶ ὁ μωροκριτὴς τοῦ δίδει καιρὸν τρεῖς ἡμέρας, διὰ νὰ φέρῃ τοὺς μάρτυρας, καὶ τὸν ἐναγόμενον βάζει εἰς φυλακήν. Ἂν μετὰ τρεῖς ἡμέρας ὁ ἐνάγων εὕρῃ καὶ παρησιάσῃ δύο ψευδομάρτυρας, ὁ ἐναγόμενος εἶναι εἰς χρέος νὰ πληρώσῃ ὅσα ἐκεῖνοι ψευδομαρτυρήσουν ὅτι χρεωστεῖ, ἂν δὲ καὶ δὲν τοὺς φέρῃ, τότε ὁ κριτὴς ἐλευθερώνει τὸν ἀδικημένον, πλὴν λαμβάνει παρ' αὐτοῦ τὸ δέκατον εἰς τὴν ποσότητα ὁποῦ ἀδίκως τοῦ ἐζητήθη, χωρὶς ποσῶς νὰ τιμωρήσῃ τὸν ψεύστην. Ἂν πάλιν ὁ ἀδικημένος ὁρκισθῇ ὅτι δὲν χρεωστεῖ, τότε οἱ μάρτυρες δὲν χρησιμεύουν, καὶ αὐτὸς δὲν πληρώνει ἄλλο εἰμὴ τὸ δέκατον, εἰς τρόπον ὁποῦ, ἂν καὶ ἀληθῶς εἶναι χρεώστης, μὲ τὸ ἴδιον μέσον τοῦ ὅρκου δὲν πληρώνει τὸ χρέος του.

* Ἀφοῦ πλύνῃ τὰς χεῖρας καὶ ῥαντίσῃ τὰ ὑποδήματά του καὶ τὴν κεφαλήν του μὲ ὀλίγον νερόν, αὐτὸς πιστεύει, κατὰ τὴν θρησκείαν του, ὅτι μένει παστρικὸς καὶ ἀκηλίδωτος ἀπὸ κάθε ἁμαρτίαν.

* Περιφερόμενος εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ εἰς τὰς ὁδούς, ἔχει κάθε ἐξουσίαν καὶ δύναμιν νὰ ξυλίσῃ καὶ νὰ φυλακώσῃ ὅποιον θελήσῃ ἀπὸ τοὺς πολίτας, πολλάκις δὲ καὶ θανατώνει, καὶ μένει πάντοτε ἀνερεύνητος. Οἱ βαρβαρώτατοι ὀπαδοί του μὲ ἄκραν ἀσπλαγχνίαν καὶ αὐθάδειαν, ποῖον κτυποῦσι, ποίου ἁρπάζουσι χρήματα, ἄλλου φορέματα, ἄλλου εἴδη πραγματειῶν, καὶ κανεὶς δὲν τολμᾷ νὰ τοὺς εἰπῇ κανένα λόγον. Οἱ Θεσσαλονικεῖς καὶ Λαρσινοὶ ὑποφέρουσι κατ' ἀναλογίαν πολλὰ περισσότερον ἀπὸ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας, ὡσὰν ὁποῦ σχεδὸν καθ' ἑκάστην φονεύονται δύο καὶ τρεῖς χριστιανοί.

ὑπογράφει τὴν ἀπόφασιν τοῦ θανάτου του, ἐπειδὴ εὐθὺς τὸν συκοφαντοῦσι, καὶ μὲ δύο ψευδομάρτυρας ἔμπροσθεν τοῦ κριτοῦ των βεβαιοῦσι, ὅτι τοὺς ὕβρισε τὴν θρησκείαν, καὶ παραχρῆμα τὸν θανατώνουσι**. Ἰδού, ἀγαπητοί μου, πῶς διοικεῖται τὴν σήμερον ἡ ὀθωμανικὴ δυναστεία. Διοίκησις, ὅσον τυραννική, τόσον εὔκολος, καὶ τοιαύτη, ὁποὺ δὲν ἠμπορεῖ τινὰς νὰ ὑποθέσῃ μίαν χειροτέραν ἀπὸ αὐτήν.

Αὐτός, λοιπόν, ὁ ἀντιβασιλεὺς ἐκλέγει πάντοτε ὁποιον θελήσῃ, τὰς περισσοτέρας φορὰς ὅμως δίδει αὐτὴν τὴν τιμήν, ἢ τοῦ μαγείρου του, ἢ τοῦ δούλου του, καὶ τὸν ψηφίζει κυβερνήτην καὶ ἀπόλυτον κύριον μιᾶς πόλεως τῆς ἐπικρατείας, εἰς τρόπον ὁποὺ κάθε πόλις τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας διοικεῖται ἀπὸ ἕνα μάγειρα ἢ ἕνα δοῦλον*.

Ἡ ὀθωμανικὴ αὐλὴ δὲν φυλάττει μισθωτὰ στρατεύματα, καθὼς τὰ ἑτερογενῆ βασίλεια, ἐκτὸς ἀπ᾿ ὅσα διὰ τὴν κοινὴν εὐταξίαν ὑποθέτει ἀναγκαῖα εἰς τὴν βασιλεύουσαν. Ὅθεν, ὅταν τῆς χρειασθοῦν, αὐτοὶ οἱ κυβερνῆται τῶν διαφόρων πόλεων εἶναι εἰς χρέος, νὰ εὕρουν στρατιώτας καὶ

** Μύριοι εἶναι οἱ τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους οἱ σκληροτράχηλοι ὀθωμανοὶ δίδουσι τὸν θάνατον εἰς τοὺς ἀθώους Ἕλληνας, ὁ συχνότερος ὅμως εἶναι τὸ κρέμασμα. Οἱ πλάτανες τῶν Ἰωαννίνων εἶναι ἀδιακόπως πεφορτωμένοι ἀπὸ σώματα νεκρά. Ὁ σκληρόκαρδος τύραννος Ἀλῆς πολλοὺς ἀπεκεφάλισε μὲ τὸ πριόνι, ἄλλους ἔπνιξεν εἰς τὴν λίμνην, ἄλλους ἐφόνευσε, θέτοντας ἐπάνω εἰς τὸ στῆθος των ἀνυπόφορα βάρη, ἄλλους ἔθαψεν ζωντανούς, πολλῶν ἐσύντριψεν τὰς χεῖρας, τοὺς πόδας καὶ ἔπειτα τὴν κεφαλήν, πλῆθος ἐπαλούκωσε καὶ ἀπὸ δύο Σουλιώτας ὁποὺ ἐφύλαττεν διὰ ἐνέχυρον, τὸν μὲν ἕνα ἐπρόσταξε καὶ τὸν ἔγδαραν ζωντανόν, τὸν δ᾿ ἕτερον ἐσούβλισαν καὶ ἔπειτα ἔψησαν ζωντανόν.

* Αὐτοὶ οἱ κυβερνηταὶ εἶναι σχεδὸν ὅλοι ἀγράμματοι, ὅταν δὲ συμβαίνῃ ν᾿ ἀπολαύσῃ μία πόλις διὰ κυβερνήτην κανένα ἀπὸ ἐκείνους τοὺς νέους, ὁποὺ ἐχρησίμευσαν εἰς τὴν ἀσωτείαν τοῦ τυράννου, τότε ἐκείνη ἡ πόλις νομίζεται εὐτυχής, διὰ τοιαύτην τιμήν, καὶ ὁ κυβερνήτης λαμβάνει, μαζὶ μὲ τὸν τίτλον, καὶ τρεῖς οὐρὰς ἀλόγων χάρισμα ἀπὸ τὸν βασιλέα, διὰ σημεῖον μεγαλειότητος.

νὰ τοὺς πληρώσουν ἐξ ἰδίων των, ὁ καθεὶς κατ᾿ ἀναλογίαν τῆς ἐπικρατείας του.

Ἡ πενιχρότης τῆς καταστάσεως αὐτῶν τῶν κυβερνητῶν, πρὶν λάβωσι τὸ σκῆπτρον τῆς δυνάμεως, ἀρκετῶς μᾶς δηλοποιεῖ τὴν πτωχείαν των, καὶ τὰς περισσοτέρας φοράς, ὅταν πηγαίνουν εἰς τὰς ἐπικρατείας των, εὑρίσκονται καταχρεωμένοι, διὰ τὰ χαρίσματα ὁποὺ εἶναι βιασμένοι νὰ κάμνωσι, καὶ διὰ τὴν ἄκραν πολυτέλειαν, ὁποὺ φυλάττουσι. Εὐθύς, λοιπόν, ὁποὺ λαμβάνει τὸ σκῆπτρον τῆς κυριότητος κανεὶς ἀπὸ αὐτούς, εἰσέρχεται εἰς ἐκείνην τὴν πόλιν, καὶ πρῶτος του στοχασμὸς εἶναι νὰ ἁρπάσῃ ὅσα περισσότερα ἠμπορέσῃ, διὰ νὰ πληρώσῃ τὸ χρέος του καὶ νὰ πλουτίσῃ**. Ἀλλὰ μὲ ποῖον τρόπον ἄρα γε πλουτίζει; Ἔ, πολλὰ εὔκολος εἶναι δι᾿ αὐτόν. Εὐθύς, ὁποὺ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν, κράζει τοὺς πλουσιωτέρους πολίτας, καὶ τοὺς λέγει, ὅτι ὁ βασιλεύς των ἔχει χρείαν ἀπὸ στρατεύματα, καὶ ὅτι αὐτὸς εἶναι εἰς χρέος νὰ προβλέψῃ ἀναλόγως εἰς τὴν δύναμίν του. Ὅθεν, ἐξακολουθεῖ, τοῦ εἶναι ἀναγκαία τόση ποσότης χρημάτων, καὶ ὅτι εἰς δύο ἡμέρας νὰ τοῦ τὴν φέρωσι, ἀλλέως θέλουσι τιμωρηθῆ μὲ τὸν θάνατον.

Οἱ ταλαίπωροι χριστιανοί, ἂν ἀγαπῶσι τὴν ζωήν των, πρέπει νὰ ἑτοιμάσωσι καὶ πρωτύτερα καὶ περισσοτέραν τὴν ζητηθεῖσαν ποσότητα, ἂν δὲ κανένας ἀποκοτήσῃ νὰ εἰπῇ τὸ ὄχι, εὐθὺς θανατοῦται. Ἔπειτα προστάζει αὐτοὺς τοὺς ἰδίους, νὰ τοῦ ἑτοιμάζωσι, καθ᾿ ἑκάστην, τόσην ποσότητα ἀπὸ κάθε εἶδος ζωοτροφίας, δι᾿ ὅσους ἔχει μαζί του καὶ διὰ φορέματά των ὁμοίως, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὅσα οἱ ~~ὑπ᾿~~ ὑπ᾿ αὐτοῦ μικροὶ τύραννοι ἁρπάζουσι καὶ κλέπτουσι ἀπὸ

** Δύο αἴτια τὸν βιάζουσι, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, νὰ πλουτίσῃ μὲ ἀδικίας· τὸ μὲν πρῶτον, εἶναι τὸ παράδειγμα τῶν πρὸ αὐτοῦ, τὸ δὲ δεύτερον, ὁ ἄφευκτος καὶ ταχὺς ἐξορισμὸς ὁποὺ τὸν προσμένει. Ὅθεν καὶ προσπαθεῖ, ὅσον γληγορώτερα δυνηθῇ, νὰ συνάξῃ περισσότερα χρήματα.

τοὺς ὑπηκόους* καὶ οὕτως, εἰς ὀλίγον καιρόν, πλουτίζει μὲ χωρὶς δυσκολίαν οὔτε κίνδυνον.

Παρακαλῶ τὸν ἀναγνώστην νὰ μὴν θαυμάσῃ διὰ τὴν τοιαύτην διήγησιν. Ἐγὼ τὴν ἔγραψα, ὄχι πὼς δὲν ἠξεύρω, ὅτι εἶναι πασίδηλος τοῖς ὁμογενέσι μου Ἕλλησι, ἀλλ' ἂν κατὰ τύχην τὸ παρὸν βιβλιάριον ἐκπέσῃ εἰς τὴν ὄψιν τινῶν, ὁποὺ ἔχουσι τὴν αὐθάδειαν νὰ ὁμολογοῦσι, ὅτι σχεδὸν σχεδὸν τοὺς ἀρέσκει ἡ ὀθωμανικὴ διοίκησις, νὰ καταλάβουν, ἂν εἶναι δυνατόν, μίαν φορὰν τὸ λάθος των, καὶ νὰ τρομάξουν εἰς τὴν ἀναισθησίαν των.

***

Τώρα, ἀγαπητοί μου, ὁποὺ ἐδιηγήθην τὸν ἀνυπόφορον τρόπον τῆς διοικήσεως τῶν τυράννων τῆς Ἑλλάδος, ὄχι βέβαια ὅσον ἔπρεπε διεξοδικῶς, ἀλλ' ὅσον τὸ παρὸν θέμα καὶ ὁ σκοπός μου τὸ ἐσυγχώρησε, τώρα, λέγω, ὁποὺ ἡ μόνη διήγησις, ἀρκετῶς μᾶς ἀπέδειξε, πόσον εἶναι ὁ αὐτὸς τρόπος τυραννικὸς καὶ ἀνυπόφορος, μὲ τὴν αὐτὴν συντομίαν θέλω σᾶς ἐνθυμίσει μὲ πόσην στενοχωρίαν οἱ ταλαίπωροι Ἕλληνες ἀναπληροῦσι εἰς τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα, καὶ πόσα βάρη ὑποφέρουσι. **Μετὰ** ταῦτα δὲ θέλω ἐρευνήσει τὰς αἰτίας τῆς μέχρι τοῦδε ἀναιδεστάτης μας ὑπομονῆς.

* Ὁ τῶν Ἰωαννίνων τύραννος, διὰ νὰ ὑπερέβῃ τοὺς ὁμοίους του εἰς τὴν κακίαν, ἀγόρασεν στανικῶς, καὶ χωρὶς ποτὲ νὰ πληρώσῃ, ὅλα τὰ πέριξ ὑπάρχοντα τῶν κατοίκων. Καὶ οὕτως, συνάζει αὐτὸς μόνον τοὺς καρποὺς ὅλης τῆς ἐπικρατείας, ἀφήνοντας τῶν γεωργῶν μόλις ὅσον χρειάζεται διὰ νὰ ζήσουν. Ἀνάμεσα δὲ εἰς τοὺς διαφόρους τρόπους, ὁποὺ ἐπιχειρίζεται, διὰ νὰ ἐκδύῃ τοὺς ὑπηκόους του, ὁ συχνότερος εἶναι ὁ ἀκόλουθος: Ἐκλέγει κανένα ἀπὸ τοὺς δούλους του, καὶ τὸν κάμνει διοικητὴν εἰς ἕνα ἢ εἰς περισσότερα χωρία, πλὴν αὐτὴν τὴν διοίκησιν τοῦ τὴν πωλεῖ ὅσον θέλει. Ὅθεν ἐκεῖνος, διὰ νὰ ἐβγάλῃ τὰ ὅσα ἐπλήρωσε, καὶ νὰ κερδίσῃ, ἁρπάζει πλέον καὶ ἐκδύει φανερὰ ὅλους, ἀλλ' ἀφοῦ πλουτίσῃ, εὐθὺς ὁ τύραννος τὸν κράζει, τὸν βάζει εἰς τὴν φυλακὴν καὶ τοῦ τὰ παίρνει, καὶ ἔπειτα, ἢ τὸν φονεύει, ἢ τὸν ξαναβάνει εἰς τὴν ἰδίαν ἐπιχείρησιν, διὰ τὸ ἴδιον πρῶτον τέλος.

Διὰ περισσοτέραν σαφήνειαν ὅμως, κρίνω ἀναγκαῖον νὰ ὁμιλήσω πρῶτον περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν τυράννων αὐτῶν. Ἀλλ' ἐπειδή, ὦ ἀγαπητοί μου, τὰ περιστατικὰ μ' ἐμπόδισαν ἀπὸ τὸ νὰ ἐκτελέσω τὴν θέλησίν μου, καὶ νὰ περιδιαβάσω τὴν Ἑλλάδα καὶ ὅλην τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικρατείαν, διὰ νὰ ἐπαριθμήσω μόνος μου καὶ καθὼς πρέπει, τοὺς ἐν αὐτῇ κατοικοῦντας, διὰ τοῦτο συντρέχω εἰς τοὺς πλέον νέους καὶ πλέον ἀξιοπίστους γεωγράφους, νὰ ἀντλήσω κἂν ἀπ' αὐτοὺς ἐκεῖνο, ὁποὺ μόνος μου δὲν ἐδυνήθην νὰ ἀπολαύσω.

Ἀφοῦ, λοιπόν, μὲ ἄκραν ἐπιμέλειαν ἐξέτασα πολλοὺς συγγραφεῖς, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν συμφωνοῦσιν ἀλλήλων των, καὶ σχεδὸν ὅλοι ἐκτείνονται εἰς περιττολογίας καὶ ἀφήνουσι εἰς σκότος τὰ ἀναγκαιότερα πράγματα τῆς γεωγραφίας, εὗρον δι' ἀληθεστέραν ἢ πλησιεστέραν εἰς τὴν ἀλήθειαν τὴν ἐπακόλουθον ἐπαρίθμησιν, εἰς τὴν ὁποίαν, βέβαια, οὔτε ἐγὼ δὲν τολμῶ νὰ καταπεισθῶ μὲ ἀναμφιβολίαν, ἀλλ' οὔτε ἀπίστευτος καθόλου μοῦ φαίνεται. Ὅθεν, ἐγὼ μὲν τὴν ἐκθέτω, ὅποιος δὲ εἶναι βεβαιότερος, ἂς τὴν διορθώσῃ, καὶ θέλω τοῦ μείνει εὐχάριστος.

***

Τὸ ὀθωμανικὸν βασίλειον εἰς τὴν Εὐρώπην διαιρεῖται εἰς τὰς ἀκολούθους δεκατρεῖς ἐπαρχίας, δηλαδὴ Βλαχίαν, Μολδαβίαν, Βουλγαρίαν, Σερβίαν, Μπόσναν, Δαλματίαν, Ἀλβανίαν, Ἤπειρον, Θεσσαλίαν, Λειβαδίαν, Πελοπόννησον, Μακεδονίαν καὶ Ρούμελην. Οἱ κάτοικοι δὲ εἶναι σχεδὸν δέκα ὀκτὼ μιλλιούνια, μαζὶ μὲ τοὺς νησιώτας τοῦ Ἀρχιπελάγους. Οἱ δὲ χριστιανοὶ ὡς πρὸς τοὺς ὀθωμανοὺς, εἶναι ὡς τὸ 115 πρὸς τὸ 29. Διὰ τοὺς ξένους, ὁποὺ κατοικοῦσι εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν, καὶ ἀλλογενεῖς, ὄντες κατὰ πολλὰ ὀλίγοι, δὲν τοὺς ἀναφέρω*. Τόσον πλῆθος Ἑλ-

* Ἀπὸ τὴν ἄνωθεν ἀπαρίθμησιν, εὐκόλως φαίνεται, ὑφείλοντας ἀπὸ κάθε ἑκατὸν μόνον δεκαπέντε, ὅτι ἄξιοι διὰ τὰ ἅρματα ἀπὸ μὲν τοὺς χριστιανοὺς ἠμποροῦσαν νὰ εἶναι 2.156.250, ἀπὸ δὲ τοὺς

λήνων, ὦ ἀγαπητοί, πῶς ἄρα γε νὰ ζῇ; Αὐτὸ λοιπόν, θέλω ἐξετάσει τώρα καὶ ἀκούσετε.

Ἂς ὑποθέσωμεν, διὰ τὸ εὐκολώτερον, τοὺς κατοίκους τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους εἰς τὴν Εὐρώπην ὡς 100. Ἀναλόγως, λοιπόν, εἰς τὴν εἰρημένην ἐπαρίθμησιν, οἱ χριστιανοὶ πρέπει νὰ εἶναι ὡς 80, καὶ οἱ ὀθωμανοὶ ὡς 20. Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἑκατόν, εἰς μὲν τὰς πόλεις* μόλις εὑρίσκονται τὰ 3) 10, οἱ δὲ λοιποὶ κατοικοῦσιν εἰς τὰ χωρία.** Ἐκ τῶν ὀθωμανῶν οὖν οἱ περισσότεροι ζῶσιν ἀπὸ χρονικὰ εἰσοδήματα, ὁποὺ συναθροίζουσιν ἀπὸ τὰ πλήθη τῶν ὑποστατικῶν των, οἱ δὲ λοιποὶ διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τεχνῶν, ὡς πάντως ἀσύδοτοι, κερδίζουσιν ἀρκετῶς, καὶ ζῶσιν κάλλιστα. Ἀλλ' οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἑλλάδος, φεῦ! οἱ γλυκύτατοί μου ὁμογενεῖς καὶ ὁμόθρησκοι, εἶναι τὴν σήμερον τὸ πλέον θλιβερὸν θέαμα εἰς τὸ θέατρον τοῦ κόσμου.

Ἀρχινῶντας λοιπὸν ἀπὸ τοὺς γεωργούς, ἤτοι χωριάτας, φρίττει τὸ πνεῦμα μου, εἰς τὸ νὰ διηγηθῶ τὴν ζωήν τους. Αὐτοὶ οἱ τάλανες, ἀφοῦ κοπιάσουν δι' ὅλον τὸν χρόνον καὶ ὑποφέρουν ἀνεκδιήγητα βάσανα, ποτὲ δὲν τοὺς περισσεύει ὁ καρπὸς τῶν ἱδρώτων των, διὰ νὰ ἀναπαυθῶσιν οὔτε μίαν ἡμέραν, καὶ σχεδὸν πάντοτε εὑρίσκονται στενοχωρημένοι νὰ πωλῶσι μέρος ἀπὸ τὰ φορέματά των, διὰ νὰ ζωοτρέφωνται.

Τόσα μεγάλα εἶναι τὰ βάρη, ὁποὺ ὑποφέρουσι, καὶ τό-

ὀθωμανοὺς 543.750. Εἶναι πρὸς τούτοις ἀναγκαῖον νὰ ἐνθυμηθῇ ὁ ἀναγνώστης, ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὀθωμανοὺς κατοικοῦσιν εἰς τὰς πολιτείας, καὶ ἐξακολούθως δὲν εἶναι ὅσον οἱ χριστιανοὶ ἐπιτήδειοι εἰς τὰ ἅρματα, ἀλλὰ περὶ αὐτῶν κατωτέρω ρηθήσεται.

* Τοιαύτας καλῶ, ὅσας περιέχουσι μίαν ποσότητα 20 χιλιάδων καὶ ἐπέκεινα κατοίκων.

** Πρὸς τούτοις, οἱ περισσότεροι τῶν ὀθωμανῶν κατοικοῦσιν εἰς τὰς πολιτείας, καὶ ἐξακολούθως φανερὸν ἀποκαθίσταται, ὅτι οἱ περισσότεροι χωριάτες καὶ γεωργοὶ εἶναι χριστιανοί, καὶ οἱ ἀξιώτεροι διὰ τ' ἅρματα.

σον μιαρὰ ἡ ψυχὴ τῶν ὀθωμανῶν***. Ὁ τρόπος δὲ τῆς συμφωνίας των μετὰ τῶν κυρίων τῶν ὑποστατικῶν, ἐκτὸς ὁποὺ εἶναι τυραννικώτατος, εἶναι, πρὸς τούτοις, καὶ ἀκατάστατος καὶ ἄνομος*. Πῶς οὖν ζῶσι; Ἔ! ἀδελφοί μου, φίλτατοί μου Ἕλληνες, ἐσεῖς τὸ ἠξεύρετε, χωρὶς νὰ σᾶς τὸ εἰπῶ. Οἱ γεωργοί, ἡ σεβασμιωτέρα κλάσις μιᾶς πολιτείας, ὁ σταθερώτερος στῦλος τῆς πολιτικῆς εὐτυχίας, ζῇ χειρότερα ἀπὸ τὰ ἴδια ζῶα. Βέβαια, ὁ πλούσιος ὀθωμανὸς τρέφει τὰ ἄλογά του μὲ πολλὰ καλλιότερα φαγητὰ ἀπὸ ἐκεῖνα, ὁποὺ φυλάττουσιν εἰς τὴν ζωὴν καὶ εἰς τὰς θλίψεις τὸν ἀθῶον καὶ δίκαιον χωριάτην.

Ἀλλά, μήπως τελειώνει εἰς αὐτὰ μόνον ἡ δυστυχία του; Αὐτὸς ὁ ταλαίπωρος πρέπει πρὸς τούτοις - ὢ ἐντροπὴ ἀνυπόφορος! - πρέπει, λέγω, νὰ χορτάσῃ τὴν λύσσαν καὶ καὶ τοῦ ληστοῦ τῆς ἐκκλησίας, ἤτοι τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ὡς

*** Πασίδηλος εἶναι ἡ φθορὰ ὁποὺ προξενεῖται εἰς τὰ χωρία, ὅταν διέρχωνται τὰ ἄτακτα στρατεύματα τῶν ὀθωμανῶν. Αὐτοὶ οἱ βάρβαροι καὶ σκληροκάρδιοι Ἀλβανῖται, ἀφοῦ λάβωσι ἀπὸ τοὺς ταλαιπώρους χωριάτες ὅσον τοὺς ζητήσουσι, καὶ ἀφοῦ φάγωσιν πλουσιοπαρόχως καὶ γαστριμάργως ὅσα πρόβατα καὶ ἄλλα εὕρωσιν, ἡ ἀχόρταγος ψυχή των ποτὲ δὲν εὐχαριστεῖται, καὶ μὲ βίαν τοὺς ἁρπάζουσιν, δὲν λέγω χρήματα, ἐπειδὴ δὲν ἔχουσιν, ἀλλ' ὅ,τι τοὺς εὕρουσι, καὶ ἀσπλάγχνως ἄλλον τύπτουσι, ἄλλον ὀνειδίζουσι, καὶ πολλοὺς φονεύουσι.

* Ὁ κύριος, παραδείγματος χάριν, δίδει τὸν σπόρον τοῦ γεωργοῦ, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ δουλεύσῃ μαζὶ μὲ τὴν συμβίαν του καὶ τέκνα του δι' ὅλον τὸν χρόνον, ἀφοῦ, λέγω, ἀφανίσῃ τὰ βόδια του καὶ καταχαλάσῃ τὰ ἐργαλεῖα του, συνάζει, τέλος πάντων, τὸν καρπόν, — καὶ πολλάκις ἡ φύσις δὲν ἀνταποκρίνεται δικαίως εἰς τοὺς κόπους του — τὸν ὁποῖον ἂς ὑποθέσωμεν ὡς 10. Εὐθὺς ὁ κύριος τοῦ χωραφίου λαμβάνει τὰ 2) 3, καὶ μένουσι 3 καὶ 1) 3. Ὁ ἐπιστάτης τοῦ χωρίου, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ὁ φανερὸς κλέπτης, ἁρπάζει ἄλλο ἕν, καὶ μένουν 2 καὶ 1) 3. Ὁ κύριος τοῦ χωραφίου λαμβάνει διὰ τὸν σπόρον 1) 3 καὶ οὕτως μένουν τοῦ γεωργοῦ μόνον 2, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔχει νὰ ζωοτραφῇ καὶ νὰ ἐνδυθῇ αὐτὸς καὶ ἡ φαμιλία του. Τοιαύτη περιγραφὴ πρέπει νὰ κινήσῃ εἰς σπλάγχνος τὰς πλέον σκληρὰς καρδίας, καὶ κάθε Ἕλλην πρέπει νὰ κλαύσῃ εἰς τὴν ἀνάγνωσίν της.

κατωτέρω ρηθήσεται, εἰς τρόπον ὁποὺ οἱ χωριάτες, ἐξαιρῶνται ἐκείνους τοὺς προδότας καὶ κακοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι διὰ νὰ μὴν διψήσωσι, πίουσι τὸ αἷμα τῶν συναδελφῶν των, καὶ ἀποκαθίστανται συνεργοὶ τῶν τυραννικῶν προσταγμάτων, ἀφοῦ χάνουν τὰ ὅσα οἱ ὀθωμανοὶ τοὺς ἁρπάζουσι καὶ τὰ ὅσα δίδουσι τῶν καλογήρων, μόλις ἠμποροῦσι νὰ ζήσωσι ἀπ᾿ ὅσα τοὺς μένουσι*.

Ἀλλά, πῶς νὰ παραιτήσω τὰς καθημερινὰς ἀγγαρείας ὁποὺ ὑποφέρουσι! Ὦ οὐρανέ, πῶς δὲν κατακαίεις μὲ τοὺς κεραυνούς σου τόσα βδελυρὰ τέρατα, ὁποὺ μιαίνουν καὶ ἀφανίζουν τὸ ἀνθρώπινον γένος! Δὲν εἶναι χωρίον, ὦ ἀγαπητοί, καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ τυράννου τῶν Ἰωαννίνων, ὁποὺ καθ᾿ ἑκάστην νὰ μὴν πέμπῃ τὸ ἓν τρίτον τῶν κατοίκων του, διὰ νὰ δουλεύῃ εἰς τὰ ἀνωφελῆ καὶ πολυέξοδα κτίρια τοῦ τυράννου, χωρὶς ἄλλην ἀνταμοιβήν, εἰμὴ ραβδίσματα καὶ πολλάκις θάνατον**. Τοιαύτην θλιβερὰν καὶ ἀνυπόφορον ζωὴν διάγουσιν οἱ χωριάτες τῆς ἑλληνικῆς γῆς, καί, βέβαια, πολλὰ χειροτέραν ἀπ᾿ ὅ,τι σᾶς τὴν παρέστησεν ἡ διήγησίς μου.

Ἀλλά, τί νὰ εἰπῶ, διὰ τοὺς πολίτας; Ἔ, αὐτοὶ χωρὶς νὰ ἔχουν ὀλιγοτέρους κόπους καὶ μόχθους ἀπὸ τοὺς χωριάτας, ἔχουν τὰ βάσανα, καὶ περισσότερα καὶ φοβερώτερα, ἀπὸ αὐτούς. Οἱ τεχνῖται, λοιπόν, δουλεύουν σχεδὸν 18 ὥρας τὸ ἡμερόνυκτον, καὶ ποτὲ δὲν ἠμποροῦν νὰ ἀναπληρώσουν τὰς ἀναγκαίας χρείας των. Οἱ προεστοὶ μὲ τὰ ἄδικα δοσίματα, ὁποὺ τοὺς ἐπιφορτώνουσι, τοὺς ἁρπάζουσιν, ἀπὸ τὸ ἓν μέρος, τὸν ὀλίγον καρπὸν τῶν ἱδρώτων των, τὸ πλῆθος τῶν ἑορτῶν καὶ αἱ ἀγγαρεῖαι τοὺς ἐμποδίζουσιν, ἀπὸ τὸ ἄλλο

---

* Τὰ συνηθισμένα των φαγητὰ εἶναι ἀγριολάχανα καὶ ψωμὶ ἀπὸ κριθάρι, δύο ἢ τρεῖς φορὰς τὸν χρόνον μόνον τρώγουσι κρέας.

** Ἐκτὸς τῶν εἰρημένων ἀγγαρευμάτων καὶ ἀδιακόπτων δοσιμάτων, ὁποὺ ὑποφέρουσι, πρὸς τούτοις ἀπ᾿ ὅσα ξύλα, τυρί, βούτυρον, λάδι καὶ κάθε ἄλλον εἶδος ἔχουσι, τὰ 9)10 τὰ πηγαίνουσι τοῦ τυράννου καὶ τῶν ὑπ᾿ αὐτοῦ τυραννούντων.

μέρος, κάθε περισσότερον κέρδος, ὁποὺ ἤθελαν ἠμπορέσει νὰ κάμωσι, καὶ ἀνάμεσα εἰς τόσας χιλιάδας, ὅταν τινὰς φθάσῃ νὰ ἀναπληρώσῃ τὰς χρείας του μὲ ὅσον κέρδος τοῦ μένει, νομίζεται πολλὰ εὐτυχής.

Πρόσθες ἀκόμη τὰ ἀνυπόφορα κακά, ὁποὺ καθημερινῶς δοκιμάζουσι ἀπὸ τοὺς ἀχρείους ἐπιστάτας τοῦ τυράννου, οἱ ὁποῖοι, μὲ ἄκραν ἀσπλαγχνίαν, καὶ χωρὶς συνείδησιν, ἐπιφορτώνουσιν εἰς τοὺς ἄλλους τὰ βάρη τοῦ μέρους των, καὶ αὐτοὶ μένουν ἀσύδοτοι. Ἐκεῖνοι, λέγω, οἱ ἄφρονες καὶ μωροὶ ἄνθρωποι, ὁποὺ κράζονται προεστοὶ καὶ ἄρχοντες, οἵτινες, ἀπὸ τὴν βρωμερὰν συνήθειαν, ἔχασαν σχεδὸν καὶ τὴν ἐντροπὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, καὶ μὲ ἄκραν ἀναισχυντίαν δὲν διστάζουσιν ἀπὸ τὸ νὰ ἀρνῶνται, ποτὲ μέν, τὰς ποσότητας τῶν πληρωμῶν, ποτὲ δέ, νὰ ξαναζητῶσι ἐκεῖνο, ὁποὺ ἔλαβαν ἤδη, καὶ τὸ χειρότερον νὰ καυχῶνται, εἰς τὸ νὰ δεικνύωνται πιστοὶ ὀπαδοὶ καὶ δοῦλοι τοῦ τυράννου ἑκούσιοι. Ἔ, σκληροὶ καὶ ἀναιδέστατοι ἄνθρωποι, ταχέως θέλετε μετανοήσει, ναί, θέλετε μετανοήσει καὶ θέλετε κλαύσει πικρῶς διὰ τὰς κακοεργίας σας.

Ποῦ νομίζετε, ὦ ἀγαπητοί μου Ἕλληνες, νὰ στέλνωσι, διὰ νὰ κατοικήσωσι, αὐτοὶ οἱ ἀπάνθρωποι καὶ ἀναιδέστατοι ἄρχοντες ἐκείνους τοὺς δυσώδεις καὶ βρωμεροὺς Ἀλβανίτας ἢ ἄλλης ἐπαρχίας ὀθωμανούς, ὁποὺ ὁ κάθε τύραννος βαστᾷ διὰ τὴν φύλαξίν του, καὶ μάλιστα εἰς τὴν Θετταλίαν καὶ Ἤπειρον; Ἴσως εἰς ὀσπίτια καμωμένα ἐξεπίτηδες, ἴσως εἰς τὰ εὐρύχωρα μετόχια τῶν μοναστηρίων, ἴσως εἰς τὰ μεγάλα παλάτια των, ἴσως ἔξω ἀπὸ τὴν πόλιν, ἢ εἰς ἔρημά τινα κτίρια, ἤ, τέλος πάντων, εἰς τὰ μοναστήρια; Οὐχί, οὐχί, ἀγαπητοί μου, μὴν προσμένετε τόσην κρίσιν ἀπὸ τὸν μεμεθυσμένον τους δουλικὸν νοῦν· αὐτοὶ ἐκλέγουσι καὶ πέμπουσιν αὐτοὺς τοὺς αἱμοβόρους λύκους εἰς τὰ ὀσπίτια, ὁποὺ εὑρίσκονται γυναῖκες καὶ κοράσια.

Καθείς, ὦ ἀγαπητοί μου, καθεὶς ἀπὸ ἐσᾶς ἠμπορεῖ εὐκόλως νὰ καταλάβῃ τὰς φοβερὰς ἐξακολουθήσεις. Ἐγὼ δέ, ἀπὸ τὴν δικαίαν ἀγανάκτησιν, ἡ χείρ μου τρέμει καὶ ἡ δ-

ρασίς μου ἐθάμπωσε, οὔτε πλέον ἠμπορῶ νὰ ἐπαριθμήσω τὰς δυστυχίας τῶν Ἰωαννίτων καὶ ὅλων τῶν Θετταλῶν, χωρὶς ἀπὸ τὸν θυμόν μου νὰ εἰπῶ, βέβαια, ὀλιγότερα ἀπ᾽ ὅ,τι ἀνήκουσι ἐκείνων τῶν μωροαρχόντων, ἀλλ᾽ ἴσως περισσότερα ἀπ᾽ ὅ,τι ἡ χρηστοήθεια καὶ τὸ ὁμογενὲς μὲ διδάσκουσι.

Ἂν ἐγώ, ὅμως, σιωπῶ, δὲν θέλουσι σιωπήσει αἱ τρομασμέναι μητέρες, ὁποὺ μετὰ δακρύων καὶ γονυκλιτῶς ἔμπροσθεν αὐτῶν τῶν ἀχρείων τεράτων ματαίως δέονται καθ᾽ ἑκάστην, σπανίως δὲ ἐκεῖνοι καταδέχονται νὰ τὰς ἀκροασθῶσι, καὶ πολλάκις, ἀντὶς νὰ τὰς παρηγορήσωσι, τὰς ἐπιπλήττουσι καὶ μὲ βίαν τὰς ἐκβάλλουσιν ἔξω, χωρὶς ποτὲ νὰ τοὺς δώσωσι τὴν παραμικρὰν βοήθειαν*. Ἂν ἐγὼ σιωπῶ, βέβαια, τὰ κρεμνισμένα ὀσπίτια τῶν ταλαιπώρων Θετταλῶν καὶ Ἠπε ρώτων, τὰ ξεσχισμένα στολίδια τῶν ὀσπιτίων των, αἱ αἱματωμέναι ὁδοὶ καὶ τείχη τῶν πόλεων ἀρκετῶς ὁμιλοῦσι εἰς τὰς ὁράσεις, ὄχι μόνον τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἰδίων ξένων. Ἂν ἐγὼ σιωπῶ, ἀκούονται ὅμως οἱ ἀναστεναγμοὶ τῶν δυστύχων πατέρων, οἵτινες, ἀφοῦ δὲν δύνανται νὰ κερδίσωσι τὴν ζωοτροφίαν των, οὔτε νὰ ἐνδυθῶσι μὲ τὸν καρπὸν τῶν ἱδρώτων των, εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ ἀφήσουν εἰς τὴν φαμελίαν των δέκα ὀθωμανοὺς καὶ ἄλλα τόσα ἄλογα καὶ αὐτοὶ νὰ ὑπάγουν εἰς τὴν φυλακήν, καὶ ὄχι ὀλίγας φοράς, εἰς θάνατον. Ἂν ἐγὼ σιωπῶ, θέλει λαλήσουν τὰ ἄ-

* Ἐνθυμοῦμαι μίαν φοράν, ὁποὺ ἔτυχα παρών, ὅταν μιὰ γυναίκα χήρα καὶ μὲ πέντε τέκνα ἀνήλικα εἶχεν ὑπάγει νὰ παρακαλέση ἕνα ἄρχοντα, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα σιωπῶ διὰ ὀλιγοτέραν του ἐντροπήν, διὰ νὰ τῆς κατεβάσουν τὸ δόσιμον, λέγουσα, ὅτι, διὰ νὰ πληρώση τὸ ἀπερασμένον, εἶχεν πωλήσει κάθε περιττὸν στολίδι, ὁποὺ τῆς εἶχεν μείνει, καὶ δὲν εἶχεν ἄλλο τι νὰ πωλήση, διὰ νὰ πληρώση τὰ ὅσα τῆς ἐζητοῦσαν, μάλιστα κλαίουσα ἐφώναζεν, πῶς ἔχει νὰ θρέψη καὶ νὰ ἐνδύση τρεῖς θυγατέρας καὶ δύο υἱούς... ὁ σκληρὸς ἄρχων δὲν τὴν ἄφησε νὰ τελειώση τὴν περίοδον, καὶ εὐθύς, ὁποὺ ἤκουσε νὰ λέγη, ὅτι ἔχει τόσα παιδία, μὲ ἀνήκουστον βαρβαρότητα καὶ ἀδιαφορίαν τῆς λέγει: «πώλησον δύο ἀπὸ τὰ παιδία σου καὶ πλήρωσον τὸ δόσιμον». Ἐγὼ σιωπῶ, ὁ δὲ ἀναγνώστης ἂς κρίνη, ὅπως θελήση.

θῶα στόματα τῶν τρομασμένων κορασίδων καὶ πεφοβισμένων ἐφήβων. Καὶ ἂν ἐγώ, τέλος πάντων, δὲν τοὺς δηλοποιῶ τὸ τέλος των, τὰ παραδείγματα καὶ αἱ ἱστορίαι ὅλου τοῦ κόσμου μὲ μεγάλην σαφήνειαν τοὺς τὸ προλέγουσι, καὶ ἀρκετὰ ἠμποροῦσαν νὰ τὸ προΐδωσι μόνοι των, ἂν ἄξιοι κρίσεως καὶ συλλογισμοῦ ἦτον τοιαῦτα τέρατα.

Ἰδού, ὦ Ἕλληνες, οἱ τεχνῖται πῶς ζῶσι, καὶ μὴν νομίσετε ὅτι ἐννοῶ διὰ μόνον τοὺς Ἰωαννίτας. Αὐτοὶ δὲν εἶναι δυστυχέστεροι, εἰμὴ μόνον, ὅτι ὁ τύρρανός των εἶναι κακοηθέστατος. Ἀλλὰ εἰς ὅλας τὰς πολιτείας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους εὑρίσκεται ἡ αὐτὴ διοίκησις, ὁ αὐτὸς τρόπος, αἱ ἴδιαι αἰτίαι, καὶ τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα. Ἂς ἔλθωμεν τώρα εἰς τὴν κλάσιν τῶν πραγματευτῶν, λέγω, ἐκείνων, ὁποὺ πωλῶσι διάφορα εἴδη εἰς τὰ ἐργαστήριά των, ὅ,ὅτι περὶ τῶν ταξιδευόντων παραιτέρω ρηθήσεται. Ἀλλὰ τί ἠμπορῶ νὰ εἰπῶ δι᾽ αὐτούς, χωρὶς νὰ ξαναειπῶ τὰ ἴδια προλεχθέντα διὰ τοὺς τεχνίτας;

Αὐτοὶ βασανίζονται ἀπὸ τὴν ἰδίαν κακὴν τύχην, μάλιστα δὲ αἱ δυστυχίαι των αὐξάνουσιν ἀναλόγως μὲ τὰς ὑποθέσεις των. Αὐτοὶ καθ᾽ ἑκάστην δίδοσι τῷ τυρράνῳ τόσας ποσότητας ἀπὸ κάθε εἶδος πραγματείας, ὁποὺ ἔχουσι, αὐτοὶ πληρώνοσι βαρύτατα δοσίματα, αὐτοὶ ὑποφέρουσι μὲ μεγαλειτέρας ζημίας εἰς τὰ ὀσπίτιά των πάντοτε τοὺς βρωμεροὺς Ἀλβανίτας.* Αὐτοὶ εἰς φυλακήν, αὐτοὶ εἰς ἀγγαρείας.** Αὐτοὶ τέλος πάντων εἶναι ὑποκείμενοι εἰς ὅλα τὰ χειρότερα κακά, ὁποὺ ἠμπορεῖ τινὰς νὰ στοχασθῇ. Πολλάκις ἡ τύχη τοὺς κατατρέχει καὶ εἰς τὰς ἐμπορικὰς των ἐπιχειρήσεις, καὶ πολλοὶ ἀπεθνήσκουν εἰς τὴν φυλακήν.

Ποῖος ἐμβαίνει εἰς μίαν πολιτείαν τῆς Ἑλλάδος, καὶ

* Πολλοὶ εὑρίσκονται στενοχωρημένοι ἀπὸ ξυλίσματα καὶ φοβερισμοὺς τῶν ἀπανθρώπων Ἀλβανίτων, ἐκτὸς τῆς κατοικίας, νὰ τοὺς δίδωσι καὶ τὴν ζωοτροφίαν.

** Εἰς τὰ Ἰωάννινα ἔφερον τὰ ξύλα, τὰς πέτρας καὶ τὴν λάσπην ὅλοι οἱ κάτοικοι χωρὶς ἐξαίρεσιν.

δὲν αἰσθάνεται μίαν ψυχρότητα εἰς τὴν καρδίαν του, ἀκούοντας πανταχόθεν νὰ ἐξέρχεται τὸ ἒ καὶ τὸ ἀλλοίμονον! Τί ἄλλο ἀκροάζεται ἕνας ξένος, πάρεξ ἀναστεναγμούς; Τί ἄλλο βλέπει ὁ Ἕλλην, εἰμὴ δάκρυα; Τί ἄλλο εὑρίσκεται, τέλος πάντων, εἰς τοὺς Ἕλληνας, εἰμὴ λύπη, φόβος, φυλακὴ καὶ θάνατος; Ἕνα γενικὸν μουρμούρισμα λύπης, μία σιωπὴ ἀπελπισίας κυριεύει ὅλων τὰς καρδίας. Καὶ πολλῶν ἡ ἀδυναμία μιᾶς δικαίας ἐκδικήσεως καὶ ἡ πολλὰ αἰσθαντική των καρδία φθείρει τὴν ζωὴν καὶ θνήσκουν ἀπελπισμένοι. Ἡ πτωχεία, τέλος πάντων, ὡς μία ἀδιάκοπος μικρὴ θέρμη, ἀδυνατίζει τὸ πλέον ὑγιὲς σῶμα. Οὕτως καταβάλλει τὴν γενναιότητα καὶ σταθερότητα τῶν δυστύχων πατέρων καὶ θαμπώνει τὸ πνεῦμα τῶν τέκνων.

Πῶς στοχάζεσαι τώρα, ὦ ἀναγνῶστα, νὰ ζῶσιν οἱ ἀγαπητοί μας Ἕλληνες, αὐτοὶ οἱ γλυκύτατοί μας ἀδελφοί; Ἴσως δὲν τὸ ἀγνοεῖς, καὶ ἴσως μαζύ μου συγκλαίεις καὶ ἐσὺ τὰς κοινὰς ἑλληνικάς μας δυστυχίας. Πλήν, μ᾽ ὅλον τοῦτο, δὲν θέλω σιωπήσει ἐγώ, ξαναενθυμῶντας σου τὸν τρόπον τῆς δυστυχεστάτης καὶ πτωχικῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων, ἀπὸ τὸ νὰ εὐφημίσω τὴν ἀγαθὴν καρδίαν καὶ τὴν φιλανθρωπότητα τῶν εὐεργέτων τῆς Ἑλλάδος.

Ἐξαιρῶντας, λοιπόν, ὅλους τοὺς προεστῶτας, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τοὺς προδότας, καὶ ὅλους ἐκείνους τοὺς ἀχρειεστάτους σκλάβους καὶ ὀπαδοὺς τῶν κατὰ μέρος τυράννων τῆς Ἑλλάδος, οἱ λοιποὶ σχεδὸν ἅπαντες ἀναπληροῦσι εἰς τὰς χρείας των ἀπὸ εὐεργεσίας ἐκείνων τῶν ὀλίγων Ἑλλήνων, οἵτινες καὶ ἐν τῇ πατρίδι, καὶ πόρρω αὐτῆς, ὅταν εὑρίσκωνται, δὲν παύουσι ἀπὸ τὸ νὰ βοηθῶσι καθ᾽ ἑκάστην τοὺς συμπατριώτας των, ἀπὸ τὸ νὰ τοὺς παρηγορῶσι μὲ ἔξαφνα χαρίσματα, καὶ τέλος πάντων, ἀπὸ τὸ νὰ τοὺς στολίζωσι τὸ πνεῦμα μὲ τὰ σχολεῖα, ὁποῦ ἐξ ἰδίων των ἔκτισαν καὶ φυλάττουσι.

Συγχωρήσετέ με, ὦ ἄνδρες γενναιότατοι καὶ φιλεύσπλαγχνοι, ἂν μία μεγάλη αἰτία μ᾽ ἐμποδίζῃ ἀπὸ τὸ νὰ ἐκθέσω εἰς τοῦτον μου τὸν λόγον τὰ ἔνδοξα ὀνόματά σας· ἡ

εὐγνωμοσύνη μου ὅμως ὡς Ἕλλην, καὶ τὸ χρέος τῶν συναδελφῶν μας, ἐντὸς ὀλίγου θέλουν ἐνεργήσει, διὰ νὰ ἐγχαράξουν μὲ χρυσᾶ ψηφία τοιοῦτον κατάλογον εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Ἑλλάδος, καθὼς καὶ τώρα τὸν φυλάττουσι ἐγκεχαραγμένον εἰς τὰς καρδίας των. Δὲν μένει τώρα ἄλλη κλάσις, εἰμὴ τῶν ταξιδιώτων, ὁποὺ νὰ ζητῇ ἐξήγησιν, ἀλλὰ περὶ αὐτῶν, ὡς προεῖπον, θέλω ὁμιλήσει παρεμπρός, καὶ τελειώνω τοιαύτην θλιβερὰν διήγησιν μὲ μίαν γλυκεῖαν παρατήρησιν, ὁποὺ σᾶς παρακαλῶ νὰ κάμητε εἰς τὸ ἑλληνικὸν γένος, διὰ κοινήν μας χαράν.

Ἡ τυραννία, ὦ Ἕλληνες - καὶ ὁποία τυραννία! - δὲν ἐδυνήθη νὰ ἐξαλείψῃ ἀπὸ τὸ γένος μας τὰ χαρακτηριστικά του σημεῖα, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως. Ἡ σταθερότης καὶ ἡ φιλευσπλαγχνία σώζονται εἰς ὅλους τοὺς Ἕλληνας καὶ ἡ ἀρετὴ λάμπει ἀνάμεσα εἰς τὸν βόρβορον τῆς τυραννίας*. Ὦ ἀρετή, ὦ θεῖον καὶ ἱερὸν δῶρον! Σύ, ὁποὺ καταπραΰνεις τὰ ἄλογα πάθη. Σύ, ὁποὺ συνοδεύεις διὰ παντὸς μὲ τὴν ψυχὴν εἰς μίαν ἥσυχον καὶ γαληνὴν ἀνάπαυσιν. Σύ, ὁποὺ καθιστᾷς τὸν ἄνθρωπον εὐτυχῆ, ἀποκαθιστῶντας του ὀλίγας τὰς χρείας ὁποὺ τὸν ἁρματώνεις ἐναντίον εἰς τὰς καταδρομὰς τῆς τύχης, καὶ τὸν καθιστᾷς ἀδιάφορον εἰς τὰς εὐτυχίας. Σύ, ὁποὺ ὑψώνεις τὴν ἀνθρωπίνην οὐτιδανότητα καὶ καθιστάνεις τὸν ἄνθρωπον ἀνώτερον τοῦ εἶναι του. Σύ, ὁποὺ χαρακτηρίζεις καὶ καταστεῖς ἀμετάτρεπτον τὸν ἐνάρετον. Ναί, ὁ ναός σου δὲν εἶναι ἐσφαλισμένος εἰς τὴν ὑποδουλωμένην Ἑλλάδα! Σὺ λατρεύεσαι ἀπὸ τοὺς εὐεργέτας τοῦ γένους.

Αὐτοὶ σὲ τιμοῦσι μὲ τὰ καθημερινὰ δῶρα, ὁποὺ προσφέρουσι εἰς τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἐγὼ τοὺς τὸ κοινοποιῶ διὰ δόξαν μας. Ἀλλ᾽ ἐσεῖς, ὦ εὐεργέται, νομίζετε νὰ ἐκπληροῦται τὸ χρέος σας διὰ τῶν εὐεργεσιῶν σας μόνον; Οὐχί,

---

* Εἰς ὅλας τὰς πολιτείας τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐξόχως εἰς τὰ Ἰωάννινα, κάθε ἡμέραν ὅλοι οἱ συμπολῖται, στέλνουσιν εἰς τοὺς φυλακωμένους καὶ φαγητὰ καὶ ἐνδύματα καὶ κάθε ἄλλον ἀναγκαῖον· ὅταν δὲ κανεὶς ἀδικῆται καὶ κατατρέχεται, κάθε γείτων νομίζει χρέος του νὰ τὸν βοηθήσῃ, ὡς δύναται.

ἀγαπητοί μου, ἐγὼ δὲν εἶμαι κόλαξ, διὰ νὰ σιωπήσω τὸ τί πρέπει νὰ κάμετε, καὶ ἐσεῖς ἀγαπᾶτε ἀρκετῶς τὴν ἀρετήν, διὰ νὰ σᾶς κακοφανῇ ἡ ἀλήθεια καὶ νὰ μείνητε εἰς τὸ λάθος σας. Ἡ ἀρετή, ὦ ἀδελφοί μου, τόσον διαφέρει ἀπὸ τὴν κακίαν, ὡς ἡ ζωὴ ἀπὸ τὸν θάνατον. Καθὼς λοιπὸν ἀνάμεσα ζωῆς καὶ θανάτου, δὲν εὑρίσκεται μέσος ὅρος, οὔτε ἀνάμεσα ἀρετῆς καὶ κακίας ἠμπορεῖ νὰ εὑρεθῇ, καὶ ἐξακολούθως δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἰπῇ τινάς, οὔτε ὅτι ὁ δεῖνας εἶναι περισσότερον ἀπεθαμένος ἀπὸ τὸν δεῖνα ἀπεθαμένον, οὔτε ὅτι ὁ ἕνας ἐναρετώτερος ἀπὸ τὸν ἄλλον ἐνάρετον*.

***

Ἐνάρετος, ὦ εὐεργέται τῆς Ἑλλάδος, εἶναι μόνον ἐκεῖνος, ὁποὺ θέλοντας νὰ ζήσῃ εἰς πολλοὺς - δηλαδὴ ὠφελῶντας τοὺς συναδελφούς του, νὰ ἀθανατίσῃ τὸ ὄνομά του, καί, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, νὰ ζῇ καὶ ἀποθαμένος - κάμνει ὄχι ὅσον θέλει, ἀλλ' ὅσον πρέπει, καὶ ὄχι ἐκεῖνο ὁποὺ εἰς οὐδὲν τὸν ἐγγίζει** ἀλλὰ ἐκεῖνο, ὁποὺ εἶναι ἀναγκαῖον, προκρίνοντας πάντοτε τὸ κοινὸν ὄφελος χωρὶς νὰ στρέψῃ τοὺς ὀφθαλμούς του εἰς τὴν μικρὰν ἢ μεγάλην ζημίαν, ὁποὺ ἤθελε τοῦ προξενήσει ἓν ἔργον του ἐνάρετον.

Εἰς τὰς νομαρχικὰς διοικήσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ κυρία βάσις καὶ τὸ θεμέλιον ὅλης τῆς πολιτικῆς διαγωγῆς, ὁ ἐνάρετος κάμνει ὅσον πρέπει, καὶ ποτὲ δὲν ζημιοῦται, ἐπειδὴ ποτὲ δὲν συγχωρεῖ ἡ ὀρθὴ διοίκησις ξεχώρισιν ἀπὸ τὰς μερικὰς εἰς τὰς κοινὰς ὑποθέσεις, καθὼς εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ παρόντος μου λόγου ἀρκετῶς ἀπεδείχθη. Καὶ ἐξακολούθως, ὁ ἐνάρετος κάμνοντας ὅ,τι τὸν διδάσκει

* Ἂς μὴν παραξενευθῇ ὁ ἀναγνώστης ἀπὸ αὐτὴν τὴν πρότασιν, ἀλλ' ἂς στοχασθῇ ὅτι, ὁσάκις βλέπομεν ἕνα ἐνάρετον νὰ κάμνῃ περισσότερα καλὰ ἀπὸ ἕνα ἄλλον ἐνάρετον, αἰτία εἶναι μόνον καὶ μόνον αἱ περιστάσεις.

** Πολλοὶ ἐνόμισαν καὶ νομίζουν ἐναρέτους τινὰς βασιλεῖς, διὰ τὸ ὅτι ἔκαμον καλὰ πράγματα, χωρὶς νὰ ἐρευνήσουν τὸ ὅ,τι ἠμποροῦσαν νὰ κάμωσι.

ἡ ἀρετή, κάμνει πρῶτον μὲν τὸ χρέος του ὡς πολίτης, καὶ δεύτερον, ὠφελῶντας τοὺς ἄλλους· ἡ ἕνωσις, ὁποὺ εὑρίσκεται ἀναμεταξὺ εἰς ὅλους τοὺς πολίτας, κάμνει νὰ ὠφελῆται καὶ ὁ ἴδιος.

Πολλὰ διαφορετικὸν εἶναι ὅμως τὸ πρᾶγμα εἰς τὰς τυραννικὰς διοικήσεις, ὅταν καμμίαν φορὰν ἐμφανίζεται ἡ ἀρετὴ - τὸ ὁποῖον, ἀγκαλὰ καὶ σπανίως, πλὴν ἀκολουθεῖ, καὶ εἰς κάθε τόσον εὑρίσκονται μερικοὶ ἐνάρετοι διὰ τιμὴν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ διὰ μεγαλειτέραν ἐλπίδα μιᾶς ταχέας ἐπανορθώσεως ἐκείνου τοῦ γένους, ὁποὺ τυραννεῖται* - ὡσὰν ὁποὺ ἡ τυραννία ἔχει διὰ βάσιν καὶ θεμέλιον τὴν ἀνομοιότητα καὶ τὴν ἀδικίαν. Ὅσοι δοῦλοι εἶναι, τόσαι διαιρέσεις εὑρίσκονται, καὶ εἰς τὸ λεξικὸν τῆς δεσποτείας ἡ λέξις «ἕνωσις» δὲν εὑρίσκεται. Ὅθεν, εἶναι φανερόν, ὅτι ἕνας ἐνάρετος ὑπὸ τῆς δουλείας πρέπει ἐξ ἀνάγκης νὰ πάσχῃ, καὶ ἐξακολούθως, ὅποιος δὲν πάσχει ὑπὸ τῆς δουλείας, δὲν εἶναι ἐνάρετος.

Καλὸν ἤθελεν ἦτον, ὦ Ἕλληνες, ἂν οἱ ἐνάρετοι τῆς Ἑλλάδος δὲν ἤθελον ὑποφέρει, ἀλλά, κάμνοντες τὸ χρέος των, ἤθελον ὠφελήσει τοὺς ἄλλους καὶ τὸν ἑαυτόν τους. Πλὴν αὐτὸ εἶναι ἀδύνατον νὰ θεωρηθῇ, ἕως ὁποὺ ἡ Ἑλλὰς εὑρίσκεται ὑπὸ τυραννίας. Ἂς ὑποφέρωσι λοιπὸν ὡς φιλογενεῖς καὶ φιλελεύθεροι, καὶ ἂς μάθωσιν ὅτι, ὅποιος ἠμπορῶντας νὰ ὠφελήσῃ περισσότερον, ὠφελεῖ ὀλιγότερον, δὲν εἶναι ἐνάρετος.

Ἐγὼ ἔλαβα τὴν εὐχαρίστησιν νὰ γνωρίσω ἀρκετοὺς

* Οἱ περίεργοι ἀλλογενεῖς, καὶ μάλιστα οἱ Βρεττανοί, περιερχόμενοι εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπαντοῦντες ἔνθεν κακεῖθεν διεσπαρμένα τὰ διάφορα λείψανα τῆς μεγαλειότητός της, εὑρίσκονται ὑποχρεωμένοι νὰ κράζωσι: «Ἐδῶ ἐστάθη τὸ σχολεῖον τῆς οἰκουμένης». Οἱ δὲ νῦν φιλόσοφοι καὶ πολυπράγμονες Ἕλληνες, θεωρῶντες ἀναμεταξὺ εἰς τοὺς ταλαιπώρους ὁμογενεῖς μας μερικοὺς ἐναρέτους καὶ ἀξίους ἄνδρας, μὲ κρυφίαν ἡδονὴν κραυγάζουσι: «Οὐχί, οὐχί, ἡ Ἑλλὰς δὲν θέλει μείνει διὰ πολὺν καιρὸν ὑπὸ τῆς τυραννίας, ἀλλὰ ταχέως θέλει συντρίψει τὰς ἁλύσους της».

ἐναρέτους Ἕλληνας καὶ εὐεργέτας τῆς Ἑλλάδος, τῶν ὁποίων ἡ φιλευσπλαγχνία καὶ ἡ καλὴ καρδία, δὲν μοῦ συγχωροῦσι νὰ τοὺς κράξω μὴ ἐναρέτους, ὄντας βέβαιος ὅτι, ἂν δὲν κάμνουσι εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅσον ἔπρεπε καὶ ὅσον ἠμποροῦσαν, ἡ μόνη αἰτία εἶναι, ὁποὺ δὲν γνωρίζουσι ἐκεῖνο, ὁποὺ ἔπρεπε νὰ κάμωσι, ἐπειδή, ὦ Ἕλληνες, δὲν εἶναι δύσκολον εἰς ἕνα καλὸν ἄνθρωπον νὰ κάμῃ ἓν καλὸν ἔργον τόσον, ὅσον εἶναι δύσκολον νὰ τὸ κάμῃ καλῶς καὶ καθὼς πρέπει. Ὅθεν, παρεμπρός, θέλω φανερώσει πρὸς τοὺς εὐεργέτας τῆς Ἑλλάδος τὸ τί πρέπει νὰ κάμωσ. καὶ ἐλπίζω ὡς ἐνάρετοι, ὁποὺ εἶναι, νὰ κάμωσι τὸ χρέος των, καθὼς τυχαίνει, διὰ νὰ ἀποκαθιστῶσι ἄξιοι τῆς ἀρετῆς.

Ἡ εὐεργεσία εἶνα: ἀναντιρρήτως τὸ χρηστότερον ἔργον ἑνὸς ἐναρέτου πλουσίου, ἀλλά, ἀγαπητοί μου Ἕλληνες, ὁποῖον ὄφελος προξενεῖ εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν σήμερον; Ἂν μέχρι τοῦδε τοὺς ὠφέλησε, φεῦ! τώρα αὐτὸ τὸ χρηστὸν ἔργον, ἀντὶς νὰ ὠφελήσῃ, βλάπτει, καὶ ἄλλο δὲν προξενεῖ εἰς τοὺς Ἕλληνας, εἰμὴ μόνον μίαν ἐπιζήμιον παρηγορίαν καὶ τοὺς κάμνει νὰ μένουν πάντοτε ἀκίνητοι ὑπὸ τῆς τυραννίας. Οἱ χρείαν ἔχοντες, ἀφοῦ εὐεργετηθοῦν, ὑποφέρουν περισσότερον, καὶ ὅσον περισσότερον εὐεργετοῦνται, τόσον ὀλιγότερον τοὺς βαρύνει ἡ τυραννία. Καὶ ἰδοὺ ὅτι ἓν καλόν, ὁποὺ γίνεται εἰς τόπον ἑνὸς μεγαλειτέρου καλοῦ, προξενεῖ τὸ χειρότερον κακόν, ὁποὺ ἠμποροῦσε νὰ προξενήσῃ τῆς Ἑλλάδος*.

* Ἀλλὰ πῶς, ἴσως τινὰς ἤθελεν εἰπεῖ, εἶναι δυνατὸν ἓν χρηστὸν ἔργον νὰ βλάψῃ; Ἔ, ἀγαπητέ! δὲν εἶναι τὸ ἔργον, ὁποὺ προξενεῖ τὴν ζημίαν, ἀλλ' ἡ περίστασις. Ὁ εὐεργέτης, ἐν ὅσῳ εὐεργετεῖ, νομίζει πὼς κάμνει ὅσον πρέπει, καὶ μένει ἀκίνητος. Ὁ εὐεργετούμενος δέ, ἐν ὅσῳ εὐεργετεῖται, δὲν ἀπελπίζεται, καὶ μένει ὑπὸ τῆς δουλείας. Τὰ χρηστὰ ἔργα πρέπει νὰ τὰ κάμῃ τινὰς ἐν καιρῷ τῷ δέοντι, καὶ ὄχι ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν, διότι αἱ περιστάσεις πολλάκις ἀνατρέπουσι τὸ καλὸν εἰς κακόν. Ἂν παραδείγματος χάριν ἕνας ἀρχιστράτηγος εἰς τὸν καιρὸν τῆς μάχης ἤθελε προστάξει, φιλευσπλαγχνίᾳ κινούμενος, νὰ περιποιηθοῦν τοὺς πληγωμένους καὶ νὰ ἐνταφιάσουν τοὺς ἀπεθαμένους, βέβαια ἤθελε νικηθῆ

Οἱ εὐεργέται τῆς Ἑλλάδος, λοιπόν, ἂς μὴν νομίζωσι, ὅτι ὠφελοῦσιν, ὅσον πρέπει, τὴν πατρίδα των, εὐεργετῶντας τινὰς Ἕλληνας. Ἡ Ἑλλὰς βλάπτεται, ἡ κοινὴ ἐλπὶς ὀλιγοστεύει, καὶ ἀλλοίμονον εἰς τὸ ἑλληνικὸν γένος, ἂν οἱ εὐεργέται του δὲν ἀλλάξωσι σκοπόν, καὶ δὲν μεταχειρισθῶσιν εἰς ἄλλον τρόπον τὰς εὐεργεσίας των*. Κάτωθι λοιπὸν θέλω ἀποδείξει, ὡς προεῖπον, τὸ τί πρέπει νὰ κάμωσι, διὰ νὰ ἐξαλείψουν τὰς χρείας ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, καὶ νὰ ἀποκαταστήσουν ἀχρήστους τὰς εὐεργεσίας των μὲ τὴν ἰδίαν εἰλικρινότητα, ὁποὺ ἡ ἀγάπη τοῦ γένους μου καὶ ὁ θεῖος ἔρως τῆς πατρίδος μὲ διδάσκουσι.

ἀπὸ ἕνα ἐχθρόν, ὁποὺ δὲν ἤθελε τὸν ὁμοιάσει καὶ ἡ φιλευσπλαγχνία του, κακῶς ἐνεργημένη καὶ παράκαιρα, προξενεῖ τὴν δυστυχίαν ἑνὸς γένους ὁλοκλήρου.

* Ἂς μὴν τολμήσῃ ὁ ἀναγνώστης, καὶ διὰ τοῦτο τὸν ὁρκίζω ἔμπροσθεν τῆς δικαιοσύνης καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς ἀρετῆς, ἂς μὴν τολμήσῃ, λέγω, ὅποιος καὶ ἂν εἶναι, νὰ μὲ κράξῃ ἀγνώμονα. Ἐγὼ εἶμαι ὑπόχρεως εἰς τοὺς εὐεργέτας τῆς Ἑλλάδος ὄχι ὀλίγον, εἶμαι εὐγνώμων εἰς τὰς χάριτάς των, μαζὶ μὲ ὅλους τοὺς Ἕλληνας. Πόσον ὅμως ἤθελεν ἦτον καλλίτερον, νὰ μὴν ἤθελον ἔχει χρείαν ἀπὸ τὰς εὐεργεσίας των. Ὅποιος ἰατρεύεται ἀπὸ μίαν ἀσθένειαν, εἶναι εὐγνώμων πρὸς τὸν ἰατρόν του, πλὴν ὅλοι παρακαλοῦσι νὰ μὴν λάβωσι χρείαν ἀπὸ τὸν ἰατρόν.

ΒΙΒΛΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ
ΟΙ ΣΥΝΕΡΓΟΙ ΤΗΣ ΤΥΡΑΝΝΙΑΣ

Δύο αἴτια εἶναι, ὦ Ἕλληνές μου ἀκριβοί, ὁποὺ μέχρι τῆς σήμερον μᾶς φυλάττουσι δεδεμένους εἰς τὰς ἁλύσους τῆς τυραννίας. εἶναι δὲ τὸ ἀ μ α θ ὲ ς ἱ ε ρ α τ ε ῖ ο ν καὶ ἡ ἀ π ο υ σ ί α τ ῶ ν ἀ ρ ί σ τ ω ν σ υ μ π ο λ ι τ ῶ ν. Εἰς τὴν διήγησιν τῆς δευτέρας αἰτίας, εἰς τὴν ὁποίαν συγκαταλέγεται καὶ ἡ κλάσις τῶν εὐεργετῶν τῆς Ἑλλάδος, θέλω φανερώσει τὸ χρέος των, ὡς ἔταξα. Τὰ δὲ προλεχθέντα περὶ τῆς ἀρετῆς αὐτῶν χρησιμεύουν ὡς προλογίδιον εἰς τὴν ἐξέτασιν, ἐν ἧ εἰσέρχομαι τώρα, διὰ νὰ ἀποδείξω, ὅτι δὲν εἶναι οὔτε δειλία, οὔτε ἀστοχασία τῶν Ἑλλήνων, ὁποὺ μέχρι τῆς σήμερον μᾶς φυλάττει ὑπὸ τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας, καί νὰ ἀποστομώσω τὰς φθονερὰς καὶ καταλάλους γλώσσας τῶν ἀλλοφύλων.

Ἀλλά, πόσον θέλει συγχύσει, ἡ ἀκόλουθος διήγησις τῆς πρώτης αἰτίας μερικοὺς ἀρχιεπισκόπους, ἢ ἄλλου τάγματος ἱερεῖς, ἂν κατὰ τύχην τὸν παρόντα μου λόγον ἀναγνώσωσι - τὸ ὁποῖον μοῦ φαίνεται δύσκολον.- βλέποντας ξεσκεπασμένας τὰς ψευδεῖς των ἀρετάς.

Ὦ, πόσον ταχέως θέλει ρίψουσιν εἰς τὸ πῦρ τοῦτο μου τὸ βιβλιάριον, ὅσοι φοβοῦνται τὸ φῶς τῆς ἀληθείας! Διὰ τοῦτο λοιπὸν κρίνω ἀναγκαῖον νὰ τοὺς προειδοποιήσω, ὅτι τὸ πατριωτικὸν χρέος μου μὲ προστάζει νὰ ὁμιλήσω τὴν ἀλήθειαν, καὶ δὲν φοβοῦμαι οὔτε τοὺς ἀμαθεῖς, οὔτε τοὺς

σπουδαίους καὶ ἐναρέτους*. Τοὺς μὲν πρώτους, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἄξιοι φόβου, τοὺς δὲ δευτέρους ἐπειδὴ ἡ ἀλήθεια δὲν ἐπιδέχεται κατάκρισιν. Μᾶλλον δὲ οἱ σπουδαῖοι θέλουν ἐπικυρώσει τοὺς λόγους μου μὲ νουνεχῆ των ἐπιβεβαίωσιν, καὶ θέλουν προσπαθήσει, ὅσον ὀγληγορώτερον δυνηθῶσι, νὰ δ ορθώσωσιν ὁπωσοῦν τὰς φοβερὰς καὶ ἐπιζημιώδεις καταχρήσεις αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ τάγματος, διὰ νὰ ἀναλάβῃ ἡ Ἑλλὰς τὴν προτέραν της λάμψιν καὶ εὐτυχίαν.

Διὰ τοῦτο, λοιπόν, μετὰ δακρύων παρακαλῶ τοὺς σοφοὺς καὶ ἐναρέτους ἄνδρας, ὁποὺ φέρουσι τὸ σεβάσμιον ἔνδυμα τῆς ἱερωσύνης, νὰ μὲ συγχωρήσουν, ἂν μὲ ἄκραν τόλμην ἀποφασίζω νὰ ἐλέγξω αὐστηρῶς τοὺς ἀναξίους καὶ ἀμαθεῖς καλογήρους, καὶ νὰ ἀποδείξω μὲ γεωμετρικὴν βεβαιότητα τὸ πόσον κακὸν προξενοῦσι τὴν σήμερον εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἂς μὴν μὲ νομίσουν ἀνευλαβῆ, ἂν ἀκούσωσι νὰ καταφρονῶ τὴν σημερινὴν καλογερικήν των σύστησιν καὶ διαγωγήν, ἀλλ' ὡς ζηλωταὶ τῆς ἐπανορθώσεως καὶ δόξης τῆς κοινῆς πατρίδος μας Ἑλλάδος, νὰ στοχασθῶσι, ἂν εἶναι εὔκολον, νὰ ξαναλάβῃ τὸ γένος μας τὴν ἐλευθερίαν του, ἐν ὅσῳ σώζεται ὁ οἰκιακὸς ἐχθρός της, ἡ ἀμάθεια, λέγω, ἡ δεισιδαιμονία καὶ ἡ κατάχρησις τῆς θρησκείας, ἢ ὁπόσην φθορὰν θέλει προξενήσει μία αἰφνίδιος ἀνάστασις καὶ ἐπανόρθωσις εἰς ὅσους ἀδίκως καὶ ἀναισχύντως παρέβηκαν τὰς ἐκκλησιαστικὰς καὶ ἠθικὰς νομοθεσίας, ἂν ἐν καιρῷ δὲν θέλουσι διορθωθῆ.

Ὦ, πόσον αἰσθάνομαι τὴν φλόγαν τῆς ἀγανακτήσεως καὶ ἐντροπῆς εἰς τὴν καρδίαν μου, τώρα ὁποὺ τόσον καταφρονητικῶς θέλω λαλήσει διὰ τὴν πλέον τιμιωτέραν κλά-

* Δὲν εἶναι ὀλίγοι βέβαια οἱ ὄντως ἄξιοι εὐλαβείας καὶ τιμῆς ἱερεῖς, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ὁ σεβασμιώτατος καὶ ἐνάρετος ἀνήρ, ὁ σοφώτατος λέγω οἰκονόμος τῶν Ἰωαννίνων κὺρ Κοσμᾶς Μπαλάνου, ὁ ὁσιώτατος καὶ ἐλλογιμώτατος διδάσκαλος εἰς Κερκύραν κὺρ Ἀνδρέας ἱερεύς, καὶ ἄλλοι πολλοί.

σιν τῆς πολιτικῆς διαγωγῆς! Πόσον μὲ λυπεῖ, ὁπού, ἀντὶς νὰ ἐπαινέσω αὐτὸ τὸ ἱερὸν τάγμα, ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ πατριωτικὸν χρέος μου μὲ βιάζουσι νὰ τὸ κατηγορήσω. Μεγάλον βέβαια εἶναι τὸ ἐπιχείρημά μου, ἀλλ' ἐγὼ ἔταξα νὰ κάμω κάθε θυσίαν ἔμπροσθεν εἰς τὸ ἄγαλμα τῆς Ἐλευθερίας, καὶ δὲν θέλω παραιτήσει τὴν ἀναγκαιοτέραν.

Ὦ σὺ μιαρὰ Σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τί ὁμοιάζεις, ἤθελα νὰ ἠξεύρω ἀπὸ ἐσὲ τώρα ὁποὺ σὲ ἐρωτῶ, εἰς τί, λέγω, ὁμοιάζεις τοὺς ἱεροὺς καὶ θείους ἀποστόλους τοῦ λόγου τῆς σοφίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ; Ἴσως εἰς τὴν ἔνδειαν καὶ ἀφιλοκέρδειαν, ὁποὺ ἐκεῖνοι ἐκήρυττον; Ἀλλ' ἐσὺ εἶσαι γεμάτη ἀπὸ χρήματα, ὁποὺ καθημερινῶς κλέπτεις ἀπὸ τοὺς ταλαιπώρους χριστιανούς. Ἴσως τὴν ἐγκράτειαν καὶ χαλιναγωγίαν τῶν παθῶν; Ἀλλ' εἰς ποῖον μεγάλον ξεφάντωμα δὲν εὑρίσκεται μέρος ἀπὸ τοὺς συγκλήτους σου, καὶ ποῖος ἀπὸ αὐτοὺς δὲν λατρεύει δύο καὶ τρεῖς ἀρχοντίσσας μὲ ἄκραν ἀναισχυντίαν καὶ σχεδὸν φανερά;*

Μήπως τοὺς ὁμοιάζεις κἂν εἰς τὴν εὐλάβειάν των πρὸς τὴν θρησκείαν; Ἀλλὰ ποῖος δὲν γνωρίζει τὴν ἄκραν ἀνευλάβειάν σου καὶ ποῖος δὲν ἠξεύρει πόσον γελοιωδῶς καὶ χλευαστικῶς ἐκτελεῖς τὰς ἱερουργίας;** Εἰς τί λοιπὸν τοὺς ὁμοιάζεις; Εἰς τὴν φιλανθρωπότητα; Ἐσύ, τοὺς πτωχοὺς δὲν καταδέχεσαι οὔτε κἂν νὰ τοὺς ἴδῃς, οὐχὶ δὲ νὰ τοὺς βοηθήσῃς. Ἡ λύσσα σου διὰ τὰ χρήματα εἶναι ἀπερίγραπτος***. Τοὺς ὁμοιάζεις ἴσως εἰς τὴν φιλαδελφότητα, εἰς τὴν ὁμόνοιαν, εἰς τὴν ἐπάλληλον ἀγάπην; Ἀλλὰ ποῖος δὲν γνωρίζει πόσον προσπαθεῖ ὁ ἕνας νὰ βλάψῃ τὸν ἄλλον;****

---

* Ὁ νῦν ἀρχιερεὺς τῶν Ἰωαννίνων εἶναι μοιχὸς καὶ ἀρσενοκοίτης, χωρὶς τὴν παραμικρὰν συστολήν.

** Ἐγὼ εἶδα πολλάκις ἕνα ἀρχιεπίσκοπον εἰς τὴν μέσην τῆς λειτουργίας, νὰ ὑβρίζῃ, νὰ ἀναθεματίζῃ, καὶ νὰ δέρνῃ ὄχι ὀλίγας φορὰς τοὺς παπάδες, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοὺς διακόνους.

*** Ἐγὼ ἐγνώρισα ἕνα καλόγηρον τόσον φιλάργυρον, ὁποὺ μὲ τὸ νὰ τοῦ ἐκλέφθησαν μερικὰ χρήματα, ὕστερα ἀπὸ ἕνα μῆνα ἀπέθανεν ἀπὸ τὴν θλῖψιν του.

**** Ὁ θάνατος κανενὸς ἀρχιεπισκόπου ἀποδεικνύει φανερώτα-

Εἰς τί λοιπὸν τοὺς ὁμοιάζεις; Βέβαια, εἰς οὐδέν. Ὦ τῆς δυστυχίας σας, ἄνθρωποι βάρβαροι καὶ μωροί. Ἔπρεπε νὰ ξαναγυρίσῃ ὁ Χριστός, διὰ νὰ σᾶς φωτίσῃ, ἐπειδὴ ἐσεῖς οὔτε κἂν στοχάζεσθε νὰ ἀνοίξητε ποτὲ ἓν βιβλίον, διὰ νὰ λαμπρύνητε τὸν ἐσκοτισμένον σας νοῦν.

Σύ, λοιπόν, ὦ Σύνοδος, ἀγκαλὰ καὶ νὰ φέρῃς τοὺς τίτλους τῆς ἁγιωσύνης καὶ τὰ σημεῖα τῆς ἀρετῆς, οὐχί, οὐχί, ποσῶς δὲν ὁμοιάζεις τὰ ὑποκείμενα, ὁποὺ προσπαθεῖς νὰ παρησιάσῃς. Σὺ εἶσαι μία μάνδρα λύκων, ὁποὺ δὲν ὑπακούεις τὸν ποιμένα σου καὶ κατατρώγεις τὰ ἀθῶα καὶ πολλὰ ἥμερα πρόβατα τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Ὡς τοιαύτην λοιπὸν θέλω σὲ νομίσει εἰς τὸν παρόντα μου λόγον, καὶ ἂν ἡ ἀμάθεια τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ ἀπειρία αὐτῶν ἐφύλαξεν μέχρι τῆς σήμερον εἰς μακαριότητα τὸ ἀνυπόφορον κράτος σου, τὸ φῶς τῆς μαθήσεως καὶ ὁ ἥλιος τῆς ἀληθείας θέλουσι σᾶς ἀποδείξει εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ὅλων, ὄχι καθὼς προσποιεῖσθε νὰ εἶσθε, ἀλλὰ καθὼς εἶσθε τωόντι. Καὶ θέλουσι σᾶς διδάξει ἐνταυτῷ τὴν ἀληθῆ ὁδὸν τῆς ἀρετῆς καὶ ἱερατικῆς διαγωγῆς.

***

Ἀκούσατε νῦν, ἀγαπητοί μου Ἕλληνες, ὅσοι ἀπὸ ἐσᾶς μέχρι τῆς σήμερον τὸ ἀγνοοῦσαν, ἀκούσατε τὴν θλιβερὰν διήγησιν τῆς σημερινῆς καταστάσεως τοῦ ἱερατικοῦ τάγματος τῆς κοινῆς μας πατρίδος, καὶ εἴδατε εἰς τί καταντεῖ τοὺς ἀνθρώπους ἡ τυραννία. Σοφαστικώτατος καὶ μεγάλος ἄνθρωπος ἐστάθη βέβαια ὁ νομοθότης Λυκοῦργος, ὁ ὁποῖος προβλέποντας τὰ ἄφευκτα κακά, ὁποὺ ἤθελε προξενήσει εἰς τοὺς συμπατριώτας του ἡ μεταχείρισις τῶν χρημάτων, τὴν ἀπέβαλεν ἐξ ἀρχῆς ἀπὸ τὴν Σπάρτην, καὶ κατέστησεν ἐκεῖνον τὸν καλότυχον λαὸν τόσον εὐτυχῆ καὶ ἐ-

---

τα τὸν θρωμερὸν χαρακτῆρα τῆς Συνόδου. Ἐπειδὴ τότε γεννᾶται ἓν μῖσος ἀναμεταξύ των, μεταχειριζόμενος καθεὶς κάθε οὐτιδανώτερον μέσον, ὁποὺ δυνηθῇ, διὰ νὰ ἀποκτήσῃ ἐκείνην τὴν ἐπαρχίαν, τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ εἰς ὅποιον δώσῃ περισσότερα χρήματα.

νάρετον, ὥστε ὁποὺ θέλει δοξάζεται καὶ τιμεῖται, ἕως ὁποὺ ὑπάρχωσιν οἱ ἄνθρωποι. Ἐπειδή, λοιπόν, ὁ νῦν ἑλληνικὸς κλῆρος, διὰ βάσιν τοῦ συστήματός του καὶ διὰ γεν.κὸν ὄργανον τῆς διαγωγῆς του ἔχει μόνον καὶ μόνον τὸν χρυσόν, δὲν νομίζω περιττόν, εἰ καὶ συντόμως, νὰ εἰπῶ τι περὶ τῆς χρήσεώς του καὶ τῆς αὐτοῦ καταχρήσεως.

Δὲν εἶναι ὅμως ὁ σκοπός μου νὰ καταπείσω τοὺς χρυσολάτρας ὅτι ἀπατῶντα., ἐπειδὴ μοῦ φαίνεται τὸ ἴδιον, ἂν ἤθελα παραστήσει τί ἐστὶ μανία, διὰ νὰ καταπείσω ἕνα τρελλόν, ὅτι εἶνα. τρελλός. Αὐτός, ἐν ὅσῳ εἶναι τρελλός, δὲν τὸ πιστεύει νὰ εἶναι, μάλιστα κρίνει τὸν ἑαυτόν του φρονιμώτερον ἀπὸ κάθε ἄλλον. Οὕτως καὶ οἱ χρυσολάτραι. Ἕως ὁποὺ μὲ τὸν χρυσὸν κάμνουσιν ὅ,τι θέλουσι, βέβαια δὲν νομίζουσιν ἄτοπον τὴν λατρείαν των. Ὅθεν, ἀναγκαία εἶναι διὰ τοὺς πρώτους ἡ φρόνησις καὶ διὰ τοὺς ἄλλους ἡ καλὴ διοίκησις. Καὶ τότε ἠμποροῦν νὰ καταλάβουν ἐκεῖνοι ὅτι ἦτον λωλοί, ἀπὸ ἐτοῦτοι ὅτι ἐβαστοῦσαν τόσον καπνόν, ἐσφαλισμένον εἰς σιδερένια σεντούκια. Ὁμιλῶ μόνον, λοιπόν, ἐπειδὴ ἡ ὑπόθεσ.ς εἶναι ἀξία περιεργείας, καὶ ἐπειδὴ νομίζω νὰ μὴν δυσαρέσῃ κάθε ἐξέτασις πραγμάτων, ὁποὺ ἀναφέρονται εἰς τὸ κοινὸν καλῶς ἔχειν.

Τὰ χρήματα, ὦ Ἕλληνες, εἰς ἄλλο δὲν χρησιμεύουν, οὔτε δι' ἄλλο τέλος ὁ ἐφευρέτης τὰ ἐμεταχειρίσθη, παρὰ μόνον διὰ σημεῖα ἀριθμητικά, ἤτοι διὰ μέτρον γενικὸν τῶν πραγμάτων καὶ δηλωτικὸν τῆς τιμῆς των. Οὕτως λο.πὸν ἐξ ἀρχῆς, διὰ νὰ εὐκολύνουν τὰ δανείσματα καὶ ἀλλαγὰς τῶν διαφόρων ἀναγκαίων των πραγμάτων, οἱ ἄνθρωποι ἔκαμαν τόσας μονάδας χρυσᾶς ἢ χαλκίνους, διὰ τῶν ὁποίων τὰ ἐμετροῦσαν καὶ τὰ ἐμοίραζον ὀρθῶς. Αὐτὴ ἡ ἐφεύρεσις εἰς ὀλίγον καιρὸν εὐκόλυνεν τὰς ἀμοιβαίας ἀλλαγάς, ὄχι μόνον ἀπὸ ἕνα ὑποκείμενον εἰς ἄλλον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πόλιν εἰς πόλιν, καὶ ἀπὸ γένος εἰς γένος*. Αὐξάνοντας λοιπὸν κατ' ὀλίγον ὀλίγον αἱ χρυσαῖ μονάδες καὶ μὴν ἠμπορῶντας νὰ αὐξήσουν τὰ ἀναγκαῖα πράγματα, ἐφευρέθησαν τὰ μὴ ἀναγκαῖα. Καὶ οὕτως ἐγεννήθη ἡ πολυτέλεια εἰς τοὺς ἀνθρώπους*.

Ἡ πολυτέλεια δὲ ὡς γέννημα καὶ ἀποτέλεσμα σκιώδους καὶ φανταστικῆς δυνάμεως, καθὼς εἶνα. ἡ μεταχείρισις τοῦ χρυσοῦ**, ἐφύλαξεν τὴν ἰδίαν δύναμιν καὶ αὐτή,

---

* Αἱ βασιλεύουσαι τῶν νῦν δυναστειῶν ὅλης τῆς γῆς, καὶ αἱ ἐμπορικαὶ πόλεις, διὰ μέσου τοῦ χρυσίου, καὶ τοῦ ἀλλεπαλλήλου παντοτινοῦ δανείσματος, δὲν ξεχωρίζονται πλέον ἀνάμεσόν των, ἐπειδὴ ὅσα εἴδη ἐκφέρει ἡ Αἴγυπτος εὑρίσκονται εἰς τὴν Ἀμερικήν, καὶ ὅσα ἡ Γαλλία τεχνεύεται, πωλῶνται εἰς τὴν Πετρούπολιν καὶ καθεξῆς.

* Ὁ Α. ἐπὶ παραδείγματι εἶχεν ἓν χωράφιον καὶ ὁ Β. ἑκατὸν πρόβατα. Ὅθεν, ὁ ἕνας ἄλλαζεν μέρος σιταρίου μὲ μέρος μαλλίου τοῦ ἄλλου καὶ ἔζουν ἀμφότεροι εὐχαριστημένοι. Ἔπειτα ἠθέλησαν νὰ δώσουν μίαν ἰδεαστικὴν τιμὴν αὐτῶν των δύο εἰδῶν, καὶ εἶπον, τὸ ἓν κιλὸν σιτάρι νὰ ἀξίζῃ ὡς δύο, καὶ τὸ μαλλὶ ἑνὸς προβάτου ὡς τρία. Ἔπειτα ἔδωσαν τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν τῶν δύο καὶ τῶν τριῶν μὲ τόσας μεταλλένιας μονάδας. Τότε ὁ Γ. ὁποὺ καὶ αὐτὸς ἔσκαπτε τὸ χωράφιόν του, διὰ νὰ ἀποκτήσῃ τὸ σιτάρι, βλέποντας ὅτι ἠμποροῦσε νὰ δώσῃ μονάδας καὶ νὰ λάβῃ σιτάρι, τοῦ ἐφάνη εὐκολώτερον νὰ πλάσῃ ἀπὸ αὐτὰς παρὰ νὰ σκάψῃ. Ὁ Δ. ὁποὺ δὲν ἤθελεν οὔτε νὰ σκάψῃ, οὔτε νὰ ζητήσῃ τὸ μέταλλον, ἐπιτηδεύθη νὰ ἐφεύρῃ ἓν εἶδος καινούργιον, καὶ ἀφοῦ τὸ ἐτελείωσεν, ἤρεσεν τοῦ Ε. ὁποὺ εἶχεν πολλὰς μονάδας, καὶ εὐθὺς τὰς ἄλλαξεν μ' ἐκεῖνο. Ἰδοὺ λοιπόν, πῶς ἤρχισαν νὰ πληθύνουν τὰ μὴ ἀναγκαῖα πράγματα, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσῃ ἐξ ἀνάγκης, ἐπειδὴ τὸ περισσότερον σιτάρι, παραδείγματος χάριν, δὲν ἦτον ἀναγκαῖον εἰς κανένα, ὡσὰν ὁποὺ ὁ ἄνθρωπος δὲν τρώγει, ἀφοῦ χορτάσῃ· ἀλλ' αἱ μονάδες ηὔξησαν εἰς ἄκρον. Ὅθεν ἔπρεπε νὰ ἀγοράσουν καὶ ἄλλα εἴδη, ἐκτὸς τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων, καθὼς ἠκολούθησεν· καὶ τὴν σήμερον εἶναι περισσότερα τὰ μὴ ἀναγκαῖα εἴδη, ὁποὺ μεταχειρίζονται οἱ ἄνθρωποι, παρὰ αἱ πολιτεῖαι ὅλης τῆς γῆς.

** Οἱ ἄνθρωποι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εὐχαριστοῦνται περισσότερον νὰ ἀκούωσι πράγματα ἰδεαστικά, παρὰ ἀληθῆ, ὡσὰν ὁποὺ τὰ μὴ ἀληθῆ μὲν ἐπιδέχονται κάθε αὔξησιν καὶ ἐλάττωσιν, ὁποὺ ὁ καθεὶς ἤθελε τοὺς δώσει κατὰ τὴν ἀρέσκειαν του, τὰ δὲ ἀληθῆ δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὰ νομίσῃ ἀλλέως, εἰμὴ καθὼς εἶναι. Ὅθεν, καὶ γενικῶς μία ἀλήθεια προξενεῖ ὀλιγότερον κρότον, παρὰ ἓν ψεῦμα, ὅταν πιστεύεται ὡς μία ἀλήθεια, καθὼς βλέπομεν νὰ ἠκολούθησεν εἰς τὴν ἐφεύρεσιν τοῦ χρυσοῦ.

καὶ οὕτως μὲ τὸ νὰ ἐπιδέχωνται τὰ μὴ ἀναγκαῖα εἴδη, τιμὴν ἰδεαστικὴν καὶ ἀόριστον, καὶ αὐξάνοντας αἱ χρυσαῖ μονάδες ἀπὸ τὸ ἓν μέρος, καὶ τὰ διάφορα εἴδη ἀπὸ τὸ ἄλλον, τὴν σήμερον σχεδὸν τὰ τρία τέταρτα τῶν ἀνθρώπων ἐνασχολοῦνται ὄχι εἰς ἄλλο, εἰμὴ εἰς τὸ νὰ δίδουν σήμερον τιμὰς ἰδεαστικὰς εἰς ἓν εἶδος, διαφορετικὰς ἀπὸ ἐκείνας, ὁποὺ εἶχεν χθές, εἰς τρόπον ὁποὺ, κάθε ἡμέραν ξεκάμνοντες τὰ ὅσα εἶχον καμωμένα δὲν εὑρίσκονται ποτὲ ἀργοί. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ φτιάσιμον καὶ ξεφτιάσιμον τὸ ὠνόμασαν ἐμπόριον*.

Τώρα, λοιπόν, ὁποὺ ἀπεδείχθη ὅτι ὑπόληψις, ὁποὺ τὴν σήμερον εὑρίσκεται εἰς τὰ χρήματα, εἶναι θετὴ καὶ ἰδεαστική, πολλὰ εὐκόλως ἠμποροῦσε νὰ ἐννοηθῇ, ὅτι καὶ ἄχρηστος εἶναι, μᾶλλον δὲ ἐπιζήμιος, ὁμιλῶντας γενικῶς, ἡ εφεύρεσις καὶ μεταχείρισίς των. Ἀλλὰ διὰ περισσοτέραν σαφήνειαν, ἂς ὑποθέσωμεν δύο, ἐξ ὧν ὁ εἷς νὰ διαυθεντεύῃ τὴν ἐφεύρεσιν τοῦ χρυσοῦ, καὶ ὁ ἄλλος νὰ τοῦ εἶναι ἐναντίος, καὶ ἂς συγγράψωμεν τοὺς διαλόγους των.

***

Ὁ πρῶτος λοιπόν, μοῦ φαίνεται, ὅτι ἤθελεν εἰπεῖ: Ἡ ἐφεύρεσις τῶν χρημάτων εὐκόλυνεν τοὺς τρόπους τῆς

* Τὸ ἐμπόριον ἀποδεικνύει φανερῶς τὴν ἰδεαστικὴν ὑπόληψιν τῶν χρημάτων μὲ τὴν ἐφεύρεσιν τῶν ἀριθμητικῶν χαρτίων, διὰ μέσον τῶν ὁποίων μὲ μίαν κονδυλίαν μελάνι ἠμπορεῖ τινὰς νὰ μετρήσῃ ὅλα τὰ πλούτη τῆς γῆς. Πολλὰ μὲ λυπεῖ, ὁποὺ αἱ περιστάσεις δὲν μοῦ τὸ συγχωροῦσι νὰ ὁμιλήσω τι περὶ ἐμπορίου. Ἴσως ἄλλος τις ἐκπληρώσῃ τὴν ἐπιθυμίαν μου. Ὁ νέος Σοφοκλῆς τῆς Ἰταλίας, εἰς ἓν σατιρικόν του ἐγχειρίδιον ὁμιλῶντας περὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ πραγματευτῶν, κατὰ πολλὰ νουνεχῶς τε καὶ ἀστείως λέγει:

Αὐτοί, ἀπ' τὰ νούμερά τους τόσο ψηλομύτες
θὰ κάνουν νὰ μᾶς λένε γιὰ ντροπή μας
λαοὺς μηδενικῶν οἱ γενεές που θἄρθουν.

V. H. ALFIERI
(Μετάφρ.)

ζωοτροφίας, ἔδωσεν ἐκεῖνα τὰ εἴδη εἰς ἓν γένος, ὁποὺ δὲν τὰ εἶχε, ηὔξησε τὰς ἰδέας τῶν ἀνθρώπων, αὐξάνοντας τὸν ἀριθμὸν τῶν πραγμάτων. Ἐγκαρδίωσεν τοὺς τεχνίτας, τιμῶντας καὶ ἀγοράζοντας τὰ τεχνουργήματά των, καί, τέλος πάντων, ἐτίμησε τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὴν κατέστησε εὐγενῆ καὶ χρηστοηθῆ.

Ὁ ἄλλος, βέβαια, ἤθελεν ἀποκρ θῆ: Ἡ ἐφεύρεσις τῶν χρημάτων ἠθέλησεν κατ' ἀρχὰς νὰ μετρήσῃ τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα πράγματα, ἔπειτα ἐμέτρησεν καὶ τὰ μὴ ἀναγκαῖα, καὶ μετὰ ταῦτα ἔγινεν ἀνταμοιβὴ καὶ μέτρον τῆς ἀρετῆς. Ἀλλ' αὐξάνοντας περισσότερον τὰ μέτρα ἀπὸ τὰ μετρητά, ἐξ ἀνάγκης καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ των τὰ μετρητὰ ἐμέτρησαν τὰ μέτρα, καὶ ἐξακολούθως τὴν σήμερον τὰ χρήματα μετρῶνται ἀπὸ τὰ πράγματα καὶ οἱ ἠθικοὶ ὁρισμοὶ κατεστάθησαν μέτρα τοῦ χρυσοῦ*. Ἡ ἐφεύρεσις τῶν χρημάτων κατέστησεν τοὺς ἀνθρώπους ἐχθροὺς τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἑαυτοῦ των**. Ἡ ἐφεύρεσίς των κάμνει νὰ πιστεύουν οἱ περισσότεροι τῶν ἀνθρώπων, μεγαλείτερον τὸ μικρὸν ἀπὸ τὸ μεγάλον.*** Ἡ ἐφεύρεσίς των ἔφθειρε τὰ ἤθη τῶν ἀνθρώπων μὲ τὴν πολυτέλειαν,**** καί, τέλος πάντων, τὰ χρήματα

* Πρῶτον δηλαδὴ ἔλεγεν τινὰς ἓν κιλὸν σιτάρι ἀξίζει τρεῖς μονάδας χρυσίου. Ὕστερα ἀπ' ὀλίγον εἶπεν ὅτι καὶ μία ἀρετὴ ἀξίζει δέκα μονάδας, καί, τέλος πάντων τώρα, ἢ λέγομεν, ἢ ὑπονοεῖται ἀφ' ἑαυτοῦ του, ὅτι τρεῖς μονάδες χρυσίου ἀξίζουν ἓν κιλὸν σιτάρι, καὶ δέκα μονάδες ἀξίζουν μίαν ἀρετήν, ὥστε ὁποὺ διὰ νὰ ἀποκτήσῃ τινὰς πολλὰς ἀρετάς, ἄλλο δὲν τοῦ χρειάζεται, εἰμὴ νὰ ἔχῃ πολλὰς μονάδας χρυσίου.

** Ἡ Ἀφρικὴ κάθε χρόνον θυσιάζει πλῆθος ἀνθρώπων, ὁποὺ ἡ ἀχόρταγος λύσσα τῶν ὑπερηφάνων Βρεττανῶν καὶ ἄλλων ἁρπάζει καὶ πέμπει εἰς τὴν Ἀμερικήν, διὰ νὰ σκάπτουν καὶ νὰ ἐξάγουν αὐτὰ τὰ μέταλλα ἀπὸ τὰ βαθύτατα ἐντόσθια τῆς γῆς. Οἱ ταλαίπωροι, ὅταν ἐλευθερωθοῦν ἀπὸ τὸν θάνατον δέκα ἀπὸ τοὺς ἑκατὸν εἰς ἕνα χρόνον, νομίζονται κατὰ πολλὰ εὐτυχεῖς. Τόσον μεγάλους κόπους, ραβδίσματα, φόνους καὶ πεῖναν ὑποφέρουν. Μάλιστα, πολλάκις εὑρισκόμενοι εἰς τὰ βάθη τῆς γῆς, κρεμνίζεται τὸ χῶμα καὶ θάπτει ζωντανοὺς πολλὰς ἑκατοντάδας.

*** Εἶναι πασίδηλον πόσον νομίζονται ἀξιώτεροι οἱ ἀνάξιοι πλούσιοι ἀπὸ τοὺς ἀξιωτάτους πτωχούς.

**** Ἡ πολυτέλεια ἐδίδαξεν ὅποιον εἶχεν πολλὰς μονάδας, ὄχι

ἔδωσαν ὕπαρξ.ν ἄλλων δύο γενῶν ἀνάμεσα εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ὅθεν, ἐκτὸς τοῦ ἀρσενικοῦ καὶ θηλυκοῦ, τὴν σήμερον εὑρίσκεται τὸ τρίτον γένος, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, τῶν πλουσίων, καὶ τὸ τέταρτον, τῶν πτωχῶν.

Ποῖος ἔχοντας κρίσιν στοχασμοῦ δὲν φρίττει θεωρῶντας τοὺς ἐνενήντα ἐννέα νὰ μὴν ζῶσι, νὰ μὴν δουλεύωσι, νὰ μὴν κοπιάζωσι δι' ἄλλο τι, ἢ διὰ τὸν ἑαυτόν των, παρὰ μόνον καὶ μόνον διὰ τὸ καλῶς ἔχειν τοῦ ἑνός; Καὶ ποῖος βλέποντάς το, δὲν καταλαμβάνει, ὅτι ἡ αἰτία εἶναι, ὁποὺ ὄχι μόνον τὰ φυσικὰ καὶ ἠθικὰ ὑποδουλώθησαν εἰς τὰ χρήματα, ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι κατεστάθησαν μέτρα τοῦ χρυσοῦ καὶ ὅτι, ὁποιος ἔχει περισσοτέρας μονάδας χρυσίου, ἠμπορεῖ νὰ ἀγοράσῃ περισσοτέρους ἀνθρώπους; Χειρότερον πρᾶγμα γίνεται ἀπὸ αὐτὸ ἄραγε; Οἱ ἄνθρωποι νὰ οὐτιδανωθῶσι τοσον, ὥστε ὁποὺ μὲ ἄκραν ἀδιαντροπίαν νὰ ἀκούῃ τινὰς τὸν ὀθωμανὸν νὰ λέγῃ, ὁμοίως καὶ τὸν βρεττανόν, «σήμερον ἀγόρασα δέκα ἀνθρώπους»!

Πῶς ειμπορεῖ, ἐκεῖνος ὁποὺ τὰ στοχάζεται, νὰ ζήσῃ, καὶ νὰ ἠξεύρῃ, ὅτι, χωρὶς νὰ θέλῃ νὰ πωληθῇ ἕνας, τὸν ἀγοράζουν μὲ βίαν, καὶ μάλιστα νὰ εἶναι αὐτὸς ο ἴδιος ὑποχρεωμένος νὰ ἀγοράσῃ ἄλλους, καὶ νὰ γίνῃ κακός, θέλοντας καὶ μὴ θέλοντας; Ὁποία εἶναι ἡ καλωσύνη, ὁποὺ μᾶς ἦλθεν ἀπὸ τὴν ἐφεύρεσιν τῶν χρημάτων; Ἴσως ὁποὺ μᾶς εὐκόλυνεν τὰς ἀμοιβαίας διαλλαγάς; Ἀλλὰ ποία ἀνάγκη ἦτον, διὰ νὰ μᾶς τὰς εὐκολύνῃ; Καὶ πῶς ἔζουσαν οἱ ἄνθρωποι, πρὶν νὰ ἐφεύρουν τοὺς χρυσοὺς ἀρ.θμούς; Οἱ Ἀμερικάνοι πρὸ τεσσάρων αἰώνων δὲν ἔτρωγον ἴσως, δὲν ἐνδύοντο, δὲν εἶχον ἴσως ὅλας τὰς ἀρετάς, μὴν ἔχοντες κανένα ἐλάττωμα; Ἀπέθανον ἀπὸ πεῖναν ἴσως οἱ Λάκωνες, ὁποὺ δὲν ἐμεταχειρίζοντο τὸν χρυσόν; Ἢ μήπως δὲν ἠφανίσθη ὅλη ἡ

μόνον νὰ μὴν δουλεύῃ πλέον τὴν γῆν καὶ νὰ μὴν φυλάττῃ τὰ πρόβατα, ἀλλ' οὔτε νὰ κοιμᾶται, χωρὶς νὰ τοῦ ἑτοιμάσουν τὴν κοίτην, οὔτε νὰ τρώγῃ, χωρὶς νὰ τοῦ ἑτοιμάσουν τὸ φαγὶ καὶ τὰ ἑξῆς. Ὁ δὲ μὴ ἔχων μονάδας, διὰ νὰ ἀποκτήσῃ, ἠναγκάσθη νὰ ὑπάγῃ εἰς δούλευσιν τοῦ ἔχοντος.

Ἑλλὰς ἐξ αἰτίας του; Δὲν τυραννεῖται μέχρι τῆς σήμερον ἀπὸ αὐτόν; Καί, τέλος πάντων, τὸ ἀνθρώπινον γένος δὲν ἀσχημώθη τόσον ἀπὸ αὐτόν;

Δὲν πωλεῖται ἴσως ἡ δικαιοσύνη διὰ τοῦ χρυσοῦ; Δὲν ἀγοράζονται ἴσως οἱ κριταὶ διὰ τοῦ χρυσοῦ; Δὲν σκεπάζει ἴσως ὁ πλούσιος τὰς ἀνομίας του διὰ τοῦ χρυσοῦ; Δὲν χάνει ἴσως ὁ πτωχὸς τὰ δίκαιά του διὰ τῆς ἐλλείψεως τοῦ χρυσοῦ;* Διατί, τάχατες, νὰ βλέπωμεν ἕνα ἄνθρωπον νὰ ὁρίζῃ ἄλλους ἀνθρώπους, καὶ δέκα ἄνθρωποι νὰ τρέχουν ὄπισθεν εἰς τὸν ἕνα, ὡσὰν νὰ ἦτον αὐτοὶ χοῖροι, καὶ αὐτὸς χοιροβοσκός;

Τί περισσότερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἔχει αὐτός, ὁποὺ τόσον αὐστηρῶς καὶ ὑπερηφάνως κτυπᾷ, ὑβρίζει καὶ καταφρονεῖ τοὺς ἄλλους; Διατί, διατί, ὁ ἕνας νὰ ὀνομάζεται δοῦλος καὶ ὁ ἄλλος κύριος; Διατί ὁ πλούσιος νὰ τρώγῃ, νὰ πίνῃ, νὰ κοιμᾶται, νὰ ξεφαντώνῃ, νὰ μὴν κοπιάζῃ καὶ νὰ ὁρίζῃ, ὁ δὲ πτωχὸς νὰ ὑπόκειται, νὰ κοπιάζῃ, νὰ δουλεύῃ πάντοτε, νὰ κοιμᾶται κατὰ γῆς, νὰ διψῇ, καὶ νὰ πεινᾷ;

Ποία εἶναι ἡ αἰτία, ὦ ἄνθρωποι, παρὰ ἡ ἐφεύρεσις τοῦ χρυσοῦ; Ποία ἀνάγκη μᾶς βιάζει, λοιπόν, νὰ τὸν φυλάττωμεν; Μήπως οἱ ἄνθρωποι ζῶσι μὲ μέταλλα, ἢ μήπως διὰ τοῦ χρυσοῦ καλλιεργεῖται ἡ γῆ; Καὶ διατί τάχατες δὲν ἤθελον ἠμπορέσει νὰ ζήσουν οι ἄνθρωπο. χωρὶς τὸν χρυσόν; Καὶ τί ἤθελε γίνει ὁ χρυσός, ἂν τοῦ ἔλειπεν ἀπὸ ὅλους ἡ ὑπόληψις;** Καὶ διατί τοσαύτη ὑπόληψις εἰς ἓν μέ-

* Ἡ πτώχεια, φεῦ, ἐκνευρώνει καὶ ἀδυνατίζει τὰς πλέον σταθερὰς καὶ ἡρωικὰς ψυχάς, πόσον μᾶλλον τοὺς ἀπλοῦς καὶ ἀθώους νῦν Ἕλληνας, ὁποὺ τὴν ὑποφέρουσι. Ἕνας πατὴρ δέκα τέκνων, μὴν ἔχων τὴν ἀναγκαίαν κυβέρνησιν, ποῦ δύναται, ἢ ποῦ τοῦ μένει καιρὸς νὰ στοχασθῇ διὰ τὸ μέλλον καλόν, ὅταν τὰ τέκνα του παντοτινὰ τοῦ ζητοῦσι τὸν ἐπιούσιον ἄρτον;

** Ὦ, πόσον ἄξιον γέλωτος θέαμα ἤθελεν σταθῆ, ἂν καθ' ὑπόθεσιν ἤρχετο μία γενικὴ θέλησις τῶν ὅσων δὲν ἔχουν χρυσάφι, νὰ σηκώσουν τὴν ὑπόληψιν ἀπὸ αὐτὸ δι' ὀλίγον καιρόν! Ὦ, τῆς ταλαιπωρίας τῶν πλουσίων! Πόσοι ἀπὸ αὐτοὺς ἤθελον μείνει πάντοτε εἰς τὸ κρεβάτι, μὴν ἔχοντας τὸν δοῦλον, ἢ τὴν δούλην νὰ τοὺς

ταλλον;*

Δὲν εἶναι ἴσως ἡ πρώτη καὶ κυρία πρόξενος τόσων φοβερῶν πλημμελημάτων ὁ χρυσός;** Δὲν πωλεῖται ἡ τιμὴ ἴσως διὰ τοῦ χρυσοῦ; Δὲν ἀγοράζεται ἴσως ἡ ἀξιότης δι' αὐτοῦ; Δὲν κλαίει, τέλος πάντων, τὸ ἀνθρώπ νον γένος ἐξ αἰτίας του; Ἐν ἑνὶ λόγῳ δὲν εἶναι πρόξενος τῆς πολιτικῆς ἀνυποφόρου ἀνομοιότητος καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς προερχομένων μυρίων κακῶν; Φεῦ! Βαβαί!..

***

Τώρα λοιπόν, ὁποὺ ἐτελείωσεν καὶ ὁ διάλογος τοῦ ἐναντίου, τί μέλλει νὰ εἰπῇ ὁ ἀναγνώστης; Ὁ ἀναγνώστης ἂς ἀποφασίσῃ, ὅπως τοῦ φανῇ εὐλογώτερον. Μία καλὴ διοίκησις ὅμως ἠμπορεῖ νὰ διορθώσῃ τὴν κατάχρησιν τῶν πλούτων, καὶ ἂν δὲν ἠμπορέσῃ νὰ ἐξαλείψῃ ὅλα τὰ εἰρημένα κακά, ὁποὺ προξενεῖ ἡ ὑπόληψις τοῦ χρυσοῦ, κἂν θέλει τὰ μετρ άσει, ἐπειδή, ἀγαπητοί μου, κάθε δύναμις σκιώδης καὶ ψευδής, ὅσον πρισσοτέραν ἐνέργειαν ἔχει εἰς τὴν ἀρχήν της, τόσον περισσότερον καταφρονεῖται εἰς τὸ τέλος, καὶ ἀφοῦ γνωρισθῇ. Ἀλλ' αὐτὸ εἶναι ἐπιχείρημα μεγάλου ἀνδρός, διότι ὁ καλὸς νομοδότης φέρεται πρὸς τὸν λαόν, ὡς ἄριστός τις ἰατρὸς πρὸς τὸν ἄρρωστον. Καὶ καθὼς ἐτοῦτος, πρὶν δώσῃ τὸ ἰατρικόν, ἐξετάζει πρῶτον τὴν κρᾶσιν τοῦ ἀσθενοῦντος, ὡσὰν ὁποὺ πολλάκις τὸ ἴδιον ἰατρικόν, ὁποὺ ἰατρεύει ἕνα, ἠμπορεῖ νὰ βλάψῃ ἄλλον, οὕτως καὶ ὁ νομοδότης, ἀφοῦ ἐξετάσῃ τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθη ἑνὸς γένους καὶ τὸ κλῖμα τῆς κατοικίας του, τότε δίδει ἀναλόγους τοὺς νόμους, ἐπειδὴ τὴν σήμερον εἰς μερικὰ γένη ὁ χρυσὸς εἶναι ἀναγκαιότατος, καὶ ἐνταυτῷ εἰς ἄλλα, ὄχι μόνον ἄχρηστος, ἀλλὰ καὶ ἐπιζήμιος*.

Δὲν ἦτον βέβαια ἐτοῦτος ὁ τόπος νὰ ὁμιλήσω διὰ αὐτῶν, ἐπειδὴ περὶ τοιούτων θεμάτων ἢ πρέπει τινὰς νὰ ὁμιλῇ διεξοδικά, ἢ μὲ τελειότητα, ὡσὰν ὁποὺ ἡ συντομία ἀποβάλλει τὰς ἀναγκαίας ἀποδείξεις. Πλὴν ἐγώ, ἂν ἔσφαλα εἰς τοῦτο, νομίζω νὰ εἶμαι συμπαθισμένος, μὲ τὸ νὰ γράφω, ὄχι διὰ ἐκείνους τῶν ὁποίων πρέπει νὰ εἰπῇ τινὰς ὅλα καὶ διεξοδικῶς, ἀλλὰ πρὸς ἀνθρώπους, οἵτινες γνωρίζουσι τὴν ἀλήθειαν, καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι μαζί μου θέλουσι φωνάξει: «Ἔ! ἂς ἐξαλειφθοῦν, ὁποῖαι καὶ ἂν εἶναι, αἱ αἰτίαι τῶν δυστυχιῶν τῆς ἀνθρωπότητος».

***

Ἂς εἰσέλθωμεν τώρα εἰς τὴν διήγησιν τοῦ ἑλληνικοῦ

σηκώσῃ! Πόσοι ἤθελον κατακοπρισθῆ ἐπάνω των, μὴν ἠξεύροντες πῶς νὰ λύσουν τὰ δεσίματα τῶν φορεμάτων των! Πόσοι ἤθελον σκωληκιάσει καθήμενοι, μὴν ἠξεύροντες νὰ περιπατήσουν! Πόσοι ἄλλοι ἤθελον μείνει γυμνοὶ μὴν ἠξεύροντες πῶς νὰ ἐνδυθῶσι! Καὶ ἀναμφιβόλως ἤθελον ἀπεθάνει οἱ περισσότεροι ἀπὸ πεῖναν, μὴν ἔχοντες ποῖον νὰ τοὺς μαγειρεύσῃ. Ὢ, πρᾶγμα γελοιῶδες, ὁποὺ ἤθελεν σταθῆ! Ἀνθρωπότης, ἀνθρωπότης, ἕως πότε νὰ μὴν βλέπῃς μὲ τὰ ὀμμάτια ἀνοικτά!

* Οἱ γέροντες εὔχονται καὶ λέγουσι τῶν νέων: «Προσπάθησε τέκνον μου, νὰ γίνῃς ἄνθρωπος», ἐννοοῦντες, νὰ ἀποκτήσῃ χρήματα. Καὶ πάλιν λέγουσι: «Ὁ δεῖνας πρὸ τριῶν χρόνων δὲν ἦτον τίποτες, τώρα ἔγινεν ἄνθρωπος», δηλαδὴ ἀπόκτησε χρυσάφι, εἰς τρόπον, ὁποὺ οἱ μὴ ἔχοντες χρυσίον, δὲν νομίζονται παρ' αὐτῶν ἄνθρωποι.

** Οἱ μὴ ἔχοντες χρυσίον προσπαθοῦσι νὰ ἀπολαύσωσι, καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπιτύχουσι τοῦ σκοποῦ των ταχέως διὰ τῆς ὀρθῆς ὁδοῦ, ποῖος γίνεται φονεύς, ποῖος προδότης καὶ σχεδὸν ὅλοι κόλακες καὶ κλέπται.

* Ἀγκαλὰ καὶ κοινῶς μία ψευδὴς δύναμις νὰ μὴν ὠφελῇ, μ' ὅλον τοῦτο ἡ συνήθεια πολλάκις κατασταίνει ἀναγκαῖα τὰ πλέον ἄχρηστα πράγματα. Ἐκεῖνοι, ὅμως, ὁποὺ εὐτυχοῦσι διὰ τῶν χρημάτων, ὡς πρὸς τοὺς λοιπούς, ὁποὺ δυστυχοῦσι, εἶναι ὡς ἡ γῆ μας πρὸς τὸ πᾶν. Τὰ χρήματα, τέλος πάντων, ἠμποροῦν νὰ παρομοιασθοῦν εἰς μίαν ράβδον, αἱ δὲ νῦν δυναστεῖαι εἰς τόσους ποδαλγούς. Καί, καθὼς ἐτοῦτοι βαδίζουσιν ὁπωσοῦν μὲ τὴν βοήθειαν τῶν βακτηριῶν, οὕτως καὶ τὰ νῦν βασίλεια, ὡς διοικήσεις ἀτελεῖς καὶ κακῶς κυβερνημέναι, μόλις βαστῶνται διὰ μέσου τῶν χρημάτων. Ἀλλ' ἀνίσως ὁ ποδαλγὸς ἰατρευθῇ, δὲν ἔχει πλέον χρείαν ἀπὸ ράβδον, διὰ νὰ ἀκουμβήσῃ· οὕτως καὶ αἱ διοικήσεις, ὅταν διορθωθοῦν, δὲν θέλουν ἔχει πλέον χρείαν ἀπὸ χρήματα.

κλήρου, ἡ ὁποία ὄχι ὀλίγον θέλει μᾶς παραστήσει τὰ κακά, ὁποῦ προξενεῖ ἡ κατάχρησις τῶν χρημάτων. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, λοιπόν, εὑρίσκεται ὁ πατριάρχης καὶ ἡ Σύνοδος· ἄλλος πατριάρχης εὑρίσκεται εἰς Ἀλεξάνδρειαν· ἄλλος εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἄλλος εἰς Ἱερουσαλήμ. Ὁ πρῶτος ὀνομάζεται οἰκουμενικός. Καὶ ἂν ἄλλο δὲν σημαίνῃ αὐτὸς ὁ γελοιώδης τίτλος μαζὶ μὲ τοὺς τόσους ἄλλους ὁποῦ λαμβάνει, φανερώνει ὅμως, ὅτι οἱ ἄλλοι τρεῖς πατριάρχαι ὑπόκεινται εἰς αὐτόν. Αὐτὸς λοιπὸν διαμοιράζει εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, καὶ πολλάκις πέμπει καὶ ἐκεῖ ὁποῦ δὲν εἶναι χριστιανοί, τόσας ἑκατοντάδας ἀρχιεπισκόπους, ἐξ ὧν ὁ καθεὶς ἔχει τέσσαρας ἢ πέντε ἐπισκοπάς, εἰς τὰς ὁποίας πέμπει καὶ αὐτὸς τόσους ἐπισκόπους. Αὐτὸ εἶναι τὸ σύστημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, ὁ τρόπος δὲ τῆς διοικήσεως εἶναι ὁ ἀκόλουθος:

Ἡ Σύνοδος ἀγοράζει τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ἀντιβασιλέα διὰ μίαν μεγάλην ποσότητα χρημάτων, ἔπειτα τὸν πωλεῖ οὗτινος τῆς δώσῃ περισσότερον κέρδος, καὶ τὸν ἀγοραστὴν τὸν ὀνομάζει πατριάρχην. Αὐτός, λοιπόν, διὰ νὰ ξαναλάβῃ τὰ ὅσα ἐδανείσθη διὰ τὴν ἀγορὰν τοῦ θρόνου, πωλεῖ τὰς ἐπαρχίας, ἤτοι τὰς ἀρχιεπισκοπάς, οὗτινος δώσῃ περισσοτέραν ποσότητα, καὶ οὕτως σχηματίζει τοὺς ἀρχιεπισκόπους, οἱ ὁποῖοι πωλῶσι καὶ αὐτοὶ εἰς ἄλλους τὰς ἐπισκοπάς των. Οἱ δὲ ἐπίσκοποι τὰς πωλῶσι τῶν χριστιανῶν, δηλαδὴ γυμνώνουσι τὸν λαόν, διὰ νὰ ἐβγάλωσι τὰ ὅσα ἐξώδευσαν. Καὶ οὗτος ἐστὶν ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ἐκλέγονται τῶν διαφόρων ταγμάτων τὰ ὑποκείμενα, δηλαδὴ ὁ χρυσός.

Ὁ τρόπος δέ, μὲ τὸν ὁποῖον ἐκπληροῦσι τὰς ὑποσχέσεις των πρὸς τὸν λαὸν καὶ πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς νόμους, εἶναι ὁ ἀκόλουθος. Ὁ πατριάρχης, ἀφοῦ ἠξεύρει νὰ ἀναγνώσῃ δύο κατεβατὰ ἀπὸ τὸ Ψαλτήριον τοῦ Δαβίδ, κρίνεται ἄξιος τοιαύτης ἀρχῆς ἀπὸ τὴν Σύνοδον, αὐτὴ δὲ ἠξεύρει νὰ ἀναγνώσῃ περισσότερον ἀπὸ αὐτὸν καὶ τὰς

Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*. Διὰ νὰ γράφῃ, δὲν ἐρωτᾶται ἂν ἠξεύρῃ, ἐπειδὴ δὲν τοῦ εἶναι ἀναγκαῖον. Μάλιστα, τὸ ὄνομά του τὸ γράφει μὲ τόσα κλωθογυρίσματα - εἰς τὸ ὁποῖον τὸν μιμοῦνται καὶ οἱ ἀρχιεπίσκοποι καὶ οἱ ἐπίσκοποι καὶ μερικοὶ πρωτοσύγκελλοι - ὁποῦ καὶ ἀνορθόγραφον ἂν εἶναι, ὅπερ καὶ πιθανώτατον, κανεὶς δὲν τὸ καταλαμβάνει, καὶ διὰ τοῦτο φυλάττει γραμματικούς, νέους προκομμένους, ἔχει δὲ καὶ τὸν πρωτοσύγκελλον καὶ ἀρχιμανδρίτην, οἵτινες ὁπωσοῦν μετριάζουν τὴν θηριότητα τῆς ἀμαθείας τοῦ κυρίου των.

Ἡ πρώτη ἔγνοια τοῦ πατριάρχου, λοιπόν, εἶναι νὰ ἀποκτήσῃ τὴν φιλίαν τῶν φίλων τῆς Συνόδου, ὁποῦ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἶναι αἱ γυναῖκες τῶν πρώτων ἀρχόντων, ἤτοι πλουσίων ἀμαθῶν τοῦ Φαναρίου. Καὶ αὐτὸ τὸ κάμνει διὰ δύο αἴτια: Πρῶτον μέν, διὰ νὰ ἠμπορῇ νὰ κλέπτῃ μὲ περισσότερον θάρρος, δεύτερον δὲ νὰ κλέπτῃ διὰ περισσότερον καιρόν, ὡσὰν ὁποῦ αὐτὴ ἡ Σύνοδος ἔχει ὅλα τὰ μέσα εἰς τὴν ὀθωμανικὴν δυναστείαν, καὶ ἐξακολούθως, ὅταν ὁ πατριάρχης δὲν τῆς ἀρέσκῃ, εὐθὺς τὸν ἐξορίζει. Καὶ δὲν τῆς ἀρέσκει πάντοτε, ὅταν δὲν ὁμογνωμῇ μὲ αὐτήν, καὶ ὅταν δὲν ὑπογράφῃ, χωρὶς νὰ ἀναγνώσῃ ὅ,τι γράμμα τοῦ παραδώσῃ.

Ὁ πατριάρχης ἔχει μίαν ἐξουσίαν σκιώδη καὶ ψευτικην ἐπάνω εἰς τὴν Σύνοδον, ἀλλὰ κανεὶς δὲν τολμεῖ νὰ ἐξορίσῃ κανένα ἀπὸ αὐτὴν ἂν καὶ ὅλα τὰ δίκαια ἤθελε τὸν βιάσουν, ἐπειδή, τότε, οἱ λοιποὶ εὐθὺς ἐξορίζουν αὐτόν, καὶ βάζουν ἄλλον καὶ ξανακαλεῖ τὸν ἐξορισθέντα σύντροφόν των. Διὰ τοῦτο, πολλάκις ἔτυχε νὰ πατριαρχεύσουν, ποῖος ὀκτὼ μῆνας, ποῖος ἕξ, καὶ ποῖος δύο μόνον. Ἡ ὑπερηφάνεια καὶ διεστραμμένη ψυχὴ αὐτῶν τῶν δώδεκα μω-

* Ἂς μὲ συμπαθήσῃ ὁ ἀναγνώστης διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ λόγου, ὡσὰν ὁποῦ ὅλοι οἱ νῦν ἱερεῖς, ἐξαιρῶντας, ὡς προεῖπον, τινάς, μόλις σπουδάζουν ὀλίγον τὰ γραμματικά, καὶ κανεὶς δὲν γνωρίζει οὔτε τὴν λέξιν «ἐπιστήμη».

ρῶν τῆς Συνόδου τοὺς ἐμποδίζει ἀπὸ τὸ νὰ στοχασθῶσι τὴν φθοράν, ὁποὺ προξενοῦσι εἰς τὸν λαὸν μὲ τὰ μεγαλώτατα ἔξοδα τῶν συχνῶν ἀλλαγῶν τῶν πατριάρχων, καὶ ἄλλο δὲν ἐνθυμοῦνται, παρὰ ὅτι, ὅσα ἐξοδεύσουν, τὰ ξαναλαμβάνουν ἀπὸ τὸν νεόφυτον, καὶ πάντοτε μὲ τὸ διάφορόν τους.

Εὐκόλως ἠμπορεῖ νὰ προϊδῇ ὁ ἀναγνώστης τὰ περὶ τῶν ἀρχιεπισκόπων, ὅταν ἡ ἀρχὴ εἶναι τοιαύτη. Ἂς μάθῃ ὅμως, ὅτι αὐτοὶ ὑπερβαίνουσιν καὶ εἰς τὴν ἀμάθειαν καὶ εἰς τὰ κακὰ ἔργα, καὶ τὴν Σύνοδον καὶ τὸν πατριάρχην. Ἐπειδὴ ἡ μὲν Σύνοδος, ὁποὺ ἐξοδεύει, διὰ νὰ κάμῃ τὸν πατριάρχην ὅπως θέλει, λαμβάνει εὐθὺς ἀπὸ τὸν ἴδιον τὰ ὅσα ἐξώδευσεν, ὁμοίως καὶ ὁ πατριάρχης τὰ ξαναλαμβάνει ἀπὸ τοὺς ἀρχιεπισκόπους διπλᾶ καὶ τριπλᾶ. Ἀλλὰ αὐτοί, ἀφοῦ λάβουν μέρος ἀπὸ τοὺς ἐπισκόπους, τὰ λοιπὰ πρέπει νὰ τὰ ἐβγάλουν ἀπὸ τοὺς χριστιανούς, καὶ εἰς αὐτὸ μιμοῦνται τοὺς ὀθωμανικοὺς διοικητὰς τῆς ἀρχιεπισκοπῆς των, ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἰς ἄλλο δὲν διαφέρουσι, εἰμὴ ὅτι οἱ ἀρχιεπίσκοποι πληρώνουν αὐτούς, καὶ αὐτοὶ τοὺς δίδουν τὴν ἄδειαν νὰ κλέφωσιν ὅσα ἠμποροῦσι.

***

Ἡ ἀμάθεια τοῦ λαοῦ ἀκόνισεν τόσον τὰ ἀρχιερατικὰ σπαθία, ὁποὺ κανεὶς δὲν τοὺς ἀντιστέκεται. Μ' ἕν κατεβατὸν (μὲ) κατάρας, ὁποὺ ἡ πλέον διαβολικὴ διάθεσις φοβερωτέρας βέβαια δὲν ἤθελεν ἠμπορέσει νὰ ἐφεύρῃ, τὸ ὁποῖον ὀνομάζουσιν ἀφορισμόν, ἐκδύουσι καὶ πλουσίους καὶ πτωχούς. Καὶ ἂν πολλάκις μ' ἕτερον κατεβατὸν μὲ εὐχάς, εὐλογίας καὶ συγχώρησιν, διαλύουσι τὸν ἀφορισθέντα, δι' ἄλλο τέλος δὲν τὸ κάμνουσι, παρὰ διὰ νὰ ἠμπορέσωσι νὰ τὸν ξαναφορίσωσι. Ἐπειδὴ τὸν ἀφορισθέντα δὲν δύνανται νὰ τὸν ξαναφορίσωσι, ἂν πρῶτον δὲν τὸν συγχωρήσωσι*.

* Οἱ ἀφορισμοὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐξόχως εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ Πάτραν, ἤθελαν νομισθῇ εὐχαὶ τῆς λειτουργίας ἀπὸ κανένα ἀλλογενῆ. Τόσον εἶναι συχνοί, καὶ σχεδὸν κάθε Κυριακὴν εἰς κάθε ἐκκλησίαν ἀναγιγνώσκονται δύο καὶ τρεῖς ἀφορισμοί, πάντοτε δὲ

Μετὰ τὸν ἀφορισμόν, ὁποὺ εἶναι τὸ πρῶτον τους ἅρμα, ἕπονται οἱ ἁγιασμοὶ καὶ τὰ μνημόσυνα*. Καὶ τέλος πάντων, τὸ μεγαλείτερον κέρδος των εἶναι αἱ κληρονομίαι καὶ τὰ χαρίσματα**. Ἂν εἰς αὐτὰ εὕρῃ ἀνθίστασιν, τότε εὐθὺς ἀφορίζει, δὲν δίδει τὴν ἄδειαν τῶν ἱερέων νὰ βαπτίσουν τὸ γεννηθὲν βρέφος, οὔτε νὰ θάψουν τὸν νεκρόν.

Ἀλλὰ ποῦ νὰ διηγηθῶ, ὅσα ἡ μιαρά των ψυχὴ ἐφευρίσκει! Φθάνει λοιπὸν νὰ ἠξεύρετε, ὅτι, ὅσα καὶ ἂν κάμνωσι, τὰ κάμνοσι διὰ χρημάτων, καὶ πληρώνοντάς τους τινὰς ἠμπορεῖ νὰ λάβῃ τὴν συγχώρησιν διὰ κάθε ἁμάρτημα. Τόσον ἐβαρβαρώθη καὶ οὐτιδανώθη ἡ κλάσις τῆς ἱερωσύνης τῶν Ἑλλήνων. Πρὸς τούτοις ὁ ἀρχιεπίσκοπος πωλεῖ τὰς ἐνορίας τῆς πόλεως οὗτινος ἱερέως θελήσῃ, καὶ ἔπειτα κάμνει ἀργὸν ἢ ἐξορεῖ ὅποιον θέλῃ ἀπὸ αὐτούς, καὶ ξαναπωλεῖ τὴν ἐνορίαν ἄλλου, διὰ νὰ τοῦ κάμῃ τὸ ἴδιον ὕστερα ἀπ' ὀλίγον. Κάθε τόσον τοὺς ζητεῖ δάνεια, καὶ ποτὲ δὲν τοὺς τὰ ἐπιστρέφει. Κανεὶς δὲν τολμεῖ νὰ ἀντισταθῇ εἰς τοὺς λόγους του, ἐπειδὴ εὐθὺς τὸν ἀφορίζει καὶ ἔπειτα τὸν

διὰ οὐτιδανωτάτας διαφοράς, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ δύο ἢ τριῶν γροσίων ὑπόθεσιν.

* Αὐτοὶ οἱ ἀναιδέστατοι ἄνδρες, εὐθὺς ὁποὺ ἔλθουν εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπήν των, ὑποχρεώνουν ὅλους τοὺς πολίτας, νὰ τοὺς δεχθῶσιν εἰς τὰ ὀσπίτιά των, διὰ νὰ τοὺς ψάλωσι τὸν ἁγιασμόν, καὶ οὕτως λαμβάνουσι τὴν πληρωμὴν ἀπὸ πενήντα ἕως δέκα γρόσια τὸ ὀλιγότερον. Τὰ δὲ μνημόσυνα συνίστανται εἰς τὸ νὰ λειτουργοῦν διὰ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀποθανόντος, τοῦ ὁποίου ξεθάπτουν τὰ ὀστᾶ καὶ τὰ ξυλογοῦν.

** Ὅταν ἀπεθάνῃ κανένας πολίτης τῆς πρώτης ἢ δευτέρας κλάσεως καὶ τὸ ἀκούσῃ ὁ ἀρχιερεύς, εἶναι δι' αὐτὸν μία ἀνεκδιήγητος χαρά, ἐπειδή, διὰ νὰ ἠμπορέσουν νὰ τὸν θάψουν, πρέπει, ἀφοῦ πληρώσουν τὸν ὀθωμανὸν τύραννον, νὰ πληρώσουν καὶ τὸν ἀρχιερέα. Ἡ ποσότης ὅμως εἶναι ἀόριστος, πότε δέκα χιλιάδας γρόσια, πότε πέντε, καὶ τὸ ὀλιγότερον χίλια. Ὅταν πάλιν ὁ πολίτης μισεύῃ ἀπὸ τὴν πατρίδα του, πρέπει νὰ δώσῃ ἕνα χάρισμα τοῦ ἀρχιερέως. Ὅταν ἐπιστρέφῃ, πάλιν τοῦ χαρίζει. Ἀλλὰ τί λέγω τοῦ χαρίζει; Καὶ πῶς ἠμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ δῶρον ἐκεῖνο ὁποὺ ζητεῖται μὲ βίαν;

ἐξορεῖ καὶ λαμβάνει τὴν περιουσίαν του*. Καὶ οὗτος ἐστὶν ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ἐνεργοῦσι τὰ ἡδύτατα ἐντάλματα τοῦ Χριστοῦ.

Πῶς ἄραγε ζῶσιν αὐτοὶ οἱ ἀρχιεπίσκοποι εἰς τὰς μητροπόλεις των καὶ ὁποῖαι εἰσὶν αἱ ἀρεταί των; Τρώγοσι καὶ πίνοσι ὡς χοῖροι.** Κοιμῶνται δεκατέσσαρας ὥρας τὴν νύκτα καὶ δύο ὥρας μετὰ τὸ μεσημέρι. Λειτουργοῦσι δύο φορὰς τὸν χρόνον, καὶ ὅταν δὲν τρώγωσι, δὲν πίνωσι, δὲν κοιμῶνται, τότε κατεργάζονται τὰ πλέον ἀναίσχυντα καὶ οὐτιδανὰ ἔργα, ὁπὺ τινὰς ἠμπορεῖ νὰ στοχασθῇ***. Καὶ οὕτως εἰς τὸν βόρβορον τῆς ἁμαρτίας καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἀκρασίαν θησαυρίζουσι χρήματα, καὶ οἱ ἀναστεναγμοὶ τοῦ λαοῦ εἶναι πρὸς αὐτοὺς τόσοι ζέφυρες .

Ὁ χορὸς τῶν ἐπισκόπων ἐξακολουθεῖ μετὰ τοὺς ἀρχιεπισκόπους. Αὐτοί, πάλιν, εἶναι ἄλλοι λύκοι, ἴσως χειρότεροι ἀπὸ τοὺς πρώτους, ἐπειδὴ κυριεύουσι τοὺς χωρικοὺς καὶ ἰδιώτας. Ἀνεκδιήγητα εἶναι τὰ ἀνομήματά των καὶ ἡ σκληρότης των διαπερνᾷ κατὰ πολλὰ ἐκείνην τῆς ἰδίας παρδάλεως. Αὐτοὶ πέμπουσι τόσους ληστάς, διὰ νὰ εἰπῶ ἔτζι, εἰς τὰ χωρία τῆς ἐπισκοπῆς των, καὶ τοὺς δίδοσι τὸν τίτλον ἢ τοῦ πρωτοσυγκέλλου ἢ τοῦ ἀρχιμανδρίτου ἢ ἄλλου τινὸς τάγματος, οἱ ὁποῖοι ἄλλο δὲν ἠξεύρουσι, παρὰ

* Ὁ νῦν Ἰωαννίνων ἔλαβε τὴν αὐθάδειαν νὰ ἀφορίση τὸν ἐνάρετον καὶ φιλόσοφον κὺρ Κοσμᾶ, διὰ νὰ μὴν ἠμπόρεσε νὰ τὸν καταπείση εἰς τὰς κακάς του θελήσεις.

** Ὁ νῦν Ἰωαννίνων, καθὼς ἤκουσα ἀπὸ ἕνα μάρτυρα αὐτόπτην, εἰς τὸ πρόγευμα τρώγει δύο ὀκάδες γιαούρτι, καὶ εἰς τὸ δειλινὸν μισὴν ὀκᾶ σαρδέλας ξεκοκκαλισμένας, τὰς ὁποίας τρώγει μὲ τὸ χουλιάρι.

*** Ὁ Ἄρτης, ὁ Γρεβενῶν καὶ ὁ Ἰωαννίνων εἶναι οἱ πρῶτοι προδόται τοῦ τυράννου, καθὼς ὅλοι τὸ γνωρίζουσι. Ὁ ὕστερος ἀπὸ αὐτοὺς ἱκέτευσεν τὸν τύραννον, καὶ ἐκούρευσεν τὸν ἔγγονά του, ὡς νὰ τοῦ ἐγίνετο νουνός. Ὁ Ἄρτης ἠπάτησεν καὶ ἐπρόδωσεν τοὺς ἥρωας Σουλιώτας· εἶναι δὲ καὶ οἱ τρεῖς ἀσελγεῖς, ἄσωτοι εἰς τὸ ἄκρον, μοιχοί, πόρνοι καὶ ἀρσενοκοῖται φανεροί.

νὰ γράφουν ὀνόματα* τῶν χριστιανῶν μὲ ὅλην τὴν ἀνορθογραφίαν, καὶ νὰ προφέρωσι τὸ «νὰ εἶσαι κατηραμένος», «νὰ ἔχῃς τὴν εὐχὴν» καὶ «δός μοι».

Αὐτοί, λοιπόν, περιφέρονται εἰς ὅλα τὰ χωρία τῆς ἐπισκοπῆς καὶ μὲ ἄκραν ἀσπλαγχνίαν ἐκδύουσι τοὺς πολλὰ ἀθώους χωριάτας, καὶ μάλιστα τὰς γυναῖκας. Ὅταν δὲν τοὺς εὑρίσκουσι χρήματα, τότε τίνος ἁρπάζουσι ἓν φόρεμα, τίνος ἓν ἐργαλεῖον τῆς γεωργικῆς, τίνος ἓν στολίδι τῆς γυναικός του, καὶ φθάνουσι νὰ τοὺς παίρνουσιν ἕως καὶ τὰ δοχεῖα τῶν φαγητῶν. Ἀπὸ ἄλλους πάλιν λαμβάνουσι τόσα κιλὰ σιτάρι ἢ τόσον κρασί. Ἐν ἑνὶ λόγῳ, τοὺς γυμνώνουσι, καὶ ἔπειτα τοὺς εὐλογοῦσι καὶ φεύγουσι. Πολλάκις δὲ περιέρχεται ὁ ἴδιος ἐπίσκοπος εἰς τὰ χωρία, καὶ τότε πλέον ἀκολουθοῦν τὰ χειρότερα. Αὐτὸς ὁ ἀναίσχυντος καὶ βάρβαρος καὶ ἀμαθέστατος ἄνθρωπος, ἀφοῦ τρώγει δι' ὅσας ἡμέρας μένει εἰς τὸ χωρίον ἀπὸ τὴν πτωχὴν κοινότητα, ἀφοῦ ἁρπάζει ὅσα περισσότερα δυνηθῇ, τότε ἀφορίζει ἕνα δύο, καὶ ἄλλους τόσους κάμνει παπάδες, καὶ ἔπειτα φεύγει.

Ὁ τρόπος δέ, μὲ τὸν ὁποῖον κρίνει ἄξιον, ἕνα χωριάτην, τῆς ἱερωσύνης, εἶναι ὁ ἀκόλουθος. Πρῶτον τοῦ ζητεῖ ἑκατόν, ἢ περισσότερα, ἢ ὀλιγότερα γρόσια, καὶ τὰ λαμβάνει, ἔπειτα τὸν ἐρωτᾷ, ἂν ἠξεύρῃ γράμματα, ἤτοι νὰ γράφῃ καὶ νὰ ἀναγνώσῃ, ὕστερον τοῦ φέρει τὸ Ψαλτήριον καὶ αὐτὸς ἀναγινώσκει ἓν κατεβατόν, καὶ εὐθὺς τὸν κάμνει ἱερέα. Ἡ ἀμάθεια αὐτῶν τῶν ἱερέων εἶναι ἄκρα, καὶ ἀπὸ αὐτοὺς οἱ περισσότεροι κατὰ συμβεβηκὸς ἀποκαθιστανται

* Μίαν φορὰν ἐρώτησα ἕνα παπᾶν χωριάτην, ἕως ἑξηκοντούτην, πόθεν εἶχεν ἀγοράσει τὸ κονδύλι του, τὸ ὁποῖον ἦτον λεπτόν, ὡς τὸ μεγαλείτερόν μου δάκτυλον, καὶ μοῦ ἀπεκρίθη, ὅτι τὸ εἶχε κληρονομήσει ἀπὸ τὸν πατέρα του, καὶ ἐπειδὴ εἶχε τρεῖς υἱούς, εἶχε σκοπὸν νὰ τὸ κάμῃ τρία κομμάτια, καὶ νὰ ἀφήσῃ ἀπὸ ἕνα τοῦ κάθε υἱοῦ του. Ἄλλος ἕνας, μὲ πλατὺ ράσον, ἠθέλησεν νὰ μοῦ ἐξηγήσῃ, ὅτι τὰ μὲν «γενέσια» ἐννοεῖ τὴν γέννησιν, τὰ δὲ «γενέθλια» ἐννοεῖ τὸν θάνατον. Ὁ Ἕλλην ἀναγνώστης ἂς μὴν γελάσῃ, ἀλλὰ ἂς κλαύσῃ.

ται ἀρχιμανδρῖται, ἔπειτα δὲ κερδίζοντας, ἀγοράζουν ἐπισκοπάς, καὶ ἐξακολούθως γίνονται ἀρχιεπίσκοποι καὶ ὄχι ὀλίγας φορὰς πατριάρχαι. Ὅθεν, ὅλοι σχεδὸν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐκκλησίας κατάγονται ἀπὸ τὴν ἰδίαν ποταπότητα, καὶ οἱ περισσότεροι εἶναι ἀμαθέστατοι*.

Μετὰ τῶν Ἐπισκόπων, λοιπόν, ἔρχονται ἐκεῖνοι οἱ πρωτοσύγκελλοι, οἱ ἀρχιμανδρῖται καὶ οἱ πνευματικοί, οἱ ὁποῖοι στέλλονται ἀπὸ τὰ μοναστήρια - δι' ὧν κατωτέρω ρηθήσεται - μὲ κάποιας πανταχούσας**. Αὐτοὶ εἶναι ἀναρίθμητοι, ἐπειδὴ δὲν εὑρίσκεται πόλις ἢ χωρίον, ὁποὺ νὰ μὴν φυλάττῃ ἢ ἕνα ἢ δύο ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς λαοκλέπτας, οἱ ὁποῖοι παρησιάζονται εἰς τὸν ἀρχιερέα καὶ ἀγοράζουν παρ' αὐτοῦ τὴν ἄδειαν τοῦ κλεψίματος, καὶ ἔπειτα, μὲ ἄκραν αὐθάδειαν, ἀρχινοῦσιν ἀπὸ ὀσπίτιον εἰς ὀσπίτιον, νὰ ζητοῦσι ἐλεημοσύνην, καὶ ἐκδύουσιν ἐξόχως τὰς γυναῖκας, ὅσον ἠμποροῦσι.

Τὸν τρόπον, ὁποὺ μεθοδεύονται, εἶναι ἄξιος γέλωτος ἐνταυτῷ καὶ δακρύων. Αὐτοὶ ἔχουσιν ἓν κιβωτίδιον γεμάτον ἀπὸ ἀνθρώπινα κόκκαλα καὶ κρανία ἀκέραια, τὰ ὁποῖα ἀσημιώνουν, καὶ ἔπειτα ὀνοματίζουσιν, ἄλλα μὲν τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους καὶ ἄλλα τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου. Ἐν ἑνὶ λόγῳ, δὲν ἀφήνουν ἅγιον, χωρὶς νὰ ἔχουν μέρος ἀπὸ τὰ κόκ-

* Ἕνας ἀρχιμανδρίτης, ἀναγινώσκοντας ἐπ' ἐκκλησίας τὸ εὐαγγέλιον, ἔτυχεν εἰς τὸ τέλος τοῦ κατεβατοῦ τὸ ἀπαρέμφατον ἐπανέρχεσθαι. Ὅθεν αὐτὸς ἀνέγνωσε τὸ ἐπανὲρ — ὅπου ἐτελείωνε τὸ κατεβατόν, καὶ ἔπειτα γυρίζοντας τὸ φύλλον ἐπρόφερε τὸ — χέσθαι, εἰς τρόπον ὁποὺ ἐρέθισε ἕνα γενικὸν γέλωτα εἰς τοὺς παρεστῶτας.

** Αὐταί, αἱ οὕτως καλούμεναι πανταχοῦσαι, εἶναι κάποιαι παρακαλεστικαὶ ἐπιστολαὶ τῶν μοναστηρίων, ὁποὺ τὰς στέλνουν πρὸς τοὺς χριστιανούς, καὶ εἶναι γεγραμμέναι μὲ διάφορα χρώματα καὶ μὲ μεγάλα στοιχεῖα.

καλά του*. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς κοκκαλοπωλητὰς ἐξέρχονται ἀπὸ τὸ ὄρος τοῦ Ἄθωος, ὁποὺ ὀνομάζουν Ἅγιον Ὄρος, εἰς τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται ἡ πηγὴ αὐτῶν τῶν καλογήρων.

Τὰ δὲ μοναστήρια αὐτὰ ἔχουσιν εἰς κάθε πολιτείαν ὑποστατικὰ καὶ ὀσπίτια, τὰ ὁποῖα καλοῦσι μετόχια καὶ τὰ κατοικοῦσιν αὐτοὶ οἱ περιηγηταί. Ἐκεῖ μετροῦσι τὰ κλεφθέντα χρήματα, διὰ νὰ λάβωσιν αὐτοὶ κρυφίως τὰ μισὰ καὶ τὰ λοιπὰ νὰ τὰ ὑπάγωσιν εἰς τὰ μοναστήριά των**. Αὐτὰ τὰ τέρατα λοιπόν, ἐπειδὴ ποτὲ δὲν τοὺς ἐβγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα τους ἕνας ἀναστεναγμός, συνηθίζουν κατ' ὀλίγον ὀλίγον εἰς τὴν ἀπάθειαν, καὶ φθάνουσι εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὁποὺ, ὁ κόσμος καὶ ἂν χαλάσῃ, τίποτε δὲν τοὺς μέλει. Εἶναι δὲ κατήγοροι εἰς τὸ ἄκρον, καὶ ἂν εἰς καμμίαν πολιτείαν εὑρεθῇ τινάς, ἢ ἱερεύς, ἢ λαϊκός, νὰ εἶναι ὁπωσοῦν προκομμένος, αὐτοὶ τὸν ἔχουσι διὰ ἐχθρόν τους θανάσιμον. Τότε περιφερόμενοι εἰς τὰ ὀσπίτια, εὐθὺς μὲ ἄκρον ὑποκριτικὸν τρόπον τὸν κακολογοῦσι, τὸν κηρύττουσιν εὐθὺς ἀνευλαβῆ καὶ ἄθεον. Ὁ μεγαλείτερος στοχασμός των εἶναι νὰ κρύπτωσι τὴν ἀμάθειάν των, καὶ διὰ τοῦτο ζητοῦσι πάντοτε νὰ συνομιλῶσι μὲ τὰς γυναῖκας.

Ὦ γλυκύτατε Ἰησοῦ! Ὦ δίκαιοι Ἀπόστολοι! Ὦ φιλόσοφοι Πατέρες! Ποῦ εἶσθε τὴν σήμερον, νὰ ἴδῆτε τοὺς ἀπογόνους σας, καὶ νὰ συγκλαύσητε μαζὶ μὲ ὅσους τὴν ἀλήθειαν γνωρίζουσι διὰ τὴν ἀθλιότητά τους; Ἐσεῖς ἐπαραγ-

* Ἐγώ, ἕως τώρα βέβαια, εἶδα ἕως τέσσαρας κεφαλὰς τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, ἐπειδή, ὅταν ἀκολουθῇ ἡ πανοῦκλα, τότε κάθε πολιτεία ἔχει ἀπὸ μίαν κεφαλὴν τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους.

** Ἐγὼ ἐγνώρισα ἕνα πνευματικὸν Ἁγιορείτην, ὁ ὁποῖος δὲν ἦτον τόσον ἀμαθής, ὅσον ἦτο ὑποκριτὴς καὶ φιλάργυρος. Πολλάκις, λοιπόν, καυχώμενος μοῦ ἐδιηγεῖτο, ὅτι εἰς εἴκοσι χρόνους ἔκαμεν ἕνα καπιτάλι ἀπὸ ἑκατὸν πενήντα χιλιάδας γρόσια, καὶ εἶχε δοσμένα εἰς τὸ μοναστήριόν του τὰ δύο τρίτα, τὰ δὲ λοιπὰ εἶχε μοιρασμένα εἰς διαφόρους πραγματευτὰς μὲ τὸ διάφορον. Αὐτὸς εἶχε τὴν κάραν τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου.

γείλετε τὴν νηστείαν ,διὰ νὰ χαλινώσητε ὁπωσοῦν τοὺς γαστριμάργους, αὐτοὶ ἀναθεματίζουσι καὶ τοὺς ἀσθενεῖς, ὅταν κρεοφάγωσι. Ἐσεῖς ἐδιωρίσατε τὰς ἐλεημοσύνας, δ.ὰ νὰ στερεώσητε τὴν ἀρετήν, αὐτοὶ δὲ ἁρπάζουσι καὶ ἀπὸ πλουσίους καὶ ἀπὸ πτωχούς, ὅσα περισσότερα δυνηθῶσι. Ἐσεῖς ἐνομοθετήσετε τὴν ἐξομολόγησιν, διὰ νὰ παρηγορῆτε τοὺς λυπημένους καὶ βασανισμένους, διὰ νὰ νουθετῆτε τοὺς χρείαν ἔχοντας καὶ ἀμαθεῖς, αὐτοὶ δὲ τὴν ἐνεργοῦσι διὰ μόνην περιέργειαν εἰς τὸ νὰ μάθωσ.ν τὰ ξένα πράγματα, καὶ ἔπειτα νὰ τὰ κοινολογοῦσι, ὄχ: μόνον ὅταν τοὺς ὠφελῇ, ἀλλὰ ὅταν δὲν τοὺς βλάπτῃ*. Ἐσεῖς ἐκηρύξατε τὴν ὁμόνοιαν, τὴν ἀδελφότητα, τὴν ὁμοιότητα καὶ τὴν ἐλευθερίαν, αὐτοὶ δὲ διδάσκουσι μὲ τὰ παραδείγματά των τοὐναντίον. Ἐσεῖς, τέλος πάντων, εἴχετε τὴν ἀρετὴν διὰ ὁδηγόν, αὐτοὶ ἔχουσι τὰ χρήματα.

Τί ἤθελεν εἰπεῖ, στοχάζεσθε, ὦ Ἕλληνες, ὁ Λόγος τῆς Σοφίας, ὁ ἡδύτατος Χριστός, εἰς αὐτοὺς τοὺς ὑπηρέτας του; Ὤ! ἡ ἀπόφασίς του εἶναι φανερὰ καὶ ἄμποτες οἱ ταλαίπωροι νὰ διορθωθοῦν ὁπωσοῦν, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν ἄφευκτον ποινὴν τῶν πλημμελημάτων των. Ποῖος δὲν βλέπει, ὦ Ἕλληνες, τὸν ἀφανισμόν, ὁποὺ εἰς τὴν Ἑλλάδα προξενεῖ τὴν σήμερον τὸ ἱερατεῖον;

Ἑκατὸν χιλιάδες, καὶ ἴσως περισσότεροι, μαυροφορεμένοι** ζῶσιν ἀργοὶ καὶ τρέφονται ἀπὸ τοὺς ἱδρῶτας τῶν ταλαιπώρων καὶ πτωχῶν Ἑλλήνων. Τόσαι ἑκατοντάδες μοναστήρια, ὁποὺ πανταχόθεν εὑρίσκονται, εἶναι τόσαι πληγαὶ εἰς τὴν πατρίδα, ἐπειδή, χωρὶς νὰ τὴν ὠφελήσουν εἰς τὸ παραμικρόν, τρώγοσι τοὺς καρπούς της καὶ φυλάττουσι τοὺς λύκους, δ.ὰ νὰ ἁρπάζουν καὶ ξεσχίζουν τὰ ἀθῶα καὶ ἱλαρὰ πρόβατα τῆς ποίμνης τοῦ Χριστοῦ**. Ἰδού, ὦ Ἕλληνες, ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, ἡ σημερινὴ ἀθλία καὶ φοβερὰ κατάστασις τοῦ ἑλληνικοῦ ἱερατείου, καὶ ἡ πρώτη αἰτία ὁποὺ ἀργοπορεῖ τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος.

Αὐτοὶ οἱ ἀμαθέστατοι, ἀφοῦ ἀκούσουν ἐλευθερίαν, τοὺς φαίνεται μία ἀθανάσιμος ἁμαρτία. Τί λοιπὸν διδάσκουσι τὸν ἁπλούστατον λαόν; Τί στοχάζεσθε νὰ λέγωσιν οἱ ἱεροκήρυκες ἐπ' ἐκκλησίας; Φέρουσιν ἴσως τὰς παραβολὰς τοῦ Εὐαγγελίου, δ.ὰ νὰ παρακινήσωσιν τοὺς ἀκροατὰς εἰς τὴν ὁμόνοιαν; Ἐξηγοῦσιν ἴσως τὴν πρώτην καὶ μεγάλην ἐντολὴν τοῦ «Ἀγάπα τὸν πλησίον σου, ὡς ἑαυτόν»; Λέγουσιν ἴσως ποτέ, ποῖος εἶναι ὁ πλησίον καὶ ποῖος ὁ ξένος; Ἀναφέρουσι ποτὲ τὸ ρητόν: «Μάχου ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος»; Ἐξηγοῦσι ποτὲ τί ἐστὶ πατρίς; Λέγουσι πῶς καὶ πότε καὶ ποῖοι πρῶτον πρέπει νὰ τὴν βοηθήσουν; Φέρουσι ποτὲ τὰ παραδείγματα τοῦ Θεμ.στοκλέους, τοῦ Ἀριστείδου, τοῦ Σωκράτους καὶ ἄλλων μυρίων ἐναρέτων καὶ σοφῶν; Μᾶς εἶπον ποτὲ ποῖοι ἦτον, καὶ πόθεν κατάγονται; Μᾶς ἀνέφερον ποτὲ πῶς διοικεῖται ὁ κόσμος καὶ ὁποία εἶναι ἡ καλλιτέρα διοίκησις; Μᾶς ἐξήγησαν ποτὲ τί ἐστὶ ἀρετή, καὶ ὁποῖα εἶναι τὰ μέσα διὰ νὰ τὴν ἀποκτήσῃ τινάς, καὶ πότε λάμπει ἡ ἀρετή; Καὶ ποῖος νὰ μᾶς τὰ εἰπῇ, ἂν δὲν τὰ λέγουσιν αὐτοί;

Φεῦ! βαβαὶ τῆς ἀθλιότητός μας! Οἱ ἱεροκήρυκες ἀρχινοῦν ἀπὸ τὴν ἐλεημοσύνην καὶ τελειώνουν εἰς τὴν νη-

---

* Δὲν εἶναι κρυφόν, ἀλλ' ὅλοι τὸ ἠξεύρουν, ὅτι εἰς τὰ Ἰωάννινα οἱ πνευματικοὶ ἀναφέρουσι κάθε ὑπόθεσιν, ὁποὺ ἀκούουσιν ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς εἰς τὸν ἀρχιερέα, καὶ αὐτὸς εὐθὺς κάμνει ἕνα κατάλογον μὲ προσθήκην καὶ τὸν προσφέρει τοῦ τυράννου, εἰς τρόπον ὁποὺ ἡ ἐξομολόγησις, τὴν σήμερον, εἶναι ἓν μέσον προδοσίας.

** Οἱ τοιοῦτο, ὄντες ἐλεύθεροι ἀπὸ κάθε στοχασμὸν καὶ φροντίδα, χαίρονται ἄκραν ὑγείαν καὶ τρώγοσι διὰ ἑκατὸν πενήντα χιλιάδας.

** Ὅποιος ἤθελε νὰ συνθέσῃ ἕνα κώδικα εἰς τὰ ἐγκλήματα, καὶ ἤθελε νὰ μὴν παραιτήσῃ κανένα ἁμάρτημα ἀνθρώπινον, ἂς ἤθελεν ὑπάγει εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, καὶ ἀνίσως ἤθελε ἐξετάσει τοὺς ἐκεῖ κατοικοῦντας, ἤθελε κάμει τὸν ἐντελέστερον κώδικα ἀπ' ὅσους μέχρι τῆς σήμερον ἐφάνησαν.

στείαν*. Πῶς θέλεις λοιπὸν νὰ ἐξυπνήσουν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν ὁμίχλην τῆς τυραννίας; Οἱ ἱεροκήρυκες, οἱ ὁποῖοι ἦτον εἰς τὸ χρέος νὰ τοὺς ἀποδείξωσι τὴν ἀλήθειαν, δὲν τὸ κάμνουσι. Ἀλλὰ τί ἀποκρίνονται αὐτοὶ οἱ φιλόζωοι καὶ αὐτόματοι ψευδοκήρυκες; «Ὁ Θεός, ἀδελφοί, μᾶς ἔδωσεν τὴν τυραννίαν ἐξ ἁμαρτιῶν μας, καὶ πρέπει, ἀδελφοί, νὰ τὴν ὑποφέρωμεν μὲ καλὴν καρδίαν καὶ χωρὶς γογγυσμόν, καὶ νὰ εὐχαριστηθῶμεν εἰς ὅ,τι κάμνει ὁ Θεός». Καὶ ὕστερα ἀπὸ τέτοια ξυλολογήματτα λέγουσι καὶ τὸ ρητὸν «ὃν ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει.»

Ὢ ἄνθρωποι, ὄντως βάρβαροι, χυδαῖοι καὶ ἐχθροὶ φανεροὶ τῆς πατρίδος μας καὶ τοῦ ἰδίου Χριστοῦ, πῶς ἐννοεῖτε ἔτζι ἀνάποδα αὐτὸ τὸ ρητόν, καὶ κάμνετε μὲ τὴν ἀμάθειάν σας καὶ τινὰς νὰ βλασφημῶσι; Δὲν καταλαμβάνετε, ἀνόητοι, ὅτι τὸ «παιδεύω», εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐννοεῖ ποτὲ μὲν τὸ «διδάσκω», ποτὲ δὲ τὸ «τιμωρῶ», καὶ ὅτι εἰς αὐτὸ τὸ ρητὸν ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ ἐννοῇ τὸ «διδάσκω»; Καὶ οὕτως ὁ πατήρ, ἐπειδὴ ἀγαπᾷ τὸν υἱόν του, τὸν διδάσκει, ἤτοι τὸν παιδεύει. Ἀλλ' ἂς τὸ ἐξηγήσωμεν κατὰ τὸ λεξικὸν τῆς ἀμαθείας, καὶ νὰ εἰπῶμεν, ὅτι τιμωρεῖ ἕνας ὁποιον ἀγαπᾷ .'Αλλά, διατί τὸν τιμωρεῖ; Βέβαια, διὰ νὰ τὸν διορθώσῃ ἀπὸ τὰ σφάλματά του καὶ νὰ τὸν καταστήσῃ χρηστοηθῆ καὶ ἐνάρετον. Πῶς λοιπὸν ἠμπορεῖ νὰ νομισθῇ παιδεία πρὸς τὸ καλὸν ἡ τυραννία, ἡ ὁποία, ὡς ἀνωτέρω ἀπεδείχθη, εἶναι ἐχθρὰ πάσης ἀρετῆς καὶ πρόξενος πάσης κακίας; Πῶς, χυδαῖοι, δὲν τὸ βλέπετε, μόνον ἐκφωνεῖτε ὅ,τι σᾶς ἔλθῃ εἰς τὴν ἐνθύμησιν, χωρὶς νὰ στοχασθῆτε, ὅτι εἰς τοιαύτας ὑποθέσεις ἡ παραμικρὰ κακοεξήγησις φέρει ἀνεκδιήγητα καὶ πολυάριθμα κακὰ εἰς τοὺς ἀκροατάς;

Ἴσως ὅμως τὸ λέγετε πρὸς παρηγορίαν; Ὤ, κακὸν χρόνον νὰ ἔχητε καὶ ἐσεῖς καὶ ἡ παρηγορία σας! Αὐτὴ

* Ἄλλο δὲν λέγουσι, ἢ ἄλλο δὲν ἠξεύρουσι νὰ εἴπωσι, παρὰ νὰ μὴν φάγῃ ὁ λαὸς λάδι τὰς Τετράδας καὶ νὰ δώσῃ χρήματα τῶν καλογήρων.

εἶναι χειροτέρα ἀπὸ τὴν ἰδίαν αἰτίαν τῆς θλίψεως, καὶ εἰς ἄλλο δὲν χρησιμεύει, παρὰ εἰς τὸ νὰ καταστῇ τοὺς Ἕλληνας πάντοτε ἀξίους παρηγορίας. Ἐσεῖς φωνάζετε μὲ ἄκραν ἡσυχίαν καὶ λέγετε: «Ἀγαπητοί, ὁ Θεὸς μᾶς ἔδωσεν τὴν ὀθωμανικὴν τυραννίαν, διὰ νὰ μᾶς τιμωρήσῃ διὰ τὰ ἁμαρτήματά μας, καὶ παιδεύοντάς μας εἰς τὴν παροῦσαν ζωήν, νὰ μᾶς ἐλευθερώσῃ μετὰ θάνατον ἀπὸ τὴν αἰώνιον κόλασιν». Ὢ ἐχθροὶ τῆς ἀληθείας, τουτέστι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ! Δὲν βλέπετε, ὁποὺ μὲ αὐτὴν τὴν κακήν σας καὶ ἄτοπον παρηγορίαν ὑποχρεώνετε τοὺς Ἕλληνας, ἀντὶς νὰ μισήσουν τὴν τυραννίαν καὶ νὰ προσπαθήσουν νὰ ἐλευθερωθοῦν, ἐξ ἐναντίας νὰ τὴν ἀγαπῶσι, καὶ μάλιστα, νὰ νομίζωνται εὐτυχεῖς πιστεύοντες ἀπὸ ἁπλότητά των, ὅτι παιδεύονται εἰς τὴν παροῦσαν ζωήν, διὰ νὰ ἀποκτήσουν τὸν παράδεισον; Ποῖος Ἰσκαριώτης σᾶς ἔδαλεν εἰς τὸν νοῦν, νὰ προφέρητε τοιαύτην παρηγορίαν, ὅταν δὲν ἠξεύρετε νὰ τὴν ἐξηγήσητε, ὦ ἀναίσχυντοι; Τὰ ἁμαρτήματα, ἴσως, παιδεύονται μὲ ἄλλα ἁμαρτήματα, ὦ ἄφρονες; Δὲν στοχάζεσθε, πόσον ἀτιμεῖτε καὶ τὸν ἑαυτόν σας καὶ τὴν Ἐκκλησίαν μὲ τοὺς παραλογισμούς σας;

Ὅτι ἡ τυραννία εἶναι μισητὴ καὶ ἀπὸ τὸν θεὸν καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὅτι εἶναι κακόν, ποῖος δὲν τὸ ἠξεύρει; Πῶς ἐσεῖς λοιπὸν τὴν παρασταίνετε σχεδὸν-σχεδόν, ὡς ἕνα καλὸν εἰς τοὺς Ἕλληνας; Ποῖος φίλος παρηγορεῖ τὸν φίλον του διὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του, πρὶν ἀπεθάνῃ; Καὶ ἐσεῖς, ὁποὺ ὀνομάζεσθε ὑπερασπισταὶ καὶ φίλοι τῆς ἀνθρωπότητος, παρηγορεῖτε τοὺς Ἕλληνας, ὡσὰν νὰ εἶχαν χάσει τὴν πατρίδα των, καὶ τοὺς νομίζετε ὡσὰν τοὺς Ἑβραίους; Τί ἄλλο λέγουσ ν οἱ φίλοι ἑνὸς υἱοῦ, ὁποὺ ἔχει τὸν πατέρα του ἄρρωστον, εἰμὴ ὅτι νὰ ἐλπίζῃ, νὰ κράζῃ ἰατρούς, καὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ τὸν ἰατρεύσῃ; Διατί καὶ ἐσεῖς δὲν λέγετε τὰ ἴδια πρὸς τοὺς Ἕλληνας διὰ τὴν ἀσθενῆ πατρίδα των, ἀλλὰ συμβουλεύετε ὅλον τὸ ἐναντίον ἀπ' ὅ,τι τὸ εὐαγγέλιον παραγγέλλει; Ἐσεῖς οὐχί, οὐχί! δὲν εἶσθε ποιμένες, οὔτε ὁδηγοὶ τοῦ φωτός, ἀλλὰ λύκοι, καὶ ἡ καθέδρα τοῦ σκότους εἶσθε, ὦ ψεῦσται καὶ ὑποκριταί.

῞Εως πότε ἡ ἀμάθεια θέλει καλύπτει τὴν μιαράν σας ψυχὴν μὲ τὸ ἔνδυμα τῆς ὑποκρισίας;

Φεῦ! Ἴσως τινὰς ἀπὸ αὐτοὺς πάλιν ἀποκριθῇ, ὅτι «πῶς νὰ κηρύξωμεν ἐπ' ἄμβωνος τὰ τοιαῦτα; Δὲν δυνάμεθα, φοβούμεθα». Ἔ! δοῦλε ἄπιστε τῆς ἐκκλησίας, δὲν ἀπαρνήθης ἴσως ἐσὺ τὸν κόσμον, ὅταν ἐνδύθης τὸ φόρεμα τῆς ἱερωσύνης; Δὲν ἔταξες ἴσως ἐσύ, ψεῦστα καὶ πλάνε, νὰ θυσιάσῃς τὴν ψυχήν σου διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν προβάτων σου; Ἀλλὰ ἐγὼ δὲν ζητῶ τόσον ἀπὸ τὴν δειλήν σου ψυχήν! Καὶ ἐπειδὴ ἐσὺ δὲν τολμεῖς ἐπ' ἄμβωνος νὰ λαλήσῃς τὴν ἀλήθειαν, καθὼς προφασίζεσαι, εἰπέ την κἂν κατὰ μόνας τῶν τόσων καὶ τόσων, ὁποὺ ἐξομολογεῖς, δίδαξέ τους τὸ ἀνθρώπινον εἶναι, δίδαξέ τους τὴν ἀληθῆ πίστιν τῶν χριστιανῶν, μάθε τους ὁποίων εἶναι ἀπόγονοι, ἀπόδειξόν τους πόσων κακῶν πρόξενος εἶναι ἡ τυραννία, καὶ παῦσον μίαν φορὰν ἀπὸ τὴν μονοτονίαν καὶ ταυτολογίαν.

Μὴν λέγῃς πάντοτε καὶ ὅλων τὰ ἴδια, πάντοτε νηστείαν καὶ ἐλεημοσύνην. Μὴν ὁμοιάζῃς ἐκείνους τοὺς ἀμαθεῖς ἰατρούς, ὁποὺ εἰς κάθε ἀρρωστίαν διορίζουν τὸ ἴδιον ἰατρικόν. Ἐνθυμήσου μίαν φορὰν διὰ πάντα, ὅτι ὁ Χριστός σοῦ παραγγέλλει νὰ ἰατρεύσῃς τὰς ψυχὰς τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ δὲν σοῦ διορίζει τὰ ἴδια μέσα διὰ ὅλους. Εἰπὲ τοῦ πλουσίου νὰ δώσῃ ἐλεημοσύνην, ἀλλ' εἰπὲ καὶ τοῦ πτωχοῦ, ὅτι ἡ πτωχεία δὲν εἶναι ἀτιμία. Μὴν οὐτιδανώνετε τὰς ἁπλᾶς ψυχὰς τῶν γλυκυτάτων μου Ἑλλήνων μὲ τὰς μωρολογίας σας. Καὶ ἐπειδὴ ἡ κακή μας τύχη σᾶς ἐπολλαπλασίασε, καὶ εἶσθε καὶ τόσον ἀμαθεῖς, προσπαθήσετε κἂν νὰ μὴν βλάπτετε, ἂν δὲν δύνεσθε νὰ ὠφελῆτε, τοὺς ταλαιπώρους χριστιανούς.

Παύσατε, τέλος πάντων, ἀπὸ τὴν λύσσαν τῆς φιλαργυρίας, διὰ νὰ ἀξιωθῆτε τῆς αἰωνίου μακαριότητος, τοὐναντίον δέ, τὸ ἴδιον εὐαγγέλιον καὶ ὅλοι οἱ Πατέρες σᾶς προμηνύουν τὴν αἰώνιον κόλασιν, καὶ ἀλλοίμονον εἰς ἐσᾶς, καὶ εἰς τόσους, ὁποὺ ἐξ αἰτίας σας τιμωροῦνται εἰς τὴν

γῆν. Ἀλλ' ἴσως ὄχι ἀργά, θέλει σᾶς δώσουν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τὸν ἀρραβῶνα τῆς μελλούσης σας κολάσεως, μὲ τὴν ἐκδίκησιν ὁποὺ ἐναντίον σας θέλει κάμωσι μόνοι των.

Ὦ, ἀδελφοί μου Ἕλληνες, ἴσως δὲν καταλαμβάνετε πόσην δύναμιν ἔχουσι τὰ λόγια τῶν καλογήρων καὶ τῶν πνευματικῶν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἁπλουστάτων ἀκροατῶν. Πόσον ὀγληγορώτερα ἠθέλαμεν ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν, ἂν οἱ πνευματικοὶ δὲν ἦτο ἀμαθεῖς, καθὼς εἶναι; καὶ ἂν ἐδίδασκον εἰς τὴν ἐξομολόγησιν μὲ γλυκὰ λόγια τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀρετήν, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ὁμόνοιαν, καὶ ὅλα τὰ μέσα τῆς ἀνθρωπίνης εὐτυχίας. Ἀλλὰ πῶς νὰ φωτίσουν οἱ ἐσκοτισμένοι καὶ νὰ διδάξουν οἱ ἀμαθεῖς; Ἂς σιωπήσουν τὸ λοιπόν, ἂν δὲν ἠξεύρουν τί νὰ εἰποῦν.

Καὶ ἐσεῖς, ὦ ἐπίσκοποι καὶ ἀρχιεπίσκοποι, παύσατε, διὰ ὄνομα τοῦ θεοῦ, παύσατε πλέον ἀπὸ τὸ νὰ χειροτονήσετε ἱερεῖς, καὶ μή, φοβούμενοι νὰ πτωχύνῃ ἡ ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ ὑπηρέτας, τὴν γεμίζετε ἀπὸ ἀναξιωτάτους σκλάβους. Παύσατε ἀπὸ τὸ νὰ ἁρπάζητε πλέον, διότι ὅσα ἔχετε σᾶς φθάνουν νὰ ζήσητε ὡς ὁ Χριστὸς ἀγαπᾷ. Μάλιστα δὲ σύ, ὦ πατριάρχα, ὁποὺ ὡς κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας σέβεσαι παρὰ πάντων καὶ τιμᾶσαι, προσπάθησον νὰ διορθώσῃς τὰ κακά, ὁποὺ ἐπροξένησεν ἡ ἀμέλειά σου. Ἔκλεξον ἀρχιερεῖς τοὺς σοφοὺς καὶ ἐναρέτους, καταδάφισον ὅλα τὰ μοναστήρια, διὰ νὰ ὀλιγοστεύσῃς τὰ βάρη τοῦ λαοῦ, διόρθωσον μερικὰς συνηθείας τῆς θρησκείας, ὁποὺ τὴν σήμερον φανερῶς βλάπτουσι κατὰ πολλὰ τοὺς χριστιανούς*.

* Ἀναγκαῖον ἦτον νὰ ὀλιγοστεύσῃ ὁ πατριάρχης τὸ πλῆθος τῶν ἑορτῶν καὶ τῶν νηστειῶν, ἐπειδὴ αἱ μὲν ἑορταὶ ἐμποδίζουσι τὸ κέρδος μὲ τὴν ἀργίαν εἰς τὸν λαόν, καὶ αἱ νηστεῖαι τοῦ ἀφανίζουν τὴν ὑγιείαν. Ὅθεν, τὰς μεγάλας ἑορτὰς ἠμποροῦσε νὰ τὰς διορίσῃ εἰς ὅλας τὰς Κυριακὰς καὶ εἰς ἄλλας ἑορτὰς νὰ δώσῃ τὴν ἄδειαν νὰ δουλεύουν, διὰ δὲ τὰς σαρακοστάς, νὰ τὰς σμικρύνῃ, καὶ τὰς περισσοτέρας νὰ τὰς ἀποβάλῃ. Καὶ τότε ὁ πτωχὸς ζῇ μὲ ὀλιγότερα ἔξοδα, καὶ τρέφεται καλλιότερα. Βέβαια δὲ ὁ ἐντελὴς

Ὑποχρέωσε ὅλους τοὺς καλογήρους, νὰ ὑπάγουν νὰ σπουδάξουν εἰς τὰ σχολεῖα καὶ νὰ μεταχειρισθοῦν ἐκεῖνον τὸν καιρόν, ὁποῦ ἐξοδεύουσι εἰς τὸ νὰ περιφέρωνται ἀπὸ ὁσπίτιον εἰς ὁσπίτιον, εἰς τὴν μελέτην τῶν σοφῶν τῆς ἐκκλησίας καὶ εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον. Πρόσταξε νὰ μένουν τὰ λείψανα τῶν ἁγίων εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ νὰ μὴν ἀποκαταστῶνται εἶδος ἐμπορίου. Ἐμπόδισε τὰ θαύματα, διὰ νὰ ἐξαλείψῃς τὴν δεισιδαιμονίαν*. Μὴν στοχάζεσαι νὰ φανῇς ἀνευλαβὴς εἰς τὸν Θεὸν διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ ἡ μεγαλειότης Του εἶναι ἄκρα καὶ ἀκατάληπτος· ἡ κτίσις τοῦ παντὸς εἶναι ἀρκετὴ νὰ ἀποδείξῃ κάθε ἀνθρώπου τὴν παντοδυναμίαν Του, χωρὶς νὰ ἔχῃ χρείαν ἀπὸ τὰ ψευδολογήματα τῶν καλογήρων.** Ἤ, τέλος πάντων, ἂν παντάπασιν δὲν ἠμπορέσῃς νὰ τὰ ἐξαλείψῃς, σμίκρυνε κἂν τὸν ἀριθμόν των

οἰκονόμος τοῦ παντὸς δὲν θέλει τιμωρήσει τοὺς χριστιανούς, διὰ νὰ ἐπροσπάθησαν τὸ καλόν τους εἰς δόξαν του.

* Πόσον, τῇ ἀληθείᾳ, ἡ ἀμάθεια καταστταίνει τοὺς ἀνθρώπους τιμωρούς. Οἱ καλόγηροι νομίζουν μὲ τὰ θαύματα νὰ κάμνουν μὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ δὲν βλέπουν τὴν ἄκραν ἀτιμίαν ὁποῦ κάμνουσι καὶ εἰς τὸν ἑαυτόν τους καὶ εἰς τὴν θρησκείαν. Θαῦμα ὀνομάζουσιν, ὅταν φαίνεται νὰ ἀκολουθῇ ἓν πρᾶγμα, ὁποῦ κατὰ φυσικὸν τρόπον δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἀκολουθήσῃ. Λοιπόν, ἂν αὐτὸ ἀκολουθῇ, εἶναι φανερὸν ὅτι ὁ Θεὸς ξεκάμνει ἐκεῖνο ὁποῦ ἔκαμε, καὶ τὸ κάμνει διαφορετικόν· ὅθεν, ἢ ἐμετανόησεν ὅτι τὸ ἔκαμεν, ἢ τὸ ἔκαμεν ἐπὶ τούτου κακόν, διὰ νὰ τὸ κάμῃ ἔπειτα καλλιότερον. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς δύο τρόπους εἶναι ἀπαίσιος ὁ στοχασμός. Κατὰ μὲ τὸν πρῶτον, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς προβλέπει τὸ μέλλον, καὶ ἡ μετάνοια δὲν συμφωνεῖ μὲ τὴν ἄκραν σοφίαν καὶ ἀλάνθαστον ἔννοιάν του. Κατὰ δὲ τὸν δεύτερον, δὲν εἶναι δυνατόν, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ὅσα ἔκαμεν, τὰ ἔκαμεν καλά.

** Ἴσως ὁ ἀναγνώστης, ἂν εἶναι κανένας καλόγηρος, ὁποῦ νὰ ἔχῃ καμμίαν ὀκᾶ κόκκαλα, μὲ ἀναθεματίσει, καὶ μὲ νομίσει ὅτι δὲν πιστεύω εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὁ καρδιογνώστης Θεός μου γνωρίζει καλότατα ποῖος ἀπὸ τοὺς δύο μας πιστεύει καλλιότερα, αὐτὸς ὁποῦ ἀπατᾷ τὸν κόσμον, ἢ ἐγὼ ὁποῦ ξεσκεπάζω τὸ ψεῦδος.

καὶ τὴν ἀναίσχυντον καὶ βάρβαρον κατάχρησιν, ὁποῦ οἱ καλόγηροι τῶν μοναστηρίων ἔκαμαν**.

Ἔβγαλε ἀπὸ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐκκλησίας τὰς γυναῖκας, ἤτοι τὰς καλογραίας, διὰ νὰ ὀλιγοστεύσουν τὰ ἁμαρτήματα τῶν καλογήρων***. Καὶ κάμε, τέλος πάντων, μίαν φορὰν τὸ χρέος σου, διὰ νὰ φανῇς πιστὸς δοῦλος καὶ ἐπίτροπος ἀληθὴς τοῦ Χριστοῦ. Τότε τὸ ἱερατεῖον, ὁποῦ σήμερον ὁ φιλόσοφος καὶ ἐνάρετος κατηγορεῖ καὶ ἀποστρέφεται, θέλει σέβεται καὶ ἐπαινεῖ. Τότε, θέλει ἀποκατασταθῇ ἡ εὐτυχία καὶ ἡ παρηγοριὰ τῶν πιστῶν, ὄχι δὲ ἡ μάστιξ καὶ ἡ λύπη. Καὶ τότε τέλος πάντων - ὁποῦ εἶναι τὸ ἀναγκαιότερον - ἡ τυραννία θέλει ἀδυνατίσει, καὶ πολλὰ εὐκολώτερα θέλει λάμψει εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ εὐαγὲς ἄστρον τῆς ἐλευθερίας.

Ναί, πατριάρχαι, ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι, πνευματικοὶ καὶ ἀπαξάπαντες Ἕλληνες ἀγαπητοί μου, ὁποῦ τὸ ἔνδυμα τῆς ἱερωσύνης φέρετε, μὴν ἀδημονήσετε ἀπὸ τοὺς λόγους μου, ὁποῦ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ πατριωτικὴ ἀγάπη μου μοὶ ὑπαγόρευσεν. Συγχωρήσατέ με πρὸς τούτοις, ἂν οὕτως

** Ὅταν κανένας ἄρρωστος ἰατρευθῇ, ὁ καλόγηρος τὸ κράζει θαῦμα τοῦ ἁγίου του. Ὅταν γεννήσῃ καμμία γυναῖκα, καὶ τοῦτο θαῦμα τὸ ὀνομάζει. Ὅταν κατέβῃ τινὰς τὴν σκάλαν καὶ δὲν τζακίσῃ τὸν λαιμόν του καὶ αὐτὸ θαῦμα τὸ κράζουσι. Ἀλλὰ ποῖος ἀποθαίνει χωρὶς νὰ ἔχῃ δύο τρεῖς κασέλας λείψανα ὁλόγυρά του; Ποία γεννᾶ ἢ ἀπεθαίνει χωρὶς νὰ ἔχῃ τόσας εἰκόνας τριγύρω της; Αὐτοὶ οἱ ἀναίσχυντοι ἔφθασαν νὰ ὀνομάσουν θαῦμα τὸ νὰ παίρνῃ ἕνας ἀμαθὴς καὶ ἐνθουσιασμένος ἀπὸ τὴν δεισιδαιμονίαν εἰς τὰ πανηγύρια τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου εἰς τὰς χεῖρας του, καὶ νὰ τρέχῃ ἔνθεν κἀκεῖθεν ὡσὰν τρελλός.

*** Μία καλογραιοποῦλα ἐκοινοποιοῦσεν, ὅτι κάθε βράδυ ἐπήγαινεν ὁ ἀρχάγγελος Γαβριὴλ καὶ ἐσυνομιλοῦσε μαζί της. Αἱ ἄλλαι γυναῖκες, δι' ὀλίγους μῆνας, τὴν ἐδόξαζον ὡς ἁγίαν, ἀλλ' ἀφοῦ, μετὰ ἐννέα μῆνας, ἐγέννησεν ἓν ἀρχαγγελόπουλον τότε αἱ ἄλλαι γυναῖκες τὴν ἐμίσησαν, αὐτὴ δὲ ἐνομίζετο πάντοτε ἁγία ἀπὸ ἁπλότητά της, καὶ ὁ σοφὸς ἔκλαιε διὰ τὴν βαρβαρότητα τῆς ἀνθρωπότητος.

σᾶς φανῆ εὔλογον, διὰ τὴν τόλμην καὶ θάρρος, μὲ τὸ ὁποῖον σᾶς ὡμίλησα, καὶ κάμετε μὲ τὸ παράδε γιά σας, νὰ σιωπήση εἰς τὸ ἑξῆς κάθε χριστιανὸς ἀπὸ τὸ νὰ σᾶς συμβουλεύη. Μὴν καταδέχεσθε πλέον νὰ σᾶς κράζουν προδότας καὶ λαοπλάνους. Ἐγκαλιασθῆτε τὴν ἀρετήν. Τιμήσετε τοὺς τόσους καὶ τόσους ἐναρέτους ἱερεῖς, ὁποὺ ἡ πολυτέλεια τῶν θρόνων σας ἀπεδίωξεν εἰς τὰς ἐρημίας. Καλέσετε τὴν ἀξιότητα εἰς τὴν διοίκησιν, καί, ἐν ἑνὶ λόγῳ, εἶσθε εἰς τὸ ἑξῆς ἐκεῖνο ὁποὺ τάζετε νὰ εἶσθε.

Ἐσεῖς δέ, ὦ ἐνάρετοι καὶ σεβάσμιοι ἄνδρες, ἂν καὶ ἀναγνώσετε ποτὲ τοῦτον μου τὸν λόγον, παρακαλῶ σας θερμῶς, νὰ μὴν ὑποψιάσητε εἰς ἐμένα οὔτε ἀνευλάβειαν, οὔτε κακοήθειαν. Ὁ ζῆλος τῆς πατρίδος μας, ὁ ἔρως τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἡ ἐλεεινὴ σημερινὴ κατάστασις τῶν Ἑλλήνων τὸν ἔγραψαν διὰ μέσον μου. Ἐγώ, βέβαια, ἂν δὲν ἐγνώριζα καὶ ἐμμέσως καὶ ἀμέσως πολλοὺς ἐναρέτους σοφοὺς ἱερεῖς καὶ ἀληθεῖς ἀποστόλους τοῦ Χριστοῦ, δὲν ἤθελα ἀρχίσει ποτὲ νὰ γράφω. Ἔγραψα, διότι ἐλπίζω τὸ περισσότερον ἀπὸ ἐσᾶς. Ἔγραψα, ἐπειδὴ ὅλος μου ὁ σκοπὸς εἶναι πρὸς τὸ καλὸν τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία, ἀγκαλὰ καὶ βυθισμένη εἰς τόσα κακά, φυλάττει ὅμως πάντοτε πολυτίμους θησαυροὺς εἰς τὸν κόλπον της, καὶ ἐσεῖς εἶσθε ἐκεῖνοι.

Ναί, σεβάσμιοι πατέρες, μὴν ἀπελπισθῆτε διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος. Μὴν σᾶς τρομάξη τὸ μέσον. Ὁ καιρὸς ἤγγικεν, καὶ ἡ Ἑλλὰς ζητεῖ ἀπὸ τὸ ἱερατεῖον τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθερώσεώς της. Προετοιμάσατε τὰς ψυχὰς τῶν χριστιανῶν εἰς τὸ νὰ ἀναστηθῶσι ἀπὸ τὸν βόρβορον τῆς δουλείας, διὰ νὰ δοξασθῆτε καὶ ἐν τῇ Ἑλλάδι καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ. Μὴν νομίσετε, πρὸς τούτοις, ὡς τέλος, ἀλλ' ἀρχὴν τοῦ σκοποῦ μου τὸ παρὸν βιβλιάριον.

Ἐσεῖς δέ, ὦ εὐλαβέστατοι ἱερεῖς, ὁποὺ καὶ τὸ πολύτιμον φόρεμα τῆς διδασκαλίας ἔχετε, καὶ εἰς τὰ σχολεῖα τοὺς νέους διδάσκετε, μὴν ἀμελήσετε καὶ διὰ φωνῆς, καὶ διὰ γραμμάτων, ἀπὸ τὸ νὰ ἀνοίξητε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν Ἑλλήνων. Ἐσεῖς ἔχετε διὰ τοιοῦτον τέλος τὰ ἀναγκαιότερα μέσα, τὴν ἀρετήν, λέγω, καὶ τὴν σοφίαν. Γράψατε καὶ πλατύτερα καὶ σαφέστερα τὴν ἀλήθειαν ἀπ' ὅ,τι ἐγὼ ἔκαμα, καὶ μὴν ἀμφιβάλλετε, ὅτι ἐντὸς ὀλίγου ἡ πατρίς μας θέλει δοξάσει τὰ ὀνόματά σας, καὶ οἱ Ἕλληνες δὲν θέλει φανῶσιν ἀγνώμονες εἰς τὰς χάριτάς σας.

Ἀκροασθῆτε τὰς συμβουλὰς τοῦ νέου Ἱπποκράτους, τοῦ ἐναρέτου φιλοσόφου Ἕλληνος, τοῦ ἐν Παρισίοις, λέγω, κυρίου Κοραῆ. Μιμηθῆτε τὸν ἀξιάγαστον καὶ ἀληθῆ ἱερέα καὶ ὀπαδὸν τοῦ Χριστοῦ, τὸν ἐν Κερκύρᾳ, λέγω, κὺρ Παπ' Ἀνδρέα. Ἐκριζώσατε τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ τὴν ἀμάθειαν μαζί, καὶ θυσιάσατε, ἂν ἡ χρεία τὸ καλῇ, κάθε μερικόν σας καλὸν διὰ τὸ καλὸν τῆς κοινότητος.

Ἀλλά, εἰς τί ὁ πατριωτικὸς ἐνθουσιασμός μου μὲ παρακινεῖ! Ἐγὼ νὰ νουθετήσω τὰ ὑποκείμενά σας! Ἔ, μὴ γένοιτο! Ἐσεῖς πολλὰ καλὰ γνωρίζετε τὸ χρέος σας, καὶ ἐλπίζω ὀγλήγορα νὰ τὸ βεβαιωθῶ ἐμπράκτως.

Ἰδοὺ λοιπόν, ὦ Ἕλληνες, ὁποὺ ἀρκετῶς ἀπεδείχθη πόσον τὸ σημερινὸν ἑλληνικὸν ἱερατεῖον ἐμποδίζει καὶ κρύπτει τὴν ὁδὸν τῆς ἐλευθερώσεως τῶν Ἑλλήνων, καὶ αὐτὴ ἐστὶν ἡ πρώτη καὶ μεγαλειτέρα αἰτία, ὁποὺ μέχρι τῆς σήμερον εὑρισκόμεθα ὑπὸ τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας. Μετ' αὐτῆς δὲ ἀκολουθεῖ ἡ δευτέρα αἰτία, ἡ ὁποία, ἂν καὶ δὲν κατέχη τὸν πρῶτον τόπον, δὲν εἶναι ὅμως ὀλιγότερον ἐπιζήμιος εἰς τὴν Ἑλλάδα, καθὼς θέλω προσπαθήσει νὰ ἀποδείξω. Αὐτὴ δὲ εἶναι, ὡς προεῖπον, ἡ *ἀπουσία τῶν ἀξιωτέρων ὑποκειμένων* τῆς Ἑλλάδος.

***

Ὢ, πόσον μοῦ τρέμει ἡ καρδία εἰς ἐτούτην τὴν στιγμήν, ὁποὺ περὶ αὐτῶν θέλω ὁμιλήσει, φοβούμενος μήπως τοὺς δυσαρέση ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων μου, καὶ δὲν καταπεισθῶσι. Τώρα, λέγω, ὁποὺ πρέπει νὰ τοὺς φανερώσω, καθὼς ἔταξα, τὸ τί πρέπει νὰ κάμωσιν οἱ εὐεργέται τῆς Ἑλλάδος, φοβοῦμαι μήπως δὲν εἰσακουσθῶ. Ἔ, ἂν ἤξευρα, ὁποῖον

τρόπον νὰ μεταχειρισθῶ, διὰ νὰ μὴν τοὺς δυσαρέσῃ ἡ ἀλήθεια, ἤθελα κάμει κάθε προσπάθησιν νὰ τὸν ἀποκτήσω.

Ἀκούσατε, λοιπόν, ὅσοι Ἕλληνες εὑρίσκεσθε ἔξω ἀπὸ τὴν κοινὴν πατρίδα μας, καὶ ἐσεῖς οἱ ἴδιοι εὐεργέται αὐτῆς, τὴν ἀλήθειαν γυμνήν. Καὶ μὴν προσμένετε ἀπὸ τὸ κονδύλι μου οὔτε κολακείας, οὔτε ψευδεῖς ἐπαίνους. Διὰ τοῦτο, παρακαλῶ σᾶς, νὰ μὴν ἀδημονήσητε, ἀλλὰ νὰ καταλάβητε τὸ χρέος σας καὶ νὰ τὸ ἐκτελέσητε.

Ἕλληνες, ἐπιστρέψετε εὐθὺς εἰς τὴν πατρίδα σας. Εὐεργέται τῆς Ἑλλάδος, μισεύσετε παραχρῆμα διὰ τὴν πατρίδα σας. Ἰδοὺ τὸ χρέος σας, ἰδοὺ τὸ ὅ,τι πρέπει νὰ κάμητε, ἰδοὺ τὸ ὅ,τι σᾶς ἔταξα νὰ σᾶς εἰπῶ. Ἀφοῦ μὲ ἀκρίβειαν ἐπαρίθμησα τοὺς Ἕλληνας, ὁποὺ εἰς τὰς διαφόρους πόλεις τῆς τε Εὐρώπης καὶ Ἀσίας πόρρω τῆς πατρίδος των εὑρίσκονται, καὶ ὕφελον τὸ ἓν τρίτον, διὰ περισσοτέραν ἀσφάλειαν τοῦ λογαριασμοῦ, εὗρον νὰ εἶναι σχεδὸν εἴκοσι χιλιάδες*. Ἀπὸ αὐτάς, λοιπὸν τὰς εἴκοσι χιλιάδας, ἂς λάβωμεν τὸ πέμπτον μέρος, ἤ, τέλος πάντων, τὸ δέκατον διὰ πραγματευτὰς πλουσίους ἀπὸ χρήματα καὶ ἀπὸ χρηστὰς ἰδέας. Ὅθεν, ἰδοὺ δύο χιλιάδες Ἕλληνες προκομμένοι καὶ ἀναμφιβόλως ἄξιοι νὰ ἐπιχειρισθοῦν κάθε ὑπόθεσιν μὲ εὐτυχὲς ἀποτέλεσμα, καί, ἐν ἑνὶ λόγῳ, τόσοι ὑπερασπισταὶ τῆς πατρίδος. Αὐτοὶ δὲν εἶναι ἀμαθεῖς, αὐτοὶ ἐφωτίσθησαν μὲ τὰς ἀναγκαιοτέρας σπουδάς, καὶ αὐτοὶ ἠμποροῦσαν μὲ τὴν παρουσίαν τους, νὰ εὐκολύνουν τὴν ἐπανόρθωσιν τῆς πατρίδος μας.

Ἕως τὴν σήμερον, ἴσως, ἠμποροῦσαν νὰ δικαιολογηθῶσι λέγοντες, ὅτι «ἐξενιτεύθημεν, διὰ νὰ συνάξωμεν τὰ φῶτα τῆς μαθήσεως, ὁποὺ εἰς τὴν πατρίδα μας δὲν εὑρίσκαμεν, ἐξενιτεύθημεν, διὰ νὰ κερδίσωμεν καὶ νὰ ὠφελήσωμεν τὸ γένος μας». Καλῶς οὖν μέχρι τῆς σήμερον ἐκάμ-

* Τὸ Τεργέστιον, ἡ Ὀδέσσα, ἡ Νίζνα, καὶ ἄλλαι διάφοροι πόλεις, εἶναι σχεδὸν κατοικημέναι ἀπὸ μόνον Ἕλληνας.

ματε, ἀλλὰ ποῦ τὸ τέλος τοῦ σκοποῦ σας; Δὲν ἠξεύρετε ἴσως, ὅτι τὸ τέλος ἀποφασίζει διὰ καλὴν ἢ κακὴν μίαν ἐπιχείρησιν; Διατί τώρα λοιπόν, ὁποὺ ἀποκτήσατε τὰ ὅσα ἠθέλατε, δὲν ἐπιστρέφετε εἰς τὴν πατρίδα σας; Διατί, ἀστοχάστως θαυμάζοντες, λέγετε: «Πῶς νὰ μὴν εὑρέθη ἕως τώρα εἰς τὴν Ἑλλάδα ἓν ἄξιον ὑποκείμενον, διὰ νὰ τὴν ἐλευθερώσῃ;» καὶ ἐνταυτῷ μένετε μακρὰ ἀπὸ αὐτήν;

Πῶς, λοιπόν, νὰ μὴν ἀγανακτήσῃ ἡ πατρὶς ἐναντίον σας, καὶ ὁποῖον ἔπαινον προσμένετε ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς σας; Στοχάζεσθε, ἴσως, καθὼς σᾶς τὸ προεῖπον, νὰ ἐκτελῆτε τὸ χρέος σας πέμποντες μερικὰ περισσεύματα τῶν πλούτων σας; Ἡ πατρὶς τὰ δέχεται, ναί, μὲ ἱλαρὸν ὄμμα, ἀλλὰ μόνον τὰ δέχεται μὲ τὸ νὰ ἐλπίζῃ νὰ σᾶς ἀπολαύσῃ ἐσᾶς τοὺς ἰδίους. Ἀλλεωτρόπως οὐχὶ ὡς δῶρον θέλει τὰ νομίσει, ἀλλ' ὡς πληρωμὴν κακοῦ ἔργου. Ἐγὼ σᾶς ἀπέδειξα ἀνωτέρω πόσην ὀλίγην ὠφέλειαν, μᾶλλον δὲ ζημίαν, προξενοῦσι τὴν σήμερον εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ εὐεργεσίαι σας. Τί κάμνετε, λοιπόν, καὶ δὲν μισεύετε; τί προσμένετε; Βαβαὶ τῆς ἀπανθρωπότητός σας, ὅσοι καὶ ὁποῖοι ἂν εἶσθε ἐσεῖς, ὁποὺ ἀλησμονήσατε τὴν πατρίδα σας! Ἐσεῖς, οὐχί, οὐχί, τέκνα τῆς Ἑλλάδος πλέον μὴν ὀνομάζεσθε*, ἀλλὰ τέκνα τῆς κακοηθείας καὶ ἀσωτείας σας.

Τί στοχάζεσθε, ἀδελφοί μου Ἕλληνες, διὰ τοὺς ὁμογενεῖς μας, ὁποὺ πόρρω τῆς Ἑλλάδος εὑρίσκονται; Ἴσως πῶς σᾶς συγκλαίουσι; Ἴσως πῶς προσπαθοῦσι νὰ φωτίσωσι τὸ γένος μας; Πιστεύετε, ἴσως, πῶς πραγματεύονται μὲ σκοπὸν νὰ θυσιάσωσιν ἔπειτα τὰ κέρδη των διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος των; Ὦ, πόσον λανθάνεσθε, ἂν οὕτως νομίζετε!

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς οὔτε κἂν σᾶς ἐνθυμοῦνται, οὔτε κἂν ἐρωτῶσι, ἂν ἡ Ἑλλὰς ὑπάρχῃ πλέον. Ἡ

* Γνωρίζω μερικούς, ὁποὺ σχεδὸν - σχεδὸν ἐντρέπονται νὰ λέγωσιν ὅτι εἶναι Ἕλληνες.

πατρὶς αὐτῶν εἶναι καμμία πόρνη, ὁ στοχασμός των εἶναι αἱ τρυφαί, ἡ δὲ συναναστροφή των συνίσταται εἰς ὅ,τι ἄλλο ἠμπορεῖτε νὰ στοχασθῆτε, καὶ ὄχι ποτὲ διὰ τὴν δυστυχίαν τῆς πατρίδος.

Καὶ τόσον δὲν τοὺς μέλει διὰ τὴν πατρίδα μας, ὥστε ὁποῦ οἱ περισσότεροι προσπαθοῦσι μὲ κάθε κόπον νὰ μιμηθῶσι τὴν κακοήθειαν τῶν ἀλλογενῶν, διὰ νὰ μὴν γνωρίζωνται ὅτι εἶναι Ἕλληνες. Καὶ ἂν ἦτον τρόπος νὰ ἀλλάξουν πατρίδα, ἤθελον ἀγοράσει μίαν ξένην μ' ἕνα ὀφθαλμόν τους. Ὢ ἀληθεῖς ἐχθροὶ καὶ χειρότεροι ἀπὸ τοὺς ἰδίους ὀθωμανοὺς τύραννοι τῆς Ἑλλάδος! Ὢ ἐντροπὴ τοῦ γένους μας καὶ θανατηφόρος πληγὴ τῆς πατρίδος!

Δὲν ἠμπορεῖτε, ὦ Ἕλληνες, νὰ καταλάβητε, ὅσον πρέπει, τὴν οὐτιδανότητα τῆς ψυχῆς μερικῶν, μάλιστα τῶν ὅσων διὰ κλοπῆς καὶ πολλῶν χρόνων κολακείας ἀπόκτησαν πολλὰ χρήματα. Ὢ Θεέ μου, πόσα ξυλολογήματα ἐκφέρουσι παντοτινὰ ἀπὸ τὰ στόματά των, ὄντες ὄντως κόρακες, ἐνδυμένοι μὲ τὰ πτερὰ τοῦ παγωνίου.

Εὐθύς, λοιπόν, ὁποὺ κερδίσωσι χρήματα, χωρὶς νὰ ἀλλάξωσιν ἰδέας, πίπτουσι εἰς τὴν λάσπην τῆς ἀσωτείας καὶ κυλίονται μέχρι θανάτου ὡς οἱ χοῖροι. Ἡ κακοήθεια, ὁποὺ κυριεύει τοὺς ἀλλογενεῖς, εὐθὺς τοὺς παρασταίνει εὐρύχωρον ὁδὸν εἰς τὴν ἀπώλειάν τους, ἐν ᾗ μένοσι μὲ ἄκραν ἀδιαφορίαν τε καὶ ἀναισχυντίαν. Ποῦ πατρίς! ποῦ Ἑλλὰς δι' αὐτούς! Αὐτοὶ δὲν γνωρίζουν, παρὰ τὴν κατοικίαν τῆς παλλακίδος των, καὶ τὴν Ἑλλάδα ἴσως τὴν νομίζουσι ἀνάμεσα εἰς τὰ νησία τῆς Ἰνδίας. Ἂν κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς καταλαμβάνῃ τὴν γλῶσσαν τὴν ἀλλογενῆ, τότε ἀναγινώσκει μὲ εὐχαρίστησιν τὰ δράματα τοῦ θεάτρου, ἢ διὰ νὰ εἰπῶ καλλίτερα, τὰ ποιήματα χωρὶς νόημα, ἀλλὰ τὸν Πλούταρχον καὶ τὸν Ξενοφῶντα ἴσως τοὺς νομίζουσιν Ἀμερικάνους.

Τρέχουσι μὲ κάθε ταχύτητα εἰς τὸ θέατρον, νὰ ἀκούσωσι τὸ τραγώδιον μιᾶς γυναικός, ἢ ἑνὸς ἀνδρός, ἢ ἄλλου τινὸς εὐνούχου, καὶ τοὺς ἐφημίζουσι — ἀλλ' ὅποιος τοὺς

διηγηθῇ τὰ βάσανα τῆς πατρίδος, εἶναι τὸ ἴδιον ὡσὰν νὰ τοὺς ἔδερνε, καὶ φεύγουσι πάραυθα. Στέκονται μὲ ἄκραν ὑπομονήν, καὶ πολλάκις χωρὶς εὐχαρίστησιν, νὰ θεωρῶσι τοὺς χοροὺς εἰς τὸ θέατρον καὶ τὰ ἀγάλματα τῆς ἀσωτείας τριγύρωθεν, ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξοδεύσουν μίαν ὥραν εἰς ἀνάγνωσιν τῆς πατρικῆς μας ἱστορίας. Καὶ οὕτως κεχαυνώνονται, εἰς τρόπον, ὁποὺ καθίστανται ἄξιοι συμπονέσεως. Ἀφανίζουσι τὴν ὑγείαν των μὲ τὴν ἀκρασίαν, φθείροσι τὰ ἤθη των μὲ τὴν ἀσωτείαν, καὶ γίνονται ὄντως χοῖροι, καὶ χειρότεροι ἀκόμη.

Μερικοὶ νέοι μάλιστα, εὐθὺς ὁποὺ ἀλλάξουν τὰ φορέματα τῆς πατρίδος, θέλουσιν ἐξ ἀποφάσεως νὰ φανῶσιν ἀλλογενεῖς καὶ σχεδὸν δὲν καταδέχονται οὔτε κἂν νὰ συναναστρέφωνται εἰς τὴν ὁδὸν μὲ τοὺς ὁμογενεῖς των. Τί στοχάζεσθε νὰ σπουδάζουν οἱ περισσότεροι ἀπὸ ἐκείνους τοὺς νέους, ὁποὺ οἱ ταλαίπωροι γονεῖς των πέμπουσιν εἰς τὰς ἀκαδημίας τῆς Ἰταλίας καὶ Γαλλίας, καὶ ἐξοδεύουσι διὰ τὴν προκοπήν των; Ἴσως τὴν πολιτικήν, τὰ νομικά, τὴν τακτικήν, τέλος πάντων, τὰς ἀναγκαίας ἐπιστήμας διὰ τὸ γένος μας; Οὐχί, ἀδελφοί μου! Αὐτοὶ ἢ τὴν ἰατρικὴν σπουδάζουσι, ἢ τὰ μυθολογικὰ ποιήματα ἀναγινώσκοσι, ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι περισσότεροι τόμοι εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν παρὰ κολοκύνθια εἰς ὅλην τὴν Πελοπόννησον.

Ἡ Ἰατρικὴ διδάσκει πῶς νὰ θεραπεύουν τὸ σῶμα, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἔχουν χρείαν ἀπὸ διδασκάλους ἐπιστημῶν. Τὰ μυθολογικὰ δέ, ἐξαιρῶντας πολλὰ ὀλίγα, ἄλλο δὲν διδάσκουσι, εἰμὴ τὸ πῶς νὰ ἐνδυθῶσι, πῶς νὰ στολισθῶσι*, πῶς νὰ ὁμιλῶσι, πῶς νὰ περιπατῶσι, καὶ πῶς νὰ τρώγωσι**. Αὐτοί, ἀφοῦ μάθουν νὰ χορεύουν καὶ νὰ τραγωδῶσι, νομί-

---

* Εἶναι μερικοὶ νέοι, ὁποὺ χρωματίζουσι τὸ πρόσωπόν τους ὡς αἱ πόρναι.

** Μερικοὶ καυχῶνται εἰς πράγματα τόσον μικροπρεπῆ καὶ οὐτιδανά, ὁπού, τῇ ἀληθείᾳ, εἶναι ἄξιοι γέλωτος, καὶ τόσον, ὥστε νὰ τοὺς πτύσῃ τινὰς εἰς τὸ πρόσωπον.

ζονται πλέον τέλειοι πολῖται. Ἡ Ἑλλὰς ἂς προσμένῃ βοήθειαν, αὐτοὶ ὡστόσον προσπαθοῦν νὰ ἠμπορέσουν νὰ κολακεύσουν, χωρὶς ἀνθίστασιν, καμμίαν πόρνην, ἤ, νὰ εἰπῶ καθὼς αὐτοὶ λέγουσι, νὰ ἀποκτήσουν τὴν φιλίαν καμμίας ἀρχοντίσσης, καὶ πλέον ἄλλο δὲν τοὺς μέλει.

Τί νὰ εἰπῶ πάλιν διὰ ἐκείνους, ὁποὺ εἰς ἄλλο δὲν ἀτενίζουσι, παρὰ εἰς τὸ νὰ ἀποκτήσωσι πολλὰ χρήματα; Αὐτοὶ λατρεύουσι μόνον τὰ πλούτη. Δι' αὐτὰ πωλῶσι καὶ τιμὴν καὶ πατρίδα. Δὲν φροντίζουσι νὰ μάθωσι τίποτε ἄλλο, ὅταν ἠξεύρουσι νὰ γράψωσι μίαν γραφήν, ὁποῦ πολλάκ ς πρέπει ὁ ἀναγινώσκων νὰ προφητεύῃ τὸ τί ἐννοοῦσεν ὁ γράφας, ἐπειδὴ πολλὰ ὀλίγοι ἠξεύρουσι νὰ γράψωσιν ἐκεῖνα ὁποὺ ὁμιλοῦσι.*

Αὐτοὶ οἱ χρυσολάτραι εἶναι ὄντως αὐτόματοι, τὰ βιβλία δὲ τῆς μελέτης των εἶναι αἱ ἐφημερίδες,** περὶ πατρίδος δέ, οὔτε κἂν ἀναφέρουσι τὸ ὄνομά της.*** Ποῖος τολμεῖ νὰ τοὺς ἀναφέρῃ ἐλευθερίαν καὶ λύτρωσιν τῆς Ἑλλάδος; Οἱ νέοι δὲν σὲ ἀκροάζονται, οἱ χρυσολάτραι σὲ νομίζουν τρελλόν. Ἡ ἀπόκρισίς των εἶναι, ὅταν τινὰς τοὺς τὸ προβάλλῃ: «δὲν εἶναι δυνατόν!». «Ἀλλὰ διατί;» τοὺς ἐρωτᾷ τινὰς πάλιν. «Δὲν εἶναι δυνατὸν» τοῦ ἀποκρίνονται. Καὶ ἂν

* Ἡ ἐμπορικὴ ἀνταπόκρισις τῶν ἔξω τῆς Ἑλλάδος δέν εἶναι εἰς τὴν γλῶσσαν μας γεγραμμένη, ἀλλ' εἶναι ἓν μῖγμα γλωσσῶν, ὁποὺ προξενεῖ ἀνυπόφορον ἀηδίαν.

** Ὢ, πόσον γέλωτα προξενοῦσι, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν λύπην, ὅταν συναναστρέφωνται ἀναμεταξύ των καὶ ὁμιλοῦσι περὶ ἐμπορίου; Ποῖος παρακαλεῖ νὰ ἀκολουθήσῃ πεῖνα, ποῖος προσμένει μὲ χαρὰν τὸν πόλεμον, ἄλλος τὸ ναυάγιον κανενὸς καραβίου, καὶ ἄλλος ἄλλην καμμίαν δυστυχίαν. Ἀξιώτεροι γέλωτος εἶναι ὅμως, ὅταν ὁμιλοῦσι περὶ πολιτικῶν ὑποθέσεων καὶ φέρουσι τὰς μαρτυρίας τῶν ἐφημερίδων· πολλοὶ δὲ ἀπὸ αὐτοὺς νομίζουσι τὰ ὀνόματα τῶν πταμῶν τόσας πόλεις, καὶ ἄλλοι δίδουσιν πίστιν εἰς ὅσα εὑρίσκουσι γεγραμμένα.

*** Ἡ ὁμιλία τῶν χρυσολάτρων ἀρχινᾷ ἀπὸ τὰ βαμπάκια καὶ τελειώνει εἰς τὰ φασούλια, ἡ δὲ τῶν νέων ἀρχινᾷ ἀπὸ τὸ θέατρον καὶ παύει εἰς τὰς γυναῖκας.

χίλιας φορὰς τοὺς ξαναειπῇ τινὰς χίλια δικαιολογήματα, ἄλλας τόσας θέλει ἀκούσει τὴν ἰδίαν ἀπόκρισιν**. Ὅταν αὐτοὶ ζῶσι καλά, ἡ πατρίς των οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅλος ὁ κόσμος ἂν ἀφανισθῇ, δὲν τοὺς μέλει τίποτε.** Ἀλλὰ τί νὰ εἰπῶ διὰ ἐκείνους, ὁποὺ κατὰ δυστυχίαν μας δὲν εἶναι ὀλίγοι, οἱ ὁποῖοι διὰ νὰ ἀποξενωθῶσι παντάπασιν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ ἀλησμονήσουν ἕως καὶ τὸ ὄνομά της, ἀπεφάσισαν μὲ ἄκραν ἀφροσύνην καὶ ἔλαβον εἰς ξένην γῆν δ ὰ σύζυγον ἀλλογενῆ γυναῖκα; Ὢ, ἐντροπὴ ἀνυπόφορος! Δὲν στοχάζεσθε, ὦ ἀχάριστοι υἱοὶ τῆς δυστυχεστάτης πατρίδος μας, τὰ κακὰ ὁποὺ προξενεῖτε, ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἑαυτόν σας ἀκόμη; Πῶς εἶναι δυνατὸν ὁμογνωμήσῃς μὲ τὴν σύζυγόν σου, ὅταν εἰς τὸ κυριώτερον εἶσθε τόσον διάφοροι; Καὶ ποῦ εἶναι ἡ εὐτυχία, ὁποὺ δὲν εὑρίσκεται ἡ ὁμόνοια; Πῶς θέλεις νὰ σὲ ἀγαπήσῃ ἡ συμβία σου καὶ νὰ σὲ τιμήσῃ, ὅταν ἔμπροσθέν σου κατηγορῇ τὸ γένος σου, καὶ ἐσύ, ἀναίσχυντε, τὸ ἀκούῃς μὲ ἄκραν ἀδιαφορίαν;*** Πῶς θέλεις νὰ εὕρῃς τὴν ἀνάπαυσίν σου, ὅταν αὐτὴ πωλῇ τὴν τ μήν σου καί, τὸ χειρότερον, ὁποὺ πολλάκις ἐσὺ δεν τὸ ἀγνοεῖς; Και πῶς ημπορεί τινὰς νὰ ἀμφιβάλλῃ μὲ τόσα συχνὰ καὶ καθημερινὰ παραδείγματα, ὁποὺ εχει πρὸ ὀφθαλμῶν του;

* Εἶναι μερικοί, ὁπού, ἀντὶς νὰ ἀποκριθοῦν πάλιν «δὲν εἶναι δυνατόν!», ὅταν τινὰς τοὺς ἐρωτᾷ «διατί δεν είναι δυνατόν;», τότε λέγουσι «διατί ἔτζι!».

** Ἡ εἰρωνεία, πρὸς τούτοις, εἶναι τὸ πρῶτον προτέρημά των, καὶ ἐπειδὴ τινῶν μὲν τὸ σέβας, ἄλλων δὲ ἡ ἀμάθεια, ἐμποδίζει κάθε ἐναντιωτικὴν ἀπόκρισιν, αὐτοὶ νομίζουσιν, ὅτι καλῶς λέγουσι ὅ,τι καὶ ἂν λέγουσι. Καὶ τὰς περισσοτέρας φορὰς δὲν ἀνοίγουσι τὸ στόμα των, χωρὶς νὰ προφέρωσι, ἢ ἓν ψεῦμα, ἢ ἕνα παραλογισμόν.

*** Οἱ Ἕλληνες, εἰ μὲν εἶναι πλούσιοι καὶ ἄξιοι, φιλονῶνται παρὰ τῶν ἀλλογενῶν, εἰ δὲ πτωχοὶ καὶ ἀνάξιοι, καταφρονῶνται.

Ποῦ νομίζεις ἐσὺ νὰ εὕρῃς ἀγάπην εἰς καρδίας διεφθαρμένας; Δὲν ἠξεύρεις, ἴσως, ὁποὺ ἀπὸ πολὺν καιρὸν αἱ γυναῖκες τῶν ἀλλογενῶν προσπαθοῦσι νὰ καταστήσωσι τὴν ἀγάπην μίαν τεχνικὴν τρυφήν, καὶ ὅτι ἐπέτυχον σχεδὸν - σχεδὸν τοῦ σκοποῦ των; Ποῦ νὰ δώσῃς ἀκρόασιν καὶ πίστιν, ὦ τυφλὲ καὶ ἀνόητε ἄνθρωπε, εἰς τοὺς πλαστοὺς λόγους τῆς γυναικός σου, ἡ ὁποία ἀφοῦ ὑπανδρευθῆ μαζί σου, ἄλλο δὲν προσμένει, παρὰ νὰ ἀπεθάνῃς διὰ νὰ σὲ κληρονομήσῃ καὶ νὰ λάβῃ ἄλλον ἄνδραν**; Πῶς νὰ γεννηθῇ ἀνάμεσόν σας ἐκείνη ἡ θεία ἀλλεπάλληλος κλίσις καὶ φιλία, ὁποὺ στερεοῖ τὴν εὐτυχίαν τοῦ γάμου, εἰς καιρὸν ὁπού, ἂν ἐσὺ ἀρρωστήσῃς, σὲ παραιτεῖ εἰς τὸ κρεβάτι, καὶ αὐτὴ πηγαίνει εἰς τὸ θέατρον;

Ἀλλὰ τί, τί τάχατες σὲ παρακινεῖ νὰ λάβῃς διὰ γυναῖκα μίαν ἀλλογενῆ; Ἱστερεῖται ἡ Ἑλλὰς ἴσως ἀπὸ κοράσια; Ἔφυγεν, ἴσως, ἡ Ἀφροδίτη ἀπὸ τὸν πρῶτον της ναόν; Τί σὲ ἀποτύφλωσε τόσον, ὁποὺ σοῦ φαίνονται ὡραιότερα τὰ ζωγραφισμένα ἀναιδέστατα πρόσωπα τῶν κακοηθεστάτων ἀλλογενῶν**, ὦ ἀναίσχυντε καὶ ὄντως γ.δοκέφαλε ἀποστάτα τῆς πατρίδος; Νομίζε.ς, ἴσως, νὰ σὲ ἐπαινέσουν οἱ ἄλλοι ἀλλογενεῖς; Ἀπατᾶσαι, δύστυχε, πάλιν εἰς τὴν ἰδίαν σου ἀπάτην.

Αὐτοὶ σὲ μισοῦν, σὲ καταφρονοῦν καὶ σὲ περιγελοῦν παντοτινά. Καθεὶς ἀπὸ αὐτοὺς λέγει· «ἰδὲ τὸν χοῖρον, τὸν χυδαῖον Ἕλληνα, διὰ νὰ μετριάσῃ τὴν οὐτιδανότητά του, ἠθέλησε νὰ λάβῃ σύζυγον ἀπὸ τὸ γένος μας. Ἀλλ' αὐτὸς εἶναι πάντοτε ὁ ἴδιος· τὰ βάρβαρα ἤθη τῆς πατρίδος του

* Ὅσαι ἀλλογενεῖς γυναῖκες ἔλαβον Ἕλληνας δι' ἄνδρας, ὅλαι τὸ ἔκαμαν ἐξ ἀνάγκης, ἐπειδὴ ἢ δὲν εὑρῆκαν ὁμογενῆ των ἢ δὲν εἶχον ποῦ τὴν κεφαλὴν κλῖναι.

** Παρακαλῶ τὸν ἀναγνώστην, νὰ μὴν νομίσῃ τὰ λεχθέντα γενικῶς, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον· ἐπειδὴ ἀναμεταξὺ εἰς αὐτὰς εὑρίσκονται μερικαὶ φαμελίαι, ὁποὺ κατοικεῖ ἡ ἰδία τιμὴ καὶ σωφροσύνη.

δὲν τὰ ἄλλαξεν*». Τί στοχάζεσαι, ὦ ἀληθῆ κακότυχε, πῶς σὲ ἀγαπᾷ ἡ γυναῖκα σου; Μὴν ἀπατᾶσαι, σοῦ τὸ ξαναλέγω! Αὐτὴ σὲ περιγελᾷ, σὲ ἀτιμάζει, σὲ κλέπτει ,καὶ πολλάκις σοῦ ἑτοιμάζει τὸν θάνατον παράκαιρα.

Ἀλλὰ τί ἀποκρίνονται μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ὄντως ἀνοήτους; «Ὁ ἔρως μ' ἐπλήγωσε, τὰ θέλγητρά της μ' ἐσκλάβωσαν, ἡ αἰσθαντικὴ μου καρδία δὲν ἠμπόρεσε πλέον νὰ αντισταθῇ.» Ὦ ἀναίσχυντοι καὶ οντως μωροί! Ἐγώ, ὁποὺ περὶ πατρίδος καὶ περὶ τῆς ἐλευθερώσεώς της σήμερον γράφω, ἔπρεπε νὰ σᾶς ἀποκριθῶ, ὅτι τὴν σήμερον εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὁποὺ εὑρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὴν πατρίδα τους, ὁ ἔρως εἶναι τὸ μεγαλείτερόν τους ἁμάρτημα. Ἐγὼ ἔπρεπε νὰ σᾶς ἀποκριθῶ, ὅτι τὰ μὴν αγαπᾶτε, παρὰ την Ἑλλάδα, διὰ νὰ ἀγαπήσητε ὅ,τι τυχαίνει. Ἐγώ, τέλος πάντων, ἔπρεπε πρῶτον νὰ ζητήσω τὴν ὠφέλειαν, ὁποὺ ἐκάματε εἰς τὴν πατρίδα σας, καὶ νὰ σᾶς ἀποδείξω ἔπειτα, εἰς τί θέλει σᾶς φέρει ὁ ἔρως σας.

Ἀλλὰ τοιαυτα λόγια δὲν εἶναι διὰ τὰς ἀκοάς σας, οὔτε ἐγὼ θέλω κοπιάσει ματαίως νὰ σᾶς τὰ εἰπῶ, καὶ μόνον σας λέγω, ὅτι ὁ ἔρως γεννᾶται ἀπὸ ἀμοιβαίαν κλίσ.ν καὶ ἀπὸ μίαν συμπάθειαν καὶ συμφωνίαν εἰς τὰς ἰδέας ἀμφοτέρων. Ὅθεν, ὁ ἐδικός σας δὲν εἶναι ἔρως, ἀλλὰ μία ἄλογος ἐπιθυμία, ὡσὰν ὁποὺ τόσον δύσκολα εἶναι νὰ συμφωνήσουν τὰ ἤθη τῶν Ἑλλήνων μ' ἐκεῖνα τῶν ἀλλογενῶν, ὅσον φανερὸν εἶναι, ὅπου ὅσοι ἀλλογενεῖς συζύγους ἔχουσι, ἐξ ἀνάγκης χάνουσι τὰ ἤθη των καὶ δὲν τοὺς μένει ἄλλο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, εἰμὴ ἡ ὀνομασία.

Ἐσὺ λο.πόν, τυφλέ, νομίζεις ἔρωτα τὴν ὄρεξιν, ὁποὺ σοῦ ἐξυπνᾷ τὸ χρωματισμένον πρόσωπον μιᾶς παλλακίδος; Δὲν ἠξεύρεις, πῶς ὁ ἔρως εἶναι ὁ πρῶτος ἐχθρὸς τῆς ἀσωτείας, καὶ ἐξακολούθως εἰς τοὺς νῦν εὐγενεῖς τῶν ἀλλογενῶν δὲν εὑρίσκεται, εἰμὴ ἡ εἰκών του; Ἀγνοεῖς ὅτι ὁ γάμος, ὁποὺ ἀποκαταστεῖ ἐντελῶς εὐτυχῆ τὸν ἄνθρωπον, εἰς

* Οὕτως ὀνομάζουσιν οἱ ἀλλογενεῖς τῶν Ἑλλήνων τὰ ἤθη καὶ μάλιστα τὴν προσοχήν των εἰς τὴν διαφύλαξιν τῆς τιμῆς των.

ἄλλο δὲν συντείνει, εἰμὴ εἰς τὸ νὰ ἐκδώσῃ τόσους πολίτας εἰς τὴν πατρίδα καὶ διαυθεντευτάς; Ἀλλ᾽ ἐσεῖς, ἀναίσθητοι, τί δίδετε εἰς τὴν πατρίδα σας; Φεῦ, τόσους ἐχθρούς! Οἱ υἱοί σας σᾶς ἀναθεματίζουν καὶ σᾶς νομίζουν ὡς μίαν τους ἐντροπήν*.

Ὤ θανατηφόρος ἔλλειψις τῆς πατρίδος! Πόσους καὶ πόσους διαυθεντευτάς της καὶ ὑπερασπιστάς της ἡ ἀσωτεία καὶ κακοήθεια τῶν ἀλλογενῶν της κλέπτει! Πόσων ποτίζει τὸ ρρωμερὸν ὕδωρ τῆς λήθης! Ἀλλοίμονον, ἀλλοίμονον, ὦ Ἕλληνές μου ἀκριβοί, ἂν οἱ ξενιτευμένοι δὲν ἀλλάξουν γνώμην καὶ δὲν ἐνθυμηθοῦν, ὅτι, ὅπου εἶναι ἡ πατρίς, ἐκεῖ καὶ ἡ εὐτυχία, καὶ νὰ ἀποδειχθοῦν ἀληθεῖς υἱοὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ τί; Πρέπει νὰ ἀπελπισθῶ ἴσως; Πρέπει, ἴσως, νὰ νομίσω ὅλους τοὺς ξενιτευμένους τόσον ἀναξίους τοῦ ὀνόματός των; Ἔ, μὴ γένοιτο! Ἐγὼ σᾶς γνωρίζω, ἀγαπητοί μου. Δὲν εἶσθε ὀλίγοι ἐσεῖς, ὁποὺ ἐξ ἀνάγκης, διὰ νὰ κερδίσητε τὴν ζωοτροφίαν τῶν φαμελίων σας, ἐξενιτεύθητε, καὶ ὅσα κερδίζετε πέμπετε εἰς τὴν πατρίδα σας. Δὲν εἶσθε ὀλίγοι ἐσεῖς, ὁποὺ ἀφοῦ μὲ τοὺς ἱδρωτάς σας καὶ ἀγχίνοιάν σας ἐκερδίσατε καὶ περισσότερα, ἀποφεύγοντες δὲ τὸ βρωμερὸν παράδειγμα τῶν φιλαργύρων, δαψιλῶς εὐεργετήσατε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἐπαρηγορήσατε μὲ τὰ φιλάνθρωπα ἔργα σας.

Ὅλοι σας, λοιπόν, οἱ φιλοπάτριδες, καὶ ἐσεῖς ἀκόμη ὁποὺ μέχρι τῆς σήμερον ἐφανήκατε ἀχάριστοι εἰς τὴν πατρίδα, ἀκούσετε δι᾽ ἀγάπην της καὶ διὰ τιμὴν τοῦ ἑαυτοῦ σας, ἀκούσατε προσεκτικῶς τὴν γλυκεῖαν φωνήν της. Ἀνοίξατε τὰ ὦτα τοῦ νοός σας καὶ προσέξετε εἰς τοὺς λόγους τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ἀσθενὴς καὶ γεμάτη ἀπὸ πληγάς, μὲ θλιβερὰν φωνὴν σᾶς ὁμιλεῖ λέγουσα:

* Μερικὰ γεννήματα τοιούτου μίγματος λαμβάνουν τὸ ἐπίκλην τῆς μητρός των, τόσον δὲν καταδέχονται νὰ κράζωνται υἱοὶ Ἑλλήνων.

«Ὦ Ἕλληνες! Ὦ τέκνα μου! Ποῦ μὲ ἀφήσετε; Πῶς δὲν σᾶς πονεῖ δι᾽ ἐμέ; Διατί μ᾽ ἐπαρατήσατε; Διατί φεύγετε καὶ δὲν ἐπιστρέφετε πλέον; Τί σᾶς ἔκαμα καὶ δὲν μ᾽ ἐνθυμεῖσθε; Εἰς τί σᾶς ἔβλαψα καὶ δὲν μὲ ἀγαπᾶτε; Ποία μήτηρ ἐστάθη δυστυχεστέρα ἀπὸ ἐμένα; Τί οὖν, ἀγαπητοί; Τί στοχάζεσθε; Τί ἀποφασίζετε;»

Εἶναι ἡ πατρὶς ὁποὺ φωνάζει εἰς τέτοιον τρόπον. Αὐτὴ εἶναι ὁποὺ κλαίει καὶ ὀδύρεται. Ἡ ἀπουσία σας ποτὲ δὲν τὴν ὠφέλησεν, τώρα ὅμως τὴν ἀφανίζει. Ποῖος ἀπὸ ἐσᾶς δὲν γνωρίζει κάλλιστα εἰς τίνων χεῖρας εὑρίσκεται ἡ οἰκονομία τῆς κάθε πόλεως κατὰ μέρος εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν σήμερον; Ὅποιος ἔχει περισσότερα χρήματα ἢ περισσότερα μέσα εἰς τὸν τύραννον, ἐκεῖνος οἰκονομεῖ καὶ διοικεῖ τοὺς λοιπούς. Ἀλλ᾽ οἱ τοιοῦτοι εἶναι τόσον βάρβαροι καὶ ἀνάξιοι, ὁποὺ μόλις ἠξεύρουν νὰ ζήσουν αὐτοί, ὄχι δὲ νὰ εὐτυχίσουν τὴν ζωὴν τῶν λοιπῶν.

Μὴν στοχάζεσθε λοιπόν, πάλιν σᾶς τὸ ξαναλέγω, ὅτι ἐκτελεῖτε τὸ πρὸς τὴν πατρίδα σας χρέος, ὅταν πέμπετε μερικὰ χρήματα τῶν συμπατριώτων σας. Ἡ ἀρετή σας εἶναι καλή, ἀλλ᾽ οἱ Ἕλληνες ἔχουσι χρείαν ἀπὸ τὴν παρουσίαν σας. Μὴν δίδετε κακὸν παράδειγμα καὶ τῶν ἄλλων, δι᾽ ἀγάπην τῆς πατρίδος, καὶ νὰ φθάσητε ὕστερον νὰ ἴδῆτε - ὁ μὴ γένοιτο, Θεέ μου! - τὴν Ἑλλάδα ἔρημον. Ἐνθυμηθῆτε, ὅτι τὸ καλὸν δὲν εἶναι δύσκολον νὰ γίνῃ, ἀλλ᾽ ἡ ἀληθὴς ἀξιότης μόνον διδάσκει νὰ γίνεται καθὼς πρέπει. Αἱ εὐεργεσίαι σας εἶναι ἔργον χρηστότατον, ἀλλὰ τί ἄλλο κάμνουσι, εἰμὴ να παρηγορῶσι μόνον τοὺς δυστυχεῖς Ἕλληνας ὁπωσοῦν, καὶ νὰ τοὺς φυλάττωσιν ὀλίγον ξέμακρα ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν, ἡ ὁποία ἤθελεν σταθῆ ἀληθῶς βιαία, ἀλλὰ ἄφευκτος καὶ βεβαία ὁδὸς τῆς ἐλευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος.

Στοχάζεσθε, μήπως καὶ δὲν κερδίσετε εἰς τὴν πατρίδα, ὅσα κερδίζετε μακρὰ ἀπ᾽ αὐτήν; Ἀλλ᾽ ὅσα ἂν κερδίσητε, εἰς τί σᾶς ὠφελῶσι, ἂν εἶσθε ὀρφανοὶ ἀπὸ πατρίδα;* Μή-

* Εἶναι μερικοί, ὁποὺ νομίζουν τάχατες, ὅτι δὲν τοὺς μέλει

ως δὲν ἠθέλατε ἀποκτήσει καὶ εἰς τὴν πατρίδα σας τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα, ἂν ὄντως ἠθέλατε προσπαθήσει διὰ τὸ καλόν της καὶ διὰ τὸ καλόν σας; Διατί λοιπὸν τόσας ἀποικίας καὶ αἰωνίους ξεχωρισμοὺς ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς σας καὶ φίλους σας;*

Ἴσως δὲν σᾶς καλοφαίνεται νὰ τυραννῆσθε, ὦ ἀδελφοί μου, καὶ καταδέχεσθε νὰ τυραννῶνται οἱ συγγενεῖς σας, καὶ ἐσεῖς νὰ τρυφῆτε καὶ νὰ σπαταλᾶτε μακρὰ ἀπὸ αὐτούς; Πῶς ἠμπορεῖτε νὰ σφαλίζετε τοὺς ὀφθαλμούς σας, χωρὶς νὰ σᾶς τρομάζῃ κάθε στιγμὴ ἡ θλιβερὰ εἰκὼν τῆς Ἑλλάδος μὲ τὸ μέσον τῶν ὀνείρων; Ἴσως νομίζετε πῶς ἀπὸ μακρόθεν ὠφελεῖτε περισσότερον, παρὰ ἂν εἴσθαν παρόντες; Ὦ, πόσον λαθάνεσθε, ἀγαπητοί μου! Δὲν ἠξεύρετε, ὅτι μία συμβουλή, μία μόνη λέξις πολλάκις, ἐκφωνουμένη ἀπὸ ἄνδρας πεπαιδευμένους, ἐνεργεῖ περισσότερον, παρὰ δέκα διδαχαὶ γεγραμμέναι;

Ἡ κατάπεισις γεννᾶται, βέβαια, ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, πρέπει τινὰς νὰ τὴν ἐκφωνήσῃ ἐν καιρῷ τῷ δέοντι καὶ πρὸς ἐκείνους, ὁποὺ περισσοτέραν χρείαν ἔχουσι**. Καὶ ποῖος νὰ ἐκτελέσῃ αὐτὸ τὸ χρηστὸν ἔργον, ὅταν ἐσεῖς λείπετε; Ποῖος νὰ ὁμιλήσῃ εἰς τὰς συνελεύσεις, ὁποὺ τὴν σήμερον συνηθίζουν εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ

διὰ τὴν πατρίδα των, ἀλλὰ ματαίως προσπαθοῦν νὰ ἀπατήσουν τὴν φύσιν· μία μικρὴ θέρμη, μία διαφορὰ μὲ ἄλλον τινά, καὶ μία ἀνάμνησις τῶν συγγενῶν, ἀρκετῶς ἀποδεικνύει εἰς αὐτοὺς τὴν ἡδύτητα καὶ ἀνάγκην μιᾶς πατρίδος.

* Εἶναι μερικοὶ Ἕλληνες, ὁποὺ δὲν γνωρίζουν τοὺς ἀδελφοὺς των καὶ τοὺς πατέρας των, καὶ οἱ περισσότεροι ξενιτευμένοι λείπουσι ἀπὸ τὴν πατρίδα των ἢ τριάντα ἢ εἴκοσι ἢ δέκα χρόνους τὸ ὀλιγότερον.

** Φανερὸν εἶναι, ὅτι ὅσοι περισσοτέραν χρείαν ἔχουσι ἀπὸ διδαχήν, δὲν ἠξεύρουσι γράμματα. Ὅθεν, ἀναγκαία εἶναι ἡ παρουσία τοῦ ὁμιλοῦντος, διὰ νὰ καταπείσῃ τοὺς πεπλανημένους εἰς τὸ ψεῦδος.

κάμνουσιν οἱ προεστοὶ τῆς κάθε πολ.τείας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ες τὴν μητρόπολιν, καὶ νὰ διορθώσῃ ὁπωσοῦν τὰς τόσας καὶ τόσας ἀδικίας, ὁποὺ κάμνουσι; Ποῖος, λέγω, νὰ ἀποκριθῇ τοῦ μητροπολίτου, ὅταν, ξαπλωμένος εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ οἰκίσκου καὶ χαϊδεύοντας τὸ γένειόν του, ἐκφωνῇ κανένα ἀρχιεπισκοπικὸν παραλογισμόν, καὶ οἱ λοιποὶ ὁμοφώνως λέγουσι εὐθὺς τὸ ναί, ἂν ἐσεῖς λείπετε; Ὦ ἀγαπητοί, διατί δὲν τὸ στοχάζεσθε;

Ἂν, λο.πόν, ἕως τὴν σήμερον, ὦ ἀκριβοί μου Ἕλληνες, ἢ ἀπὸ ἄγνο.άν σας η ἀπὸ ἀδιαφορίαν σας ἤ, τέλος πάντων, ἀπὸ μόνην ἀστοχασίαν σας ἐμείνατε ἔξω ἀπὸ τὴν πατρίδα σας, μὴν μένετε περισσότερον, ἂν θέλετε ὁποὺ αἱ μέχρι τοῦ νῦν εὐεργεσίαι σας πρὸς αὐτὴν νὰ μὴν κατασταθῶσι σημεῖα κατακρίσεώς σας.

Μὴν καυχᾶσθε, πρὸς τούτοις, διὰ τὰς εὐεργεσίας ὁποὺ τῆς ἐκάματε, ἐπειδὴ τὸ χρέος σας ζητεῖ περισσότερον, παρὰ τὰ περισσεύματα τῶν πλούτων σας. Τὴν παρουσίαν σας, τὴν συνέργειαν σας ζητεῖ, ὦ Ἕλληνες, καὶ ὄχι ἄλλην βοήθειαν. Ὑπάγετε εἰς τὴν Ἑλλάδα, και εἰς ὀλίγον καιρὸν θέλετε αἰσθανθῆ τὴν διαφοράν, ὁποὺ θέλει προξενήσει ἡ παρουσία σας εἰς τὴν κατάστασίν της. Αἱ ἑρμηνεῖαι σας καὶ οἱ ὀρθοὶ στοχασμοί σας θέλουν ξεμακρύνει ἀπὸ τὰς κεφαλὰς τῶν Ἑλλήνων τὴν δεισιδαιμονίαν, αἱ συμβουλαί σας θέλουν ἀποδείξει εἰς τοὺς συμπατριώτας μας τὸ εἶναι των.

Οἱ Ἕλληνες - ἐσεῖς τὸ ἠξεύρετε - δὲν εἶναι οὔτε Σκῦθαι, οὔτε βάρβαροι, ὁποὺ νὰ χρειασθοῦν πολλοὺς χρόνους, διὰ νὰ καταλάβουν τὸ εἶναι τους. Ἀρκεῖ μόνον, νὰ τοὺς δείξῃ τινὰς τὸ χρέος των, καὶ εὐθὺς τὸ ἐκτελοῦσι. Ἀλλ' ἔχουν χρείαν ἀπὸ δ.δασκάλους, ἀληθεῖς φιλέλληνας, ἀπὸ ἀνθρώπους προκομμένους τέλος πάντων, καὶ ἐσεῖς μόνον εἴσθε ἐκεῖνοι. Μήπως, ἀδελφοί μου, προσμένετε νὰ ἐλευθερωθῇ πρῶτον ἡ Ἑλλάς, καὶ ἔπειτα νὰ ὑπάγητε ἐσεῖς; Τότε εἶναι τὸ ἴδιον, ὡσὰν νὰ ἐλέγετε, ὅτι δὲν θέλομεν νὰ ἐλευθε-

ρωθῇ ποτέ*. Θέλετε, ἴσως, νὰ κτίσητε πύργον χωρὶς θεμέλια; Καὶ ποῖος θέλετε νὰ σᾶς ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα, καὶ ἐσεῖς νὰ λείπητε;

Δὲν ἐντρέπεσθε κἂν ἀπὸ τοὺς ἀλλογενεῖς, ὁποὺ σᾶς ἀκούουν νὰ λέγητε τὰ τοιαῦτα; Ἀλλ' ἂν οἱ ἀλλογενεῖς, ὑστερημένοι ἀπὸ πατρίδος ἔρωτα, δὲν σᾶς καταφρονοῦν, ὄχι ὅμως οἱ ἴδιοι Ἕλληνες τοὺς μιμοῦνται. Αὐτοὶ θέλει σᾶς ἀναθεματίζουν ἀπὸ τὸ νῦν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς, καὶ θέλει σᾶς νομίζουν μὲ κάθε δίκαιον τόσους ἐχθροὺς τῆς πατρίδος. Ὢ τῆς ἀναισχυντίας σας, ἀχάριστα τέκνα τῆς πατρίδος! Καὶ ἀπὸ ποῖον προσμένετε, παρακαλῶ σας, τὴν ἐλευθερίαν; Νὰ σᾶς ἔλθῃ, ἴσως, φορτωμένη ἀπὸ τὸν ὠκεανὸν μὲ κανένα ἐμπορικὸν πλοῖον, καὶ νὰ τὴν ἐκστρατεύσητε εἰς τὴν Ἑλλάδα; Ἢ προσμένετε νὰ ἐλευθερωθοῦν μόνοι τους, καὶ ἔπειτα νὰ ὑπάγητε ἐσεῖς, νὰ εὕρητε ἕτοιμα τὰ ἀγαθά, καὶ νὰ χαρῆτε πάλιν, κατὰ τὸ συνηθισμένον σας, εἰς τοὺς ἱδρῶτας τῶν ἄλλων;

Φεῦ! Τὸ πρῶτον εἶναι ἀδύνατον, καὶ ἂν πάλιν, κατὰ τὸν δεύτερον στοχασμόν σας, δὲν συνεργήσετε καὶ ἐσεῖς εἰς τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ γένους μας, θέλουσιν ἐκχυθῆ ποταμοὶ αἵματος περισσότερον, παρὰ ἂν εἴσθαν παρόντες. Ἡ ἐλπίδα σας ὅμως εἶναι ματαία. Ἐσεῖς δὲν θέλετε ἀπολαύσει, βέβαια, τὴν πατρίδα σας ἐλευθέραν, καθὼς τώρα δούλην τὴν ἀλησμονήσατε, ἀλλ' ἐξωρισμένοι διὰ παντὸς εἰς βαρβάρους γαίας, δὲν θέλετε ἀναπνεύσει πλέον τὸν ζωηρότατον ἑλληνικὸν ζέφυρα, καὶ τὰ ὀνόματά σας θέλουσι καtασταθῆ λέξεις ἀτιμίας καὶ μίσους εἰς τὰς ἀκοὰς καὶ στόματα τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων.

* Οἱ περισσότεροι σχεδὸν ἀπὸ τοὺς ξενιτευμένους, ἔχουσιν αὐτὸν τὸν ἄλογον στοχασμόν, καὶ χωρὶς ἐντροπὴν λέγουσι ὅτι, «ὅταν ἐλευθερωθῇ ἡ Ἑλλάς, εὐθὺς θέλομεν μισεύσει δι' ἐκεῖ». Τόσον ἐχαλινώθησαν ἀπὸ τὴν ψευδευτυχίαν τῶν ἀλλογενῶν!

Ἴσως, τέλος πάντων, προσμένετε νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἐλευθερίαν κανένας ἀπὸ τοὺς ἀλλογενεῖς δυνάστας; Ὢ Θεέ μου! Ἕως πότε, ὦ Ἕλληνες, νὰ πλανώμεθα τόσον ἀστοχάστως; Διατί νὰ μὴν στρέψωμεν καὶ μίαν φορὰν τοὺς ὀφθαλμούς μας εἰς τὰ ἀπελθόντα, διὰ νὰ καταλάβωμεν εὐκολώτερα καὶ τὰ μέλλοντα; Ποῖος ἀγνοεῖ, ὅτι ὁ κύριος στοχασμὸς τῶν ἀλλογενῶν δυνάστων εἶναι εἰς τὸ νὰ προσπαθήσουν νὰ κάμουν τὸ ἴδιόν των ὄφελος μὲ τὴν ζημίαν τῶν ἄλλων;

Καὶ ποῖος στοχαστικὸς ἄνθρωπος ἠμπορεῖ νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ὅποιος ἀπὸ τοὺς ἀλλογενεῖς δυνάστας ἤθελε καταtροπώσει τὸν ὀθωμανόν, ἤθελε μᾶς ἀφήσει ἐλευθέρους; Ὢ ἀπάτη ἐπιζήμιος! Μὴν εἴσθε, ἀδελφοί μου, τόσον εὐκολόπιστοι. Ἀναγνώσετε τὴν ἱστορίαν καὶ μάθατε, ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ἔταξαν τῶν Ἑλλήνων καὶ διαυθέντευσιν καὶ ἐλευθερίαν, ἀλλ' ἀφοῦ ἐμβῆκαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, εὐθὺς τὴν ἐκήρυξαν ἐπαρχίαν τους. Ἴδετε καὶ τὰ τωρινὰ παραδείγματα, ὁποὺ ἡ πολυποίκιλος στροφὴ τῆς γαλλικῆς στάσεως μᾶς παρασταίνει. Ὁ δυνάστης των μὲ ταξίματα μεγάλα καὶ μὲ τοιαῦτα μέσα, ἀπόκτησεν ὅσα κατὰ τὸ παρὸν ἔχει, καὶ πῶς ἐσεῖς νομίζετε νὰ σᾶς δοθῆ ἡ ἐλευθερία ἀπὸ τοὺς ἀλλογενεῖς; Καὶ εἰς τί, παρακαλῶ σας, θεμελιώνετε τὰς ἐλπίδας σας; Εἰς τὴν ἀρετὴν τῶν ἀλλογενῶν δυνάστων ἴσως; Ἐλπίζετε νὰ κινηθοῦν εἰς σπλάγχνος ἐκεῖνοι διὰ τὰς δυστυχίας τὰς ἰδικάς μας;

Δὲν ἠξεύρετε, ὦ Ἕλληνες, ὅτι ἡ ἀρετὴ τὴν σήμερον δὲν εὑρίσκεται εἰς τοὺς θρόνους; Δὲν ἠξεύρετε, ὅτι οἱ Ἕλληνες μισοῦνται δοῦλοι, ἐπειδὴ ἤθελε τοὺς φθονήσει ἐλευθέρους κάθε μεγάλη δυναστεία ἀπὸ τὰς παρούσας τῶν ἀλλογενῶν; Ἀλλά, τέλος πάντων, ὑποθέτοντας κανένα ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς δυνάστας ὁπωσοῦν φιλέλληνα, δὲν ἠξεύρετε, ὅτι μόνος του δὲν ἠμπορεῖ νὰ κάμῃ τὸ οὐδέν, καὶ ὅτι οἱ ἐπίτροποί του ἢ εἶναι ἐχθροί μας, ἢ εἶναι ἀδιάφοροι ἤ, τέλος πάντων, ἄσωτοι καὶ διεφθαρμένοι τὰ ἤθη; Τί στοχάζεσθε, τέλος πάντων, ἂν ἡ Ἑλλὰς ἐλευθερωθῆ ἀπὸ τὸν ὀθω-

μανικὸν ζυγὸν διὰ χειρὸς ἄλλου δυνάστου, νὰ γίνῃ ἀληθῶς εὐτυχής; Ὦ ἀλήθεια, ἀλήθεια! Διατί δὲν ἀπομακραίνεις τοιαύτην ἀπάτην ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας; Διατί δὲν τοὺς μανθάνεις, ὅτι ὅσοι πατῶσιν εἰς θρόνον εἶναι ὅλοι τύραννοι;

Διατί, ἀδελφοί μου, νὰ θέλωμεν νὰ ἀλλάξωμεν κύριον, ὅταν μόνοι μας ἠμποροῦμεν νὰ ἐλευθερωθῶμεν; Νομίζετε νὰ εἶναι ἐλαφρότερος ὁ ζυγὸς μιᾶς ξένης δυναστείας; Δὲν στοχάζεσθε, ὅτι πάλιν ζυγὸς εἶναι; Στρέψατε τὰ ὦτα σας καὶ τοὺς ὀφθαλμούς σας εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ ἀκούσατε τοὺς γογγυσμούς της, καὶ ἴδατε τὰ δάκρυά της, διὰ νὰ καταλάβητε τί θέλει νὰ εἰπῇ ἐλευθέρωσις ἀπὸ ξένους. Καταδέχεσθε ἐσεῖς νὰ ὁμολογῆσθε χρεῶσται ἀλλογενῶν τῆς ἐλευθερώσεώς σας; Μὴ λοιπόν, μή, ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, μὴ δεικνύεσθε τόσον παράφρονες εἰς τὸν ἀναγκαιότερον συλλογισμόν, ἐσεῖς, ὁποὺ τόσον ἀψευδῶς προβλέπετε εἰς τὰς ἐμπορικάς σας ἐπιχειρήσεις τὸ μέλλον, καὶ ἀναγκάζονται οἱ ἴδιοι ἀλλογενεῖς, ὁποὺ μᾶς μισοῦσι, νὰ σᾶς θαυμάζουσι. Μὴν ἀπατᾶσθε, καὶ μὴν τρέφετε καμμίαν ἀπὸ τὰς εἰρημένας ἐλπίδας, ἀλλὰ προβλέψετε τὸ πλέον φανερὸν ἀπὸ κάθε μέλλον, τὴν ἀναγκαίαν, λέγω, ἐπανόρθωσιν τοῦ γένους μας ἀφ' ἑαυτοῦ του, καὶ μὴν ἀργοπορῆτε αὐτὴν μὲ τὴν ἀπουσίαν σας.

Ἐσεῖς δέ, φίλοι μου καὶ σύγχρονοι νέοι, ἀγαπητοί μου Ἕλληνες, ὁποὺ μὲ τόσους κόπους καὶ ἀγρυπνίας διδάσκεσθε τὰς ἐπιστήμας εἰς τὰς ἀκαδημίας τῶν ἀλλογενῶν, καὶ ὁποὺ ἐξ ἀνάγκης ἐγνωρήσατε τί ἐστὶ πατρίς, τῆς ὁποίας ὁ ἔρως σᾶς ἐνθουσιάζει, καὶ ἤδη ἀρχίσατε παντοίοις τρόποις νὰ ξαναδώσητε εἰς τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα τὸ παλαιὸν σέβας, ὁποὺ εἶχεν καὶ ἔχασεν, ἐσεῖς, λέγω, ὁποὺ μὲ τὴν φυσικήν σας ἀγχίνοιαν ἀποδεικνύετε φανερῶς τῶν ἀλλογενῶν συμμαθητῶν σας τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ὁποῖον εἶναι, μὴν βραδύνετε πλέον τὸν μισευμόν σας διὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ὑπάγετε νὰ προητοιμάσητε τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν συμπατριωτῶν μας. Ἡ δόξα σᾶς προσμένει μὲ τοὺς στεφάνους τῆς νίκης εἰς τὰς χεῖρας καὶ μὲ τὰς ἀγκάλας ἀνοικτάς.

Μὴν ξεχάσετε, ὅτι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία εἶναι τὸ νὰ ζῇ τινὰς εἰς πολλούς, καὶ αὐτὸ ἀποκτᾶται ὠφελῶντας τους. Σπουδάσατε μὲ ταχύτητα, ὅσοι μέχρι τοῦ νῦν δὲν τὸ ἐπράξατε, τὴν πολεμικὴν τέχνην καὶ μεταχείρισιν τῶν ἁρμάτων. Ἐσεῖς ἔχετε τὴν διάθεσιν ἐξαίρετον. Ἂς διώξωμεν μίαν φορὰν τὸν ὀθωμανὸν εἰς τὴν Ἀφρικήν, ὦ Ἕλληνές μου, καὶ ἔπειτα θέλετε ἰδεῖ εἰς πόσον ὀλίγους χρόνους ἡ Ἑλλὰς θέλει ξαναλάβει τὴν προτέραν της λάμψιν. Ἂς ἐβγάλωμεν, ἀδελφοί μου, τὴν βρῶμαν, διὰ νὰ αἰσθανθῶμεν τὴν μυρωδίαν τῶν ἀνθῶν. Τὰ μέσα τὴν σήμερον εἶναι ἀρκετά· ἡ μηχανή, τέλος πάντων, εἶναι τελειωμένη. Ἄλλο δὲν λείπει, παρὰ νὰ τὴν κινήσῃ τινάς, καὶ ἔπειτα μόνη της θέλει δουλεύσει.

ΒΙΒΛΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Η ΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

Ἰδού, λοιπόν, ὦ Ἕλληνες, ἀρκετῶς ἀποδεδειγμένη καὶ ἡ δευτέρα αἰτία τῆς μέχρι τοῦ νῦν ἐπιμονῆς τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῆς τυραννίας.

Ἀλλὰ δὲν μοῦ μένει τώρα, παρὰ νὰ ἀποδείξω τὴν εὐκολίαν τῆς ἐλευθερώσεώς της, διὰ νὰ τελειώσω τὸν λόγον μου, καὶ ἄμποτες ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ σᾶς καταπείσῃ, καθὼς τὸ ἐλπίζω, διὰ νὰ ἀποδείξωμεν ἐμπράκτως τὰ ὅσα μέχρι τοῦδε εἶπον.

***

Πρὶν ὅμως νὰ ἔμβω εἰς τὰς ἐπαριθμήσεις τῶν μέσων καὶ τῶν τρόπων διὰ τοιοῦτον ἐπιχείρημα, θέλω νὰ ἐκβάλω τοὺς ἀκάνθας ἀπὸ τὰ ρόδα· λέγω ἐκείνους, ὁπού, διὰ περισσοτέραν δυστυχίαν τοῦ γένους μας, ἡ κακὴ τύχη ἔκαμεν Ἕλληνας, καὶ μόνον ἐγεννήθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γῆν, ὄχι δι' ἄλλο, εἰμὴ διὰ νὰ βαστάξωσι περισσότερον καιρὸν τὴν πατρίδα μας ὑπὸ τῆς δουλείας. Αὐτοὶ εἶναι ὅλοι ἐκεῖνοι, ὁποὺ κατὰ τύχην ἐκληρονόμησαν ἀρκετὰ χρήματα καὶ περισσότερα ἐλαττώματα, καὶ ζῶσιν εὐχαριστημένοι, χωρὶς ποτὲ νὰ στοχάζωνται τί διὰ τοὺς ἄλλους. Ἐκεῖνοι οἱ αὐτόματοι καὶ οὐτιδανοὶ ἄρχοντες, οἱ φιλάργυροι καὶ ἀμαθεῖς ἀρχιεπίσκοποι. Ἐκεῖνοι οἱ αὐθάδεις καὶ ὄντως βάρβαροι προεστοί. Ἐκεῖνοι οἱ ἀμαθεῖς, ὁποὺ θέλουσι νὰ ἀποκρίνωνται πάντοτε καὶ εἰς κάθε πρόβλημα. Ἐκεῖνοι, ὁποὺ ἀναζητήτως δίδουσι συμβουλὰς πάντοτε καὶ εἰς ὅλους. Ἐκεῖνοι,

τέλος πάντων, ὁποὺ μὲ ἄκραν οὐτιδανότητα ψυχῆς, ἀφοῦ πωλήσουν ἑκουσίως τῷ τυράννῳ καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὸ ἔχειν τους καὶ τὴν τιμήν τους, καυχῶνται εἰς τὸ νὰ διαφέρωσιν ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ὁποὺ εἶναι ἀκούσιοι σκλάβοι.

Οἱ τοιοῦτοι, ὦ ἀδελφοί μου, μὴν ἔχοντες ἀρετὴν καμμίαν, καὶ γνωρίζοντες τὸν ἑαυτόν τους ἀναξιώτατον, κρίνουν τὸν ἴδιον καὶ διὰ τοὺς ἄλλους. Πρὸς τούτοις, ἡ ἀπαιδευσία των δὲν τοὺς ἀφήνει νὰ καταλάβωσι τοὺς τόσους καὶ τόσους τρόπους, ὁποὺ οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες ἠμποροῦσι νὰ μεταχειρισθῶσι διὰ τὴν ἐλευθερίαν τους, καὶ ἐμποδίζοντάς τους ἐνταυτῷ ἀπὸ τὸ νὰ καταλάβουν τὰς αἰτίας, ὁποὺ βιάζουν, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, τὴν σήμερον τὸ γένος μας νὰ ἐπανορθωθῇ ἐξ ἀποφάσεως, τοὺς ἀποκαταστῶσι εἰς τὰς κεφαλάς των τὴν ὑπόθεσιν τόσον δύσκολον, ὅσον ἀδύνατον πιστεύουσι τὸ νὰ συνεργήσωσιν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι. Τὸ δὲ προσωρινὸν καλῶς ἔχειν τους, τοὺς χαλινώνει καὶ τοὺς συνδένει μὲ τὴν δουλείαν, ὁποὺ οὔτε κἂν τὴν αἰσθάνονται, μάλιστα δὲ οὔτε τοὺς δυσαρέσει, καὶ σχεδὸν - σχεδὸν μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς τὴν ἀγαπῶσι, ὡσὰν ὁπού, ἀφοῦ ζῶσιν αὐτοὶ ἀσύδοτοι, ὡς προεῖπον, καὶ τρόπον τινὰ εὐχαριστημένοι, διὰ τοὺς λοιποὺς δὲν τοὺς μέλει τίποτες.

Τί λέγουσι, λοιπόν, αὐτοὶ οἱ βρωμεροὶ καὶ χυδαιότατοι ἄνθρωποι: «Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ νικηθῇ ἓν τόσον μεγάλον βασίλειον; Ἡμεῖς δὲν ἠμποροῦμεν νὰ κυβερνηθῶμεν μόνοι μας. Ποῦ νὰ εὕρωμεν ἕνα ἄλλον βασιλέα τόσον εὔσπλαγχνον, καὶ τόσον καλόν; Τί εἶναι αὐτὴ ἡ ἐλευθερία; Ἡ ἐλευθερία οὔτε ἐστάθη, οὔτε θέλει σταθῇ. Ποῦ νὰ χύσωμεν τόσον αἷμα! Οἱ Ὀθωμανοί, εὐθὺς ὁποὺ καταλάβουν ὅτι ἔχομεν τοιοῦτον σκοπὸν θέλουσι μᾶς ἀποκεφαλίσει ὅλους, ὡς τόσα πρόβατα, καὶ ἔστω ἡ ἐσχάτη πλάνη χείρων τῆς πρώτης...» καὶ ἄλλα παρόμοια, τὰ ὁποῖα εἰς ἕνα στοχαστικὸν καὶ φρόνιμον ἄνθρωπον, φαίνονται, καθὼς εἶναι, τόσοι μῦθοι, ἀλλ' εἰς τοὺς ἁπλοῦς καὶ εὐκολοπίστους εἶναι τόσοι χρησμοί, καὶ ὡς ἀλάνθαστοι προρρήσεις, καὶ ἐνταυτῷ, ὁποὺ δηλοποιοῦσι

τὴν ἄνανδρον καὶ ὄντως ἑβραϊκὴν των καρδίαν, ἀπομωρώνουσι καὶ πολλοὺς ἄλλους.

Μήπως εἶναι ἱκανοὶ νὰ καταλάβουν τὸ δίκαιον, διὰ νὰ τοὺς τὸ εἰπῆ τινάς;* Ὦ ἀδελφοί μου! Αὐτοὶ εἶναι τόσον ἀνόητοι, καὶ δισχυρογνώμονες, ὁποὺ ὅλοι οἱ Δημοσθένεις τοῦ κόσμου δὲν ἤθελαν ἠμπορέσει νὰ τοὺς καταπείσουν. Νὰ ὁμιλήσῃ τινὰς μὲ αὐτοὺς εἶναι τὸ ἴδιον, ὡσὰν νὰ ἤθελεν νὰ ἀκροάζεται, καὶ νὰ τοὺς ἀποκρίνεται πάντοτε τὸ ναί, μάλιστα ἐκεῖνοι οἱ βρωμολογοῦντες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁποὺ ὅσον τῦφος καὶ ἀλαζονείαν ἔχουσι, ἄλλην τόσην ἀμάθειαν καὶ δισχυρογνωμίαν φυλάττουσιν ἐπάνω των, καὶ ἄλλο δὲν ἠξεύρουσιν νὰ εἰπῶσι, εἰμὴ δυσκολίας, ἀπορίας, καὶ ἀμφιβολίας πλῆθος. Ἡ ψυχή των εἶναι τόσον μικρὴ καὶ οὐτιδανή, ὁποὺ οἱ φύλλοι εἰς τὰ ὄμματά των φαίνονται τόσοι ἀνδριάντες.

Τί, λοιπόν, ἠμπορῶ νὰ τοὺς εἰπῶ, διὰ νὰ τοὺς καταπείσω, ὅταν δὲν καταλαμβάνουν τί ἐστὶ δίκαιον; Νὰ τοὺς κράξω, ἴσως, ἀτίμους; Ἀλλ' αὐτοὶ τὸ ἔχουν διὰ προτέρημα. Νὰ τοὺς ἐνθυμίσω πόσον εἶναι ἀνάξιοι εἰς τὸ νὰ ὠφελήσουν τὴν πατρίδα, καὶ πόσον ἐπιτήδειοι εἰς τὸ νὰ τὴν ζημιώνουν; Ἀλλ' αὐτοὶ καυχῶνται εἰς αὐτό. Νὰ τοὺς ὀνειδίσω, τέλος πάντων, ὡς ἀνελεήμονας, ἀδίκους καὶ σκληρούς; Ἀλλὰ ποῖος ἀπὸ ἐσᾶς δὲν τοὺς γνωρίζει, καὶ δὲν τὸ ἠξεύρει; Αὐτοί, ἀγαπητοί μου, εἶναι ἐπειδὴ πρέπει νὰ εἶναι· ὡσὰν ὁπού, καθὼς ἡ ἐλευθερία ἔχει τοὺς διαυθεντευτάς της, οὕτως καὶ ἡ τυραννία ἔχει τοὺς ἐδικούς της, καὶ θέλουν χρησιμεύσει διὰ παραδείγματα ἐντροπῆς εἰς τοὺς μεταγενεστέρους.

Οὗτος ὁ πολλὰ ἐνοχλητικὸς καὶ βραχὺς πρόλογος ἦτο

* Οἱ τοιοῦτοι ἠμποροῦν νὰ παρομοιασθοῦν εἰς τὰς γραίας γυναῖκας, αἱ ὁποῖαι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, θέλουσι νὰ ἔχωσι πάντοτε τὸ δίκαιον, καὶ ὅταν τινὰς τῶν ἀποδείξῃ τὸ ἄδικόν των, αὐταί, εὐθὺς ἀλλάζουσι ὁμιλίαν, καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἠμπορέσῃ τινὰς νὰ τὰς καταπείσῃ.

πολλὰ ἀναγκαῖος διὰ τὴν ὑπόθεσιν τὴν πλέον μεγάλην δι' ἡμᾶς, ὦ Ἕλληνες, ὁποὺ τώρα ἀρχίζω νὰ ἐρευνήσω, λέγω τὰς αἰτίας, ὁποὺ βιάζουσι, διὰ νὰ εἰπῶ ἔτζι, τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν, καὶ τὰ εὐκολώτατα μέσα μιᾶς ἀναμφιβόλου ἐπιτεύξεως.

***

Ἀναγνῶστα ἀγαπητέ, ὁποῖος καὶ ἂν εἶσαι, σὲ παρακαλῶ, νὰ στοχασθῇς ἀρκετά, πρῶτον μόνος σου τὴν ὑπόθεσιν, καὶ ἔπειτα νὰ ἀναγνώσῃς ταῦτα τὰ ὑστερινὰ κατεβατὰ τοῦ πονήματός μου, νὰ στοχασθῇς, λέγω, ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι κοινόν, ὅτι ἡ τιμή σου, ἡ εὐτυχία σου καὶ ἡ ζωή σου κρέμανται ἀπὸ τὸν ὀρθὸν στοχασμόν σου. Πρόσεχε οὖν νὰ μὴν ἀπατηθῇς ἀπὸ δισχυρογνωμίαν σου καὶ προδώσῃς εἰς χεῖρας ἐχθρῶν καὶ πατρίδα καὶ συγγενεῖς καὶ εὐτυχίαν καὶ τιμὴν καὶ ζωήν.

Ὦ, πόσον τὸ πλῆθος τῶν ἰδεῶν, ὁποὺ εἰς ἐτούτην τὴν στιγμὴν μοῦ παρησιάζονται εἰς τὸν νοῦν, μ' ἐμποδίζουν σχεδὸν ἀπὸ τὸ νὰ τὰς ἐκθέσω καθὼς τυχαίνει, καὶ θέλοντας νὰ γράψω εἰς ὀλίγα λόγια, ὅσα εἶναι ἀναγκαῖα καὶ ὅσα ὁ ἔρως τῆς πατρίδος μὲ διδάσκει, δὲν θέλω δυνηθῆ, ἴσως, νὰ εἰπῶ τὸ ὀλιγότερον μέρος εἰς πολλὰ κατεβατά. Ἀλλ' ὁ στοχασμός μου, πάλιν σᾶς τὸ ξαναλέγω, δὲν εἶναι νὰ γράψω δι' ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἔχουσι χρείαν νὰ ἀκούσωσι ἐξ ἄλλων ὅλα, ὅσοι δὲν ἔχουν τὸ πνεῦμα ἔξυπνον, ἀρκοῦσιν εἰς αὐτοὺς καὶ τὰ ὀλίγα. Ἂς ἀναφέρωμεν, λοιπόν, πρῶτον τὰς αἰτίας, ὁποὺ καταστaίνουσιν ἄφευκτον τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ γένους μας, καὶ ἔπειτα, ἐν συντόμῳ, νὰ ἐκθέσωμεν τὰ μέσα καὶ τρόπους διὰ τοιοῦτον ἔργον.

Πρώτη οὖν καὶ κυριωτέρα αἰτία εἶναι τὸ γῆρας τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας. Ἀλλὰ τί λέγω ἐγὼ πρώτη! Αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη καὶ ὕστερη, οὔτε ἄλλη ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃ τόπον ὅταν εἶναι αὐτή. Ἂς ἐνθυμηθῇ ὁ ἀναγνώστης τὰ προλεχθέντα περὶ τῶν διαφόρων διοικήσεων, καί, διὰ νὰ εἰπῶ οὔ-

τως, τῶν πολιτικῶν σωμάτων, ὅτι δηλαδὴ γεννῶνται, αὐξάνουσ , γηράζουσι, καὶ τέλος πάντων θνήσκουσι.

Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος τὴν σήμερον εὑρίσκεται εἰς τὰ ὀλοίσθια τοῦ θανάτου, καὶ ἠμπορεῖ νὰ παρομοιασθῇ εἰς ἓν σῶμα ἀνθρώπινον κατακρατημένον ἀπὸ ἀποπληξίαν καὶ μὴ ἔχον ἐλευθέραν, εἰμὴ τὴν κεφαλήν, ἡ ὁποία, μὴ λαμβάνουσα τὴν ἀναγκαίαν δύναμιν ἀπὸ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος, κατ᾽ ὀλίγον ὀλίγον ἀδυνατίζει καί, τέλος πάντων, θνήσκει. Οὕτως καὶ ἡ τυραννία τῶν ὀθωμανῶν τὴν σήμερον, εἰς ἄλλα δὲν γνωρίζεται ὅτι ὑπάρχει, εἰμὴ εἰς τὴν Βασιλεύουσαν. Ἔστω εἰς παράδειγμα ὁ πρώην Τζεζάρ, κυβερνητὴς εἰς τὸ Ἄκρι, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνον δὲν ὑπήκουε εἰς τὸν βασιλέα του, ἀλλὰ καὶ ἀντιστέκετο εἰς ὅλας του τὰς προσταγάς, καὶ πολλάκις φανερὰ τὸν ὕβριζε, καὶ διὰ γραμμάτων πάντοτε τὸν ἐπεριγελοῦσε. Ἔστω εἰς παράδειγμα ὁ Πασβάνογλους, ὁ ὁποῖος ἐκήρυξεν πόλεμον ἐναντίον τοῦ βασιλέως του, καὶ ἐνίκησε πάντοτε. Ἔστω πρὸς τούτοις διὰ παράδειγμα ὁ τῶν Ἰωαννίνων τύραννος, ὁ ὁποῖος, ἀγκαλὰ καὶ νὰ μὴ τὸ φανερώνῃ, ὅλοι ὅμως ἀρκετῶς τὸ ἠξεύρουσι ὅτι δὲν φοβεῖται, οὔτε ποτὲ ὑπακούει εἰς τὰς προσταγὰς τοῦ βασιλέως του.

Ποιός ἀπὸ ἐσᾶς, ἀδελφοί μου, ἀγνοεῖ ἴσως, ὅτι τὰ ἐντάλματα αὐτοῦ τοῦ τυράννου, τέσσαρας ὥρας ἔξω ἀπὸ τὴν Βασιλεύουσαν, δὲν ἀξίζουν τίποτες; Ποῖος δὲν ἠξεύρει τὸ πλῆθος τῶν ἀποστάτων, ὁποὺ ἀφανίζουν τὰ χωρία καὶ τοὺς ὁδοιπόρους μὲ ἀκαταπαύστους κλοπὰς καὶ συνεχεῖς φόνους χωρὶς νὰ ἠμπορῇ αὐτὸς ποτὲ νὰ τοὺς καταδαμάσῃ μὲ τὰ στρατεύματά του; Ἀλλὰ τί λέγω στρατεύματα; Αὐτὰ δὲν εἶναι ἄλλο, παρὰ μία συνάθροισις τόσων βαρβάρων, χωρὶς τάξιν καὶ χωρὶς τέχνην· οὔτε διαφέρουσιν ἀπὸ τοὺς ἀγρίους τοῦ Καναδᾶ εἰς ἄλλο, εἰμὴ μόνον εἰς τὰ φορέματα.*

* Ἕνας ἐχθρὸς τῆς Ἑλλάδος, ἕνας βρωμοάρχων τοῦ Φαναρίου, ἤκουσα ὅτι ἐμεσίτευσε καὶ ἐπροσπάθησε νὰ ἀρχίσῃ νὰ βάλῃ

Πρόσθες καὶ τὸ ἀνεξάλειπτον μῖσος, ὁποὺ εὑρίσκεται ἀναμεταξύ των· μία δυσπιστία, μία ἀμάθεια, ὁποὺ τοὺς ἀποκαταστᾶ χειροτέρους ἀπὸ τὰ ἴδια ἄλογα ζῶα. Εἰς τὴν Βασιλεύουσαν ὁρίζουν περισσότερον οἱ μάγειρες τῶν πρέσβεων καὶ ἐπιτρόπων τῶν ξένων βασιλειῶν, παρὰ οἱ σύγκλητοι τῆς ὀθωμανικῆς αὐλῆς. Ὁ Ἀντιβασιλεὺς προστάζει, καὶ τὰς περισσοτέρας φορὰς δὲν ὑπακούεται. Τί ἄλλο, λοιπόν, φανερώνουν αὐτά, εἰμὴ τὸ γῆρας τῆς τυραννίας καὶ τὸ ἄφευκτον καὶ ὀγλήγορον παύσιμόν της; Ποῖος δὲν βλέπει, ὅτι ὁ πρῶτος ὁποὺ παρησιασθῇ, θέλει εἶναι ὁ νικητής;*

***

Ἂς ἐξετάσωμεν τώρα τὰς αἰτίας, ὁποὺ ἀποκαταστῶσιν εὔκολον τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν Ἑλλήνων· πρώτη λοιπόν, εἶναι ἡ προχώρησις τοῦ γένους μας εἰς τὰ μαθήματα. Ὢ, πόση διαφορὰ εὑρίσκεται εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ δέκα χρόνους ἕως τὴν σήμερον! Μεγάλη, ὦ ἀδελφοί μου, μεγαλοτάτη, καὶ καθ᾽ ἑκάστην πρὸς τὸ κρεῖττον φέρεται. Τώρα ἄρχισαν αἱ Μοῦσαι νὰ ἀναλάβουν, καὶ πάλιν νὰ ἐπανορθωθῶσιν εἰς τὰ χρυσόχροα ὄρη τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἀπόλλων πάλιν ἐμφανίσθη εἰς τὸ ἀρχαῖον του παλάτιον. Δὲν εὑρίσκεται πόλις τὴν σήμερον, ὁποὺ νὰ μὴν ἔχῃ δύο καὶ τρία σχολεῖα.

Ἐξαλείφθη εἰς τὰ περισσότερα μέρη ἡ δεισιδαιμονία τῶν γραμματικῶν, καὶ οἱ νέοι ἤρχισαν νὰ μεταχειρίζωνται τὸν ἀξιοτιμιώτερον καιρὸν τῆς ζωῆς των εἰς γνώσεις ὠφελίμους, καὶ ὄχι νὰ τὸν ἐξοδεύουν εἰς τὸ νὰ ἐκστηθίζωσι λέξεις. Ἡ Λογικὴ καὶ ἡ Φυσικὴ ἄνοιξαν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν περισσοτέρων· οὔτε οἱ διδάσκαλοι τὴν σήμερον ἔχουσι ἐκεί-

τάξιν εἰς τὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα, καὶ ἤρχισε νὰ τοὺς διδάξῃ καὶ τακτικήν. Ὢ τῆς ἀναισχυντίας του καὶ τῆς κακίας του!

* Εὑρίσκονται μερικοὶ ὀθωμανοί, ἤ, διὰ νὰ εἰπῶ καλλίτερα, ὅσοι ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ὁπωσοῦν ἄνθρωποι, ὁποὺ δὲν παύουν ἀπὸ τὸ νὰ λέγωσι ἐν παρρησίᾳ, ὅτι ἔφθασεν τὸ βασίλειόν των εἰς τὸ τέλος του. Οἱ ἴδιοι ἀλλογενεῖς, τὸ βλέπουσι, καὶ ἄλλοι μὲν χαίρονται, ὅσοι τοὺς Ἕλληνας δὲν μισοῦσι, οἱ περισσότεροι ὅμως λυποῦνται.

νην τὴν ἐνοχλητικὴν καὶ βραδεῖαν μέθοδον τῆς παραδόσεως, οὔτε οἱ μαθηταὶ φυλάττουσι τὴν ὀκνηρίαν καὶ ἀμέλειαν, ὁποὺ εἶχον, ἀλλ' ἀμφότεροι, μὲ ἄκραν εὐχαρίστησιν καὶ ἐπιμέλειαν ἀντλίζουν ἀπὸ τὴν ἀνεξάντλητον πηγὴν τῆς μαθήσεως ἐκεῖνα τὰ φῶτα, ὁποὺ στολίζουσιν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ τὸ ἀποδεικνύουσιν ἄξιον τοῦ πλάστου του.* Ἡ πολυμάθεια, τέλος πάντων, ἀπέβαλεν δισχυρογνωμίαν ἀπὸ τοὺς περισσοτέρους, καὶ ἐν ἑνὶ λόγῳ, ἔπαυσεν ἐκείνη ἡ ἀδιαφορία, ὁποὺ πρότερον τόσον ἐδειλίαζεν τοὺς ταλαιπώρους νέους, οἵτινες ἐποθοῦσαν νὰ παύσωσι τὴν δίψαν των μὲ τὰ

* Ὢ, πόσον ταχύτερα καὶ εὐκολώτερα ἤθελε φωτισθῶσιν οἱ παῖδες τῶν Ἑλλήνων, ἂν αἱ παραδόσεις τῶν ἐπιστημῶν ἐγίνοντο εἰς τὴν ἁπλῆν μας διάλεκτον! Ἄμποτες λοιπόν, νέοι συγγραφεῖς νὰ πλουτίσωσι καὶ τιμήσωσι τὴν γλῶσσαν μας μὲ τὰ πονήματά των, καὶ ἡ Ἑλληνικὴ νὰ μείνῃ μία μάθησις ξεχωριστή, καὶ νὰ νομίζηται ὡς ἕνας στολισμὸς κατὰ μέρος ἑνὸς μαθητοῦ, καὶ ὄχι ποτὲ ἀναγκαῖον μέσον, καθὼς ἦτον, ἕως τὴν σήμερον, εἰς τὸ νὰ σπουδάσῃ τινὰς τὰς ἐπιστήμας. Καὶ διατί νὰ χάσῃ ὁ ταλαίπωρος νέος τρεῖς καὶ τέσσαρας χρόνους εἰς τὴν σπουδὴν μιᾶς γλώσσης καὶ σχεδὸν νὰ μὴν τὴν μάθῃ! — εἰς καὶ καιρόν, ὁποὺ ἠμποροῦσε μὲ ὀλιγοτέρους κόπους — οὖσα ἡ σπουδὴ μιᾶς γλώσσης ἡ πλέον ἐνοχλητική — καὶ εἰς ὀλιγότερον καιρὸν νὰ σπουδάσῃ καὶ νὰ μάθῃ ἐντελῶς τὰς ἀναγκαιοτέρας τῶν ἐπιστημῶν; Ἂς ἀποδώσωμεν, λοιπόν, αὐτὴν τὴν τυφλότητά μας, μαζὶ μὲ τόσας ἄλλας, εἰς τὴν τυραννίαν, ἡ ὁποία εἶναι ὁ ὄλεθρος τοῦ ὀρθῶς νοεῖν, καὶ ἂς ἐλπίσωμεν εἰς τὸ ἑξῆς αὐτὴν τὴν διόρθωσιν ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ἄξια ὑποκείμενα, ὁποὺ ἠμποροῦν, ἀφοῦ τὸ εἰπῶσι, νὰ τὸ κάμωσιν ἐνταυτῷ, ἐγὼ δὲ σιωπῶ ἐξ αἰτίας τῆς συντομίας, ὁποὺ εἶμαι στενοχωρημένος νὰ φυλάξω. Τὸ κοινὸν ὄφελος πρέπει νὰ προκρίνεται ἀπὸ τὸ μερικόν, καὶ ἡ ἑλληνικὴ νεολαία δὲν πρέπει νὰ ὑποφέρῃ πλέον τοιαύτην ἀνόητον συνήθειαν, ὁποὺ νὰ ζητῇ τὰ ἀφανῆ διὰ τῶν ἀφανῶν, οὔτε μερικοὶ διδάσκαλοι νὰ καυχῶνται παραπολὺ διὰ τὸ ὅτι ἠξεύρουσι τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, οἱ ὁποῖοι, τῇ ἀληθείᾳ, ἠμποροῦν νὰ παρομοιασθοῦν μὲ τινάς, οἵτινες ὄντες γυμνοὶ εἰς τὸ σῶμα, φέρουσι πολύτιμα καλύμματα εἰς τὴν κεφαλήν. Ἐγὼ ἐγνώρισα ἕνα νέον ὁποὺ εἶχε σπουδάξει δέκα ἓξ χρόνους εἰς τὸ σχολεῖον τῆς Πάτμου, καὶ ἦτον εἴκοσι ἓξ χρόνων, ὅταν ἐβγῆκεν μὲ τὸ τίτλον τοῦ λογιωτάτου, μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἤξευρε νὰ παραστήσῃ πῶς γίνεται ἡ ἔκλειψις τῆς σελήνης. Ἤξευρεν ὅμως ἐκ στήθους ὅλον σχεδὸν τὸ τρίτον τοῦ Γαζῆ.

καθαρὰ νάματα τῆς σπουδῆς καὶ σχεδὸν δὲν ἐτολμοῦσαν.

Τὴν σήμερον οἱ σπουδαῖοι, ἂν κατὰ χρέος ἀκόμη δὲν εὐλαβῶνται καὶ δὲν τιμῶνται, δὲν καταφρονῶνται ὅμως, οὔτε περιπαίζονται. Καὶ καθεὶς ἀπὸ τοὺς προεστοὺς, ἀντὶς νὰ σφαλίσῃ τὸν υἱόν του εἰς τὸ ὀσπίτιόν του, καὶ νὰ τὸν ἀφήσῃ ἀμαθέστατον, μετὰ πάσης τῆς ἐπιμελείας τὸν πέμπει εἰς τὰ σχολεῖα, διὰ νὰ φωτισθῇ.

Εἰς αὐτὰ κράζω διὰ μάρτυρας ὅλους σᾶς, ὦ Ἕλληνες, καὶ μάλιστα ὅσους ἔχουσιν υἱούς.* Τὰ σχολεῖα δὲν εἶναι πλέον ἔρημα ὡς καὶ πρότερον, ἀλλὰ τὸ καθὲν περιέχει πενήντα καὶ ἑκατὸν μαθητάς, οἵτινες ἀφοῦ ἀνέγνωσαν τὸν ἡδύτατον Ξενοφῶντα, τὸν νουνεχῆ Πλούταρχον καὶ τοὺς λοιποὺς ἱστορικοὺς φιλοσόφους τῶν προγόνων μας, ἐγνώρισαν τὸν βόρβορον τῆς τυραννίας καὶ κλαίουσι πικρῶς διὰ τὴν δυστυχίαν τῆς πατρίδος μας. Δὲν προφέρουσι πλέον τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας μὲ φόβον, μήπως καὶ τοὺς ἀκούσωσιν οἱ προεστοὶ ἢ οἱ ἀρχ.ερεῖς καὶ τοὺς κηρύξουσιν ἀθέους, ὡς πρότερον ἔκαμνον, ἀλλὰ τὸ προφέρουσι μὲ ἐκεῖνο τὸ θάρρος, ὁποὺ οἱ δοῦλοι δὲν ἠμποροῦν νὰ ἔχωσι. Δὲν παύουσιν ἀπὸ τὸ νὰ νουθετῶσι τοὺς ἀμαθεῖς φίλους των, καὶ μὲ τὸ παράδειγμά των ἐπαρακίνησαν ὅλους νὰ στοχασθῶσι μίαν φορὰν καθὼς πρέπει, ὁποὺ μέχρι τῆς σήμερον δὲν τὸ ἔκαμνον.

Ἐν ἑνὶ λόγῳ, διὰ νὰ λάβῃ τὸ πᾶν τὸ ποθούμενον τέλος, ἄλλο δὲν τοὺς λείπει, εἰμὴ ἡ ἐλευθερία. Ἡ ἀγχίνοιά των εἶναι ἀμίμητος. Οἱ Ἕλληνες, ὦ ἀδελφοί μου, ἔχουσι μίαν φυσικὴν διάθεσιν, ὄχ. μόνον εἰς τὸ νὰ μιμῶνται, — ὁμι-

* Ἡ Ἑλλὰς χρεωστεῖ αὐτὴν τὴν χάριν ἐκείνων τῶν ὀλίγων φιλοπάτριδων, οἱ ὁποῖοι ἐθυσίασαν μέρος τῆς περιουσίας των καὶ ἔκτισαν σχολεῖα, πληρώνοντες ὄχι μόνον τοὺς διδασκάλους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἰδίους μαθητάς, ὅταν εἶναι πτωχοί. Ἐπλούτισαν τὰ σχολεῖα μὲ τὰ ἀναγκαιότερα βιβλία, τόσον ἐπιστημονικὰ καθὼς καὶ ἠθικά, ὁποὺ ἔκδωσαν εἰς τύπον, μὲ τὰ ἀναγκαῖα ὄργανα τῆς μαθηματικῆς καὶ φυσικῆς, καί, ἐν ἑνὶ λόγῳ, τὰ πάντα ἐπρόβλεψαν.

λῶντας γενικῶς — ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐφευρίσκωσι. Οἱ νόες των εἶναι γεννητικοὶ εἰς τὸ ἄκρον, εἰς τρόπον ὁποὺ, μετὰ τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ γένους μας, δύο χρόνων διάστημα εἶναι ἀρκετώτατον νὰ ξαναδώσῃ εἰς ἡμᾶς τὰς προτέρας μας ἀρετάς.

Πῶς νὰ παραιτήσω τοὺς ἐπαίνους, ὁποὺ τυχαίνουν ἐκείνων τῶν ἡρώων τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὁποῖοι μὴν ὑποφέροντες τὰς φοβερὰς τυραννίας τῶν ὀθωμανῶν, ἐκλέγουσιν ἐκείνους ὁποὺ γνωρίζουσιν ἀξιωτέρους καὶ φεύγουσιν εἰς τὰ δάση, διὰ νὰ διαυθεντεύσουν τὴν ἐλευθερίαν των; Ποῦ ἐσπούδαξαν ἐκεῖνοι τακτικήν, διὰ νὰ ἀντισταθῶσιν εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν των, καὶ νὰ τοὺς νικῶσι πάντοτε;* Δὲν ἀποδεικνύουσιν αὐτοὶ φανερὰ καὶ τὴν ἄφευκτον πτῶσιν τῆς ὀθωμανικῆς δυναστείας καὶ τὴν εὐκολίαν τῆς ἐπανορθώσεώς μας; Ἢ μήπως εἶναι ὀλίγοι! Τὴν σήμερον εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα εὑρίσκονται βέβαια ἀπὸ αὐτοὺς περισσότεροι ἀπὸ δέκα χιλιάδας, τῶν ὁποίων ἡ ἀνδρεία εἶναι ἀδιήγητος καὶ ἡ ἀγάπη διὰ τὴν ἐλευθερίαν τους ἀπερίγραπτος.

Αὐτοὶ οἱ ἥρωες πολλάκις, μὴν ἀπαντῶντες ἐχθρούς, διὰ νὰ λάβωσι μὲ τὴν νίκην τὰ ὅσα τοὺς εἶναι ἀναγκαῖα, ζῶσι δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας μὲ νερὸν καὶ χόρτα, καὶ οὕτως δὲν ἐνοχλοῦσι τοὺς χωριάτας εἰς τὸ οὐδέν. Καθεὶς ἀπὸ αὐτοὺς ἀξίζει δέκα ἀρχιστρατήγους ἀλλογενεῖς διὰ τὴν ἐξυπνότητα τοῦ νοὸς καὶ διὰ τὰς πολεμικὰς ἐφευρέσεις, διὰ δὲ τὴν ἀγάπην τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τοὺς παρομοιάσῃ τινὰς μὲ κανένα ἀπὸ τοὺς τωρινοὺς ἀρχιστρατήγους.*

* Εἶναι ἄξιον θαυμασμοῦ, ὁποὺ ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἥρωας μὲ μόνον δέκα ἓξ συντρόφους ἐφυλάχθη πολλοὺς χρόνους ἐλεύθερος εἰς τὰ μέρη τοῦ Ξηρομεριοῦ, καὶ συνεκρότησεν μυρίους πολέμους ἐναντίον πολλῶν ἑκατοντάδων ἐχθρῶν.

Τὰ ἤθη τῶν Ἑλλήνων, πρὸς τούτοις, εἶναι ἄλλη μεγαλειτέρα αἰτία, ὅτι εὔκολος εἶναι ἡ ἐπανόρθωσίς των. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες, καὶ μάλιστα οἱ χωρικοί, ἔχουσι μεγαλωτάτην κλίσιν εἰς τὰ ἄρματα.** Σχεδὸν καθεὶς ἀπὸ αὐτοὺς ἔχει δύο καὶ τρία ἄρματα, καὶ εἶναι ἀξιοθαύμαστοι κυνηγοί.*** Εἶναι δὲ γενικῶς πεπροικισμένοι ἀπὸ τὴν φύσιν μ' ἓν πνεῦμα γεννητικὸν καὶ ὀρθόν. Ἀνάμεσα δὲ εἰς τὰς φυσικάς των ἀρετάς, διὰ νὰ εἰπῶ ἔτζι, ἡ φιλοξενία εἶναι εἰς αὐτοὺς γενική. Τέλος πάντων φιλόθρησκοι καὶ εἰς τὸ ἄκρον ἐναντίοι τῶν ὀθωμανῶν.

Ἡ αὐτοϊδιότης τῆς τροφῆς των καὶ τὰ καθαρὰ ἀναβρυστικὰ νερὰ ὁποὺ πίουσι τοὺς βαστᾶ ἀδιακόπως εἰς μίαν

* Οἱ νῦν ἀρχιστράτηγοι τῶν ἀλλογενῶν, ἀφοῦ κατὰ συνήθειαν προστάξωσιν ὅσα ἔμαθον νὰ λέγωσι, τότε ἐπιστρέφουσιν εἰς τὰ ὀπισθεν, μὲ πρόφασιν διὰ νὰ μὴν βάλουν εἰς κίνδυνον τὰ στρατεύματα μὲ τὸν χαμὸν τῆς ζωῆς των, καὶ οὕτως πολλάκις κλέπτουσι τὴν τιμὴν μιᾶς νίκης, εἰς τὴν ὁποίαν αὐτοὶ δὲν ἔλαβον ἴσως τὸ παραμικρὸν μέρος, καὶ πάντοτε μὲ τὴν ἀπουσίαν τους προξενοῦσι τὴν σύγχυσιν, ὁποὺ εἶναι πρόδρομος τῆς ἥττας.

** Τὸ μικρὸν παιδάριον ἑνὸς ἥρωος Σουλιώτου, ὁποὺ ὁ τύραννος Ἀλῆς ὡς αἰχμάλωτον ἐφύλαττε εἰς τὴν μητρόπολιν τῶν Ἰωαννίνων μαζὶ μὲ τὴν μητέρα του καὶ ἀδελφάς του, δὲν ὑπέφερνε τοιαύτην φυλακήν, καὶ ἀλλέως δὲν ἠμπόρεσαν νὰ τὸ ἡμερώσουν, παρὰ δίδοντάς του τὰ πολεμικὰ ἄρματα, μὲ τὰ ὁποῖα παίζοντας ἡσύχασεν.

*** Πολλοὶ χωριάτες, μάλιστα δὲ οἱ Σουλιῶτες, τόσον εἶναι ἐπιτήδειοι εἰς τὸ νὰ σημαδεύουσιν μὲ τὸ βόλι, ὁποὺ πολλάκις τὸ περνοῦσι ἀπὸ ἓν δακτυλίδι. Ἔχουσι δὲ καὶ τὴν ὅρασιν τόσον ὀξεῖαν καὶ καθαράν, ὁποὺ βλέπουσι τὴν νύκτα περισσότερον ἀπ' ὅ,τι βλέπουσιν οἱ ἀκαδημικοὶ τῆς Κρούσκας τὴν ἡμέραν.

εὐρωστίαν καὶ δύναμιν ἐξαίσιον.* Ἡ εἰλικρινότης καὶ εὐθύτης των εἶναι βέβαια ἀξία τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος. Τὸ σέβας των πρὸς τοὺς γέροντας καὶ ἡ ἀγάπη των διὰ τὴν δόξαν εἶναι ὁμοῖαι μὲ τῶν Σπαρτιάτων. Εἶναι λίαν εὔστροφοι, ἀγαποῦσι καταπολλὰ νὰ ἐπιχειρίζωνται κάθε δύσκολον ὑπόθεσιν; καὶ εἶναι περισσότερον ριψοκίνδυνοι, παρὰ δε λοί.**

Ἡ διαγωγή των εἶναι ἐνάρετος, καὶ μὲ τόσην σταθερότητα ὑποφέρουσι τὰ βάσανα τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας, ὁποὺ φανερὰ ἀποδεικνύεται ἡ ἀνότης τῆς ψυχῆς των· καταφρονοῦσι δὲ εἰς τὸ ἄκρον τοὺς τυράννους των, καὶ ἡ προθυμία των εἰς τὸ νὰ ἐλευθερωθῶσι εἶναι ἄκρα. Ἄλλο δὲν προσμένουν, παρὰ μόνον ἕνα ἀρχιστράτηγον, διὰ νὰ τοῦ γίνουν ὅλοι ὀπαδοί, καὶ νὰ ξαναποκτήσουν τὴν ἐλευθερίαν τους.

---

* Σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ χωρία τῆς Ἑλλάδος δὲν εὑρίσκεται ἰατρός· ἤ, διὰ νὰ εἰπῶ καλλίτερα, δὲν εὑρίσκεται ἄρρωστος.

** Ὅποιος παρατηρήσῃ τὰ παιγνίδια τῶν παίδων καὶ νέων εἰς τὴν Ἑλλάδα, εὐκόλως ἠμπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ τὸ ἡρωϊκὸν πνεῦμα των, ὡσὰν ὁποὺ ἡ τύχη δὲν ἔχει τὸ παραμικρὸν μέρος εἰς αὐτά, ἀλλὰ μόνον ἡ ἀνδρεία, καὶ μᾶλλον ἡ ἀγχίνοια. Πρὸς τούτοις τὰ παιδάρια συγκροτοῦν πολέμους ἀναμεταξύ των, τόσον εἰς ὅλα τὰ χωρία σχεδόν, καθὼς καὶ εἰς διαφόρους πόλεις (εἰς τὰς ὁποίας τῶν ὀθωμανῶν τὰ παιδία εἶναι διὰ παραπλήρωσιν καὶ φεύγουν τὰ πρῶτα εἰς τὴν παραμικρὰν στενοχωρίαν). Τὰ ἅρματά των εἶναι τόσα ξύλα, καὶ πολλάκις μεταχειρίζονται καὶ πέτρας. Τόσον τακτικὰ καὶ στοχαστικὰ διαυθεντεύονται καὶ πολεμοῦσι, ὁποὺ εἶναι ὄντως ἄξια θαυμασμοῦ. Πολλάκις ὁ πόλεμος καὶ ἡ ἀδιάκοπος συγκρότησις βαστᾶ ἕως τρεῖς ὥρας. Φυλάττουσι μὲ πᾶσαν ἀκρίβειαν τοὺς πολεμικούς των νόμους, καὶ ἂν κανένας δὲν ὑπακούσῃ, εὐθὺς οἱ λοιποὶ τὸν ἐκβάλλουν ἀπὸ τὸν κατάλογον τῶν πολεμούντων. Ὑποδέχονται τοὺς αἰχμαλώτους μὲ κάθε καλωσύνην, ἀγκαλὰ καὶ νὰ τοὺς παρηγοροῦσιν εἰρωνικῶς. Αὗται αἱ γυμνάσεις ἀκολουθοῦν εἰς τὰς ἑορτάς, καὶ πάντοτε κρυφίως, ἐπειδὴ ὁ ὀθωμανὸς κυβερνήτης δὲν τοὺς τὸ συγχωρεῖ ἢ ἀπὸ ἀμάθειαν ἢ ἀπὸ φθόνον. Πολλάκις ἀκολουθεῖ καὶ θάνατος εἰς αὐτὰς τὰς γυμνάσεις. Μ' ὅλον τοῦτο ἡ φυσικὴ κλίσις τῶν νέων εἰς τὰ ἅρματα δὲν ψηφεῖ οὔτε φοβερισμούς, οὔτε κίνδυνον, καὶ σχεδὸν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα εὑρίσκεται αὐτὴ ἡ συνήθεια.

Ἴσως κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστας, μάλιστα δὲ ἂν εἶναι ἀλλογενὴς - διὰ τοὺς ὁποίους ἐγὼ δὲν γράφω - ἤθελε μὲ κατακρίνει διὰ κόλακα πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς μου, τοὺς ὁποίους τρόπον τινὰ φαίνεται νὰ ἐπαινῶ πολλά. Διὰ τοῦτο λοιπόν, θέλοντας νὰ ἐβγάλω ἀπὸ αὐτοὺς τοιαύτην ἀμφιβολίαν, θέλω προσπαθήσει νὰ ἀποδείξω ἐν συντόμῳ τὰς αἰτίας τοιούτου χαρακτῆρος.

Τὸ νὰ διαφέρωσιν οἱ ἄνθρωποι ἀναμεταξύ των, τόσον κατὰ τὸ σῶμα, καθὼς καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα, οὐδεὶς βέβαια ἀμφιβάλλει. Τρεῖς εἶναι λοιπὸν αἱ αἰτίαι τοιούτου ἀποτελέσματος. Ἡ θέσις μιᾶς ἐπαρχίας ὡς πρὸς τὴν γηΐνην σφαῖραν, τὸ κλῖμα καὶ αἱ περιστάσεις. Ἡ μὲν πρώτη προξενεῖ τὴν διαφορὰν εἰς τὰ γένη, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ὁ Ρῶσσος διαφέρει ἀπὸ τὸν Ἀφρικάνον. Ἡ δὲ δευτέρα ἐκτελεῖ τὸ αὐτὸ ἀπὸ πολίτην εἰς πολίτην, καὶ οὕτως ὁ Ἀθηναῖος διαφέρει ἀπὸ τὸν Λακεδαίμονα. Καὶ ἡ τρίτη, τέλος πάντων, εἰς τὴν ὁποίαν αἱ δύο πρῶται πολλὰ συνεισφέρουσι, ἀποκαταστεῖ μεγαλειτέραν τὴν διαφορὰν ἀνάμεσα εἰς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ διὰ τοῦτο ὁ εἷς δ αφέρει τοῦ ἄλλου.

Ἡ διοίκησις, ἡ θρησκεία, ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων, τὰ ἤθη, καὶ τέλος πάντων ἡ ἐξακολούθησις ἀγνώστων αἰτιῶν, ἤτοι τὸ συμβεβηκός, συνθέτουσι ταύτην τὴν τρίτην αἰτίαν, λέγω τῶν περιστάσεων. Ὅθεν καὶ εἰς τὴν διαφορὰν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ καθενὸς ἔχει τὸ μεγαλείτερον μέρος. Ἀδύνατον εἶναι τώρα νὰ ἐπαριθμήσῃ τινὰς ὅλα ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα συνίσταται ἡ διαφορὰ τῶν ἀνθρώπων. Φθάνει, ἐν συντόμῳ, νὰ ἠξεύρωμεν, ὅτι ἡ μὲν θέσις κατὰ μοίρας, ὡσαύτως καὶ τὸ κλῖμα, ἀποκαθιστῶσι τοὺς ἀνθρώπους, ἢ μιᾶς κράσεως ὑγιεστάτης, ἢ ἀδυνάτου, ἐκ τῶν περιστάσεων δὲ ἡ μὲν ν ο μ α ρ χ ί α καταστεῖ τὸν ἄνθρωπον ἄφοβον, εἰλικρινῆ καὶ ἐνάρετον, ἡ τυραννία δὲ δειλόν, πονηρὸν καὶ ὑποκριτήν. Ἡ θρησκεία ὡσαύτως, τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ παραδείγματος χάριν, καταστaίνει τους ὀπαδούς του φιλευσπλάγχνους, φιλοξένους καὶ συμπαθητικούς. Ἡ ἑβραϊκὴ θρησκεία κάμνει τὸν λαὸν μισάνθρωπον. Ἡ ὀθωμανική,

τέλος πάντων, τὸν κάμνει αὐτόματον, καὶ οὕττως διὰ τὰς λοιπάς.

Πρὸς τούτοις, τὸ συμβεβηκὸς ἔχει δύναμιν πολλάκις νὰ χαρακτηρίσῃ ἕνα λαόν. Τυχαίνοντας, παραδείγματος χάριν, εν γένος εἰς πόλεμον μὲ διάφορα ἄλλα γένη, καὶ νικῶντας τα δύο καὶ τρεῖς φοράς, λαμβάνει βαθμηδὸν ἓν θάρρος τοσοῦτον, ὥστε ὁποὺ μὲ τὸν καιρὸν τοῦ μένει ξεχωριστόν του κτῆμα. Οὕτως ἠκολούθησεν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τὸ ἴδιον μᾶς τὸ βεβαιοῦσιν οἱ Σπαρτιᾶτες τοῦ νῦν αἰῶνος, λέγω οἱ θαυμαστοὶ Σουλιῶτες, οἱ ὁποῖοι ποτὲ δὲν ἐκαταδέχθησαν νὰ πολεμήσουν τοὺς ἐχθρούς των, ἂν πρότερον δὲν τοὺς ἔβλεπον δεκαπλασίως περισσοτέρους των. Τὸ κλῖμα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ κατὰ μοίρας θέσις αὐτῆς εἶναι ἐξαίρετα. Ὅλη σχεδὸν ἡ Ἑλλὰς εἶναι στολισμένη μὲ λόφους καὶ πεδιάδας θαυμασίας, τὰ περισσότερα χωρία εὑρίσκονται εἰς ὕψος, ἡ γῆ εἶναι καταπολλὰ καρποφόρος, τὰ νερὰ καθαρώτατα, ὁ ἀὴρ εὔκρατος, ὅθεν καὶ γενικῶς οἱ Ἕλληνες εἶναι ὑγιεῖς καὶ εὐφυεῖς. Αἱ περιστάσεις δὲ ὁποὺ εἰς τὸν παλαιὸν καιρὸν κατέστησαν τοὺς Ἕλληνας τόσον ἀξιωτέρους ἀπὸ τὰ ἄλλα γένη, τοὺς ἐχαρακτήρισαν διὰ φιλοξένους, μεγαλοψύχους, ζηλωτὰς τῆς πατρίδος των καὶ λατρευτὰς τῆς ἐλευθερίας.

Οἱ Ρωμαῖοι μετὰ τὸν Φίλιππον ὠλιγόστευσαν ὁπωσοῦν τὴν πρώτην των καθαρότητα, οἱ ὀθωμανοὶ δέ, φυλάττοντές τους ὑπὸ τῆς βαρβάρου τυραννίας των, δὲν ἠμπόρεσαν ποσῶς οὔτε νὰ τοὺς φθείρουν τὰ ἤθη, οὔτε νὰ τοὺς ἀλλάξουν τὸν παλαιὸν χαρακτῆρα τους, καὶ τοῦτο διὰ δύο αἴτια. Πρῶτον μέν, ἐπειδὴ οἱ ὀθωμανοὶ εἶναι ἑτερόθρησκοι, καὶ δεύτερον, ὁποὺ οἱ Ἕλληνες, μὴν ἔχοντες εἰς χεῖρας των τὴν διοίκησιν, πάντοτε ἔμειναν οἱ ἴδιοι. Αὐτοί, νομίζοντες τοὺς ὀθωμανοὺς ξένους τυράννους των, οὔτε εἰς τὰ ἤθη των τοὺς ἐμιμήθησαν, οὔτε εἰς τὸν χαρακτῆρα των. Καὶ ἂν ἡ τυραννία τῶν ὀθωμανῶν ἠφάνισεν τὴν Ἑλλάδα κατ' ἄλλα μέρη, βέβαια δὲν ἠδυνήθη νὰ διαφθείρῃ τὰ ἤθη τῶν κατοίκων της,

ὁπού, ἴσως, ἕνας μονάρχης, ἤτοι τύραννος τῆς αὐτῆς θρησκείας καὶ γένους, ἤθελεν κάμει.

Τὰ ἤθη, λοιπόν, καὶ ὁ χαρακτὴρ τῶν Ἑλλήνων προδεικνύει τὴν εὐκολίαν τῆς ἐλευθερώσεώς των. Ἀλλὰ ἃς στρέφωμεν, τέλος πάντων, τὰ ὄμματά μας εἰς τὰ παραδείγματα, διὰ νὰ καταπεισθῶμεν εὐκολώτερα. Ἐγὼ ἠμποροῦσα νὰ σᾶς ἀναφέρω χίλια παραδείγματα γενικῶν ἐπαναστάσεων, παλαιῶν τε καὶ νέων εἰς διάφορα μέρη τῆς γῆς, διὰ νὰ σᾶς ἀποδείξω ὅτι, ὅταν μία ἐπανάστασις ἔχει διὰ ὅρον καὶ τέλος τὴν ἐλευθερίαν, ὅταν δηλ. ἡ ὑπόθεσις ἐγγίζει τοὺς περισσοτέρους, πάντοτε εὐδοκιμεῖ. Ἀλλ' ἡ διήγησίς των ἤθελε σταθῆ πολλὰ διεξοδική, ὡσὰν ὁποὺ ἔπρεπε νὰ ἀναφέρω καὶ τὰς περιστάσεις καὶ τὰ ἐπίλοιπα.

Δόξα οὖν τῇ Ἐλευθερίᾳ, ἔχομεν ἓν παράδειγμα, καὶ μεγάλον καὶ νέον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀρκετόν, διὰ νὰ σᾶς καταπείσῃ, χωρὶς νὰ ἔχω χρείαν νὰ ἀντιγράφω τοὺς ἱστορικούς. Τοιοῦτον παράδειγμα τόσον εἶναι ἀξιοθαύμαστον εἰς τὴν ἰδιότητά του, ὅσον μεγαλειτέρα ἤθελε σταθῆ ἡ ἀνοησία ἐκείνων, ὁποὺ δὲν ἤθελον καταπεισθῆ. Οἱ Σέρβοι μᾶς δίδουν αὐτὸ τὸ μεγάλον παράδειγμα, ὦ Ἕλληνες.

Αὐτοὶ ἦτον ὁ λαὸς ὁ πλέον ἁπλούστατος, καὶ βέβαια καθεὶς ἐστοχάζετο, ὅτι ἀργότερα ἤθελε λάμψει ἡ ἐλευθερία εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη, παρὰ εἰς τὰ ἄλλα. Μ' ὅλον τοῦτο, ὁ θαυμαστὸς στρατηγός των καὶ ἐλευθερωτής των Γεώργιος ἐστάθη ἱκανὸς νὰ ἐπαναστατήσῃ ὅλους τοὺς συμπατριώτας του, καὶ εἰς τὸ βραχύτατον διάστημα ἓξ μηνῶν νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα του ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας. Ὦ, πόσα μαθήματα ἔδωσεν καὶ πόσας ἀμφιβολίας διέλυσεν μὲ τὰ ἔργα του ὁ ἀξιάγαστος Γεώργιος εἰς μεταχείρισιν τῶν Ἑλλήνων! Ὦ, πόσον ἀποστόμωσε τοὺς ἀνοήτους καὶ φλυάρους κατὰ τῶν Ἑλλήνων μὲ τὰ κατορθώματά του, καὶ ἐτρόμαξεν τοὺς ἀχρείους ὀθωμανοὺς μὲ τὰ ἅρματα τῆς νίκης καὶ τῆς ἐκδικήσεως!

Ὦ Ἕλληνες, μάθετέ το διὰ πάντοτε, τὰ ἅρματα τῆς

δικαιοσύνης εἶναι ἀνίκητα, καὶ οἱ ὀθωμανοὶ θέλουν φύγει ἀπ᾽ ἔμπροσθεν τῶν ἁρματωμένων Ἑλλήνων. Μὴν ἀλησμονήσητε πρὸς τούτοις, παρακαλῶ, τὸ παντοτινὸν παράδειγμα τῶν θαυμαστῶν Μανιάτων. Ἴδετε ὅτι οἱ ὀθωμανοὶ ποτὲ δὲν ἠμπόρεσαν νὰ τοὺς καταδαμάσουν, οὔτε κἂν νὰ πλησιάσωσι τολμοῦσι πλέον εἰς τὰ σύνορά των. Ἐνθυμηθῆτε, τέλος πάντων, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς νίκης εἶναι ἡ ἀνθίστασις, καὶ ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν εἶναι οὔτε ἄγριοι, οὔτε ουτιδανῆς ψυχῆς, καθὼς οἱ ἐχθροί των ὀθωμανοί.

Ἐγὼ δὲν ἠξεύρω, τί νὰ σᾶς εἰπῶ περισσότερα, χωρὶς νὰ σᾶς ξαναειπῶ τὰ ἴδια. Ἡ ὑπόθεσις εἶναι τόσον φανερά, ὁποὺ μοῦ κακοφαίνεται τῇ ἀληθείᾳ νὰ ἠθέλησα νὰ σᾶς τὴν ἀποδείξω. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ἀνάμεσα εἰς ἐκείνους ὁποὺ ἀμφιβάλλουν ἀπὸ δισχυρογνωμίαν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν κακογνωμίαν, εὑρίσκονται τινές, οἱ ὁποῖοι ἀμφιβάλλουσιν ἀπὸ ἀμάθειαν, διὰ τοῦτο καὶ μόνον ἀπεφάσισα νὰ παραστήσω τὰς αἰτίας, ὁποὺ βιάζουσιν ἐνταυτῷ καὶ εὐκολύνουν τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ γένους μας.

***

Ὕστερα λοιπὸν ἀπὸ τὰς προειρημένας αἰτίας, ὁποὺ ἀνέφερον, μένει ἀκόμη μία, ἡ ὁποία τόσον εἶναι μεγάλη καὶ εὐκολονόητος, ὁποὺ πρέπει νὰ καταπείσῃ καὶ τοὺς πλέον δισχυρογνώμονας: Ποῖος ἀμφιβάλλει, ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι τὸ μέρος εἶναι μικρότερον ἀπὸ τὸ ὅλον; Ποῖος πρὸς τούτοις ἀμφιβάλλει, ὅτι μία δύναμις ὡς πέντε νικᾶ μίαν ἄλλην ὡς δύο; Βέβαια οὐδείς. Οἱ Ἕλληνες λοιπὸν πρὸς τοὺς ὀθωμανούς, εἶναι ὡς ἑπτὰ πρὸς τὸ ἕν, καθὼς ἀνωτέρω ἀπεδείχθη. Καὶ ποῖος, παρακαλῶ σας, τώρα δὲν θέλει καταπεισθῆ ἀπὸ αὐτὴν τὴν δεῖξιν, ὅτι οἱ Ἕλληνες πρέπει ἐξ ἀνάγκης νὰ νικήσωσι τοὺς ὀθωμανούς; Ποῖος εἶναι ἐκεῖνος, ὁποὺ νὰ ἀμφιβάλλῃ καὶ νὰ μὴν εἶναι ὁλοτελῶς ἀναίσθητος; Ἐγὼ θέλω νὰ ἐλπίσω, ὅτι δὲν θέλει εὑρεθῆ κανεὶς τόσον δύσνους καὶ ἀνόητος.

Ὦ Ἕλληνες! Ὦ ἀγαπητοί μου ἀδελφοί! Καὶ ὀλιγότεροι ἂν ἤμεθα ἀπὸ τοὺς ὀθωμανούς, ἀφεύκτως ἠθέλαμεν τοὺς νικήσει, διὰ τὰς τόσας αἰτίας ὁποὺ ἀνωτέρω εἶπον, πόσῳ μᾶλλον ὄντες ἑπτάκις ἀνώτεροι εἰς τὴν ποσότητα! Οἱ ἐχθροί μας δὲ ὄχι κατὰ τὸν ἀριθμὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ ἤθη, κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ κατὰ τὴν μεγαλοψυχίαν, εἶναι ἑκατὸν φορὰς ὑποδεέστεροί μας. Πῶς λοιπὸν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴν νικήσωμεν τοὺς ἐχθρούς μας;

Ἴσως πάλιν κανένας ἀπὸ ἐκείνους ὁποὺ συνηθίζουν νὰ ἐρωτῶσι, χωρὶς νὰ καταλαμβάνωσι, ἤθελε ἀποκριθῆ: «Ἂν οὕττως ἔχει τὸ πρᾶγμα, διατί λοιπὸν μέχρι τῆς σήμερον δὲν τοὺς ἐνίκησαν;». Καὶ πότε ἐπολέμησαν, ἀνόητε ἄνθρωπε, καὶ δὲν τοὺς ἐνίκησαν; Αὐτοὶ οἱ ὀλίγοι φευγάτοι εἰς τὰ δάση, ὁποὺ καθημερινῶς πολεμοῦσι καὶ νικοῦσι, δὲν εἶναι ἱκανοὶ ἴσως νὰ σοῦ ἀποδείξουν τὴν ἀλήθειαν; Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, καὶ μάλιστα τῶν Ὑδριώτων, ὁποὺ καθημερινῶς μὲ τοὺς ἀλλογενεῖς πειράτας ἐχθρούς των πολεμοῦσι, δὲν τοὺς νικοῦσιν ἴσως πάντοτε, ἀγκαλὰ καὶ ἀσυγκρίτως μεγαλειτέρους των; Ὁ Γεώργιος δὲν ἐλευθέρωσεν ἴσως τοὺς Σέρβους; Καὶ ποῖος ἀμφιβάλλει, ὅτι ὁ Ρήγας ἤθελεν ἐλευθερώσει τὴν Ἑλλάδα, ἂν ἡ φθονερὰ τύχη μας δὲν ἤθελεν δανείσει τῆς προδοσίας τὸ μιαρὸν ξίφος εἰς τὰς χεῖρας τοῦ σκληροῦ Οἰκονόμου;

Ἴσως πάλιν κανένας ἀπὸ ἐκείνους ὁποὺ συνηθίζουν νὰ πράγματα καθὼς τὰ βλέπουν, καὶ ὄχι καθὼς εἶναι, νὰ λέγῃ: «Ἔ! ἕνας ἦτον ὁ Ρήγας, καὶ ἄλλος δὲν εὑρίσκεται». Ὦ, πόσον λαθάνεται, ὁποιος ἔτζι στοχάζεται! Ἐγὼ δὲν θέλω νὰ κάμω το αὐτὴν ἀτιμίαν τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ μάλιστα τοῦ γένους μας, πιστεύοντας το. Καὶ ἂν μέχρι τοῦ νῦν δὲν ἐφάνη, ὄχι διὰ τοῦτο δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐμφανισθῆ ἐντὸς ὀλίγου. Μόνον οἱ ἀκατάπειστοι ἂς προσμένουν νὰ ἰδοῦν εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ἐντροπήν τους.

Ἐσεῖς δέ, ὦ μιμηταὶ τοῦ μεγάλου Ρ ή γ α, ἀκούσατε μερικὰς ἐνθυμήσεις, ὁποὺ τώρα θέλω σᾶς καταγρά-

ψει, διὰ νὰ δώσω τέλος τοῦ λόγου μου, καὶ ἐνταυτῷ νὰ ἀποδείξω τὰ μέσα μιᾶς ἐπαναστάσεως καὶ ἐπανορθώσεως τοῦ γένους μας.

Ἐγὼ δὲν νομίζω μ' ἐτοῦτο νὰ σᾶς συμβουλεύσω, ὦ ἀγαπητοί μου, ἐπειδὴ ἠξεύρω, ὅτι ὁ μεγαλείτερος διδάσκαλος εἶναι ὁ ἔρως τῆς πατρίδος, καὶ ἐσεῖς τὸν αἰσθάνεσθε, ὅσον χρειάζεται. Τὸ θέμα ὅμως τὸ καλεῖ, καὶ διὰ τοῦτο σᾶς λέγω, ὅτι ἡ ἀρετὴ πρέπει νὰ εἶναι ὁ ὁδηγὸς τῶν ἐπιχειρημάτων σας. Ὁ σκοπός σας πρὸς τὸ καλὸν τὸ γενικόν, καὶ ὄχι τὸ μερικόν, νὰ ἀποβλέπῃ πάντοτε.

Ἡ φρόνησίς σας θέλει σᾶς διδάξει, πῶς νὰ φυλάξητε τὸ μυστικόν. Ἐγὼ σᾶς ἐνθυμῶ μόνον, ὅτι οἱ προδόται εὑρίσκονται πανταχόθεν. Ἡ ἐμπειρία σας θέλει σᾶς δίξει τὰ εὐκολοφύλακτα χωρία καὶ τοὺς φιλοπάτριδας καὶ ἐναρέτους ἄνδρας. Ἐγὼ δὲ σᾶς ἐνθυμῶ πόσον συμφέρουν εἰς τὴν ἐπιχείρησίν σας. Ἐσεῖς δὲν εἴσθε χρυσολάτραι, ἐγὼ σᾶς ἐνθυμῶ, ὁπόσον οὐτιδανώνει ἡ φιλαργυρία μίαν ἡρωϊκὴν ψυχήν. Ἐσεῖς, τέλος πάντων, ἠξεύρετε πῶς νὰ νικήσετε, ἐγὼ δὲ σᾶς λέγω νὰ καλομεταχειρισθῆτε τὰς νίκας σας.

Μὴν ἀλησμονήσητε τὴν ταχύτητα τοῦ καιροῦ, διὰ νὰ μὴν ἀπερνᾷ οὔτε μία στιγμή, ὁποὺ νὰ μὴν εἶναι στεφανωμένη ἀπὸ τὰ χρηστὰ κατορθώματά σας. Εἴσθε προβλεπτικοί. Βραβεύσατε τὴν ἀξιότητα εἰς ὁποιον ὑποκείμενον τὴν εὕρετε, τιμωρήσετε τὰ ἁμαρτήματα ὁμοίως. Καί, τέλος πάντων, κράξατε πρὸς τοὺς συναδελφούς μας Ἕλληνας καὶ εἴπατε αὐτῶν:

Ἰδού, ἀδελφοί, καιρὸς σωτηρίας. Μὴν σᾶς λυπήσῃ ὀλίγον αἷμα διὰ τὴν ἐλευθερίαν σας καὶ εὐτυχίαν σας. Ποῖος δὲν κόπτει τὸν δάκτυλον, διὰ νὰ ἰατρεύσῃ τὴν χεῖραν του; Λάβετε τὰ σπαθία τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἂς ὁρμήσωμεν κατὰ τῶν δειλῶν ὀθωμανῶν, διὰ νὰ συνθλάσωμεν τὰς ἁλύσους μας. Ἂς εὐχαριστήσωμεν τὸν Θεόν, ὁποὺ δὲν ἐγεννήθημεν ἕνα αἰῶνα πρωτύτερα, ἀλλ' ἐγεννήθημεν εἰς καιρὸν ἐπιτηδειότατον εἰς τὸ νὰ ἐλευθερώσωμεν τὴν πατρίδα μας. Ποία

μεγαλειτέρα εὐχαρίστησις διὰ ἕνα ἄνθρωπον ἀπὸ αὐτήν! Μὴν βραδύνετε λοιπόν, ὦ ἀγαπητοί, τὴν ὑπόθεσιν. Ἂς ξεσπαθώσωμεν μίαν φοράν, καὶ τὸ πρᾶγμα θέλει ἔλθει μόνον του εἰς τέλος.

Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, πάλιν σᾶς τὸ ξαναλέγω, πρέπει νὰ πέσῃ ἐξ ἀποφάσεως, ἢ οὕτως ἢ οὕτως. Ἀλλοίμονον λοιπὸν εἰς τὸ γένος μας, ἂν κυριευθῇ ἀπὸ ἑτερογενὲς βασίλειον. Τότε οἱ Ἕλληνες δὲν θέλουν μείνει πλέον Ἕλληνες, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον ὀλίγον θέλουν διαφθαρῆ τὰ ἤθη των, καὶ θέλομεν μείνει πάλιν δοῦλοι, καὶ δοῦλοι ἴσως, πάλιν, ἀλευθέρωτοι διὰ πολλοὺς αἰῶνας.

Διὰ τὴν ἀγάπην τῆς τιμῆς μας, στοχασθῆτε το μὲ προσοχήν. Μὴν σᾶς πλανήσουν τὰ ταξίματα τῶν ἐπιτρόπων καὶ ἀποστόλων τῶν ξένων βασιλειῶν. Αὐτοὶ εἶναι τόσοι σκλάβοι, καὶ διὰ νὰ μετριάσουν τὴν ἐντροπήν των, προσπαθοῦν νὰ αὐξήσουν τὸν ἀριθμόν των. Αὐτοὶ δὲν προσκυνοῦσι, εἰμὴ τὸν βασιλέα των καὶ τὸν χρυσόν. Μὴν στοχάζεσθε, ὦ ἀδελφοί μου, ὅτι κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς θέλει θυσιάσει καὶ χρυσὸν καὶ στρατιώτας, διὰ νὰ διώξῃ τὸν ὀθωμανὸν καὶ νὰ μᾶς ἀφήσῃ ἔπειτα ἐλευθέρους! Ὦ, κάλλιον ἕνας σεισμὸς ἢ ἕνας κατακλυσμὸς νὰ μᾶς ἀφανίσῃ ὅλους τοὺς Ἕλληνας, παρὰ νὰ ὑποκύψωμεν πλέον εἰς ξένον σκῆπτρον.

Διατί, ὦ Ἕλληνες ἀγαπητοί μου, νὰ προσμείνωμεν νὰ μᾶς δανείσῃ ἄλλος ἐκεῖνο, ὁποὺ ἡμεῖς ἔχομεν; Χίλιας φορὰς περισσότερον αἷμα ἤθελεν ἐκχυθῆ, ἂν ἤθελεν εἰσέλθει ξένον σπαθὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, παρὰ ἂν ἠθέλαμεν ἐλευθερωθῆ μόνοι μας. Μὴν σᾶς δειλιάσῃ πρὸς τούτοις ἡ ἀπειρία μας, ἀλλ' ἴδατε τοὺς Σέρβους*. Ἴδατε ἐνταυτῷ τοὺς

* Ὁ ἀγαλματοποιὸς προτιμεῖ ἓν μάρμαρον ἀκέραιον καὶ ἀδούλευτον, παρὰ ἓν μισοδουλευμένον. Ἐπειδὴ μὲ τὸ πρῶτον ἠμπορεῖ νὰ κάμῃ ὅ,τι λογῆς ἄγαλμα θελήσῃ, ἀλλὰ μὲ τὸ δεύτερον πρέπει νὰ κάμῃ ὄχι ἐκεῖνο ὁποὺ θέλει, ἀλλ' ἐκεῖνο ὁποὺ ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ. Οὕτω καὶ οἱ νῦν Ἕλληνες, μὴν ὄντες γενικῶς πεπαιδευμένοι, εἶναι εὐκολώτερον νὰ καλοπαιδευθῶσιν, παρὰ ἂν ἦτον κακῶς πε-

νῦν ναύτας τοῦ γένους μας, πῶς, ἀγκαλὰ καὶ ἀγράμματοι, ταξιδεύουν μὲ μεγαλωτάτην εὐκολίαν εἰς ὅλας τὰς θαλάσσας, μάλιστα δὲ κάμνουσι μόνοι τους τὰ πλέον ὡραιότατα καὶ ταχύτερα καράβια.

Μὴν στοχάζεσθε λοιπόν, ὅτι χρειάζονται αἰῶνες, διὰ νὰ καλλωπισθῇ τὸ γένος μας καθὼς πρέπει. Οὐχί, ὦ Ἕλληνες! Τὸ νὰ ἐλευθερωθῇ καὶ νὰ καλλωπισθῇ εἶναι τὸ αὐτό, καὶ θέλει ἀκολουθήσει εἰς τὸν ἴδιον καιρόν. Μὴν σᾶς φοβίσουν τὰ μέσα, ὅ,τι λογῆς καὶ ἂν εἶναι· ἀποβλέψατε μόνον εἰς τὸ χρηστὸν τέλος. Ὁ καλὸς ναύτης ταξιδεύει μὲ ὅλους τοὺς ἀνέμους. Οὕτως καὶ ὁ ἐλευθερωτὴς τῆς Ἑλλάδος, εἰς κάθε περίστασιν, ὁποὺ τὸ τυχὸν διορίσῃ, ἠμπορεῖ πάντοτε νὰ διοικήσῃ καλῶς, ὡσὰν ὁποὺ ὁ σκοπός του εἶναι ἕνας, ἓν τὸ τέλος του, λέγω τὸ κοινὸν ὄφελος.

Ἡ τυραννία τῶν ὀθωμανῶν ηὔξησεν τόσον, ὁποὺ μόνη της προδεικνύει τὸν ἀφανισμόν της. Ἡ Ἐλευθερία ἐπλησίασεν εἰς τὴν προτέραν της κατοικίαν. Ὁ ἦχος τῆς σάλπιγγος τοῦ Ἄρεως ἐξύπνησεν ἀπὸ τοὺς τάφους των τῶν προγόνων μας τοὺς ἥρωας. Ἰδοὺ ὁ Δημοσθένης, ἀπὸ τὸ ἓν μέρος, θεωρεῖ δεύτερον Φίλιππον εἰς τὸν τύραννον τῆς Ἠπείρου. Ἰδοὺ ὁ Λυκοῦργος βλέπει ἄλλους Σπαρτιάτας εἰς τοὺς Σουλιώτας καὶ Μανιάτας. Ὁ μέγας Λεωνίδας ἀκούει τὰ τύμπανα τῆς νίκης καὶ εὐφραίνεται. Ὁ τύραννος τῆς Συρακούζης Διονύσιος βλέπει καὶ αὐτὸς μακρόθεν τὸν τύραννον τῶν ὀθωμανῶν καὶ προβλέπει τὸ τέλος του. Ἤγγικεν ἡ ὥρα, ὦ Ἕλληνες, τῆς ἐλευθερώσεως τῆς πατρίδος μας! Ὅλο ἀπὸ τὸν θρόνον μετέρχονται εἰς τὸν Ἅδην μὲ βίαιον θάνατον καὶ δὲν μένει ἀπὸ αὐτοὺς ἄλλο, εἰμὴ τὸ βρωμερὸν ὄνομά των διὰ κατάραν εἰς τὰ στόματα τῶν μεταγενεστέρων.

Ὦ Ἕλληνες! Οἱ ποταμοὶ αἵματος τῶν συγγενῶν μας

παιδευμένοι. Ἡ ἐλευθερία εἶναι σχολεῖον εὐρυχωρότατον καὶ ἡ θέλησις ὁ πλέον ἐπιτήδειος διδάσκαλος.

καὶ φίλων μας, ὁποὺ ἐχύθησαν ἀπὸ τὸ ὀθωμανικὸν σπαθί, ζητοῦσιν ἐκδίκησιν. Τόσοι ἄλλοι, ὁποὺ μέλλουσι νὰ χυθῇ, ζητοῦν βοήθειαν. Ἀλλοίμονον λοιπὸν εἰς τὰ ἀπρόσεκτα πνεύματα, καὶ μακάριοι οἱ συνδρομηταί!

Ναί, ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, ἀκόμη μίαν φορὰν διὰ πάντα σᾶς τὸ ἐνθυμῶ, ὅτι ὁ καιρὸς τῆς δόξης ἔφθασεν, καὶ κάθε μικρὰ ἀναβολὴ εἶναι ἐπιζήμιος καταπολλὰ εἰς ἡμᾶς. Ἂς τρέξωμεν λοιπὸν ὅλοι μας, ναί, ὅλοι μας, πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν. Καὶ ἄμποτες κἀγώ, σὺν τοῖς λοιποῖς φιλογενέσι μου, νὰ ἀξιωθῶ ὀγλήγορα νὰ χύσω τὸ αἷμα μου διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς γλυκυτάτης μου πατρίδος καὶ νὰ αἰσθανθῶμεν ὅλοι μας ἢ τὴν χαρὰν τοῦ Θεμιστοκλέους ἢ τοῦ Ἐπαμεινώντα.

Ἔ! πόσον γλυκὺ πρᾶγμα εἶναι νὰ ὁμιλῇ τινὰς τὴν ἀλήθειαν! Γλυκύτερον ὅμως καταπολλά, εἶναι νὰ ἐκφέρῃ εἰς φῶς ἀληθείας ἐπωφελεῖς. Αὐτὸ ἐγὼ ἐπροσπάθησα, ἀγαπητοί μου, νὰ ἐκτελέσω καὶ ἐλπίζω νὰ ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ μου. Ἄχρηστον ἤθελον εἶναι εἰς ἕνα ἄρρωστον, ἂν ὁ ἰατρός, ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὸ πάθος του, ἤθελε τοῦ ὁμιλήσει περὶ ἄλλων παθῶν. Διὰ τοῦτο κἀγώ, γνωρίζοντας τὴν ἀληθῆ ἀσθένειαν τῆς Ἑλλάδος, περὶ αὐτῆς μόνον ἀπεφάσισα καὶ ὡμίλησα τῶν ἀδελφῶν μου Ἑλλήνων.

Ἀπέδειξα τί ἐστὶ ἐλευθερία. Ἔπειτα ἐφανέρωσα πόσον ἀναγκαῖον ἀπόκτημα εἶναι εἰς τὸν ἄνθρωπον· ὅτι μόνον αὕτη τὸν ἀποκαταστεῖ ἄξιον τοῦ ὀνόματός του, ὄντας ὁ δοῦλος ποταπότερος καὶ ἀπὸ τὰ ἴδια ἄλογα ζῶα.

Τὰ ὀλίγα παραδείγματα ὁποὺ ἀνέφερα ἀπὸ τὴν ἀναρίθμητον ποσότητα, ὁποὺ ἡ ἱστορία μᾶς διηγεῖται, ἀπέδειξαν ὁπόσων μεγάλων κατορθωμάτων εἶναι πρόξενος ἡ ἐλευθερία. Δὲν ἔλειψα ἀπὸ τὸ νὰ σᾶς ἐνθυμίσω τὸ χρέος, ὁποὺ ὁ ἄνθρωπος ἔχει νὰ διαυθεντεύσῃ τὴν Πατρίδα του καὶ τὴν Ἐλευθερίαν του. Τέλος πάντων, ἀγαπητοί μου, ἐπροσπάθησα νὰ σᾶς ἀποδείξω, πόσον εὔκολος εἶναι ἡ ἐπανόρθωσις τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ χαρακτὴρ μας, ἡ ποσότης μας, τὰ ἤθη μας, τὸ γῆ-

ρας τῆς τυραννίας, τὸ πλῆθος τῶν συνδρομητῶν καὶ ἡ φυγὴ τῆς ἀμαθείας, ἐστάθησαν τὰ ἀναντίρρητα δικαιολογήματά μου. Ἄμποτες, λοιπόν, ὅλοι μας νὰ κινήσωμεν πρὸς ἀπάντησίν της, καὶ νὰ ἀξιωθῶμεν ταχέως νὰ δοξάσωμεν τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος, καὶ σκιρτίζοντες νὰ ἀλαλάξωμεν: Ζήτω ἡ Ἐλευθερία τῶν Ἑλλήνων εἰς αἰῶνας αἰώνων! Γένοιτο, γένοιτο!

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ

ΑΝΑΜΕΤΑΞΥ

ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ ΤΟΥ

Σ. ΚΑΙ Κ.

Ο ΣΥΓ(ΓΡΑΦΕΥ)Σ Ἀδελφοί μου, χαίρετε! (τοὺς ἀσπάζεται).

Ο Σ. Δὲν ἠξεύρω πότε θέλεις ἀλλάξεις ἰδιώματα. Αὐτὰ τὰ φιλιά σου!..

Ο Κ. Τῇ ἀληθείᾳ εἶναι παράξενος (λέγει πρὸς τὸν Σ.) Εἰς ὅποιον μέρος μὲ ἀπαντήσῃ, εὐθὺς ὁρμεῖ νὰ μὲ φιλήσῃ. Ἐγὼ ὅμως δὲν τὸν ἀφήνω, καὶ πολλάκις...

Ο ΣΥΓ. Διατί, ἀδελφοί μου, σᾶς κακοφαίνεται; Ἐσεῖς γνωρίζετε τὴν καρδίαν μου πόσον εἶναι καταπικραμένη ἀπὸ τὰς καταδρομὰς τῆς τύχης, καὶ θέλετε νὰ μὲ ὑστερήσητε ἀκόμη ἀπὸ αὐτὸ τὸ μόνον καλὸν ὁποῦ μοῦ ἔμεινε! Ἐγὼ σᾶς βεβαιῶ ὅτι, ὅταν σᾶς φιλῶ, αἰσθάνομαι μίαν ἡδύτητα ἀνέκφραστον, καί... Ἀλλ' ἂς ἀφήσωμεν τὰ τοιαῦτα. Εἴπετέ μοι, παρακαλῶ, ἀναγνώσατε τὸ βιβλίον, ὁποῦ πρὸ ἡμερῶν σᾶς ἔδωσα;

Ο Κ. Τὴν Ἑλληνικὴν Νομαρχίαν; (εἰρωνικῶς)..

Ο Σ. Τὸ θαυμαστὸν πόνημά σου;

Ο ΣΥΓ. Ναί.

Ο Σ.
Ο Κ. Τὸ ἀναγνώσαμεν.

Ο Σ. Τί λωλαμάδα! Ἠθέλησες καὶ σὺ νὰ δείξῃς τὴν ἀξιότητά σου, καί, διὰ νὰ εἰπῶ ἔτζι, ἡ ὑπερηφάνειά σου

σ' ἐτύφλωσε τόσον, ὁποὺ μὲ τοὺς ἰδίους σου κόπους καὶ μὲ ἔξοδά σου ἠθέλησες νὰ ἀποκτήσῃς βάσανα. Καὶ ἐνθυμήσου τοὺς λόγους μου.

Ο Κ. Τῇ ἀληθείᾳ, ἂν κανένας ἀπὸ ἐκείνους ὁποὺ ὀνειδίζεις, κατὰ δυστυχίαν, γνωρίσῃ ὁποῖος εἶσαι, ἠμπορεῖ νὰ σὲ βλάψῃ, καὶ ἴσως περισσότερον ἀπ' ὅ,τι φοβεῖσαι.

Ο Σ. Καὶ ποῖον ἄφησε ἄβριστον; Βασιλεῖς, ἀρχιεπισκόπους, εὐγενεῖς, πλουσίους...

Ο Κ. Ἠθέλησες πρὸς τούτοις, φίλε μου, νὰ ὁμιλήσῃς διὰ πολλὰ πράγματα· καὶ εἰς τόσον μικρὸν βιβλίον, βέβαια, δὲν ἠμπορεῖ τινὰς νὰ εἴπῃ ὅσα χρειάζονται.

Ο Σ. Ἔ, κάψε τα, κάψε τα, ἀγαπητέ μου, ὅσα σώματα καὶ ἂν ἐτύπωσες, κάψε καὶ τὸ χειρόγραφον, διὰ νὰ μὴν εὕρῃς βάσανα.

Ο ΣΥΓ. Νὰ τὰ κάψω! (μὲ ἐνθουσιασμὸν καὶ μεγαλοφώνως) Ὦ Πατρίς! Ὦ Ἑλλάς! Ὦ Ἕλληνες! Ὦ φίλοι μου γλυκύτατοι! (πίπτει λιποθυμημένος) .

Ο Σ. Πῶς ἔμεινεν ἄλαλος! (λέγει πρὸς τὸν Κ.).

Ο Κ. Πῶς ἐκιτρίνισε!

Ο Σ. Μοὶ φαίνεται νὰ δακρύζῃ.

(Ὁ Κ. τὸν ἀνασηκώνει, καὶ μετ' ὀλίγου, ἀναλαμβάνων ὁ συγγραφεύς, λέγει:)

Ο ΣΥΓ. Ὦ Θεέ μου! Εἶσθε ἐσεῖς, ὁποὺ μοῦ λέγετε τοιαῦτα λόγια; Ἔ, ἀδελφοί μου, ἐσεῖς βέβαια δὲν εὑρίσκεσθε εἰς τὰς ἰδίας περιστάσεις ὁποὺ εὑρίσκομαι ἐγώ, οὔτε αἰσθάνεσθε ὅλον τὸ βάρος τῆς τυραννίας καὶ ὅλας τὰς δυστυχίας τῆς Ἑλλάδος ὅσον ἐγὼ τὰς αἰσθάνομαι. Ἐγώ, ναί! Ἐγὼ δὲν ζῶ, εἰμὴ ὡς Ἕλλην οὔτε ἄλλο τι ἠμπορεῖ νὰ μοῦ καταστήσῃ ποθητὴν τὴν ζωήν μου, εἰμὴ ἡ Ἑλλάς. Ἡ καρδία μου εὐθὺς ἀρχίζει νὰ ταράσσεται βιαίως, ὅταν ἀκούω τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος μου.

Ἔ, φίλοι μου, εἶναι ἀδύνατον νὰ σᾶς παραστήσω τὴν ταλαιπωρίαν τοῦ γένους μας· οὔτε ὅλο. ὑποφέρουσιν ἐξ ἴσου, διὰ νὰ ἠμπορέσουν νὰ αἰσθανθῶσι μὲ τὴν ἰδίαν δύναμιν ὅλοι οἱ Ἕλληνες τὰ ἀνυπόφορα κεντήματα τῆς ἀγανακτήσεως ἐναντίον τῶν τυράννων τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τοῦτο... (οἱ φίλοι του θέλουσι νὰ τὸν ἀντικόψωσι ἀπὸ τὴν ὁμιλίαν, καὶ ὁ συγγραφεὺς ἐξακολουθεῖ οὕτως:) Ἐγὼ προβλέπω τί θέλετε νὰ μ' ἐρωτήσητε, ὦ ἀγαπητοί μου, καὶ ἰδοὺ ὁποὺ σᾶς προλαμβάνω. Ἀκούσατε λοιπὸν μὲ πᾶσαν εἰλικρίνειαν τὸ πῶς καὶ διατὶ ἐσύνθεσα αὐτὸν τὸν λόγον μου, καὶ ἐλπίζω νὰ ἀπολαύσω τὴν συγγνώμην σας εἰς τὰ ἀκούσια σφάλματά μου καὶ τὴν εὐχαρίστησίν σας εἰς τὸ ἐπιχείρημά μου.

Περιττόν μοῦ φαίνεται νὰ σᾶς παραστήσω τὸν χαρακτῆρα μου, ἐπειδὴ οὐδεὶς ἄλλος καλλιώτερα ἀπὸ ἐσᾶς μὲ γνωρίζει. Δὲν ἀγνοεῖτε πρὸς τούτοις, ὅτι αἱ δυστυχίαι τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸ ἓν μέρος, καὶ ἡ καταδρομὴ τῆς τύχης ἀπὸ τὸ ἄλλον, ηὔξησαν τὰς κατὰ μέρος ἐδικάς μου δυστυχίας εἰς τὸ ἄπειρον. Δι' ἀρκετοὺς χρόνους, λοιπόν, ἔζησα τυραννημένος ἀπὸ μίαν ἀδιάκοπον ἀμφιβολίαν, ἡ ὁποία μ' ἐφύλαττε παντοτεινὰ καταβεβυθισμένον εἰς θλιβεροὺς στοχασμούς.

Τὰ ψυχικὰ πάθη μου εἶχον σχεδὸν νεκρωθῆ, καὶ εἰς ἄλλο δὲν ἐτελείωνε κάθε στοχασμός μου, παρὰ εἰς τὸ ἀδιακόπως παρ' ἐμοῦ μελετημένον τέλος. Οὔτε δι' ἄλλο τίποτε ἐστοχάσθην, εἰμὴ διὰ τὸ πῶς νὰ ἠμπορέσουν νὰ παύσουν αἱ γενικαὶ δυστυχίαι τοῦ γένους μας, ὁποὺ νὰ παύσουν ἐξακολούθως καὶ αἱ ἐδικαί μου, οὖσαι τόσον ἑνωμέναι ἀλλήλων των, ὥστε ἀδύνατον εἶναι νὰ ἀναπαυθῇ ὁ φίλος σας ἐν ὅσῳ σώζεται ἡ τυραννία τῆς Ἑλλάδος. Ὅθεν, μόνον ὁ ἔρως τῆς πατρίδος, μόνον καὶ μόνον αὐτὸς ἐκυρίευεν τὴν ψυχήν μου· οὔτε ἄλλη ἐπιθυμία ἠμποροῦσε πλέον νὰ ἔχῃ χώραν, αὐτοῦ ὄντος, εἰμὴ τὸ θεῖον δῶρον τῆς φιλίας. Καὶ οὕτως ἡ γλυκεῖα συναναστροφή σας καὶ ἡ ἀνάγνωσις τινῶν συγγραφέων μ' ἐπαρηγοροῦσαν ὁπωσοῦν.

Ἀλλά, φεῦ! Ὅταν εἰς τὴν ἐνθύμησίν μου ἤρχετο ὁ σημερινὸς ὄλεθρος τῆς Ἑλλάδος κα ιτὰ ἀνήκουστα καὶ σχεδὸν ἀπίστευτα βάσανα τῆς πατρίδος μου, εὐθὺς ἕνας παράξενος τρόμος ἀγανακτήσεως μ' ἐκυρίευεν ὅλον, ὁποῦ, σᾶς βεβαιῶ, ὦ φίλοι μου, δὲν ἠμποροῦσα οὔτε νὰ γράφω, οὔτε νὰ ἀναγνώσω, οὔτε κἂν νὰ ὁμιλήσω. Καὶ μόνος ἔλεγον εἰς τὸν ἑαυτόν μου: «Ἔ, διατί οἱ Ἕλληνες νὰ εἶναι δοῦλοι! Διατί νὰ μὴν ἐλευθερωθοῦν μέχρι τῆς σήμερον! Εἶναι δυνατόν, εἶναι εὔκολον ἢ ὄχι; Καὶ ἂν εἶναι δυνατόν, ὁποῖαι εἰσὶν αἱ αἰτίαι ὁποῦ τὸ ἐμποδίζουσι;»

Καὶ ἀνάμεσα εἰς τὸν λαβύρινθον τοσούτων θλιβερῶν στοχασμῶν, ὅλος ἐνθουσιασμένος ἐλάμβανα τὸ κονδύλι καὶ ὀλίγον χαρτάκι, καὶ ἔγραφα ὅ,τι ὁ ἐνθουσιασμός μου καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ πράγματος μοὶ ἐπαγόρευεν εἰς ἐκείνην τὴν στιγμήν. Ἀφοῦ δὲ τὸ ἐτελείωνα, ἔρριπτον εἰς ἓν κιβώτιον τὸ γεγραμμένον χαρτίον, καὶ οὕτως ἀναπαύετο ὁπωσοῦν ἡ ψυχή μου.

Τοιουτοτρόπως, ὦ ἀγαπητοί, ἠκολούθησαν διὰ πολὺν καιρόν, ὅταν, τέλος πάντων, ἡ ποσότης τῶν αὐτῶν χαρτίων μὲ κατέστησεν περίεργον νὰ τὰ ἀναγώσω. Ἤρχισα λοιπὸν νὰ ἀναγινώσκω καὶ νὰ τὰ βάνω εἰς τάξιν, ἐπειδή, καθὼς εὐκόλως ἠμπορεῖτε νὰ καταλάβητε, δὲν εἶχον τὴν παραμικρὰν εὐταξίαν. Ἄλλα εὕρηκα γεγραμμένα ἰταλιστί, ἄλλα γαλλιστί, ἄλλα εἰς τὴν γλῶσσαν μας, καὶ ὅλα τόσον κακῶς γεγραμμένα, ὁποῦ μόλις ἠμποροῦσα νὰ τὰ ἀναγνώσω. Ἐνθυμοῦμαι ὁποῦ εἰς ἓν κατεβατὸν ὁλόκερον δὲν ἦτον ἄλλο τι γεγραμμένον, εἰμή: «κακὲ ἄνθρωπε καὶ σκληροτράχηλε τύραννε!». Τέλος πάντων, ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἄσχημον ὅλον, ἐσύναξα καὶ ἐσύνθεσα αὐτὸν τὸν λόγον, καὶ ἰδοὺ τὸ πῶς ἠκολούθησεν ἡ σύνθεσίς του.

Ο Σ. Διὰ τοῦτο δὲν εὑρίσκει τινὰς ἐκείνην τὴν ἀναγκαίαν ἐξακολούθησιν τῶν νοημάτων.

Ο ΣΥΓ. Βέβαια δὲν εἶναι καθὼς ἔπρεπε νὰ ἦτον.

Ο Κ. Ἡ συντομία δὲν συμφωνεῖ ποτὲ μὲ τὰ μεγάλα θέματα.

Ο ΣΥΓ. Ἡ αὐτὴ συντομία μὲ ὑποχρέωσε νὰ βάλω εις ὑποσημειώσεις πολλὰ πράγματα, ὁποῦ ἔπρεπε νὰ ὁμιλήσῃ τινὰς εἰς δ.άφορα ξεχωριστὰ κεφάλαια δι' αὐτά. Καὶ ἡ συντομία, τέλος πάντων, ὑποχρεώνοντάς με νὰ ἑνώσω βιαίως διάφορα θέματα εἰς ἕν, ἔδωσεν εἰς μερικὰ κατεβατὰ μεγάλην ἐνέργειαν, καὶ εἰς ἄλλα ἄκραν ξηρότητα. Ἀφοῦ λοιπόν, ὦ ἀγαπητοί μου, τὸν ἐσύνθεσα, ἀκούσατε τὸ διατί ἠθέλησα νὰ τὸν τυπώσω. Πρῶτον μέν, διὰ νὰ ὠφεληθοῦν μερικοὶ ὁποῦ ἤθελε τὸν ἀναγνώσουν μὲ ἐκείνην τὴν ἰδίαν ἀγάπην καὶ διάθεσιν τῆς ψυχῆς, μὲ τὴν ὁποίαν ἐγὼ τὸν ἐσύνθεσα. Δεύτερον δέ, διὰ νὰ παρακινήσω τοὺς προκομμένους τοῦ γένους μας νὰ συνθέσουν εἰς τὸ ἴδιον θέμα ἀξιώτερα πονήματτα.

Ο Κ. Τῇ ἀληθείᾳ, εἶναι ἄξιον θαυμασμοῦ, πῶς μερικοὶ ὁποῦ διάφορα πονήματά των ἐξέδωκαν εἰς φῶς, κανεὶς σχεδὸν δὲν ὡμίλησε καθὼς πρέπει περὶ τῆς ἐλευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος.

Ο ΣΥΓ. Ἐλπίζω, ὦ ἀδελφέ μου, εἰς τὸ ἑξῆς, καὶ μάλιστα ὀγλήγορα, νὰ πληρωθῇ ἡ ἐπιθυμία μας.

Ο Σ. Εἰπέ μας, ὦ φίλε, μόνον δύο αἴτια σ' ἐπαρακίνησαν νὰ τυπώσῃς τὸ πόνημά μου, ἢ ἔχεις καὶ κανένα ἄλλο;

Ο ΣΥΓ. Ναί, ὦ φίλοι, ἔχω καὶ τὸ τρίτον καὶ ὕστερον αἴτιον, τό...

Ο Σ. Τὸ ὁποῖον εἶναι διὰ νὰ ἠθέλησες νὰ δείξῃς καὶ σὺ τὴν ἀξιότητά σου;

Ο ΣΥΓ. Οὐχί, ἀδελφέ, διότι ἤθελα ἀποδείξει, τοὐναντίον, τὴν ἀναξιότητά μου. Μάλιστα βλέπεις ὅτι δὲν ἔβαλα οὔτε τὸ ὄνομά μου εἰς τὸν τίτλον.

Ο Κ. Μερικοὶ δὲν βάζουν τὸ ὄνομά τους, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὰς κατακρίσεις ὁποῦ τοὺς τυχαίνουν.

Ο Σ. Οὐχί, ὦ Κ. Ὁ φίλος μας δὲν τὸ ἔβαλεν, διὰ τὰς αἰτίας ὁποὺ ἠξεύρομεν.

Ο ΣΥΓ. Σᾶς βεβαιῶ ὡς ἀδελφός, ὅτι καὶ αἱ αἰτίαι ὁποὺ λέγεις ἂν δὲν ἤθελε ἦτον, μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἤθελα τὸ βάλει, ὡς μὴ ἀναγκαῖον. Ἂν ὅμως ἤθελε γράψει τις ἐναντίον...

Ο Σ. Ἔ, δὲν ἐλπίζω νὰ εὑρεθῇ Ἕλλην τις, νὰ γράψῃ ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος. Εἰπέ μας τώρα τὸ τρίτον αἴτιον.

Ο ΣΥΓ. Τὸ τρίτον εἶναι, ὦ ἀδελφοί, ὁπού, ἂν ὁ θάνατος κατὰ δυστυχίαν ἤθελεν μ' ἐμποδίσει ἀπὸ τὸ νὰ ὠφελήσω εἴς τι τὴν Ἑλλάδα, κἂν οἱ λόγοι μου νὰ ἀποδείξουν τὴν πρὸς αὐτὴν εὐγνωμοσύνη μου. Καὶ διὰ τοῦτο, σᾶς παρακαλῶ, μήν...

Ο Κ. Εἰπέ μοι, εἰπέ μοι, σὲ παρακαλῶ, διὰ νὰ μὴν τὸ ἀλησμονήσω. Διατί ἔβαλες εἰς τὸν τίτλον «Ἑλληνικὴ Νομαρχία», ὅταν καθ' αὐτὸ δὲν εἶναι ἄλλο, εἰμὴ ἕνας λόγος...

Ο Σ. Αὐτό, τῇ ἀληθείᾳ, εἶναι σφάλμα ἀσυγχώρητον. Ἐγὼ ἀναγινώσκοντας τὸν τίτλον, ἐνόμιζα νὰ εὕρω τὸν τρόπον τῆς συστήσεως αὐτῆς τῆς διοικήσεως, καί, τοὐναντίον, εὗρηκα ἄλλα.

Ο ΣΥΓ. Ἔχετε δίκαιον εἰς αὐτό, ὦ ἀδελφοί μοι, καὶ ἐγὼ γνωρίζω τὸ σφάλμα μου, τὸ ἔβαλα ὅμως διὰ...

Ο Κ. Σιωπή, πλησιάζει ὁ...

Ο Σ. Ἔ, νὰ τὸν πάρῃ ἡ κατάρα!

Ο ΣΥΓ. Ὑπομονή! Αὔριον ἑτοιμασθῆτε νὰ μοῦ δώσητε τὴν γνώμην σας εἰς πολλὰ ζητήματά μου. Ἔρρωσθε.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

Τὸ γλωσσάριο αὐτὸ δὲν ἔχει καμμιὰ ἰδιαίτερη φιλολογικὴ ἀξίωση. Σκοπός του εἶναι νὰ βοηθήσει γιὰ τὴν εὐκολώτερη κατανόηση τοῦ ἱστορικοῦ κειμένου τῆς Νομαρχίας ἀπὸ τὸν ἀναγνώστη. Γι' αὐτὸ δὲν ἐπεδίωξε οὔτε τὴν ἀπόλυτη γραμματολογικὴ πληρότητα, οὔτε τὴν συγκριτικὴ γλωσσολογικὴ ἀνάλυση. Ἡ ἐπιλογὴ τῶν λέξεων ἔγινε μὲ τὰ ἑξῆς κριτήρια:

α. Τὴν ἀπόδοση τῆς ἰδιαίτερης σημασίας, ποὺ ἔχουν στὸ κείμενο τῆς Νομαρχίας, λέξεις, ποὺ σήμερα χρησιμοποιοῦνται, μὲ διάφορη ἢ παραλλαγμένη ἔννοια, στὴν ὁμιλία μας,

β. Τὴν ἀπόδοση στὴν καθομιλουμένη τῶν λέξεων, ποὺ εἶναι μακριὰ ἀπὸ τὸ σύγχρονο γλωσσικὸ αἴσθημα, τοὐλάχιστον γιὰ τοὺς μὴ εἰδικούς, καὶ

γ. Τὴν ἀπόδοση μὲ σύγχρονες λέξεις τῶν «ἰδιωματικῶν» λέξεων, ποὺ μεταχειρίζεται ὁ συγγραφέας.

***

Ἄδριστος -ἐκεῖνος ποὺ δὲν ἔχουν βρίσει.
ἀγκαλὰ -ἂν καί.
ἀδιήγητος -ἀνεκδιήγητος
αἰωνιάζω -φέρνω τὴν αἰωνιότητα.
ἀκρασιὰ -κατάχρηση
ἁμάρτημα -ἀδίκημα, παράβαση νόμου.
ἀμετάτρεπτος -ἀμετάβλητος
ἄμποτες -μακάρι, εἴθε.
ἀναζητήτως -δίχως ἔρευνα.
ἀναμνήει -θυμίζει, ἀναφέρει.
ἀνεγκράτεια -κατάχρηση.
ἀνελεύθερος -σκλάβος.
ἀνθίστασις -ἀντίσταση.
ἀνότης -ἀνωτερότητα, ὑψηλοφροσύνη.
ἀντικείμενος -ἀντίθετος.
ἀντιλήπτορας -προστάτης.
ἀντίμειψις -ἀνταμοιβή.
ἀντισκόφτω -διακόπτω παρεμβαίνοντας στὴν ὁμιλία.
ἀντιτύραννος -ὑποτύραννος.
ἀπανθρωπότης -σκληράδα, ἀπανθρωπιά.
ἀπεθαίνω -πεθαίνω.
ἀπολελυμένη -ἀχαλίνωτη, ἀσύδοτη.
ἀπόλια -ἀσυδοσία.
ἀπομωρώνω -ἀποβλακώνω.

ἀριθμητικὰ χαρτία -τραπεζογραμμάτια.
ἀρσενοκοίτης -ὁμοφυλόφι-

λος.
αὐτόκτονος - ὅποιος αὐτοκτονεῖ, αὐτόχειρ.

***

Βαβαί -πωπώ!
βασιλεύουσα-ἡ μεγαλύτερη ἡ Πόλη.
βδελυκτός -σιχαμερός, ἀ-

παίσιος.
βιασμένος -ἀναγκασμένος.
βιβλιάριον -τὸ βιβλίο τῆς Νομαρχίας.

***

Γαληνὸς -ἀτάραχος, ἀπερίσπαστος.
γαστρίμαργος -λαίμαργος.
γενέσια -γιορτὴ γιὰ τὴ γέν

νηση πεθαμένου παιδιοῦ.
γκρεμνίσματα -ἐρείπια.
γύμνασις -ἄσκηση.

***

Δεδοσμένος -παραδεδομένος.
δειλιάζω - φοβίζω.
δεῖξις - ἀπόδειξη.
δεῦτε -ἐμπρός, ἄϊντε.
διαυθέντευσις -ὑπεράσπιση, ἄμυνα, προστασία.
διαυθεντεύω -ὑπερασπίζομαι, διαχειρίζομαι, ἀναλαμβάνω.
δίνω τρόπον -ἐπιτρέπω.

δισχυρογνώμων -σκληροκέφαλος, ἰσχυρογνώμων.
δόσιμον -ἀναγκαστικὴ εἰσφορά, φόρος.
δούλευσις -ὑπηρεσία, ἐργασία.
δυναστεία -κυριαρχία, ἐπικράτεια.
δυνάστης -τύραννος.
δυσαρέσω -ἀπαρέσκω, δυσαρεστῶ.

***

Ἑβραϊκὸς - ἐκμεταλλευτικος, προδοτικός.
ἐγκαλιάζω -ἀγκαλιάζω.
ἐκδύω - γδύνω, καταληστεύω.
ἐκνευρώνω -ἀφαιρῶ τὰ νεῦρα, τὴ δύναμη.
ἐκστηθίζω -ἀποστηθίζω.

ἐναντίοι -ἐχθροί.
ἐνδυτὴς -ράφτης.
ἐνέχυρον -ἐγγύηση.
ἐνθύμισις - ὑπόμνηση.
ἐξακολούθησις -συνέπεια, ἀποτέλεσμα.
ἐξακολούθως -συνεπῶς.
ἐξορισμός -ἐξορία.

ἐπάλληλος (ἀγάπη) -ἀγάπη πρὸς ἀλλήλους.
ἐπαρίθμησις -ἀρίθμηση.
ἐπέκεινα -ἐκεῖθεν (τοπ.) παλαιότερα (χρον.) περισσότερον (ποσοτ.)
ἐπίκλην -κατ' ἐπίκληση.
ἐπίλοιπος -ὑπόλοιπος.
ἐπιτηδεύματα -καμώματα.
ἐπιτηδεύομαι -προσπαθῶ.
ἔρρωσο -ὑγίαινε.

ἐσφαγιασθείς -σφαγμένος.
ἐσφαλισμένος -κλεισμένος.
ἑτερογενὴς -ἀλλοεθνής, ξένος.
ἔτζι -ἔτσι, τοιουτοτρόπως.
εὐαγής - οὔριος, καλοτάξιδος.
εὖ ζῶν -καλοζωΐα, εὐτυχια.
εὐλαλία -καλιφωνία.
εὐφημίζω -δοξάζω.

***

Ζέφυρος -ζέφυρος.

ζυγίον -καντάρι.

***

Ἤγγικεν -πλησίασε, ἔφτασε.

ἤγουν -δηλαδή, ἤτοι.
ἡδύτης - γλυκύτητα.

***

Θανατοῦμαι -βρίσκω θάνατο, αὐτοκτονῶ.

θέρμη -ζέστη, πυρετός.

***

Ἰδέαι -γνώσεις.
ἰδεαστικὸς -φανταστικός, αφηρημένος, ὑποθετικός
ἰδιῶται - ἁπλοϊκοί.
ἱλαρός -χαρωπός, φαιδρός,

εὔθυμος.
ἰμπεράτορες -ἐκεῖνοι ποὺ ἀσκοῦσαν τὴν ρωμαϊκὴ ἐξουσία στὴν ὑπόδουλη Ἑλλάδα.

***

Κακοεργία -κακούργημα.
κακομάθηση -διαστρεβλωμένη γνώση.
καλλωπίζομαι -ἐκπολιτίζομαι.
καλοποιΐα - εὐεργεσία.
καλοφαίνεται (τοῦ) -(τοῦ) ἀρέσει.

καπιτάλι -κεφάλαιο.
κάρα -κρανίο (ἁγίου λειψάνου).
καταβιβρώσκω - κατατρώγω.
κατὰ μόνας -ξεμοναχιαστά.
καταστaίνω -καθιστῶ, κάνω.

κατάστασις -οἰκονομικὴ θέση.
καταχαλάσματα -ἐρείπια.
κατεβατὸν -σελίδα, στήλη.
κατήγοροι -φιλοκατήγοροι.
κατοίκησις -ἐγκατάσταση. ἀποικισμός.
κεχαύνομαι -ἀποχαυνώνο

***

Λανθάνομαι -ἀπατῶμαι.
λέων (χαλκοῦς) -φόβητρο παιδιῶν.

***

Μακρὰ -μακριά.
μεταβολὴ - μεταβλητότητα
μεταφυσικὸς -ἀφύσικος, τεχνητός.

***

Νεόφυτος -νεοχειροτονημένος.

***

Ξαναορθώνω -ἀνοικοδομῶ.
ξεμακραίνω -ἀπομακρύνομαι.
ξεφάντωμα -ὄργιο.

***

Ὀγλήγορα -γρήγορα.
οἰκονομῶ -κυβερνῶ, διοικῶ.
ὁμοθυμαδὸν -ὁμόθυμα, μὲ τὴν ἴδ α ψυχικὴ διάθεση.
ὀνοματίζω -καλῶ, ὀνομάζω.
ὁπωσοῦν -σχετικῶς.
ὁράσεις -μάτια.

μαι.
κατατρέχω -κυνηγῶ, ἐναντιοῦμαι.
κλωθογυρίσματα -παίξιμο τῶν γραμμῶν στὶς ὑπογραφές.
κράζω - καλῶ.

ληθαργία -λήθαργος.
λογιάζομαι -θεωροῦμαι.
λωλαμάδα -τρέλλα.

μιλλιοὺν α -ἑκατομμύρια.
μισεύω -ἀποδημῶ, ξενιτεύομαι.
μνήσκω -μένω.

νομοδότης -νομοθέτης.

ξεχώρισις -διάκριση.
ξυλολογήματα -μωρολογήματα.

ὀσπίτιον -σπίτι.
οὐτιδανὸς - τιποτένιος, ταπεινός.
οὐτιδανώνω - ἐξευτελίζω.
ὄφις (ξύλινος) -φόβητρο παιδιῶν.

Παιδεύομαι -βασανίζομαι.
παλουκώνω -ἀνασκολοπίζω.
πανταχόθεν -ἀπὸ παντοῦ.
παρακαλεστικὴ - ἱκετευτικὴ (ἐπιστολή).
παραμικρὴ -ἐλάχιστη.
παραπλήρωσις -ἐφεδρεία.
πάρεξ -ἐκτός.
παρεστηκότες -παρεστῶτες.
παρησία -παρουσία.
παρησιάζω -παρουσιάζω.
παρθενία -κυριότητα, ὑποταγή.
πασίδηλος -πασίγνωστος.
πεπολισμένος - πολιτισμένος, εὐγενικός.
περιβόλεον -περιβόλι.
περιδιαβάζω -περιηγοῦμαι. ταξιδεύω.
περισσὸς -ὑπεραρκετός.
πλαστὸς -εἰκονικός.

***

Ῥοπὴ - ριπή.

***

Σεληνιαζόμενος - ἐπιληπτικός.
σεντούκια - κιβώτια.
σκέπη - σκεπή, κάλυμμα.
στανικῶς - μὲ τὸ ζόρι.
στάσις - συμπεριφορά.
στέκεται - συνίσταται, ὑπάρχει.
στοχασμός - φροντίδα, μέριμνα.
σύγκλητος - συνοδικοὶ τῶν

ποδαλγὸς -κουτσός.
ποιήματα -κατασκευάσματα
πολίτης -κάτοικος πόλης (ὄχι χωριάτης).
πολιτοκρατία -λαοκρατία.
πολλοὶ -(τὸ) κοινωνικὸ σύνολο.
πολυχρονιότης -πολυκαιρία.
πόνημα -σύγγραμμα.
ποσῶς -καθόλου
πραγματεύομαι -ἐμπορεύομαι.
προγεύομαι -προγευματίζω.
προβάνω -προβάλλω.
προητήμαση (-ια) -προετοιμασία.
προσπάθησις -προσπάθεια.
προσωποληψία -μεροληψία.
προχώρησις -προκοπή.
πτενὸν (ράμα) -φ λὴ (κλωστή).

πατριαρχείων.
συγκρότησις - ἔνοπλη σύγκρουση μὲ ριπὲς καὶ μὲ κρότους.
συγχώρησις - συχώρεση.
συμβεβηκός - τύχη, σύμπτωση.
συμβία - σύζυγος.
συνάδελφος - ἀδελφός, συμπατριώτης.
συνάζω - μαζεύω.

συναναστροφαὶ - γλέντια,
συγκέντρωσις.
συναρίθμησις - ἐγγραφὴ σὲ
κατάλογο.
συνδρομητὴς - ἑταῖρος, συ-
νεργάτης, σύντροφος.
συνειδὸς - συνείδηση.
συνζῶσι - συνδιοῦν κοινω-

***

Τάζω - ὑπόσχομαι.
ταὐτολογία - ἐπανάληψις.
τερατούργημα - θαυματούρ
γημα, κατόρθωμα.
Τετράδη - Τετάρτη (ἡμ.)
τεχνεύομαι - κατεργάζομαι
διομηχανικά.
τεχνούργημα - χειροτεχνι

***

Ὑπάγει - πηγαίνει.
ὑποδιάκονος - ὑφιστάμενος,
βοηθός.
ὑποθέτεται - ὑποτίθεται.
ὑποστατικὰ - κτήματα.

***

Φαμελία - οἰκογένεια.
φαμελίτης - οἰκογενειάρ-
χης.
φαρμακεύω - φαρμακώνω
δηλητηριάζω.
φιλαδελφότης - ἀδελφωσύ-
νη.

***

Χαλινώνω - δεσμεύω.
χαμερὸς - σιχαμερός.

νικά.
συνθλῶ - σπάω, συντρίβω
σύγχρονος - συνομήλικος.
σύστησις - ὀργάνωση.
συστολὴ - ἐντροπή.
σφόδρα - ἰσχυρά, ὑπερβολι-
κά.
σώζεται - διατηρεῖται.

κὸ ποσόν.
τινὰς - ἕνας, κάποιος.
τραγωδία - τραγούδι.
τριγυρῶθεν - τριγύρω.
τρυφῶ - ἀσωτεύω.
τρυφὴ - γλέντι, φαγοπότι,
ἡδονές.
τύπτω - ἔχω τύψεις.

ὑποχρεώνω - ἀναγκάζω.
ὑστερεῖ - στερεῖ, στερεῖται.
ὕστερη - τελευταία.
ὑφείλω - ἀφαιρῶ.

φιλόλογος - φιλαναγνώ
στης, φιλομαθής.
φοβερισμὸς - ἀπειλή.
φτιάσιμον - ποὺλημα.
(ξεφτιάσιμον) - (ξεπούλη-
μα).
φυλάττω - διατηρῶ, ἔχω

χάρις - προτέρημα, ἱκανό-
τητα.

χρηστοήθεια - χρηστότητα
χρηστοηθὴς - χρηστοήθης.
χρονικὰ - ἐτήσια εἰσοδήμα

***

Ψευδαρχόντισσες - Φανα-
ριώτισσες.

τά.
χρυσοχόα ὄρη - ἡλιόλουστα
βουνά.

INDEX

ΟΥΣΙΩΔΕΙΣ ΑΒΛΕΨΙΕΣ

Α΄ Στὸ κείμενο: *

Σελίδα 64, στίχ. 20: βασιλεῖς ἀντὶ βαἶσιλεῖς.
Σελίδα 71, στίχ. 17: Ἀφοῦ ἐκβάλωμεν ἀντὶ Ἀφ ἐκ-
(βάλωμεν.

Β΄ Στὶς ὑποσημειώσεις: **

Σελίδα 26, στίχ. 1: ὁ αὐτὸς υἱός, ἀντὶ ὁ αὐτός.
Σελίδα 67, στίχ. 3: ἀνθρώπων, ἀντὶ ἀνθοώπων.
Σελίδα 78, στίχ. 1: τοιαύτης, ἀντὶ τοιαύτην.
Σελίδα 78, στίχ. 12: μερικὰ ξυλαράκια, ἀντὶ ξυλα-
(ράκια.

* Σὲ ὁρισμένες λέξεις τοῦ κειμένου, γιὰ λόγους τεχνικούς, τὰ γιῶτα (ι) δὲν εἶναι ἐμφανῆ.

** Τὸ ἰταλικὸ κείμενο, ποὺ σὲ μετάφραση παραθέσαμε στὴν ὑποσημείωση τῆς σελ. 104 ἔχει ὡς ἑξῆς:

Questi in cifre numeriche si alteri
Ad onta nostra, dall' Eta' future
Faran chiamarci, i popoli de' zeri
Vitt. Alfieri

Η «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑ»
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟΝ ΙΟΥΝΙΟ
ΤΟΥ 1968, ΣΤΑ ΤΥΠΟΓΡΑ-
ΦΕΙΑ «ΘΕΟΧΑΡΑΤΟΥ», ΓΕ-
ΡΑΝΙΟΥ 20. Α΄ ΟΡΟΦΟΣ,
ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ
ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΚΑΛΒΟΣ» Ο.Ε.
ΕΞΩΦΥΛΛΟ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕ-
ΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΑΚΗ
ΚΑΒΑΛΛΙΕΡΑΤΟΥ.

Ὅποιος ἐλεύθερα συλλογᾶται, συλλογᾶται καλά.

Ρήγας Βελεστινλῆς